

gheorghe iancu

CONTRIBUȚIA
CONSILIULUI
DIRIGENT
LA
CONSOLIDAREA
STATULUI
NAȚIONAL
UNITAR
ROMÂN
(1918-1920)

dacia

GHEORGHE IANCU

•

**CONTRIBUȚIA
CONSILIULUI DIRIGENT
LA CONSOLIDAREA
STATULUI NAȚIONAL
UNITAR ROMÂN
(1918—1920)**

Coperta de EPAMINONDA TIOTTU

GHEORGHE IANCU

CONTRIBUȚIA
CONSILIULUI DIRIGENT
LA CONSOLIDAREA
STATULUI NAȚIONAL
UNITAR ROMÂN
(1918-1920)

*Prietenului și
colегului O. Suciu cu
speranța că va găsi în
paginile cărții multă
fermă de istorie autentică
Cluj, 10 VII 1985 Uca*

**EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA 1985**

Momentul remarcabil pe care l-a constituit unirea Transilvaniei cu România s-a impus ca un fertil subiect de investigație și cercetare pentru un mare număr de specialiști. Necesitatea obiectivă, logică a Unirii, rolul maselor populare de o parte și de alta a Carpaților în afirmarea și susținerea acestui deziderat, condițiile interne și externe în care s-a realizat, importanța și semnificațiile multiple ale Marii Uniri și-au găsit o fericită tratare în studii de o mai amplă sau restrînsă respirație, în valoroase sinteze. Și e firesc să fie așa, deoarece evenimentele de răscruce din istoria unui popor se disting și se impun și prin bogata literatură creată și dedicată. Prin toate aceste contribuții, 1 decembrie 1918 s-a putut așeza pe o înaltă treaptă a istoriei naționale românești, cu valoare de simbol.

În timp ce asupra Unirii s-a poposit îndelung, realitățile din Transilvania de după Unire și mai ales reliefația detaliată și științifică a activității Consiliului Dirigent, a locului său în viața social-economică și politică a României întregite, integrarea administrativ-instituțională a Transilvaniei cu Țara, n-au făcut obiectul unei tratări istoriografice globale pînă în prezent. Din aceste considerente și fiind conștienți de importanța deosebită a primilor ani de evoluție unitară a societății românești ne-am propus să elaborăm o lucrare dedicată activității Consiliului Dirigent, contribuției sale la consolidarea statului unitar român. O temă vastă și complexă nu atît din punct de vedere cronologic — fiindcă în sens strict al timpului 16 luni nu în-

seamnă foarte mult — ci prin multiplele și diversele probleme economice și politice, administrative și juridice, culturale, de învățămînt și sanitare transilvănene din intervalul 1 decembrie 1918 — aprilie 1920, ce se cereau studiate și analizate.

Documentele de partid și în special lucrările secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, prin bogăția ideilor pe care le conțin, prin analiza profundă, realistă, științifică și sintetică a fenomenelor istorice, strălucită aplicare creatoare a socialismului științific la condițiile concrete ale țării noastre, prin îndemnul adresat istoricilor de a scrie o istorie conform adevărului vieții, ne-au fost un îndreptar prețios, teoretic și metodologic, în munca noastră¹.

Consiliul Dirigent a fost ales la 2 decembrie 1918, a doua zi după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, care deschisese largi orizonturi de dezvoltare pentru poporul român.

Pornirea în noua epocă istorică se realiza, însă, în condiții interne și externe complexe. Urmările războiului se resimțeau pretutindeni și se exprimau în: pierderi de vieți omenești, pagube materiale uriașe, activitatea productivă dezorganizată, starea critică a căilor și mijloacelor de transport, lipsa de materii prime etc. Cu toate aceste greutăți, desăvîrșirea unității politice, înmănunchierea tuturor resurselor naturale și a energiilor poporului român, au fost factorii care au făcut posibil, în timp, refacerea țării și înscrierea ei pe o curbă ascendentă de dezvoltare.

În momentul constituirii Consiliului Dirigent, armata română, care trecuse din nou, începînd din 16 noiembrie 1918, Carpații, se apropia de Alba Iulia, îndreptîndu-se spre linia demarcațională fixată prin convenția de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918, între trupele maghiare și aliate.

Ca urmare a victoriilor pe care le repurtaseră aliații în Balcani, trupele sîrbe și apoi franceze au intrat în Banat. La Budapesta funcționa o Misiune militară franceză, condusă de locotenent-colonelul Vix, pentru a supraveghea respectarea prevederilor convenției de la Belgrad.

---

¹ Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român. Culegere de texte*, București, Ed. militară, 1983, 567 p.

Războiul o dată terminat, se desfășurau pregătiri febrile în vederea deschiderii Conferinței de pace.

Într-un asemenea cadru, succint redat, și-a început activitatea Consiliul Dirigent, organism politico-administrativ.

Urmărirea pe parcursul lucrării a activității Consiliului Dirigent pe domenii de activitate, de fapt părți ale unui inseparabil întreg, oferă posibilitatea cunoașterii concepției de ansamblu a acestui organism și a diferitelor resoarte cu privire la o problemă sau alta, situația reală în momentul formării lui, rezultatele obținute și obiectivele asupra cărora se cereau a fi concentrate eforturile în continuare.

Preluarea și reorganizarea vieții publice, economice și culturale din Transilvania de către Consiliul Dirigent, operațiuni complexe și dificile, s-au desfășurat paralel cu procesul integrării administrativ-instituționale a acestei regiuni în statul român. O îndelungată evoluție politică separată generase pe plan legislativ și instituțional situații diferite, care după dispariția granițelor politice s-au cerut a fi înlăturate. Am considerat nimerit să subliniem că acest proces de integrare, de uniformizare, desfășurat atât din inițiativa guvernului român cât și a Consiliului Dirigent și continuat mai apoi, a făcut ca statul român să se prezinte ca un tot omogen. Era parcă o revenire la vechea matcă după un îndelungat și nedorit cataclism.

Întreaga lucrare conduce la concluzia de majoră semnificație că formarea și funcționarea, din necesități practice, pentru o perioadă de timp scurtă, a unui organism provizoriu, a Consiliului Dirigent, n-a știrbit cu nimic caracterul unitar al statului român. Consiliul Dirigent trebuie socotit ca un organism politic provizoriu, cu atribuții limitate, stabilite de guvernul țării și nu guvern provizoriu.

Prin prezentarea aproape exhaustivă a activității Consiliului Dirigent, prin stabilirea rolului și locului său în societatea românească de după Unire, sperăm să aducem prin lucrarea noastră o modestă contribuție la evidențierea firului evolutiv al acțiunii politico-naționale românești, care a avut ca apogeu actul de la 1 decembrie 1918 și după care, desăvârșirea unității statale fiind realizată, s-a continuat cu opera de consolidare, de uniformizare legislativă și administrativ-instituțională a țării.

FORMAREA CONSILIULUI DIRIGENT. MĂSURI PENTRU ORGANIZAREA POLITICO-ADMINISTRATIVĂ A TRANSILVANIEI

FORMAREA CONSILIULUI DIRIGENT

În toamna anului 1918 monarhia dualistă, alcătuită pentru români și pen-

tru celelalte popoare asuprite era în pragul prăbușirii. Strădaniile guvernanților, manevrele lor de ultimă oră, încercările de a mai găsi soluții de moment s-au dovedit a fi zadarnice. Dreptatea istoriei, dreptatea popoarelor, își dăduseră implacabilul verdict. Mișcarea acestor popoare, răbufnită prin supape de mult pregătite și mereu lărgite, corelată cu înfringerile de pe front, a subminat iremediabil regimul dualist. Cum însă înlăturarea unor rînduiri nedrepte constituie și un punct de pornire în evoluția unui popor spre o nouă stare de lucruri, creația, reconstrucția în sensul cel mai bun și mai larg al cuvîntului, sînt procese necesare în care se încadrează un popor matur politic, ferm hotărît să-și urmeze destinul istoric.

Într-un astfel de moment de răscruce, dar și de supremă încordare, s-a găsit în acele luni de octombrie—noiembrie 1918 și poporul român. Drumul de urmat era de mult cunoscut și mult ușurat de unitatea evoluției istorice a poporului român. Se cereau a fi bine cumpănite doar calea, modalitățile și cadrul organizatoric de înfăptuire a Marii Uniri.

În vremuri tumultuoase, în conformitate cu principiul dreptului popoarelor la autodeterminare, un șir de acte și evenimente, fiecare cu semnificația și importanța sa, s-au constituit în simbolice trepte ascendente pe care a pășit cu

hotărîre poporul român pentru îndeplinirea dezideratului său secular de unitate.

În acea epocă de amplă efervescentă politico-națională și celelalte popoare oprimate din monarhie au acționat fie spre formarea unor state naționale independente, fie spre unirea cu frații din statele constituite în perioada anterioară. Zilele aduceau și în cazul acestora hotărîri și realizări de mult așteptate și în numele cărora se aduseseră nenumărate jertfe. Toate aceste popoare acționînd acum împotriva opresorului comun, chiar fără să se fi realizat o coordonare a acțiunilor, după victorie își vor întinde unele altora o mînă frățească, menită să le unească și să le întărească în vederea consolidării și apărării cuceririlor dobîndite.¹

În cazul Transilvaniei, pentru a se ajunge la țelul dorit, în toamna anului 1918 s-a impus canalizarea energiilor întregului popor român pe un singur făgaș, crearea unui organ de conducere unic. Înțelegînd importanța momentului și acționînd în pas cu spiritul vremii, după mai multe tratative, s-a ajuns la o colaborare între Partidul Național Român și Secția română din P.S.D.U., formîndu-se, la 31 octombrie 1918, pe bază paritară, Consiliul Național Român Central. Acest Consiliu, singurul îndreptățit să reprezinte voința și interesele poporului român, după merituoase strădanii, a reușit să-și impună autoritatea prin consiliile și gărzile naționale românești asupra întregului teritoriu al Transilvaniei. În vederea îndeplinirii obiectivului său fundamental — unirea Transilvaniei cu România — Consiliul Național Român Central a luat inițiativa convocării unei Mari Adunări Naționale la Alba Iulia, care pe baza principiului dreptului popoarelor la autodeterminare să hotărască asupra destinului poporului român din Transilvania.

La 30 noiembrie 1918, de dimineața și pînă tîrziu în noapte s-au desfășurat dezbaterile pe marginea proiectului de Rezoluție întocmit de Vasile Goldiș, după consultări cu

---

¹ *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei (1821—1923)*. Vol. I. Coordonatori: Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu, București, 1979.

alți fruntași arădani². Actul ce se cerea înfăptuit reclama chibzuință, maturitate și realism politic. Ca atare, conferința preliminară la care au participat în afara membrilor Consiliului Național Român Central și unii delegați pentru Marea Adunare, precum și — după opinia lui Eugen Hulea — toți cei prezenți care considerau că puteau contribui cu sugestii utile la dezbateri³, s-a ținut sub privirile mereu treze ale delegaților și ale mulțimii sosită deja la Alba Iulia. Dorința de unire fără condiții a Transilvaniei cu România, de care erau animate masele, a avut un efect pozitiv asupra desfășurării conferinței. „Aveam senzația netă — scria un contemporan — că nu numai cei din sală și de prin camerele vecine, dar zidurile sălii, drapelele și întreaga cetate cereau cu putere, fără condițiuni, Unirea Ardealului cu România”⁴. Referindu-se la aceeași atmosferă, O. Goga nota mai târziu că „brațele mulțimii s-au întins frenetic spre contopirea desăvârșită. Dovadă e biruința elementară a unirii fără condițiuni la Adunarea de la Alba Iulia”⁵. După discuții susținute, în proiectul final al Rezoluției s-a inclus unirea fără nici o condiție a Transilvaniei cu România. În consecință, autonomia era redusă la rolul de stare provizorie, ce avea să dureze pînă la întrunirea Constituantei, fără a avea o semnificație politică deosebită.

---

² Pentru conferința din 30 noiembrie 1918, vezi: Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 375; 1918 *Unirea Transilvaniei cu România*. Ed. a III-a. Lucrarea apare sub redacția: Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, București, 1978, p. 614; Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei — 1 decembrie 1918*, București, 1968, p. 150—155; Silviu Dragomir, *Chestiunea autonomiei la adunarea din Alba Iulia*, în „Patria”, nr. 229, din 3 decembrie 1919; Idem, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, Sibiu, 1943, p. 25—26; Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1928, p. 115—117; I. Mateiu, *În jurul adunării de la Alba Iulia*, în „Generația Unirii”, nr. 2, din 1929, p. 15; Teodor Mihali, *Amintiri politice despre Unire*, în „Generația Unirii”, nr. 3, din 1929, p. 4; Tudor Drăganu, *Les décisions d'Alba Iulia et leur interprétation par les minorités nationales de Roumanie*, Bucarest, 1945, p. 69—70; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român 1918*, Vol. II, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1983, p. 174—181.

³ Eugen Hulea, *Alba Iulia în zilele marii uniri din 1918*, în „Apulum”, 1978, 16, p. 457.

⁴ I. Bordea, *Din mărețele zile ale neamului. Unirea în Ardeal*, București, 1919, p. 20.

⁵ O. Goga, *Aceeași luptă: Budapesta — București*. 1930, p. 70.

Încercînd ulterior să surprindă esența opiniilor cu privire la autonomie, Ioan Suciu arăta că „nimeni din membrii Comitetului, cîți au luat parte la consfătuirea de la Alba Iulia în ziua de 30 noiembrie nu voia autonomie stabilă, ci toți una provizorie”⁶.

În privința principiilor cu caracter burghezo-democratic cuprinse în Rezoluție, care urmau să stea la baza noului stat român, consensul a fost general în decursul debaterilor. Ca o consecință a poziției hotărîte a socialiștilor, a rolului avut de ei în susținerea luptei naționale a poporului român, în proiectul de Rezoluție nu se proslăvea monarhia și nici nu se indica forma de stat a României.

A doua zi, duminică, 1 decembrie 1918, Alba Iulia și întreaga suflare românească au trăit o zi de neuitat, de mare împlinire. Marea Adunare Națională într-o atmosferă de aleasă sărbătoare a primit proiectul de Rezoluție citit de Iuliu Hossu hotărîndu-se astfel unirea Transilvaniei cu România⁷. Adeziunea și entuziasmul cu care cei peste 100.000 de oameni, printre care mulți muncitori cu drapele roșii cu tricolor, adunați parcă în mod simbolic pe Cîmpul lui Horea, au aclamat hotărîrile Marii Adunări Naționale, conferă actului de la Alba Iulia valoarea unui autentic plebiscit.

Se încheia astfel, la 1 decembrie 1918 un însemnat proces din istoria poporului român — desăvîrșirea unității sale de stat.

„Evocînd evenimentele care au dus la realizarea Unirii, putem afirma, cu deplin temei, — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — că făurirea statului nostru național unitar a fost opera întregului popor, a maselor populare din toate principatele locuite de români, constituind încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe, de cărturarii și marii gînditori ai neamului, de întregul nostru popor”⁸.

---

⁶ „Înfrățirea”, nr. 101, din 11 decembrie 1920.

⁷ *Marea Adunare Națională întrunită în ziua de 1 decembrie 1918. Acte și documente*; I. Gheorghiu, C. Nuțu, *Adunarea Națională de la Alba Iulia, 1 decembrie 1918*, București, 1968.

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Adunarea festivă consacrată sărbătoririi a 65 de ani de la făurirea statului național unitar român*. 1 decembrie 1983, București, Ed. Politică, 1983, p. 14.

Unirea Transilvaniei cu România a avut și un ecou deosebit în străinătate. Oameni politici, presa vremii, opinia publică progresistă din țările aliate și asociate au salutat Unirea, ca expresie a biruinței principiului autodeterminării popoarelor, au relevat necesitatea și legitimitatea ei, s-au referit la atmosfera de sărbătoare în care s-a ținut Marea Adunare Națională, la unanimitatea cu care s-a adoptat programul ei⁹.

Nu de aceleași aprecieri favorabile s-au bucurat însă cele hotărâte la Alba Iulia din partea acelor cercuri care exprimau interesele fostelor clase conducătoare dualiste. Regretul față de pozițiile pierdute ca și scepticismul în legătură cu evoluția viitoare a statului național unitar român erau notele dominante în aprecierile acestor reprezentanți. Poporul român reunit va dezminți însă prin țaria faptelor acest ultim gen de previziuni.

Hotărîndu-se unirea Transilvaniei cu România, punctul II al Rezoluției prevedea menținerea unei autonomii provizorii pînă la întrunirea Constituintei aleasă pe baza votului universal. Sentimentele și idealurile, țelurile și speranțele, datinile și obiceiurile fuseseră și erau aceleași pe întreg cuprinsul țării reunite. Condițiile istorice făcuseră însă, ca pînă la acest moment de răscruce în evoluția sa, poporul român să se dezvolte și să trăiască sub raport politic separat, situație care generase existența pe teritoriile locuite dintotdeauna în majoritate de români a unor legi și instituții diferite. Acestea erau consecințele trecutului și trebuiau ca prin eforturile întregului popor român să rămînă de domeniul trecutului, să dispară din viața cotidiană a statului național unitar român.

Adăugîndu-se la cele menționate și situația specifică a începutului de decembrie 1918, cînd războiul abia se terminase, tratativele de pace nu începuseră, vechea Româ-

---

⁹ Vezi pe larg aceste chestiuni: *1918 Unirea Transilvaniei cu România*, Ed. III-a, p. 668—675; Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul Internațional al luptei românilor pentru unitate națională*, Cluj-Napoca, 1980, p. 278—336; Constantin Botoran, *Olimpiu Maticescu, Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*, Cluj-Napoca, 1980, p. 56—58; 239—254; Ionel Penea, *Ecouri ale actului unirii în presa vîeneză*, în „Acta Musei Porolissensis”, 1978, 2, p. 241—242 (În continuare — „A.M.P.”).

nie se resimțea de pe urma distrugerilor provocate de război și de ocupanții germani, autonomia *provizorie și limitată în timp*, hotărâtă la Alba Iulia apărea ca o necesitate practică. În Transilvania trebuia să se organizeze o viață de stat românească și să se întreprindă măsuri energice în toate compartimentele care să grăbească uniformizarea deplină a situației din Transilvania cu vechea Românie. Toți cei care au participat la aducerea Hotărîrii de la Alba Iulia, presa vremii sau cei care s-au aplecat ceva mai tîrziu asupra semnificației autonomiei provizorii rezervată Transilvaniei, au interpretat-o doar ca o etapă necesară în procesul de uniformizare generală a țării, care nu atingea cu nimic principiul unirii Transilvaniei cu România. La Alba Iulia s-a hotărît — scria ziarul clujean „Glasul Ardealului” din 24 noiembrie/7 decembrie 1918 — „o autonomie în chestiunile interne pînă ce deosebirile de structură politică și socială dintre noi se vor nivela”. Octavian Prie publica în paginile ziarului blăjean „Unirea” din 4 decembrie 1918 un articol intitulat sugestiv *Unire necondiționată*, în care reamintea că „Unire fără nici o restricție a strigat uriașa mulțime de pe Cîmpul lui Horia” și îndemna poporul să vegheze pentru ca „Unirea noastră să fie deplină, necondiționată și netulburată de veleități, care în marile prefaceri trebuie să dispară ca negura în fața razelor de soare”. Acestea erau fraze frumoase și aspirații înalte, prezente în inimile și conștiințele tuturor.

Intr-o cuvîntare rostită în Adunarea Deputaților la 22 decembrie 1919, referindu-se la același aspect, I. Maniu a declarat printre altele: „atunci cînd am decretat unirea, am decretat-o necondiționat, și nerezervînd drepturi speciale provinciale, pentru că am fost și sînt de credința nestrămutată că România întregită trebuie să fie una în corpurile legiuitoare, trebuie să fie una în guvernămîntul său, trebuie să fie una în sufletul său, în gîndirea sa și în toate instituțiunile publice de stat”¹⁰. „Despre o Transilvanie autonomă n-a putut fi niciodată vorba în România în mod serios” — i-a declarat ceva mai tîrziu O. Goga, mi-

---

¹⁰ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1919—1920*, p. 219 (În continuare — D.A.D.).

nistrul Instrucțiunii Publice în guvernul Averescu, unui corespondent străin¹¹.

Pentru perioada următoare, potrivit punctului IX al Rezoluției, se instituia un Mare Sfat Național Român, „care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii”¹².

După încheierea cuvântărilor și după ce Marea Adunare Națională a primit prin aclamații Rezoluția în întregimea ei, se trece efectiv la alegerea Marelui Sfat Național. George Pop de Băsești, președintele adunării i-a dat cuvântul lui Alexandru Vaida-Voevod, care după ce a relevat necesitatea desemnării unui organ de conducere al afacerilor Transilvaniei pe perioada de tranziție, propune ca Marele Sfat Național să fie format din 250 de membri, dintre care 200 să fie aleși imediat de Adunare, iar restul de 50 să se întregească prin cooptare. Adunarea primind propunerea, s-a dat citire listei celor ce urmau să facă parte din Marele Sfat. După votarea listei, George Pop de Băsești îi declară ca membri aleși ai Marelui Sfat Național al Transilvaniei, corporațiune provizorie, investită cu dreptul de a desemna din sinul său un organ de conducere provizoriu și de a se întregi pînă la numărul de 250 membri. Deși se hotărîse alegerea a 200 de membri în Marele Sfat, lista votată cuprindea 212 membri, după unele surse, sau 210, după altele¹³, dintre care cei mai mulți erau juriști (99) și preoți (39). Majoritatea membrilor aparțineau P.N.R., în timp ce socialiștii aveau 17 reprezentanți în Marele Sfat, între care și pe singura femeie din Sfat, profesoara din Sibiu, Eleonora Lemeny-Rozvan. „Din respect pentru o proporționalitate formală, P.S.D. n-a insistat și n-a putut obține o mai bună reprezentare” — explica Ioan Flueraș¹⁴. Prezența unui număr mai mare de avocați

¹¹ Zentrales Staatsarchiv Potsdam, Reichslandbund Presse Archiv, Nr. 2477, f. 40 (În continuare Z. St. A. Potsdam).

¹² Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la asociația culturală „Astra”*, București, 1928, p. 20.

¹³ Gheorghe Iancu, *Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918—1919)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, 1973, 16, p. 260 (În continuare — „A.I.I.C.”).

¹⁴ *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*, București, 1968, p. 42.

și clerici în Marele Sfat Național își are explicația în faptul că, în condițiile opresiunii sociale și naționale, aceste două profesii le fuseseră mai accesibile românilor¹⁵. Surprinde totuși numărul mic al învățătorilor — 4 din câteva mii — raportat nu numai la numărul avocaților ci și al profesorilor, deși era unanim recunoscută marea contribuție avută de ei la ridicarea conștiinței politico-naționale în lumea satului.

Se încheia o zi — 1 decembrie 1918 — care va rămâne de neuitat în conștiințele și simțirile românilor de pretutindeni și din toate vremile. Se încheia în apoteoză un lung proces de lupte și speranțe, de așteptări și strădanii. Se deschidea, cu acea zi o nouă epocă în istoria multiseclară a poporului român. Unirea pe veci a Transilvaniei cu România așteptată și solemn hotărâtă își va avea în cei care au realizat-o, în primul rînd în masele populare, luptători activi în vederea îngemănării instituțional-administrative a tuturor regiunilor țării.

Ioan Lupaș, omagiind într-o cuvîntare rostită în sala Teatrului din Sibiu unirea Moldovei cu Țara Românească, a exprimat în chip plastic legătură între zilele de 24 ianuarie și 1 decembrie 1918: „Între ziua de 24 ianuarie 1859 și între cea de 18 noiembrie/1 decembrie 1918 este o legătură atît de firească, atît de trainică și sfîntă, așternînd cea dintîi *piatra* din capul unghiului, aducînd cea din urmă *cununa* pentru clădirea desăvîrșită a unității și libertății noastre naționale. Firește că această minunată clădire nu s-a putut înălța și desăvîrși decît cu prețul multor jertfe, dureri și suferințe”¹⁶.

•

La 2 decembrie 1918, orele 9, în sala tribunalului din Alba Iulia, în conformitate cu cele hotărîte cu o zi înainte, s-au întrunit membrii Marelui Sfat Național¹⁷, pentru a

---

¹⁵ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 196.

¹⁶ „Patria”, nr. 7, din 9/22 februarie 1919.

¹⁷ Ion Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 195—198; p. 203—205; Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, *Iond. Francisc Hossu Longin*, Mss. 263/1, f. 22—25; (În continuare — B.C.U. Cluj-Napoca...); Romul Boilă, *Consiliul Dirigent, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, I, București, 1929, p. 89.

adopta hotărâri dintre cele mai importante pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor. S-au ales cu acea ocazie organele de conducere ale Marelui Sfat (președinte — George Pop de Băsești, vicepreședinți — episcopii Ion Papp și Demetriu Radu, Teodor Mihali și Andrei Bârseanu, notari — Caius Brediceanu, Mihai Popovici, Ionel Pop, Silviu Dragomir, Gheorghe Pop, Iosif Ciser) și membrii delegației care să prezinte regelui și guvernului hotărârile Marii Adunări Naționale (episcopii Miron Cristea și Iuliu Hosu, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod, cărora li se va adăuga apoi Caius Brediceanu¹⁸).

În aceeași ședință Marele Sfat Național a desemnat din rândurile sale un comitet executiv cu activitate permanentă, care urma să conducă afacerile curente ale Transilvaniei, numit *Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*. Pe parcursul activității sale, constatându-se că în actele oficiale apărea frecvent prescurtarea C.D.R., ceea ce putea „da naștere la neînțelegere”, la 25 iunie 1919 Președinția Consiliului Dirigent a intervenit dispunând fie utilizarea denumirii complete, fie a prescurtării: C.D.¹⁹.

Chestiunea alegerii unui asemenea organism pentru perioada de tranziție se pusese deja cu prilejul tratativelor de la Arad și firește în ședința din 30 noiembrie, atunci când se hotărâse rezervarea unei autonomii provizorii în accepțiunea arătată. În privința atribuțiilor Consiliului Dirigent, Marele Sfat Național a decis că acesta „va aduce la îndeplinire hotărârile Adunării Naționale, va prelua și va diriguia viața de stat, va îngriji serviciile publice și în acest scop va fi în drept de a ordona și a lua toate măsurile pe care le va găsi necesare”²⁰. În Consiliul Dirigent au fost aleși 15 membri: Iuliu Maniu, ca președinte, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Ion Suciu, Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Vic-

---

¹⁸ Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, *Inv. M. 168*, Proces verbal al Consiliului Dirigent din 10 decembrie 1918 (În continuare — Proces verbal din ...).

¹⁹ Arhivele Statului București, Arhiva istorică centrală, *fond. Consiliul Dirigent*, d. 4/1919, f. 107 (În continuare — Arh. St. București, *fond. C.D.*).

²⁰ B.C.U. Cluj-Napoca, *fond. cit.*, Mss. 263, f. 22; Muzeul de istorie al Transilvaniei, *Inv. M. 113*, f. 17.

tor Bontescu, Romul Boilă, Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Vasile Lucaciu, Valeriu Braniște, Octavian Goga. Membrii prezenți ai Consiliului Dirigent au depus jurământul în fața episcopului Ion Papp. Lipseau O. Goga și V. Lucaciu, aflați încă în străinătate și V. Braniște, care fiind bolnav era acasă la Lugoj. Depunerea jurământului a fost urmată de urale și ovații entuziaste. În continuare, președintele Consiliului Dirigent a mulțumit pentru încrederea ce li s-a acordat și a promis „că activitatea ce vor desfășura, va fi condusă numai de interesele superioare ale neamului românesc și roagă conlucrarea tuturor românilor pentru a putea îndeplini opera ce li s-a încredințat”. La propunerea lui Silviu Dragomir s-a acceptat trimiterea unei telegrame regelui, prin care șeful statului român era înștiințat că „Adunarea Națională a românilor din Transilvania, Banat și țara ungurească, ținută la Alba Iulia, glorioasa cetate a lui Mihai Viteazu, a declarat într-un elan de entuziasm fără margini, unirea teritoriilor sale cu Regatul România”. În finalul ședinței, președintele Marelui Sfat Național, octogenarul George Pop de Băsești își exprimă bucuria pentru sărbătoarea trăită, îndeamnă pe cei prezenți să informeze poporul despre cele hotărâte la Alba Iulia.

În contextul general al referirilor cu privire la desfășurarea Adunării de la Alba Iulia, presa străină s-a oprit și asupra formării și componenței Consiliului Dirigent. „Le Temps” din 15 decembrie 1918 în articolul *Conferința românilor din Transilvania*, prezenta numele celor 15 membri ai „comitetului executiv” instituit²¹. La rîndul său „The Times” scria: „În cea de a doua zi a Adunării s-a alcătuit un Consiliu Executiv format din 15 membri, sub președinția dr. Iuliu Maniu, pentru *organizarea administrației interne*”²². (S.n. — G.I.).

În Consiliul Dirigent au fost aleși reprezentanți de seamă ai poporului român din Transilvania, cunoscuți și apreciați luptători pentru formularea și susținerea drepturilor acestuia și care s-au situat în fruntea maselor românești

---

²¹ C. Botoran, O. Matichescu, *op. cit.*, p. 243.

²² „The Times”, din 25 februarie 1919, Apud *Ibidem*, p. 252.

în perioada de pregătire a unirii²³. Socialiștii români, care au înțeles necesitatea logică a desăvârșirii unității de stat a României și au acționat în acest sens au fost reprezentați în Consiliul Dirigent prin I. Flueraș și I. Jumanca. Ei vor milita, atât timp cât au făcut parte din Consiliul Dirigent, pentru a imprima un caracter cât mai democratic activității lui, pentru a apăra în acest for interesele celor mulți. Colaborarea tactică a socialiștilor români cu reprezentanții P.N.R., vom vedea însă că nu va dăinui prea mult.

Membrii Consiliului Dirigent nu erau niște străini unul față de altul. Se cunoșteau personal, activaseră în perioada anterioară în mișcarea națională, se întâlniseră în repetate rânduri pentru consultări confidentiale, la ședințele Comitetului Executiv al Partidului Național Român, la conferințe electorale și la manifestări cultural-religioase. Iar când asemenea întâlniri n-au fost posibile dintr-un motiv sau altul, ei au „discutat” chestiunile politice majore și nu numai politice, tactica cea mai adecvată de urmat prin mijlocirea epistolelor, modalitate sigură de explicitare a propriilor opinii și care-i puneă într-o oarecare măsură la adăpost de ochiul vigilent al autorităților.²⁴

Prezența în publicistica politico-militantă românească a vremii fusese o altă punte de legătură între membrii acestui organism, chemat într-o epocă istorică de adânci transformări să pună bazele unei vieți de stat românești în Transilvania, ca o primă etapă spre deplina uniformizare a statului român întregit.

Cunoașterea vieții economice, politice, instituționale, a fenomenului cultural, a problemelor de învățămînt, de pînă la momentul de răscruce de la 1 decembrie 1918, ca și dialogul permanent ce-l vor întreține cu guvernul de la București, cu specialiști din toate domeniile, le-au permis organizarea și dirijarea cu succes a vieții publice din această regiune românească.

---

²³ Ion Clopoșel, *Amintiri și portrete*, Timișoara, 1973; Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*. Ediție îngrijită și note de Alexandru Porțeanu, București, 1972; Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș, militant pentru desăvîrșirea idealului național*, Timișoara, 1980.

²⁴ Vezi de exemplu bogata corespondență V. Braniște, aflată la Biblioteca Centrală de Stat București și la Biblioteca Academiei din București.

Pe unii oameni politici i-a surprins nealegerea în Consiliul Dirigent a lui Amos Frîncu, fiind alese în schimb „persoane de mai puțină importanță ca trecut politic” — după opinia lui Valer Moldovan²⁵. Neincluderea lui Amos Frîncu în Consiliul Dirigent își are explicația în distanțarea acestuia de linia de conduită a P.N.R.²⁶, urmată de activitatea din toamna anului 1918 la Cluj, nu întru totul acceptată de Consiliul Național Român Central.

Prin alegerea Marelui Sfat Național și a Consiliului Dirigent, atribuțiile Consiliului Național Român Central au încetat. În aceeași zi de 2 decembrie 1918, orele 17, s-a ținut la Alba Iulia prima ședință a Consiliului Dirigent²⁷, o ședință de organizare. S-a stabilit sigiliul Consiliului Dirigent — C.D. 1918. Resortul...²⁸, împărțirea în 12 resorturi, ai căror titulari se numeau Șefi de resort, s-a confirmat președintele Consiliului Dirigent în persoana lui Iuliu Maniu și s-au ales patru vicepreședinți: V. Goldiș, A. Vaida-Voevod, Șt. Cicio-Pop și A. Vlad, care urmau să prezideze ședințele în această ordine, atunci cînd situația o cerea. Romul Boilă, ajutat de E. Hațieganu, a fost însărcinat cu luarea proceselor-verbale. Resorturile cu titularii lor au fost următoarele: Resortul de Interne — Iuliu Maniu; Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice, mai apoi și rezolvarea raporturilor cu naționalitățile și confesiunile conlocuitoare — Vasile Goldiș; Resortul Armatei și Siguranței Publice — Ștefan Cicio-Pop; Resortul de Externe și Presă — Alexandru Vaida-Voevod; Resortul Organizării și pregătirii Constituantei — Ion Suciu; Resortul de Justiție — Aurel Lazăr; Resortul de Codificare — Emil Hațieganu; Resortul de Finanțe — Aurel Vlad; Resortul de Agri-

---

²⁵ Biblioteca Academiei București, Secția Manuscrise, *Arhiva Valer Moldovan*, vol. I, p. 115 (În continuare — B.A.R. București).

²⁶ Vezi scrisoarea adresată în 26 aprilie 1918 lui George Pop de Băsești, președintele P.N.R., prin care îl anunță că părăsește rîndurile P.N.R., Cf. B.C.U. Cluj-Napoca, *Iond. cit.*, Mss. 291/4, f. 17—18.

²⁷ Proces verbal din 2 decembrie 1918; Gh. Iancu, *Despre formarea și componența Consiliului Dirigent*, în „A.I.I.C.”, 1969, 12, p. 331; Aurel Galea, *Consiliul Dirigent. Organizarea, atribuțiile și cauzele destituirii sale*, în „Studii revistă de istorie”, 1973, 26, nr. 2, p. 299—300 (În continuare — „Studii”).

²⁸ În ședința Consiliului Dirigent din 11/24 martie 1919 s-a decis să se adauge și Regatul României și Stema României. Cf. Proces verbal din 11/24 martie 1919.

cultură și Comerț — Victor Bontescu; Resortul de Comunicații, Lucrări Publice, Poștă, Telegraf și Alimentație — Romul Boilă; Resortul Social și Igienă — Ion Flueraș; Resortul de Industrie — Iosif Jumanca. V. Lucaciu, V. Braniște și O. Goga, care erau de fapt și absenți, erau membri ai Consiliului Dirigent fără resort, urmînd să primească însărcinări cerute de momentul în care se vor alătura celorlalți membri ai Consiliului Dirigent. Președintele relevă apoi răspunderea politică, materială, morală și juridică care revenea fiecărui membru al Consiliului, îndemnînd șefii de resorturi să se abțină de la ingerințe în treburile altor resorturi, rezervîndu-și pentru sine, însă, dreptul de a fi informat și consultat în toate chestiunile atît principale cît și speciale ale resorturilor.

Constituirea celor două organisme românești de conducere temporară a afacerilor Transilvaniei a fost salutăată cu bucuria împlinirii, într-un limbaj generos, viu, cu multe valențe emoționale, de prestigioase instituții științifice, bisericesti, de consilii naționale, de personalități de seamă ale vieții politico-naționale.

Printr-o telegramă, „Academia Română care reprezintă de la întemeierea ei unitatea culturală a românilor de pretutindeni“, trimitea „salutul ei frățesc Consiliului Dirigent și Adunării, care a proclamat unirea românilor din Transilvania [...] realizînd prin actul lor, gîndul statornic al neamului românesc“²⁹. Universitatea din București „în bucuria și însuflețirea generală cu care neamul românesc întreg salută fericita îndeplinire a unității sale naționale“, aducea „prinosul său de dragoste și cinstire scumpilor frați din România de peste munți“, care au votat unanim unirea. „Fie — se spunea în continuare — ca ea să aducă o nouă renaștere și înălțare națională, o nouă epocă de înflorire a statului român și a culturii românești, deschizînd un viitor strălucit și luminos României unite“³⁰. La rîndul lor, profesorii universitari din Iași și-au exprimat cele mai profunde sentimente de „dragoste frățească și adîncă admirație“ pentru înfăptuirea Unirii³¹. Liga Culturală întrunită într-un Congres extraordinar“ pentru înția dată după

---

²⁹ „Unirea“, nr. 26, din 14 decembrie 1918.

³⁰ „Românul“, nr. 23, din 29 ianuarie/11 februarie 1919.

³¹ „Acțiunea Română“, nr. 569, din 3/16 decembrie 1918.

înfăptuirea idealului național", constata cu bucurie că „munca ce a depus timp de 28 de ani alături de energiile naționale de peste Carpați a fost încununată de deplin succes”³². Promotorul și susținătorul idealurilor naționale, marele istoric Nicolae Iorga a adresat Consiliului Dirigent un vibrant și patetic mesaj: „În clipa când ceea ce au urmărit trudele și suferințele noastre de mucenici, timp de atâtea sute de ani ajunge a fi un crez de biruință, lăsați să vie către voi înduioșatul glas al cuiva, care o viață întreagă a urmărit pas cu pas fiecare din aceste silinți și dureri și s-a împrietenit cu gândul său cu toți aceia dintre voi care, ca și dînsul, au muncit și au crezut”³³. La 24 noiembrie/7 decembrie 1918 prezidiul Consistoriului ortodox român din Oradea, printr-o adresă trimisă președintelui Consiliului Dirigent, după ce-și manifesta regretul că nu avusese „răgazul” să salute constituirea Consiliului Național Român Central și „a-i exprima adevărată adieziunea la acțiunile sale”, transmitea acest salut „actualului Consiliu dirigent ca depozitarul puterii executive a Națiunii române, implorînd binecuvîntarea cerului asupra Marelui Sfat și a Înaltei stăpîniri naționale”³⁴. La aceeași dată, printr-o circulară adresată tuturor protopresbiterilor din districtul Consistoriului orădean, prezidiul le aducea la cunoștință că în urma importantelor evenimente „din care a răsărit stăpînirea națională a popoarelor”, s-a ținut Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, s-au ales Marele Sfat Național și Consiliul Dirigent. „Toți românii din aceste părți — se spunea în circulară — stau sub stăpînirea autonomă a acestui Consiliu Dirigent, pînă la întocmirea Constituanței ce se va alege prin votul universal al poporului”³⁵. Pe aceleași meleaguri orădene, la 16 decembrie 1918, se redacta de către Consiliul Național Român din Oradea și Bihor un vibrant salut către Marele Sfat Național, prin care se lua „act cu vie plăcere despre constituirea Marelui Sfat Național Român, care corporațiune împreună cu Consiliul Dirigent, este chemat a pune baza noii vieți a

³² „Patria”, nr. 11, din 14/27 februarie 1919.

³³ „Unirea”, nr. 27—28, din 15 decembrie 1918.

³⁴ 1918 *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*. Coordonator; Ioan Chira, Oradea, 1978, p. 261 (În continuare — 1918. *Bihorul...*).

³⁵ *Ibidem*, p. 262.

neamului nostru renăscut din Ungaria și Ardeal. Salutăm din adâncul inimii Marele Sfat care este trup din trupul și sînge din sîngele nostru și depunem cu deplină încredere soarta noastră în mîinile sale³⁶.

S-au scris și s-au rostit cuvinte de felicitare, dar și de îndemn la o muncă neostenită pusă în slujba dezvoltării țării. Astfel, în ședința Comitetului Executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor din 5 decembrie 1918 un membru al Comitetului l-a felicitat pe dr. Aurel Lazăr „pentru înalta distincție cu care l-a răsplătit neamul” prin alegerea în Consiliul Dirigent. La acestea, cu multă modestie A. Lazăr a răspuns: „Nu eu am fost distins, ci prin mine acel Bihor, pentru a cărui înălțare lupt de 21 ani³⁷. Chiar dacă în timp e ceva mai tîrzie și este în legătură și cu alegerea lui Valeriu Braniște ca membru de onoare al Academiei Române, scrisoarea de felicitare trimisă la 15 iulie 1919 de Societatea academică „Junimea” din Cernăuți se înscrie în contextul general relevat mai sus. „Cu ocazia numirii Dvoastră de ministru [Șef de resort] de culte și instrucție, cit și de membru onorar al savantului corp Academia Română — se spune în scrisoare — societatea acad. «Junimea», care cu mîndrie și fală Vă numără între mebrii ei emeritați [...] Vă transmite pe această cale felicitările cele mai cordiale [...] În postul în care v-a așezat voința lui Dumnezeu și a neamului, Vă dorim succese strălucite și activitate rodnică spre binele României³⁸.

Formarea Consiliului Dirigent, organism politico-administrativ provizoriu, investit de Marele Sfat Național cu largi atribuții, a răspuns unei necesități a momentului concret istoric. În condițiile sfîrșitului de an 1918 era nevoie de un organism destinat să vegheze asupra menținerii ordinii și care să caute să pună în aplicare cele hotărîte la Alba Iulia, totul doar ca o etapă în procesul uniformizării structurii statale. „Scurta autonomie provizorie și

---

³⁶ Ibidem. p. 291.

³⁷ Ibidem. p. 257, Arh. St. București, fond. C.N.R. Oradea — Bihor, d. 10/1918, f. 1; Alexandru Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Crisia”, 1975, 5, p. 236.

³⁸ Arhiva V. Braniște, acte aflate în posesia familiei. Mulțumim și cu acest prilej familiei, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție documente atît de prețioase.

instituirea Consiliului Dirigent — scria «Patria» din 2 ianuarie 1920 — a fost o măsură de prevedere și înțelepciune politică, o verigă absolut necesară în succesiunea lucrărilor menite a pregăti calea spre închegarea deplină a unității național-politice³⁹. Constituirea Consiliului Dirigent n-a însemnat însă și nici nu putea să însemne apariția unui organism de durată în viața României de după 1 decembrie 1918. Nimic ce nu servea interesele poporului român în totalitatea lui, în pofida necesităților zonale de moment, nu putea depăși limitele inevitabile ale provizoratului, și era firesc să fie așa, deoarece dezvoltarea legică, obiectivă a societății românești impunea dispariția oricăror prerogative particulare.

Imediat după ședința de constituire, Consiliul Dirigent va porni la îndeplinirea marilor obiective care-i stăteau în față, în fața societății transilvănene în general. „Susținut de puterea conferită de conștiința îndeplinirii unui lucru drept, în folosul poporului, a desăvârșirii operei pentru realizarea căreia s-au străduit multe generații — scrie academicianul Ștefan Pascu — Consiliul Dirigent trece la fapte, cu o energie vrednică de vremurile hotărâtoare pe care le trăia poporul român”³⁹.

Consiliul Dirigent mai ține câteva ședințe la Alba Iulia, după care la 9 decembrie 1918, în conformitate cu hotărârea Marelui Sfat Național, se stabilește la Sibiu, deși s-au manifestat și dorințe ca sediul să fie Aradul sau Alba Iulia. În cuvîntul de bun venit rostit de Andrei Bârseanu, președintele Consiliului Național Român Comitatens, cu ocazia instalării Consiliului Dirigent la Sibiu, se reliefa istorica lui misiune de a contribui prin activitatea sa la cimentarea pentru totdeauna a legăturilor dintre Transilvania și celelalte teritorii românești⁴⁰. Consiliul Dirigent va rămîne la Sibiu pînă în toamna lui 1919, cînd, pe resorturi, s-a mutat la Cluj⁴¹.

La Sibiu Consiliul Dirigent a întocmit un manifest datat 11 decembrie 1918, intitulat *Către națiunea română din*

³⁹ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 226.

⁴⁰ Z. Sandu, *Măreața adunare de la Alba Iulia unde s-a hotărît unirea Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România mamă*, Săliște [1919], p. 57—58.

⁴¹ Proces verbal din 11/24 ianuarie, din 11 iunie și din 20 septembrie 1919.

Transilvania, Banat și Țara Ungurească și publicat în numărul 1 din 1/14 decembrie 1918 al „Gazetei Oficiale” a Consiliului Dirigent. După ce se aducea la cunoștință tuturor constituirea sa în vederea conducerii „provizorii a Transilvaniei pînă la întrunirea Constituantei”, Consiliul Dirigent se angaja ca în activitatea sa să se conducă după principiile democratice proclamate la Alba Iulia, astfel ca „pe pămîntul țării noastre să stăpînească dreptatea și libertatea”. Acestea erau de fapt principiile a căror concretizare societatea transilvăneană după o revoluție burghezo-democratică, după o mare împlinire o aștepta. Prin acest document Consiliul Dirigent promitea că va respecta egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate sau confesiune, că va acționa pentru înfăptuirea „unui regim democratic pe toate terenele vieții publice”, în care să se asigure votul universal, direct, egal, secret, pe comune, cu reprezentare proporțională, pentru ambele sexe în vîrstă de 21 de ani, deplină libertate a presei, de asociere și de întrunire. Pentru țărani se prevedea o reformă agrară radicală, prin care „pămîntul, care și pînă acum a fost muncit, cu sudori de sînge în decurs de veacuri de plugari, să ajungă în acea măsură în stăpînirea țaranului, cum hărnicia lui o cere, ca să fie fericit, iar prin munca celor mulți roada pămîntului nostru să fie înzecită”. Ca o recunoaștere a rolului clasei muncitoare în lupta pentru înfăptuirea Unirii și a locului său în societatea românească, în Manifest se arăta: „Vrem ca muncitorimea industrială, temelia vieții economice în zilele noastre, încă să-și afle îndestularea și mijloacele bogate de răsplătă a muncii sale, și în acest scop sintem hotărîți a-i da acele drepturi și avantaje, care le au muncitorii în statele cele mai înaintate din Apus”. Conștient de eforturile deosebite ce trebuiau depuse, Consiliul Dirigent își exprima încrederea în capacitățile creatoare ale poporului român, pe care-l îndemna să muncească cu abnegație, dar să fie în același timp gata să se ridice împotriva oricărui „dușman al libertății noastre naționale”. Manifestul lansat la scurt timp după 1 decembrie 1918, cînd societatea transilvăneană era încă sub puternica impresie a celor hotărîte la Alba Iulia, are oarecum un ton declarativ, vag, pe alocuri chiar pompos și mai puțin unul concret, cu posibilitate de aplicare reală. Viața practică burgheză s-a dovedit a fi

însă mult mai rigidă și mai strîmtă decît aceste declarații de la început de drum, astfel că multe din promisiunile Consiliului Dirigent nu se vor împlini.

Printre primele acțiuni inițiate de Consiliul Dirigent a fost aceea de a comunica guvernului maghiar hotărîrea de unire a Transilvaniei cu România și constituirea sa. Din însărcinarea Consiliului Dirigent, A. Vaida-Voevod a transmis Rezoluția Adunării de la Alba Iulia, tradusă de Emil Hațieganu, guvernului maghiar prin intermediul lui Ioan Erdelyi, aflat la Budapesta. Prin nota din 9 decembrie 1918, citită în ședința Consiliului Dirigent din 11 decembrie 1918, guvernul Károlyi făcea cunoscut că aflase despre hotărîrea de la Alba Iulia și despre formarea „unui comitet compus din 15 membri”, dar că bazat pe prevederile convenției de la Belgrad, potrivit căroră „administrația va rămînea și în continuare sub autoritatea guvernului maghiar”, declara că deciziile de la Alba Iulia veneau „în contradicție cu actul sus-numit, din care cauză nu ia în considerare hotărîrile adoptate și le condamnă cu asprime”⁴². Această atitudine a guvernului maghiar se înscrisa în concepția generală a guvernului Károlyi, care în programul său își stabilise să acționeze pentru „integritatea politică și teritorială a Ungariei, adică apărarea neștirbită a hotarelor ei geografice de o mie de ani și a organismului unitar de stat”⁴³.

Justețea cauzei poporului român va fi mai puternică însă decît orice încercări potrivnice, între care s-a înscris și constituirea la Cluj a Comisariatului guvernamental pentru Ungaria de Răsărit, pus sub conducerea lui Apáthy István. Deși Consiliul Dirigent n-a fost recunoscut de guvernul maghiar, pînă în martie 1919 au avut loc mai multe contacte ale diferiților săi reprezentanți cu guvernul maghiar, în special pe teme economice.

---

⁴² Vezi textul în limba maghiară în I. Clopoșel, *Revoluția din 1918...*, p. 151; Vezi pe larg analiza nuanțată a raporturilor româno—maghiare din acea epocă în Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, *Din cronica relațiilor româno—maghiare în anii 1918—1920*, în „Anale de istorie”, 1981, 27, nr. 4, p. 103—126.

⁴³ „Românul”, nr. 41, din 16/29 decembrie 1918.

După ce prin Manifestul lansat de Consiliul Dirigent la 11 decembrie 1918 se cerea ruperea relațiilor cu guvernul maghiar, prin Decretul VII din 6/19 februarie 1919 se declara nul și neavenit orice act de înstrăinare sau de dispunere asupra unor bunuri mobile sau imobile ale statului aflate pe teritoriile unite cu România la 1 decembrie 1918⁴⁴.

RAPORTURILE CONSILIULUI DIRIGENT CU GUVERNUL ȚĂRII

Preocupările Consiliului Dirigent de organizare a serviciilor sale interne se împleteau cu pregătirile în ve-

derea predării actului unirii oficialităților de la București și a integrării concrete a Transilvaniei pe plan politic în ansamblul vieții publice a statului național unitar român. Astfel, în ședința Consiliului Dirigent din 2 decembrie 1918 s-a discutat chestiunea desemnării de miniștri care să reprezinte Transilvania în guvernul de la București, fără a se lua însă vreo hotărâre⁴⁵. În ședința de a doua zi s-a revenit asupra acestei probleme, conchizându-se că „pași hotărâtori numai atunci se vor face când se va întoarce delegația de la București”⁴⁶. Membrii delegației erau împuterniciți să exprime la București dorința ca din partea Transilvaniei să intre în guvern patru miniștri.

Înainte de a pleca, delegația aleasă de Marele Sfat Național s-a completat cu Caius Brediceanu, ales ca secretar al ei în ședința Consiliului Dirigent din 10 decembrie 1918 și cu Mihai Popovici. Calitatea de conducător al delegației a îndeplinit-o Vasile Goldiș. „Mîine, duminică seara — îi scria la 7 decembrie 1918 V. Goldiș episcopului din Arad — plecăm la București să ducem rezoluția unirii. Sîntem așteptați acolo cu nerăbdare. Acum începe adevărata muncă uriașă pentru înfăptuirea idealului nostru de veacuri”⁴⁷.

---

⁴⁴ Ștefan Laday, *Codul civil austriac în vigoare în Ardeal completat cu legile și regulamentele modificatoare cuprinzînd și jurisprudența*, Cluj, 1924, p. 27—28.

⁴⁵ Proces verbal din 2 decembrie 1918.

⁴⁶ Idem, din 3 decembrie 1918.

⁴⁷ *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol. II, Ediție de documente întocmită de A. Caciora, N. Roșuț, M. Tîlbus, Arad, 1980, p. 232.

Pe întreg parcursul drumului, ca și la București, delegația a fost întâmpinată cu însuflețire și cu bucurie.

Ziarul arădean „Românul” sesizând importanța deosebită a demersului decis la Alba Iulia, scria în 2/15 decembrie 1918 următoarele: „Consiliul Dirigent [de fapt Marele Sfat Național] din Sibiu după consultări mature a decis să predea imperiul ocîrmuit de el și care cuprinde teritoriul celor 26 comitate în mîinile Majestății Sale regelui Ferdinand. Acest pas făcut de Consiliul Dirigent este un pas istoric a cărui importanță o ghicesc toți fiii neamului, cărturari și țărani, care acum înfrățiți în cugete și simțiri asediază trenul delegațiunii Consiliului Dirigent și prin uralele și aclamațiile lor aprobă deciziunea mare politică”.

În ziua de 14 decembrie 1918 Vasile Goldiș în numele delegației, a predat regelui Ferdinand Rezoluția votată de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. În discursul său, care a precedat acest moment plin de semnificații, Vasile Goldiș a arătat printre altele că: „Prin această unire [...] s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc: Unirea într-un singur stat a tuturor românilor. Această unire este o pretențiune a istoriei, fiindcă neamul românesc de la zămislirea sa și pînă astăzi a rămas unul și etnicește, posedînd între aceleași margini geografice, pămîntul Daciei lui Traian. Deci — continua V. Goldiș — îmbucătățirea lui sub diferite dominațiuni străine a fost o nedreptate a istoriei. Această nedreptate se înlătură astăzi”⁴⁸. Cuvinte de bun venit, de deosebită satisfacție pentru unirea pe veci a Transilvaniei cu România a rostit în acea zi solemnă și Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri: „Vă așteptăm de o mie de ani și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată. Sînt în viața unui neam clipe de fericire atît de mari încît ele răscum-pără veacuri întregi de suferință”⁴⁹.

În afara întîlnirilor cu oficialitățile din București, delegația a fost primită și de miniștrii Franței, S.U.A. și Belgiei acreditați în capitala României, care au asigurat-o de

---

⁴⁸ *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 131—132; V. Goldiș, *op. cit.*, p. 26; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 634.

⁴⁹ *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, p. 136.

sprijinul guvernelor din țările lor față de cauza unității naționale a românilor⁵⁰.

La scurt timp de la predarea actului de Unire, alți fruntași politici transilvăneni — I. Maniu și A. Vlad — au plecat la București. Aici, — împreună cu Goldiș și Vaida — după cum rezultă din expunerea președintelui Consiliului Dirigent făcută în ședința din 28 decembrie 1918 — au ținut mai multe consfătuiri, au participat la ședințe ale Consiliului de Miniștri și au discutat atît chestiuni generale, cît și speciale. Ca rezultat al consultărilor avute, s-au emis în 11/24 decembrie 1918, două decrete-legi, de mare importanță, atît pentru momentul concret istoric, cît și pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor, unul de „recunoaștere a unirii”⁵¹, celălalt cu privire la organizarea Transilvaniei „pînă la definitivă organizare a României întregite”⁵².

În motivația cu privire la primul decret-lege, președintele Consiliului de Miniștri sublinia în raportul său către rege că desăvîrșirea unității statale a poporului român „se întemeiază pe ființa însăși a neamului românesc, care de aproape 2.000 de ani în mijc-ul tuturor vitregiilor vremii, a știut să-și păstreze neatins caracterul de conștiință națională”. Luîndu-se în considerare raportul președintelui Consiliului de Miniștri și „luînd act de hotărîrea Adunării Naționale din Alba Iulia” s-a decretat că „Ținuturile cuprinse în hotărîrea Adunării Naționale din Alba Iulia de la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 sînt și rămîn deapururea unite cu Regatul României”. Acțiunea hotărîtă a poporului român și în special recunoașterea prin decret-lege a unirii Transilvaniei cu România a nemulțumit marile puteri aliate și asociate, care pregătiseră chiar un protest împotriva publicării decretului-lege înaintea încheierii tratatelor de pace⁵³. În iarna lui

---

⁵⁰ C. Botoran, O. Matichescu, *op. cit.*, p. 54—55, 248; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 293—313.

⁵¹ Decret—lege nr. 3631, din 11/24 decembrie 1918, în „Monitorul Oficial”, nr. 212, din 13/26 decembrie 1918, p. 3749 (În continuare — „M.O.”).

⁵² Decret—lege nr. 3632, din 11/24 decembrie 1918, în „M.O.”, din 13/26 decembrie 1918, p. 3750.

⁵³ Ion Calafeteanu. *Recunoașterea statutului de aliat al României de către marile puteri în ajunul Conferinței de pace de la Paris*, în „Revista arhivelor”, 1978, 55, nr. 3, p. 284.

1919, parlamentul ales pe baza votului universal a votat *Legea de unire a Transilvaniei cu România*. În 29 decembrie 1919 Ion I. C. Brătianu, primul-ministru și ministrul fără portofoliu, Ștefan Cicio-Pop au supus aprobării guvernului Proiectul legii de unire a Transilvaniei cu România. După primirea proiectului de către guvern și cu aprobarea regelui, s-a depus spre dezbateră Adunării Deputaților. Comitetul delegaților de Secțiuni al Camerei întrunit în aceeași zi sub președinția lui Vasile Lucaciu a admis Proiectul de lege și Expunerea de motive și prin raportorul V. Goldiș le-au făcut cunoscute deputaților⁵⁴. Expunerea de motive, pagină condensată și sublimă de istorie românească, sintetizează aspirațiile spre unitate ale românilor, poposește asupra împlinirii de la 1 decembrie 1918 și asupra recunoașterii Unirii de către autoritățile de la București, solicitând deputaților votarea Proiectului⁵⁵. „Unitar și fericit la început, — se spune în Expunere — acest neam de oameni blînzi, muncitori [...] lung șir de veacuri [...] a fost rupt în bucăți ajungînd sub stăpîniri deosebite.

Ca o minune a istoriei în lungul șir de veacuri, însă acest neam niciodată nu și-a pierdut conștiința unității sale sufletești și a rămas același în limbă, credință și dătină. Iar cînd omenirea pe scara civilizațiunii, a ajuns să consacre principiul de integrare a organismelor sociale, de aceeași conștiință națională, neamul românesc în totalitatea sa și-a scuturat lanțurile robiei de veacuri și fără ezitare, uzînd de libertatea manifestării dreptului firesc al autodeterminațiunii, el într-un gînd și într-un suflet a dat dovada conștiinței despre unitatea sa națională și și-a declarat voința sa de a-și împreuna energiile ființei sale integrale spre a servi astfel cu puteri unite de aci încolo interesele civilizației ce tinde spre desăvîrșirea geniului omenesc.” La 1 decembrie 1918 „100.000 români sub cerul liber, consacră neatîns idealul” de unire. „Unirea tuturor românilor într-un singur stat este un act al dreptății istorice și o pretenție a civilizațiunii umane. În numele

---

⁵⁴ Arh. St. București, *Iond. Președinția Consiliului de Miniștri*, d. 19/1919, f. 23—26 (În continuare — *Președ. C.M.*); *D.A.D. 1919—1920*, p. 302.

⁵⁵ *D.A.D. 1919—1920*, p. 304—305.

acestei dreptăți și a acestei prea justificate pretenții cerem ca Adunarea Națională a României întregite să încadreze în corpul legilor românești această unire și să ratifice decretul-lege nr. 3631, investindu-l cu destulă putere de lege și consacrand astfel definitiv și pe vecie actul unirii românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș cu regatul României, care numai în chipul acesta va putea îndeplini desăvârșit rolul său civilizator în istoria omenirii”.

În cuvîntul său, de primire a Proiectului, Nicolae Iorga, președintele Camerei a declarat: „Ca unul din reprezentanții acestei Româniî dintre Carpați și Dunăre care a purtat 600 de ani prin cele mai mari primejdii, odată cu steagul românesc soarta însăși a neamului întreg, în numele României mutilate, de ieri, care strîngea în inima ei rănită atîta din jalea și nădejdea ținuturilor înstrăinate, în numele României care a plîns cu frații pierduți și a nădăjduit cu ei, și în care n-a fost om cinstit care să nu păstreze în sfînta sfintelor sufletului său dorul desăvîrșitei uniri naționale și hotărîrii de a ne jertfi toți pentru aceasta, simt negrăita fericire de-a putea face în numele d-voastră, al tuturor, acest legămînt solemn pentru viitorul neamului în sfîrșit și pentru vecie unit. România unită o avem, o vom apăra”⁵⁶.

Adoptată de Adunarea Deputaților și de Senat la 29 decembrie 1919, Legea asupra unirii Transilvaniei cu România a fost promulgată la 31 decembrie 1919.⁵⁷ În ședința din 30 decembrie 1919 Camera a primit propunerea deputatului D. I. Ghica ca proiectele legilor de unire a provinciilor românești, expunerile de motive, numele deputaților și ale senatorilor și cuvîntările președintelui Camerei „să fie tipărite într-o carte, care să fie cartea întregirii neamului”⁵⁸.

Votarea Unirii Transilvaniei cu România a fost apreciată drept „o ședință istorică în Adunarea Deputaților Români”, de „Deutsche Allgemeine Zeitung” din 2 ianuarie 1920⁵⁹. Ziarul se oprește asupra vorbirii lui V. Goldiș,

⁵⁶ *Ibidem*, p. 306.

⁵⁷ Legea nr. 5451, din 31 decembrie 1919, în „M.O.”, nr. 206, din 1 ianuarie 1920, p. 10941.

⁵⁸ D.A.D. 1919—1920, p. 314.

⁵⁹ Staatsarchiv Dresden, *Zeitungsausschnitt-Sammlung*, Nr. 2157.

care a arătat „în cuvinte emoționante că provincia pe care o reprezintă a fost însuflețită dintotdeauna de speranța fermă că se vor uni odată toți românii”. În timpul citirii Rezoluției de la Alba Iulia „toți deputații erau în picioare și au aplaudat în repetate rînduri” — arăta același ziar⁶⁰.

Ca o expresie a principiului dreptului la autodeterminare al popoarelor se adoptase rezoluția de unire de la Alba Iulia. Prin aceasta, Unirea Transilvaniei cu România era un fapt definitiv hotărît. Predarea actului unirii oficialităților de la București marca transpunerea ei în viața practică din partea celor care o hotărîseră. Forurile politice din București au primit-o și au sancționat-o prin Decretul-lege amintit. Această consfințire a Unirii, hotărîtă la Alba Iulia, va dobîndi o consacrare internațională prin Tratatul de pace de la Trianon.

Cel de al doilea decret-lege la care ne-am referit, avînd temeiul legal de referință la primul, stabilea principiile și modalitățile concrete de conducere a afacerilor transilvănene de către guvern și Consiliul Dirigent pentru o perioadă destinată uniformizării legislative și administrativ-instituționale. „Al doilea decret-lege reglementează raportul dintre părțile unite de dincoace și Statul român” — aprecia în ședința Consiliului Dirigent din 28 decembrie 1918 președintele său⁶¹. Astfel, Consiliul Dirigent „emanat din Adunarea Națională de la Alba Iulia”, era însărcinat în mod provizoriu și pentru o perioadă de timp limitată, cu conducerea serviciilor publice din Transilvania. Consiliul Dirigent mai trebuia ca „în cel mai scurt timp” să prezinte guvernului proiectul de reformă electorală care să cuprindă dreptul de vot universal și proiectul de reformă agrară. Cele două proiecte trebuiau — așa cum reiese din explicitările președintelui Consiliului Dirigent — să fie pregătite, supuse dezbaterii Marelui Sfat Național și apoi promulgate ca decrete-legi.

Asupra laturilor fundamentale politico-economice ca: afacerile externe, armata, circulația financiară, mijloacele de comunicație, împrumuturile publice, vămile, siguranța generală a statului, guvernul țării devenea factorul de con-

---

⁶⁰ Vezi și *Proclamarea României Mari*, Cf. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, Reichslandbund Presse Archiv, Nr. 2477, f. 20.

⁶¹ Proces verbal din 28 decembrie 1918.

ducere și decizie. Transilvania urma să fie reprezentată în guvern prin miniștri fără portofoliu. Se mai avea în vedere că pentru chestiunile care se refereau la Transilvania se vor numi prin decret-lege consilleri speciali, pe baza propunerilor făcute de miniștrii fără portofoliu. Decretul-lege asupra căruia am stăruit stabilea deci atribuțiile Consiliului Dirigent, reglementa reprezentarea Transilvaniei în guvern și preciza prioritățile, aceleași la nivelul întregii țări, care stăteau în fața acestui for de conducere provizoriu. Prin prevederile sale⁶², Decretul-lege se impune ca cel de al doilea izvor de drept al Consiliului Dirigent, primul fiind alegerea lui de Marele Sfat Național.

Consiliul Dirigent era investit cu atribuții legislative și executive pentru domeniile care nu trecuseră încă sub autoritatea nemijlocită a guvernului.

Extinderea competenței guvernului asupra unor domenii de activitate din Transilvania, de o importanță vitală pentru interesele întregului popor român, însemna și începutul procesului de uniformizare deplină a vieții de stat din Transilvania cu cea din restul țării, deziderat unanim al acelei epoci istorice.

Referitor la cele două decrete-legi se mai impune cel puțin o subliniere, care denotă cumpănirea atentă, realistă a situațiilor. În ele nu se face nici o referire la autonomia provizorie preconizată la Alba Iulia, ci se are în vedere doar procesul de uniformizare al țării, ceea ce era în consens deplin cu cerințele noli etape de evoluție a statului român.

Conținutul și semnificațiile deosebite ale celor două decrete-legi au fost surprinse prompt de presa vremii⁶³. Astfel, „Drapelul” din Lugoj într-un articol intitulat *România unită*, scris probabil de proprietarul și editorul gazetei, dr. Valeriu Braniște, consemna următoarele: „Atît spiritul cît și litera acestor decrete dovedesc că toți factorii care au conlucrat la întregirea României au voit ca să săvîrșească un act împlinit, fără să mai aibă lipsă și de con-

---

⁶² Vezi și *Incorporarea Transilvaniei în România*, în „Dresdner Neue Nachrichten” din 14 ianuarie 1919. Cf. Staatsarchiv Dresden, *fond. cit.*, Nr. 2157.

⁶³ „Le Temps”, din 12 ianuarie 1919, Apud C. Botoran, O. Maticescu, *op. cit.*, p. 247—248.

lucrarea altora la perfecționarea acestui act [...] Cînd a subscris deci Regele Ferdinand la 11 decembrie decretul acesta, a recunoscut și a aprobat că actul Unirii este deja împlinit și la efectuarea acestuia nu se mai recere o conlucrare a vreunui factor extern. Și după ce Adunarea Națională de la Alba Iulia, pe baza principiilor wilsoniene a hotărît alipirea la România-mamă, nu mai încape nici o îndoială, că închegarea neamului românesc prin dispunerea de sine însuși s-a înfăptuit. Prin urmare de prezent Unirea este de drept și de fapt săvîrșită prin voința poporului și prin consfințire din partea monarhului. De la Congresul de pace se așteaptă dar numai recunoașterea din punct de vedere internațional a formațiunii nouă de stat". Continuînd analiza decretului-lege se conchidea: „Adecă de drept guvernul regal al României s-a înstăpînit și funcționează și în provinciile unite”⁶⁴.

În același periodic, apărea la 27 aprilie/10 mai 1919 articolul *Corecturi. Pentru a împrăștia neînțelegerile*, în care se releva corect statutul juridic al Consiliului Dirigent: „În Sibiu noi românii de dincoace nu avem guvern separat, ci numai mandatar ai guvernului din București. Prin urmare nici nu avem miniștri și nu e permis să-i numim domni miniștri pe membrii «Consiliului diriguitor» ci șefi de secții. E bine să ținem la lucrul acesta, ca să nu ne aducem și să nu dăm unora scurți la vederi — ca să presupună, că noi avem în Sibiu guvern separat și miniștri și mai ce știu eu ce autonomie separată [...] În urma constatării acesteia a noastră bazată pe textul hotărîrilor de la Alba Iulia și a decretelor regale nr. 3631 și 3632 Consiliul Dirigent este parte întregitoare a guvernului regal al României”.

Transpunerea în viața practică a dispozițiilor decretului-lege privitor la conducerea și organizarea Transilvaniei în epoca de tranziție a necesitat un interval de timp mai scurt, sau mai lung, în funcție de complexitatea acțiunilor ce se cereau întreprinse și s-a realizat ca urmare a legăturilor strînse dintre guvern și Consiliul Dirigent⁶⁵.

---

⁶⁴ „Drapelul”, nr. 33, din 27 martie/9 aprilie 1919.

⁶⁵ Gh. Iancu, *Din procesul de uniformizare instituțională a Transilvaniei cu vechea Românie în timpul Consiliului Dirigent*, în *Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977.

În timpul consultărilor de la București se convenise ca Transilvania să fie reprezentată în guvern prin 3 miniștri fără portofoliu, care să fie propuși de Consiliul Dirigent și numiți prin decrete-legi. În consecință, în ședința Consiliului din 28 decembrie 1918 au fost propuși ca miniștri fără portofoliu Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod și Vasile Goldiș, acesta din urmă trebuind să rămână în fruntea Resortului de Culte pînă la preluarea lui de către Valeriu Braniște⁶⁶.

„Veți fi aflat deja” îi scria la 1 ianuarie 1919 V. Goldiș episcopului din Arad — că am fost numit ministru fără portofoliu în guvernul de la București. „Trebuie să stau însă la Sibiu încă vreo 4—5 săptămîni pînă se însănătoșește fratele Braniște, care va veni aici în locul meu”⁶⁷. În 11 februarie 1919 I. Maniu își exprima speranța că în viitorul apropiat Valeriu Braniște va putea isosi la Sibiu, și astfel V. Goldiș își va ocupa locul în guvern.” Sînt fericit — îi scria Maniu lui Braniște — că după atîta vreme măcar în scris pot să-ți trimit cîteva îmbrățișări frățești! Sper de la Dumnezeu că în scurtă vreme ți se va ameliora starea sănătății în așa măsură că vei putea veni în mijlocul nostru, unde toți cu drag te așteptăm. Goldiș stă pînă vii, decît și la București e mare lipsă de el”⁶⁸. Însă abia la 28 februarie/13 martie 1919 V. Goldiș îl înștiința pe episcopul Aradului „că numai cîteva zile mai stau în fruntea resortului de culte și instrucțiune publică, deoarece mulțămîta lui Dumnezeu, succesorul meu, fratele Braniște s-a făcut sănătos și vine să-mi ia locul, ca eu să mă pot duce la București spre a primi sarcina de ministru în guvernul regal, unde ne vor aștepta problemele cele mai mari ale noului stat Român, probleme de la a căror rezolvare atîrnă viitorul acestui stat. Știu — continua Goldiș — că mă așteaptă acolo o muncă aproape supraomenească, dar îmi voi da toate interesele în serviciul cauzei sfinte [...] Rămîn cu toate acestea membru și în Consiliul Dirigent de la Sibiu

⁶⁶ Proces verbal din 28 decembrie 1918.

⁶⁷ Arh. Episcopiei ortodoxe române din Arad, Grupa I, d. 35/1919, act. 147/1919. Mulțumim profesorului Petru Chiș din Ineu pentru materialele puse la dispoziție.

⁶⁸ B.A.R. București, Mss. 150126; Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca, Secția Manuscrise, Ft. 394/123, 124 (În continuare B.A.F. C.N.).

cu vot decisiv și de câte ori s-ar pune la ordinea zilei probleme mari la acest Consiliu voi veni aici de la București să iau parte și eu la rezolvirea lor⁶⁹.

Prin decretule-legi din 16/29 decembrie 1918 cei trei au fost numiți ca miniștri. La 21 ianuarie 1919 A. Vaida-Voevod și Ștefan Cicio-Pop au depus jurământul, în timp ce Goldiș își va putea ocupa locul în guvern doar în martie.

Începîndu-și activitatea, miniștrii fără portofoliu au resimțit nevoia unor servicii ajutătoare. Astfel că în 25 ianuarie 1919 ei au prezentat plenului Consiliului de Miniștri un proiect de Jurnal, prin care se propunea „ca pe lângă miniștri secretari de stat fără portofoliu să se înființeze câte un Secretariat, condus de secretari ministeriali”⁷⁰. Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 115 adoptat în aceeași ședință aproba propunerea făcută și mai prevedea că „numirea secretarilor ministeriali se va face prin decret regal după propunerea respectivului ministru secretar de stat fără portofoliu”, autorizînd în același timp pe primul-ministru să supună spre aprobare regelui un decret-lege în această chestiune⁷¹. În 29 ianuarie s-a emis decretul-lege nr. 451, semnat de rege și de președintele ad-interim al Consiliului de Miniștri, M. Pherekyde, constînd din 4 articole⁷². Prin cel dintîi articol se aproba înființarea Secretariatelor, conduse de secretari ministeriali; al doilea indica modalitatea de numire a lor, în formularea cuprinsă în Jurnalul Consiliului de Miniștri; în al treilea se precizau atribuțiile și diurna secretarilor ministeriali, care urmau să fie plătiți „dintr-un credit, ce se va deschide pe seama bugetului Președinției Consiliului de Miniștri”. Cu executarea decretului-lege era însărcinat primul-ministru (art. 4).

Numirile de secretari ministeriali s-au făcut la câteva zile după emiterea decretului-lege. La 30 ianuarie 1919 Ștefan Cicio-Pop l-a propus ca secretar ministerial pe lângă sine pe Laurențiu Oanea. Președintele Consiliului de Mi-

---

⁶⁹ Arh. Episcopiei ortodoxe române din Arad, Grupa I, d. 35/1919 act. 147/1919.

⁷⁰ Arh. St. București, fond. Președ. C.M., d. 21/1919, f. 14.

⁷¹ Ibidem, f. 15, 17.

⁷² Ibidem, f. 18.

niștri a supus această propunere regelui și astfel L. Oanea a fost numit secretar ministerial prin decretul-lege nr. 452 din 30 ianuarie 1919⁷³. În 6 februarie președintele ad-interim al Consiliului de Miniștri l-a înștiințat pe L. Oanea că a fost numit secretar ministerial pe lângă Șt. Cicio-Pop cu data de 1 februarie 1919. „Vă invit deci — se spunea mai departe în adresă — să intrați în exercitiul funcțiunii ce vi s-a încredințat, după depunerea legiuitului jurământ”⁷⁴. Începînd cu aceeași dată a fost numit secretar ministerial pe lângă A. Vaida-Voevod, Grigore Ion⁷⁵. La solicitarea lui V. Goldiș din 14 mai 1919, prin decretul-lege nr. 1933 din aceeași zi, a fost numit ca secretar ministerial Constantin Nedelcu⁷⁶.

În guvernul Văitoianu, Transilvania a fost reprezentată prin aceiași miniștri fără portofoliu, iar în cel prezidat de Alexandru Averescu, de V. Goldiș și de O. Goga.

În conformitate cu decretul-lege nr. 3632, pe lângă fiecare minister urmau să se numească cîte un consilier special, care trebuia să studieze chestiunile de administrație, să elaboreze proiectele necesare și să facă referate pentru ministrul de resort, în înțelegere cu ministrii fără portofoliu, privitoare la Transilvania. Consilierii speciali au fost propuși de către Resorturi Consiliului Dirigent, care la rîndul său a înaintat aceste propuneri ministerelor, după a căror aprobare, ei au fost numiți prin decrete-legi. Consilieri speciali ai Transilvaniei au fost: Mihai Popovici, pe lângă Ministerul de Interne, Caius Brediceanu, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, Sever Dan, pe lângă cel de Finanțe, Emil Monția, pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Zaharia Munteanu pe lângă Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, general de brigadă Alexandru Hanzu pe lângă Ministerul de Război. Mai tîrziu a fost numit pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului Augustin

---

⁷³ Ibidem, f. 23; „M.O.”, nr. 247, din 1/14 februarie 1919, p. 4933.

⁷⁴ Vezi textul jurămîntului, Arh. St. București, *Iond. Președ. C.M.*, d. 21/1919, f. 20.

⁷⁵ Propunerea făcută, la sugestia lui Al. Vaida, tot de Șt. C. Pop. Cf. Ibidem, f. 28; Decret-lege nr. 684, din 14 februarie 1919, în „M.O.”, nr. 258, din 15/28 februarie 1919, p. 5397.

⁷⁶ Arh. St. București, *Iond. cit.*, d. 21/1919, f. 46, 47, 51.

Paul, președintele Camerei de Comerț și Industrie din Brașov⁷⁷.

Dacă aceasta a fost reprezentarea oficială a Transilvaniei în și pe lângă guvern, raporturile au fost de fapt mult mai strînse și mai complexe. Între membrii Consiliului Dirigent sau funcționari superiori ai diferitelor resorturi și guvern sau ministere, între specialiștii dintr-o parte sau alta a țării, dialogul a fost continuu, cu referire atît la domenii rămase în administrarea Consiliului Dirigent cît și la cele trecute sub autoritatea guvernului. Se căuta, în multe cazuri, găsirea după largi consultări, a celor mai eficiente soluții, multiplelor probleme care se ridicau în fața societății românești.

La București locul de întîlnire al reprezentanților Consiliului Dirigent era — după opinia scriitorului Ion Pas — casa doctorului Popovici, fratele lui Mihai Popovici⁷⁸.

Consiliul Dirigent a fost mereu ținut la curent de guvernul țării cu aspectele esențiale ale politicii interne și externe românești, membrii săi și în special președintele, fiind chemați să-și aducă contribuția la rezolvarea unora sau altora din chestiunile importante care se puneau în fața societății românești.

Consiliul Dirigent a luat prompt la cunoștință despre plecarea în ianuarie 1919 a primului-ministru I. I. C. Brătianu la Paris și despre interimatul asigurat de M. Pherkyde, despre întoarcerea lui Brătianu în iulie de la Paris, despre demisia la 12 septembrie 1919 a guvernului liberal. Căutările în vederea soluționării crizei politice create cu acel prilej, soluțiile nerealizate de constituire a guvernelor Manoilescu-Rîmniceanu sau Maniu, ca și formarea guvernului Văitoianu și mai apoi a guvernelor Vaida

---

⁷⁷ Decret-lege nr. 833, din 23 ianuarie 1919, în „M.O.”, nr. 243, din 26 ianuarie/8 februarie 1919; Decret-lege 367 bis, din 25 ianuarie 1919, în „M.O.”, nr. 248, din 2/15 februarie 1919; Decret-lege nr. 787, din 19 februarie 1919, în „M.O.”, nr. 264, din 22 februarie/7 martie 1919; Decret-lege nr. 1337, din 23 martie 1919, în „M.O.”, nr. 291, din 27 martie/9 aprilie 1919; Decret-lege nr. 788, din 19 februarie 1919, în „M.O.”, nr. 264; Decret-lege nr. 4133, din 12 septembrie 1919, în „M.O.”, nr. 153, din 25 octombrie 1919.

⁷⁸ *Destăinuiți. Ioan Slavici în procesul ziaristilor „rejudecat” de Ș. Cioculescu, I Pas, B. Solacolu D. I. Suchianu în „Manuscriptum”, 1973, 4, nr. 4, p. 71.*

și Averescu au reținut de asemenea atenția membrilor Consiliului Dirigent.

În problemele majore de politică internă și externă conduita Consiliului Dirigent a fost în general aceea urmată de guvern. Atunci, când din unele interese strîmte de partid s-a insinuat de unele cercuri politice că între guvern și Consiliul Dirigent n-ar exista o unitate de acțiune deplină, un Comunicat din iunie 1919 al Consiliului Dirigent, transmis primului-ministru prin intermediul lui Mihai Popovici, consilier la Ministerul de Interne, venea să combată categoric asemenea afirmații nefondate. „Sîntem autorizați — se spunea în Comunicat — să declarăm că toate aceste versiuni, sînt lipsite de orice temei, Consiliul Dirigent profesează neschimbat, atît în afacerile interne cit și în cele externe, aceleași vederi politice, pe care le-a avut și manifestat și pînă acum și stăruiește la realizarea hotărîrilor aduse de Adunarea Națională din Alba Iulia”⁷⁹.

După formarea la 27 septembrie 1919 a guvernului de generali condus de A. Văitoianu, „al cărui singur program este — după opinia președintelui Consiliului Dirigent — menținerea punctului nostru de vedere în politica externă și de a face alegeri imparțiale”⁸⁰, Consiliul Dirigent a dat un Comunicat prin care făcea cunoscut că prezența miniștrilor fără portofoliu ardeleni în guvern nu înseamnă o solidarizare cu politica internă a guvernului, ci ea era un rezultat al Unirii Transilvaniei cu România⁸¹. Comunicatul Consiliului Dirigent a fost primit cu vădită răceală de liberali⁸² și averescani și cu mîhnire de N. Iorga, care aștepta o poziție mai fermă din partea ardelenilor. Felul diferit în care a fost primit Comunicatul l-a determinat pe I. Maniu să facă noi precizări în legătură cu poziția adoptată de Consiliul Dirigent, accentuînd că și pe viitor se va urmări promovarea unei politici puse în slujba unității naționale⁸³.

⁷⁹ Arh. St. București, *fond. Președ. C.M. d. 21/1919, f. 52, 53.*

⁸⁰ Proces verbal din 2 octombrie 1919.

⁸¹ Idem, din 16, 22 octombrie 1919.

⁸² „Neamul românesc”, nr. 257, din 18 noiembrie 1919; Arh. St. București, *Secția Microfilme, Franța, Rola 99, cadru 571* (În continuare — Arh. St. București, Franța, R... c.).

⁸³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 233, din 7 noiembrie 1919.

În abordarea principalelor chestiuni de politică externă, care se exprimau în principal în acea perioadă în încheierea unor tratate de pace care să consfințească desăvârșirea unității de stat a României și să ia în considerare efortul general al României în lupta împotriva Puterilor Centrale, guvernul român a avut concursul deplin al tuturor organismelor provinciale. Delegația română la Conferința de pace cuprindea și transilvăneni, oameni politici și experți, propuși de Consiliul Dirigent, acceptați și numiți de forurile de la București (A. Vaida-Voevod, Caius Brădăceanu, căpit. Pilat, Mihai Șerban, George Crișan, Ionel Mocioni, Ion Grigore, ing. Lazăr, I. Iosif etc.)*. Acțiunile întreprinse de aceștia în consens cu linia generală a guvernului român, ca și unele luări de poziție ale președintelui Consiliului Dirigent față de raporturile României cu marile puteri, față de conținutul tratatelor de pace ce urmau să se încheie — sînt demersuri ale unor oameni politici români, puse în slujba cauzei întregului popor român, și nicidecum manifestări ale unei politici externe a Consiliului Dirigent. Consiliul Dirigent a fost doar informat cu regularitate despre realitățile de la Conferința de pace, fie prin scrisorile lui Vaida adresate lui Maniu⁸⁴, fie la revenirea în țară ale lui Brătianu și Vaida, fie cu prilejul participării președintelui Consiliului Dirigent la unele ședințe ale guvernului la care s-au dezbătut chestiuni de politică externă. La întoarcerea lui Brătianu de la Paris, la începutul lunii iulie 1919, președintele Consiliului Dirigent a fost chemat la București „pentru informări și consultări”⁸⁵, mai ales cu privire la textul proiectului de tratat de pace cu Austria. În ședința Consiliului Dirigent din 7 iulie 1919 I. Maniu a prezentat un raport despre călătoria la București, fără a detalia însă. Dar, din convorbirea avută cu ziariștii la București, la 11 iulie 1919, putem să ne facem o imagine despre opiniile sale. „Drepturile mi-

---

* Vezi pe larg: Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de pace de la Paris (1918—1920). Triumful principiului naționalităților*. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1983, p. 316.

⁸⁴ D.A.D., 1923—1924, p. 863—869; *Correspondența lui George Moरोianu, (1891—1920)*, vol. I, Ediție îngrijită de Șerban Polverejan, Cluj-Napoca, 1981, p. 321—323.

⁸⁵ Proces verbal din 7 iulie 1919.

norităților, sub controlul marilor puteri, sînt imprecis formulate și inadmisibile — a declarat Maniu. O asemenea clauză este jignitoare pentru poporul român, care prin hotărîrile proclamate la Alba Iulia a pus la temelia statului român mărit egalitatea de drepturi și libertate pentru toate naționalitățile și confesiunile din cuprinsul său [...] Chestiunile economice prevăzute în tratat cuprind primejdii prin lăsarea tranzitului și a vămilor la discreția străinătății⁸⁶. Într-o asemenea situație Maniu a pledat pentru un guvern de uniune națională. Sau, ceva mai tîrziu, în ședința Consiliului Dirigent din 11 septembrie 1919, președintele acestuia, referindu-se la participarea la ședința Consiliului de Miniștri din 7 septembrie, la care se discutasese chestiunea tratatului de pace cu Austria, a considerat că nu se putea concepe „semnarea tratatului de pace fără încercarea de a salva suveranitatea statului”⁸⁷. Pe aceeași linie s-a pronunțat și într-un interviu apărut în „Patria” din 11 septembrie, cînd din nou a socotit necesară constituirea unui guvern de uniune națională” care să lupte pentru schimbarea condițiilor oneroase ale tratatului”.

Alexandru Vaida-Voevod prezent la ședința Consiliului Dirigent din 7 noiembrie 1919 a înfățișat pe larg activitatea pe care a desfășurat-o la Paris, conchizînd că „și astăzi Consiliul Dirigent este de părerea că tratatul de pace cu Austria în forma sa actuală este neacceptabil, dar trebuie să se încerce, a obține prin discuțiuni maximul de concesiuni”. Consiliul Dirigent s-a abținut însă să indice căile concrete de urmat, „fiind aceasta de căderea guvernului regal”⁸⁸.

România a semnat Tratatul de pace cu Austria doar la 10 decembrie 1919, după ce obținuse printr-o ținută demnă și hotărîită, înlăturarea, în mare parte, a acelor dispoziții care-i atingeau independența și suveranitatea⁸⁹.

Firește, după convocarea parlamentului, și mai ales în timpul guvernului Vaida, influența oamenilor politici transilvăneni în luarea deciziilor de politică externă a fost mai

---

⁸⁶ „Telegraful român”, nr. 67, din 17 iulie 1919.

⁸⁷ Proces verbal din 11 septembrie 1919.

⁸⁸ Idem, din 7 noiembrie 1919.

⁸⁹ Vezi pe larg. C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op. cit.*, p. 342—385.

consistentă. Repetăm însă că aceasta a avut loc în calitatea lor de reprezentanți oficiali ai statului român. Eforturilor fructuoase întreprinse de Vaida-Voevod în Anglia, în calitate de prim-ministru, li s-au adăugat și cele ale lui V. Braniște. Chemat de Vaida la Paris, el a plecat din Cluj la 11 februarie 1920. Ajuns la Paris Braniște a plecat la Londra, unde era mai mare nevoie de o acțiune hotărâtă, pentru a atrage simpatia oficialităților și a opiniei publice față de România⁹⁰.

Demersurile energice ale reprezentanților poporului român au impus finalmente Conferinței de pace de la Paris recunoașterea făuririi statului național unitar român.

ORGANIZARE. ATRIBUȚII.

Angajarea în noua etapă istorică de după 1 decem-

brie 1918 se făcea, atât pe plan național cât și regional, în condiții interne și internaționale complexe și nu lipsite de reale greutăți. Poporul român în ansamblul său, păstra însă convingerea fermă că nimic și nimeni nu putea invalida actul politic plebiscitar de la Alba Iulia, și că prin muncă asiduă se va înscrie pe o linie de evoluție ascendentă.

După constituirea Consiliului Dirigent și stabilirea lui la Sibiu se cerea începută — și s-a început — activitatea propriu-zisă de organizare, de conducere, demers de mare responsabilitate, care implica multe aspecte necunoscute și în care trebuiau învinse neajunsuri obiective și subiective. Toate acestea decurgeau din condițiile concret istorice interne și externe ale perioadei. Celor aleși în Consiliul Dirigent și mai apoi tuturor organelor subordonate le reveneau sarcini de o deosebită importanță, a căror mod de soluționare avea o puternică rezonanță în țară și în afara ei.

Găsirea localurilor corespunzătoare pentru diferitele resorturi, dotarea lor cu mobilierul și cu celelalte materiale necesare unei activități administrative, stabilirea

---

⁹⁰ V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României nov. 1919 — martie 1920*, Sibiu, 1925, p. 59; Scrisoarea din Londra din 25 februarie 1920 trimisă de V. Braniște soției la Lugoj, Cf. Arh. Braniște, acte aflate în posesia familiei.

structurii interne a resorturilor, a modalității de lucru, a legăturii cu consiliile naționale românești din întreg teritoriul unit cu România, precizarea normelor de drept cu care să opereze, erau toate chestiuni ce se ridicau presant în fața Consiliului Dirigent.

Memoriile unor contemporani ai evenimentelor cuprind și referiri sugestive, pline de autenticitate cu privire la începutul funcționării Consiliului Dirigent. Ionel Pop, unul dintre notarii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, „vorbea emoționat despre epoca Consiliului Dirigent, când dintr-o pivniță, la Sibiu, s-au ridicat niște mese”, iar el „s-a dus la o librărie și a cumpărat un top de hîrtie, peniță și cerneală. Așa a început organizarea administrației românești în Ardeal, în fața căreia stăteau sarcini imense”⁹¹. Un alt contemporan al evenimentelor, profesorul universitar Sextil Pușcariu a reținut în *Memoriile* sale relațiile ce i s-au făcut de Vasile C. Osvadă cu privire la începutul entuziast al muncii de organizare a Resortului de Agricultură și Comerț, și care sînt, în cea mai mare parte, similare cu cele menționate de Ionel Pop⁹².

Organism politico-administrativ provizoriu, Consiliul Dirigent a fost investit de Marele Sfat Național cu largi prerogative în conducerea afacerilor Transilvaniei pînă la întrunirea parlamentului, și care s-au exprimat în competența sa legislativă și executivă. Prin decretul-lege nr. 3632 atribuțiile Consiliului Dirigent au fost precizate de guvernul țării și au devenit mai circumscrise, în sensul că ele se puteau exercita doar asupra acelor domenii din Transilvania care nu trecuseră încă sub autoritatea guvernului. Din acest moment Consiliul Dirigent devine un organ regional de conducere recunoscut de guvern și cu o sferă de activitate prescrisă de acesta.⁹³

În lumina hotărîrilor de la Alba Iulia și a dispozițiilor decretului-lege de recunoaștere a Consiliului Dirigent, el era chemat să preia, să organizeze diversele domenii de activitate și să întreprindă măsurile menite a apropia stă-

---

⁹¹ Constantin Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie*, Cluj-Napoca, 1978, p. 205.

⁹² Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe, București, 1978, p. 384.

⁹³ Vezi și Petre Poruțiu, *Care este situația juridică a Consiliului Dirigent*, în „Revista de drept”, 1919, nr. 3—4, p. 94—100

rile de aici cu cele din restul țării, pentru a se realiza astfel într-un ritm cât mai alert procesul uniformizării administrativ-instituționale a statului unitar român. „Ideea consolidării integrale a țării și cu deosebire așezarea normală a Ardealului în noua configurație de stat, a fost programul de care ne-am călăuzit” — aprecia O. Goga⁹⁴. Aceeași adevărată profesiune de credință a rostit-o în parlament și Victor Bontescu, „Și dacă în vederile noastre, în soluțiunile noastre vom fi putut greși, o singură greșală n-am putut comite, nici cînd, greșala de a nu fi fost cu trupul și adevărat cu sufletul totdeauna pentru desăvîrșita unitate și suflească și politică a țării, pentru care am jertfit, promovînd închegarea ei”⁹⁵.

Intrucît atribuțiile Consiliului Dirigent se exprimau în putere legislativă și executivă, el a pus la baza activității sale principiul modern al separării puterilor, hotărînd asupra exercitării lor în felul următor⁹⁶: puterea legislativă urma să fie exercitată prin Consiliul Dirigent în ansamblul său, cu discutarea chestiunilor și supunerea lor la vot, puterea executivă a rămas să fie exercitată prin resoarte, iar puterea judecătorească prin judecătorii, tribunale și Curți de Apel, cu deplină independență în pertractări față de Consiliul Dirigent. Emanatiile puterilor astfel constituite nu puteau fi decît cele cunoscute din doctrina constituțională: legi de la puterea legiuitoare, regulamente sau ordonanțe de la cea executivă. Consiliul Dirigent conducînd nemijlocit doar anumite domenii de activitate dintr-o regiune a țării, s-a considerat oportun ca în opera de legislație să nu se opereze cu termenii de legi sau decrete-legi, ci cu norma de drept numită *Decret al Consiliului Dirigent*. Așa după cum Consiliul Dirigent a fost un organism regional de conducere, izvorît din realitățile concret istorice ale perioadei respective tot așa și Decretele sale pot fi apreciate ca norme de drept specifice aceleiași epoci istorice. „Dispozițiunile cuprinse în Decrete — afirmă Romul Boilă aveau puterea unor legi și au fost obligatorii pentru toate ținuturile administrate de Consiliul Dirigent.

---

⁹⁴ O. Goga, *Aceeași luptă...*, p. 165.

⁹⁵ D.A.D., 1919—1920, p. 355.

⁹⁶ Victor Onișor, *Izvoarele de drept ale Consiliului Dirigent*, în „Ardealul juridic”, 1926, 6, nr. 7, p. 98.

Dreptul Consiliului Dirigent de a decreta norme cu valoare de legi, a fost un drept legal amăsurat stărilor excepționale⁹⁷. În cadrul Consiliului Dirigent s-a convenit ca Decretele să fie prevăzute cu numărul curent roman, continuativ cit va dura legiferarea sa, fără a se indica anul sau data publicării. Ca formă exterioară, Decretele purtau numărul curent roman, avînd introducerea⁹⁸ Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria a decretat și decreteează", urma textul, iar la sfîrșit data ședinței Consiliului Dirigent în care s-a votat și semnătura lui Iuliu Maniu, președintele Consiliului. În cazul unor Decrete se specifica expres că ele se aplicau din ziua publicării. Decretele, emanație a întregului Consiliu Dirigent au fost cel mai înalt izvor de drept al acestuia, singurul care principial putea modifica legi anterioare. Consiliul Dirigent și-a exercitat puterea legislativă pînă la întrunirea parlamentului țării întregi (20 noiembrie 1919), interval de timp în care a emis 24 decrete⁹⁸. O dată cu convocarea parlamentului, Consiliului Dirigent s-a abținut de a mai legifera pentru Transilvania, apreciind pe bună dreptate, că menținerea unei puteri de legiferare regională nu-și mai găsea justificarea în condițiile existenței unui for legislativ la nivelul întregii țări.

Printre actele emise de Consiliul Dirigent se găsesc și Decrete semnate tot de președinte, dar care nu purtau numărul curent roman. Prin ele s-au făcut numiri de funcționari superiori (G. Moroianu, de pildă), ori s-au realizat schimbări în compartimentul învățămîntului primar.

A doua normă de drept în ierarhia actelor legiuitoare atît în doctrină cît și în practica constituțională era regulamentul, emanație a puterii executive, investit cu dreptul de a reglementa raporturile juridice, prin puterea ce o are statul de a ordona, de a dispune. Consiliul Dirigent n-a adoptat însă denumirea de regulament, ci pe cea de *ordonanță*, după modelele german și maghiar, care erau mai cunoscute în Transilvania⁹⁹. Principial, ordonanța ca emana-

---

⁹⁷ Romul Boilă, *Organizația de stat*, Cluj, 1927, p. 141—142.

⁹⁸ Ultimul a fost votat în 17 noiembrie 1919 și a apărut în „Gazeta Oficială” din 19 noiembrie 1919.

⁹⁹ V. Onișor, *Regulament — Ordonanță*, în „Administrația”, 1922, I, nr. 1, p. 2.

ție a puterii executive a șefului de resort nu putea modifica o lege anterioară, sau un Decret al Consiliului Dirigent. Unele ordonanțe de o mai mare importanță vor fi semnate nu numai de șeful de resort ci și de președintele Consiliului Dirigent. Aceste chestiuni de procedură principală n-au fost însă respectate întocmai în decursul activității Consiliului Dirigent și mai ales în ultimele sale luni de funcționare. Au fost cazuri în care șefi de resort au semnat ordonanțe prin care au atins și dispoziții cuprinse în legi anterioare depășind astfel limitele stabilite de Consiliul Dirigent. Așa s-a ajuns la situația că jurisprudența și practica constantă a instanțelor judecătorești au consfințit și ordonanțele ca izvor juridic cu drept de a modifica o lege anterioară. Pe de altă parte, întrucât în cadrul Consiliului Dirigent se acceptase ca secretarul general să-l poată înlocui cu puteri depline pe șeful de resort, inclusiv la ședințele Consiliului Dirigent — ceea ce s-a și întâmplat în numeroase cazuri — unele ordonanțe au fost semnate în locul șefilor de resort de secretarii generali.

Mai menționăm că pentru valabilitatea decretelor sau ordonanțelor nu era prevăzută publicarea în „Gazeta Oficială” cum era în general uzanța. Hotărârile Consiliului Dirigent deveneau obligatorii din momentul în care se aduceau și se semnau, președintele ne avînd dreptul să suspende ori să revoce singur un decret sau o ordonanță votate.¹⁰⁰

Consiliul Dirigent a funcționat din 2 decembrie 1918 și pînă la începutul lunii aprilie 1920, ținînd în acest răstimp 256 ședințe, la ordinea de zi fiind înscrise 3234 de chestiuni. Ședințele Consiliului Dirigent s-au ținut la Alba Iulia (2, 3, 4 decembrie 1918), Sibiu (9 decembrie 1918—18 noiembrie 1919), în trenul care-i ducea spre București pe cei aleși în circumscriptiile electorale ale Transilvaniei (18 noiembrie 1919), București (21, 25 noiembrie, 3 decembrie) și Cluj (17 decembrie 1919—10 aprilie 1920). Ședințele au fost dese — în multe cazuri ținîndu-se chiar două ședințe într-o zi —, intervalul dintre 3 decembrie — 17 decembrie 1919 fiind cel mai lung în care Consiliul Dirigent nu s-a întrunit.

---

¹⁰⁰ Ioan Papp, Paul Balașiu, *Codul de procedură civilă în Transilvania*, Cluj, 1925, p. 481.

Membrii Consiliului Dirigent, cel puțin pînă la întrunirea parlamentului, au fost prezenți la ședințele Consiliului, exceptîndu-i pe cei aflați peste hotare (Lucaciu, Goga, Flueraș, Braniște), pe cei intrați în guvern, sau cei plecați la București pentru a discuta cu forurile competente chestiuni ținînd de resorturile lor, sau pe cei însărcinați cu rezolvarea unor situații importante în diferitele regiuni ale Transilvaniei (A. Lazăr a condus operațiunea de instaurare a administrației românești în județul Bihor, Braniște a rezolvat diferite chestiuni în Banat), sau pe cei doi reprezentanți social-democrați aflați în cîteva rînduri în centre muncitorești, sau pe cei bolnavi (Braniște). Ședințele se începeau sau se încheiau cu citirea proceselor verbale luate în ședința anterioară sau în cea curentă. La multe ședințe în afara șefilor de resort, a secretarilor generali, au fost invitați ca referenți, funcționari superiori de la diferitele resorturi. În ceea ce-l privește pe președintele Consiliului Dirigent, în lipsa căruia nu se puteau lua — și nici nu s-au luat — hotărîri de mare importanță, el a participat cu regularitate la ședințe. Pînă la convocarea Corpurilor Legiuitoare absențele sale de scurtă durată s-au datorat deplasărilor pentru consultări la București, în urma căroră prezenta întotdeauna informări în Consiliul Dirigent, sau concediului solicitat pentru șase zile în august 1919, ori campaniei electorale a P.N.R. După alegerile parlamentare din toamna anului 1919 și după formarea guvernului Vaida, cînd capitala țării a devenit într-o și mai mare măsură locul unor vii dezbateri politice, a unor eforturi sporite de accelerare a procesului de uniformizare administrativă a țării, ca și încercările, de altfel nereușite, de consolidare a pozițiilor P.N.R., ale guvernului, au făcut ca prezența la București a președintelui Consiliului Dirigent să fie de mai lungă durată. Plecat din Sibiu la 18 noiembrie 1919 el a revenit abia la 3 ianuarie 1920, în perioada sărbătorilor de iarnă locul fiindu-i ținut de V. Goldiș. De la această dată participă la ședințe pînă în 5 februarie, după care cu excepția ședinței din 22 martie, nu mai revine decît în 7 aprilie. În această ultimă perioadă s-a încercat — așa după cum vom vedea — din partea liderilor P.N.R. prelungirea existenței Consiliului Dirigent. În lipsa președintelui, ceilalți membri n-au luat în considerare demisiile unor șefi de resort, sau secretari generali. Unele ches-

tiuni adoptate erau comunicate imediat, chiar prin curier oreședintelui.

Constituirea Consiliului Dirigent a făcut ca mulți fruntași politici români să-și ofere serviciile, pentru a contribui la greaua dar și importanta muncă de organizare a unei vieți de stat românești pe meleagurile transilvănene. Astfel, în 3 decembrie 1918 Consiliul Dirigent era înștiințat că Victor Onișor, Petre Poruțiu, Valer Moldovan, Caius Brediceanu și Ioan Lapedatu erau „gata în tot momentul a se pune în serviciul Consiliului și a pleca la Sibiu”¹⁰¹. Aceștia, cu excepția lui P. Poruțiu vor fi și numiți în înalte funcții de secretari generali la Resorturile de Interne, V. Onișor (4 decembrie 1918), de Finanțe I. Lapedatu (4 decembrie 1918), Externe, C. Brediceanu (4 decembrie 1918), la Organizare, V. Moldovan (14 decembrie 1918). La celelalte resorturi au fost numiți ca secretari generali; Lucian Borcia la Președinție, Vasile C. Osvadă, la Agricultură, Constantin Missits, la Alimentare, Silviu Dragomir la Propaganda Ziaristică (toți la 4 decembrie 1918), ing. Leo Bohățiel la Comunicații (12 decembrie 1918), ing. Eugen Munteanu la Industrie (25 decembrie 1918), Iuliu Moldovan la Ocrotiri Sociale (29 decembrie 1918), Alexandru Marta la Justiție (5 februarie 1918), Onisifor Ghibu la Învățământ, Ionel C. Comșa la Comerț, I. Boeriu la Armată și Siguranță Publică, Alexandru Rusu și Ioan Lupaș la Culte. Numirea lui L. Lupaș s-a făcut și în urma consultării lui V. Goldiș cu episcopul Aradului”. La resortul meu — îi scria Goldiș la 7 decembrie 1918 — va trebui să aplic și trei secretari generali: unul de școale, altul pentru biserica ortodoxă răsăriteană și altul pentru biserica gr. catolică. Pentru biserica noastră voiesc a-l angaja pe dr. Lupaș; cred că nu aveți nimic în contra”¹⁰². La propunerea Consiliului Național Germano-Săsesc în 28 februarie/13 martie 1919 a fost numit ca secretar general la Resortul de Culte și Instrucție Publică Lutz Korodi, fapt adus la cunoștința publică și de ziarul „Tagespost” din 14 martie 1919. Lutz Korodi, unul din fruntașii sași prizoniți în epoca dualistă se găsea în acea vreme în Polonia. În ianuarie 1919 R. Brandsch i-a scris că în înțelegere cu Consiliul Di-

---

¹⁰¹ Proces verbal din 3 decembrie 1918.

¹⁰² *Aradul în lupta...*, vol. II, p. 232.

rigent s-a decis să i se ofere un post important în cadrul Consiliului Dirigent. Scrisoarea parvenindu-i târziu, el n-a putut ajunge la Sibiu decât la 24 februarie/9 martie 1919, fiind primit cu însuflețire de concetățenii săi sași, de care se despărțise în urmă cu 16 ani¹⁰³. „Telegraful român” din 28 februarie/13 martie 1919 saluta și el „cu bucurie pe neînfricatul luptător pentru libertate și drepturi”. Fiind primit cu căldură de membrii Consiliului Dirigent, a depus jurământul în limba germană și a fost numit secretar general pentru biserica evanghelică la resortul condus de excelentul luptător și tovarăș de idei din perioada de dinainte de război, V. Branște” — aprecia L. Korodi¹⁰⁴.

Cu atribuțiile și retribuiția unui secretar general a fost numit prin Decretul emanat de la Președinția Consiliului Dirigent la 1 iunie 1919 George Moroianu, referent special pe lângă Președinție pentru chestiunile de ordin extern¹⁰⁵. În condițiile în care problemele de politică externă erau dirijate de guvernul țării, Consiliul Dirigent a simțit nevoia de a avea un expert în acest frământat domeniu, avându-se în vedere mai ales desfășurarea conferinței de pace.

Numirea secretarilor generali a fost un moment important în procesul de organizare a serviciilor interne ale Consiliului Dirigent, avându-se în vedere largile atribuții cu care erau investiți. După alegerile parlamentare, și mai ales după constituirea guvernului Vaida unii secretari generali, în absența șefilor de resort, au condus efectiv agendele resorturilor.

În cadrul fiecărui resort au mai fost încadrați, la propunerea șefilor de resort, secretari personali ai acestora, șefi de secție, șefi de sector, șefi de birou, subșefi de birou și alți funcționari. E de remarcat că aceste numiri s-au făcut treptat, expresie elocventă a căutărilor încetul cu încetul.

Regulamentul de lucru al Consiliului Dirigent a fost întocmit de Emil Hațieganu, stabilindu-se printre altele că

---

¹⁰³ Lutz Korodi, *In Erinnerung an den Consilliu Dirigent*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 441—449.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 441.

¹⁰⁵ „Gazeta Oficială”, nr. 39—40, din 30 iunie 1919, p. 1; Arh. St. Brașov, fond. George Moroianu, Document nr. 12.

orice decret și ordonanțe înaintate de a se prezenta Consiliului Dirigent, trebuiau înaintate Resortului de Codificare, care se îngrijea ca acestea să fie în concordanță cu principiile stabilite de Consiliul Dirigent pentru conducerea afacerilor publice¹⁰⁶. Mai ales în prima parte a activității s-a căutat ca aproape toate actele să fie trecute prin ședințele Consiliului Dirigent, pentru a se evita astfel unele discordanțe de fond sau stilistice, care ar fi putut apărea dintr-o insuficientă experiență într-o asemenea activitate de conducere. „Se decretează principial — s-au decis în 5/18 ianuarie 1919 — că orice decret, notă circulară și aviz, care nu e de natură pur administrativă și a cărui cuprins e de natură principială va trece prin Consiliu”¹⁰⁷. Pe aceeași linie de organizare se înscrie și hotărîrea, luată la propunerea lui A. Vlad, ca principial, domeniile care aparținuseră unui fost minister maghiar să aparțină respectivului resort al Consiliului Dirigent.

La 14 decembrie 1918 a apărut la Sibiu organul oficial de presă al Consiliului Dirigent, purtînd numele de „Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului, Maramureșului și părților ungurene”, în care urmau să apară hotărîrile Marelui Sfat Național, decretele, ordonanțele, notele circulare ale Consiliului Dirigent, ale șefilor de resorturi și ale altor autorități de stat, avîndu-l ca redactor pe T. V. Păcățian și ca administrator pe Gh. Vitencu¹⁰⁸. Materialele care urmau să se publice în „Gazeta oficială” treceau în prealabil pe la E. Hațieganu, șeful Resortului de Codificare, pentru lecturare și avizare. „Gazeta oficială” a apărut pînă la 31 martie 1920, în 99 numere, la Sibiu pînă la 18 octombrie 1919 (nr. 61) și la Cluj în continuare. În ședința Consiliului Dirigent din 18 februarie/3 martie 1919 a fost numit translator de limba germană la „Gazeta oficială” Iuliu Schorsten, sub a cărui redactare începînd cu 1 iulie 1919 „Gazeta oficială” a apărut și în limba germană.

Într-o formă prescurtată „Gazeta oficială” a apărut din 13 martie 1919 și în limba franceză, purtînd numele de

---

¹⁰⁶ Arh. St. București, *fond. C.D.*, d. 159/1919, f. 84.

¹⁰⁷ Proces verbal din 5/18 ianuarie 1919.

¹⁰⁸ Redactor a mai fost și Tudor Moisil, iar administrator și Teodor Popescu.

„Le Moniteur de la Transylvanie. Bulletin roumain d'information. Edité par le Bureau de la Presse du Conseil Dirigeant de la Transylvanie”.

Prestigioasa publicație sibiană „Revista economică” relevând obiectivele primordiale care stăteau în fața Consiliului Dirigent, caracterul provizoriu al funcționării lui, salutînd apariția „Gazetei oficiale” scria: „și ca să nu fie nici o nedumerire la mijloc, deoarece noul confrate este legat de viața Consiliului Dirigent, însuși grăbit la înfăptuirea definitivă a statului nostru unitar [a se înțelege uniformizarea statală] noului confrate, în înțelesul acesta, îi dorim o viață cît se poate de scurtă, dar plină de succes”¹⁰⁹.

În fața Consiliului Dirigent s-a pus din primul moment chestiunea principală de mare importanță de a stabili sau elabora sistemul de acte normative, cu care să dirijeze sferele de activitate din Transilvania, rămase în competența sa. Era vorba fie de a se extinde legislația din România, fie de a se menține vechile legiuri, cu modificările care se impuneau, pînă la o unificare generală, pe un plan superior, pe baza unei sinteze. În acel moment a prevalat atît pe plan european cît și național curentul de opinie care se pronunța împotriva extinderii imediate a unei legislații socotită ea însăși susceptibilă de înnoiri, punîndu-se speranțele în unificarea legislației, în elaborarea cît mai neîntîrziată a unor coduri unitare, rezultat al valorificării aspectelor valoroase de pe tot cuprinsul țării¹¹⁰. Întrucît această speranță nu s-a împlinit atît de repede pe cît se crezuse și pe cît era de așteptată de societatea românească, tot mai multe voci se vor pronunța în timp pentru o extindere cît mai neîntîrziată a legilor din vechea Românie și în restul țării.

Fără să urmărim în cadrul acestei lucrări procesul unificării legislației — chestiune mult dezbătută în literatura de specialitate — se poate constata că acest proces inde-

---

¹⁰⁹ „Revista economică”, nr. 51, din 21 decembrie 1918.

¹¹⁰ Aurelian R. Ionașcu, *Problema unificării legislației civile în cugetarea juridică românească (1919—1941)*, în „Pandectele române”, 1942, 21, partea IV., p. 147.

lungat s-a realizat atit printr-o extindere expresă cit și prin întocmirea de noi coduri¹¹¹.

Consiliul Dirigent, în consens cu opinia dominantă impusă la nivelul întregii țări, prin primul său act fundamental, Decretul I din 24 ianuarie 1919 a hotărît că „Legile, ordonanțele, regulamentele și statutele legale, emenate înainte de 18 octombrie 1918, rămîn în interesul ordinei publice și pentru a asigura continuitatea de drept, pînă la altă dispoziție, în mod provizoriu”, cu excepțiile ce se vor indica¹¹². Aceasta însemna că legile „deși emanau de la factori străini [...] au fost investite prin voință românească cu puterea de norme obligatorii” pentru Transilvania¹¹³. Într-o asemenea situație, uniformizarea administrativ-instituțională care se va înfăptui treptat, a fost un proces unic cu același țel final, dar pornit din două direcții ce nu se stînjeneau, ci dimpotrivă se completau grăbind dispariția particularităților locale. Una pornea dinspre guvern spre instituțiile din Transilvania, și a doua de la nivelul Consiliului Dirigent și al instituțiilor sale subordonate spre o integrare în vechea Românie. Paralel cu aceste direcții — pe care le-am numi oficiale — s-au înfilnit numeroase inițiative ale diverselor categorii de specialiști, care prin conlucrarea lor și prin constituirea de organisme unice, contribuiau la accelerarea procesului amintit.

Lucrările de organizare întreprinse de Consiliul Dirigent, speranțele puse în cei chemați la conducere, s-au reflectat în presa vremii, în crezurile și simțămintele opiniei publice. Se făceau îndemnuri pe calea presei, la cumpănirea matură a lucrurilor de către organele inferioare, la acțiune unitară în toate domeniile, rolul de conducere și de îndrumare revenind Consiliului Dirigent. Făcîndu-se purtătorul de cuvînt al acestor opinii, ziarul blăjean „Unirea” din 14 decembrie 1918 scria: „Reforme sînt o problemă, la a cărei dezlegare trebuie să se ceară concursul întregii obști românești”. Același periodic remarcă în ziua

---

¹¹¹ Andrei Rădulescu, *Unificarea legislației*, București, 1927, p. 43; Camil Negrea, *Evoluția legislației în Transilvania de la 1918 pînă astăzi*, Sibiu, 1943; O. Sachelarie, Al. Valentin Georgescu, *Unirea din 1918 și problema unificării legislației*, în „Studii”, 1968, 11, nr. 6.

¹¹² „Gazeta Oficială”, nr. 6, din 14/27 ianuarie 1919, p. 25.

¹¹³ C. Negrea, *op. cit.*, p. 8.

următoare în articolul intitulat *Să nu ne prea pripim*, că Marele Sfat și Consiliul Dirigent „au răspunderea timpului de tranziție. Răspunderea aceasta nu este ușoară mai ales în situația actuală, când fără o pregătire prealabilă ni se impune luarea imperiului a unui considerabil număr de comitate [...] Consiliul Dirigent are cuvântul, în toate chestiile de organizare și cîrmuire. De la Consiliul Dirigent așteptăm îndrumările și ordinul de îndeplinire a imperiului. Trebuie să purcedem unitar în toate”. „E necesar — sublinia și «Revista economică» din 21 decembrie 1918 — că toate instrucțiunile Consiliului Dirigent să fie imediat cunoscute și să fie și explicate, și stăruit asupra executării lor, imediat și necondiționat”.

Presa chema opinia publică să sprijine dezinteresat Consiliul Dirigent în activitatea sa presărată cu destule greutăți, să nu-i pretindă rezolvarea imediată a tuturor problemelor. „Fiecare om singuratic va trebui în viitor să-și dea partea cuvenită de muncă românească la îndeplinirea organizației noastre de stat” scria „Românul” din 11/24 decembrie 1918. „Este datorința fiecărui român să sprijinească sincer și devotat Consiliul nostru dirigent”, sublinia și „Revista economică” din 14 decembrie 1918.

Contemporanii au înțeles din primul moment că pe lângă acțiunile de conducere administrativă, Consiliul Dirigent trebuia să inițieze și măsurile menite a asigura integrarea Transilvaniei în statul român, sub toate aspectele¹¹⁴. Aceeași opinie a formulat-o ceva mai târziu și juristul și omul politic Liviu Ghilezan, atunci când afirma că rosturile superioare ale Consiliului Dirigent erau „să pregătească această amalgamizare [...] acea unificare a noastră cu vechiul Regat”¹¹⁵.

Într-o asemenea atmosferă de muncă care ținea „de dimineața pînă seara târziu” — după opinia lui Goldiș¹¹⁶, Consiliul Dirigent aștepta, „cu drept cuvînt, încrederea deplină și sprijinul efectiv al opiniei publice”. „Într-un punct sintem de acord cu toții — se spunea într-un Comunicat al Consiliului Dirigent apărut în «Patria» din 25 aprilie

¹¹⁴ „Românul”, nr. 36, din 11/24 decembrie 1918.

¹¹⁵ D.A.D. 1920—1921, p. 491.

¹¹⁶ Arh. Episcopiei ortodoxe române Arad, *Grupa II*, 235, act. 147/1919.

1919 — că trebuie să ne silim din răspuțeri și să jertfim totul pentru a învinge obstacolele ce ni se pun și pentru a dura viitorul nostru pe temelii solide". De aceea se făcea apel la opinia publică să aibă încredere în Consiliul Dirigent, al cărui principiu fundamental de muncă „este și trebuie să fie pentru totdeauna absolută corectitudine și loialitate”.

Anticipînd puțin, se poate remarca faptul că n-a fost domeniu al vieții economice sau politice, cultural-științifice, sanitare, administrative sau juridice din Transilvania, aflate sub autoritatea guvernului sau a Consiliului Dirigent, în care să nu fie sesizabile realizări și strădanii în planul uniformizării.

COMPONENȚA CONSILIULUI DIRIGENT

Consiliul Dirigent a funcționat din 2 decembrie 1918 și pînă la începutul lunii aprilie 1920. În acest răstimp componența și organizarea sa internă n-au rămas aceleași, ci au înregistrat mai multe modificări. Schimbările au survenit ca urmare a prevederilor decretului-lege de organizare a Transilvaniei, a intrării unor șefi de resort în guvernul Vaida, a unor demisii cauzate de considerente de partid sau personale, desființării sau înființării de resorturi.

La scurt timp după emiterea decretului-lege nr. 3632, Resorturile Armatei și Siguranței Publice ca și cel de Externe și Propagandă Ziaristică s-au-desființat. Ștefan Cicio-Pop făcea cunoscut, printr-o Notă circulară din 5/18 ianuarie 1919, desființarea resortului al cărui titular fusese¹¹⁷. Cu același prilej se mai aducea la cunoștință că s-a încredințat generalului Ioan Boeriu comanda armatei ardelenе, și că afacerile siguranței publice și a gărzilor naționale — în afară de organizare și disciplină — au trecut în competența Resortului de Interne. În partea finală a Notei se sublinia ferm că „Armata ardeleană română este parte integrantă a Armatei României”. Armata de pe teritoriul Transilvaniei a fost încadrată în Secția Organizării VI—VII¹¹⁸, iar mai tîrziu în Corpul VI de Armată Cluj și Corpul VII de Armată Sibiu.

¹¹⁷ „Gazeta Oficială”, nr. 6, din 4/27 ianuarie 1919, p. 28.

¹¹⁸ Decret — lege nr. 345, din 25 ianuarie 1919, în „M.O.”, nr. 243, din 26 ianuarie/8 februarie 1919.

Cei trei membri, care cu regretul în suflet că n-au putut participa la istorica Adunare de la Alba Iulia, și-au ocupat pe rând locurile în Consiliul Dirigent.

V. Braniște s-a văzut silit, din cauza sănătății sale precare să ceară Consiliului Dirigent un concediu de 4—6 săptămâni, pe care l-a obținut în 31 decembrie 1918. Tot atunci s-a decis ca Victor Bontescu să plece la Lugoj, pentru a lua jurământul lui Braniște¹¹⁹. La 8 ianuarie 1919 Braniște a depus jurământul ca membru al Consiliului Dirigent, dar nu va putea pleca la Sibiu decât la începutul lunii martie 1919. La 5/18 martie 1919 președintele Consiliului Dirigent l-a salutat pe dr. V. Braniște „sosit după atâtea suferințe îndurate pentru neamul românesc pentru a lua în sinul Consiliului Dirigent parte activă la muncă pentru clădirea statului românesc”¹²⁰. În aceeași zi i s-a eliberat lui Braniște și Biletul de Identitate Nr. 36, în care figura calitatea lui de membru în Consiliul Dirigent, „ca șef la Resortul Cultelor și Instrucțiune Publică”¹²¹. Atmosfera, programul intens de lucru de la Consiliul Dirigent și de la Résort se desprind cu claritate din scrisorile trimise de Braniște soției sale la Lugoj. Redăm câteva rânduri din prima scrisoare — credem noi — trimisă din Sibiu, datînd din 14/27 martie 1919: „Vei crede că mi-am uitat de vci, abia acum ajung pe fugă să rup o bucată de vreme să-ți scriu. Am ajuns în pace și sînt bine, dar prins în jug de abia ajung să răsufliu un moment. E o lume în facere și situațiile se schimbă ca în caleidoscop. Guvernul nostru [C.D. — G.I.] și-a început activitatea cu o coală de hîrtie și e deja un aparat îngrozitor în mișcare [...] Primele zile am colindat toate resorturile ca să văd ce lucrează oamenii și apoi m-am prins pe clei. Nainte de amez pînă la 1 și după amez pînă la 5 birou, apoi pînă tîrziu ședințe de consiliu”¹²².

Octavian Goga, aflat la 1 decembrie 1918 încă la Paris unde activa pentru cauza tuturor românilor, a trăit cu sufletul său incandescent măreția acelei zile și a primit cu satisfacție alegerea sa în Consiliul Dirigent. „Mai întîi —

---

¹¹⁹ Proces verbal din 31 decembrie 1918.

¹²⁰ Idem, din 5/18 martie 1919.

¹²¹ Arh. Braniște. Document aflat în posesia familiei.

¹²² Ibidem.

îi scria el la începutul lunii ianuarie lui Maniu — vă strâng mîna tuturor care, înţelegînd rostul vremii, v-aţi pus în fruntea mişcării şi aţi realizat unirea politică care, de atîta vreme trăia în toate fibrele de simţire ale neamului. Adunarea de la Alba Iulia, această manifestare grandioasă a conştiinţei noastre naţionale, înscrie o nouă pagină de glorie pe urma adunării de la Blaj. Vrednicii noştri ţărani, cu bunul lor simţ şi cu înţelegerea atît de reală a intereselor neamului, care i-a caracterizat în toate luptele noastre, şi-au dovedit şi de astă dată adîncul lor înţelepciune. Regret din tot sufletul că nu mi-a fost dat să văd aceste valuri de oameni şi să mă pătrund şi eu de bucuria cea mai curată, care mi-ar fi răsplătit îndeajuns tot zbulciumul de o viaţă întreagă pentru triumful unei idei¹²³. Ca un oştean înţelept şi călit al cauzei române, deşi nesprijinit întru totul de oficialităţile vremii*, Goga a înţeles că victoria obţinută de poporul român trebuia consolidată şi impusă marilor puteri, tuturor popoarelor lumii. De aceea el a rămas pînă în mai 1919 departe de casă, de ţara lui dragă, care de acum nu mai cunoştea Carpaţii ca graniţă politică, pentru a contribui cu fapte la susţinerea intereselor majore ale României unite. Abia la 21 mai 1919 Goga participa la prima şedinţă a Consiliului Dirigent, întoarcerea lui fiind salutată de toţi cei care-l stimau şi-l apreciau. „A venit Goga — scria ziarul «Patria» condus de I. Agârbiceanu în numărul din 22 mai 1919 — A sosit acasă cîntăreţul Pătimirii noastre trecute [...] Goga a fost, în cel mai deplin înţeles al cuvîntului, poetul epocii sale, prin el spunea un neam întreg că s-a umplut păharul [...] După cinci ani, Oct. Goga venise între noi. Ardealul mulţumindu-i pentru că i-a dat partea cea mai bună din sufletul său, îl salută azi cu faţa înseninată, şi-i zice: Bine ai venit“. În 5 iunie 1919 Goga a prezentat în Consiliul Dirigent o expunere cu privire la activitatea pe care o desfăşurase în străinătate. Cu acelaşi prilej şi-a manifestat

---

¹²³ O. Goga în *corespondenţă*. Vol. I. Ediţie îngrijită de Daniela Poenaru, Bucureşti, 1975, p. 116.

* Vezi scrisoarea lui Goga din 19 februarie 1919, adresată de la Paris lui Al. Vaida-Voevod, prin care îşi manifesta regretul pentru neincluderea lui în delegaţia oficială a României la Conferinţa de pace. Cf. *Octavian Goga în corespondenţă*, p. 130—131.

însă, spre surprinderea generală, intenția de a demisiona din Consiliul Dirigent. Ceilalți membri „neafînd motiv ca d. Goga să demisioneze îl invită ca să conlucreze mai departe cu Consiliul Dirigent”¹²⁴. Goga a rămas în Consiliul Dirigent și începînd cu 4 iulie 1919 a devenit șeful Resortului de Propagandă, nou constituit, prin detașarea Secției de Propagandă din Resortul de Organizare. O dată cu convocarea primului parlament al României unite (20 noiembrie 1919) Goga s-a apropiat de averescani, combătînd linia politică a P.N.R., socotit de el ca un partid cu tendințe regionaliste și s-a pronunțat pentru o cît mai grabnică încetare a activității Consiliului Dirigent. Într-un atare context, demisia lui din acest organism survenită la începutul lunii februarie 1920, și încadrarea în Liga Poporului au apărut ca ceva firesc în epocă.

Al treilea mare absent dintre cei aleși în Consiliul Dirigent a fost „Leul de la Sisești”, Vasile Lucaciu. Fericit că prin această alegere i-au fost recunoscute meritele și strădaniile sale în lupta de emancipare națională a românilor, el aprecia cu mult realism că „nu e destul că patria s-a unit: ea trebuie consolidată și această consolidare pretinde o muncă tenace și dezinteresată”¹²⁵. Credincios unui asemenea crez nobil el a continuat să activeze în străinătate — în S.U.A., Elveția, Italia — pînă în toamna anului 1919, cînd s-a întors în țară, fiind primit cu însofletire la București, Sibiu, Satu Mare, Baia Mare, și mai ales la Sisești¹²⁶. Prezent pentru prima dată la o ședință a Consiliului Dirigent la 4 octombrie 1919, într-o perioadă dominată de pregătirea primelor alegeri parlamentare la nivelul întregii țări, Vasile Lucaciu se va face remarcat mai mult ca deputat în parlament decît ca „dirigent”.

În mai multe ședințe ale Consiliului Dirigent s-a luat act de intențiile de demisie ale lui Ioan Suciul¹²⁷. În cele din urmă demisia lui I. Suciul, anunțată de „Drapelul” din 26 noiembrie 1919, a fost luată la cunoștință în ședința

---

¹²⁴ Proces verbal din 5 iunie 1919.

¹²⁵ T. Hăgan, I. S. Mureșan, V. Achim, V. Căpîlnean, *Maramureșul și Unirea* (1918), Baia Mare, 1968, p. 102.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 93; Aug. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte. Documente, Procese*, Baia Mare, 1940, p. 393.

¹²⁷ Proces verbal din 19 iulie, 12, 15 august, 17, 20 septembrie, 16 octombrie 1919.

Consiliului Dirigent din 3 decembrie 1919, el devenind președintele Consiliului Superior de Agricultură din Cluj. O dată cu aceasta s-a desființat și Resortul Organizării.

Modificări s-au înregistrat și la Resorturile de Alimentare și Justiție. La 20 iulie 1919 Romul Boilă a demisionat de la conducerea Resortului de Alimentare, dar nefiind înlocuit a continuat să rezolve afacerile resortului pînă la 20 septembrie, cînd s-a decis desființarea resortului. Fără a-i acorda o valoare generalizatoare, semnalăm doar înștiințarea făcută de C. Missits, secretarul general al resortului, lui V. Braniște: „Domnule șef de Resort! Desființîndu-se Resortul Alimentării, prin aceasta renunț la postul de secretar general al resortului”¹²⁸. Chestiunile de alimentare — în conformitate cu hotărîrea luată în ședința Consiliului Dirigent din 15 octombrie 1919 — au trecut la Direcțiunea de Aprovizionare, încadrată Resortului de Industrie și Comerț și care încheia socotelile și transpunea taxele de transport Resortului de Comunicații.

În ședința Consiliului Dirigent din 11 septembrie 1919 Aurel Lazăr a fost atacat de I. Suciuc pe tema sechestrării unei cantități de spirt în Oradea, în luna aprilie, atunci cînd A. Lazăr, în calitate de delegat al Consiliului Dirigent, a condus acțiunea de organizare a serviciilor publice în Bihor. În consecință, în aceeași ședință s-a instituit o comisie formată din M. Popovici și T. Brediceanu, membri ai Consiliului Dirigent și L. Borcia, secretar general la Președinție, care să cerceteze cazul¹²⁹. Într-o asemenea atmosferă, în 21 septembrie 1919 Aurel Lazăr și-a prezentat demisia din funcția de șef al Resortului de Justiție și din calitatea de membru al Consiliului Dirigent, pentru a avea astfel toată libertatea, dacă situația o cerea, să se apere pe cale judecătorească. Scrisoarea de demisie prezentată de A. Lazăr președintelui Consiliului Dirigent s-a citit în ședința de Consiliu din 23 septembrie 1919, și s-a dat publicității în aprilie 1920, după desființarea Consiliului Dirigent¹³⁰. Așa cum reiese însă din scrisoarea trimisă de I. Suciuc aceleiași persoane, ca și din *Comunicatul Con-*

---

¹²⁸ Vezi nota 121, *supra*.

¹²⁹ Proces verbal din 11 septembrie 1919.

¹³⁰ Idem, din 21 septembrie 1919; „Tribuna”, (Oradea), nr. 15, din 15 aprilie 1920; „Românul”, nr. 85, din 23 aprilie 1920.

siliului Dirigent cu privire la demisia lui A. Lazăr, împotriva lui nu s-a găsit nici o dovadă care „ar atinge onorabilitatea și reputațiunea” sa¹³¹. Aceasta era o constatare binemeritată la adresa unui luptător devotat poporului său, a unui om politic clarvăzător, care atunci când fusese ales în Consiliul Dirigent, și a plecat pentru un timp din mijlocul bihorenilor săi, putea prezenta un strălucit bilanț politic: „Douăzeci de ani, de când am intrat în viața publică, am luptat în adunări populare și bisericești, am luptat pretutindeni unde a fost suflet românesc, pentru drepturile voastre. Pentru ușurarea jugului și întărirea sufletului nostru în nădejdea unui viitor mai bun”¹³².

În momentul constituirii sale, din Consiliul Dirigent, alături de reprezentanții P.N.R., care erau în majoritate, au făcut parte și doi social-democrați, Ion Flueraș și Iosif Jumanca. Imediat după Unire, P.S.D. și-a explicat în repetate rânduri și în felurite modalități adeziunea totală la acest act. Astfel, în manifestul *Către poporul muncitor român*¹³³, semnat de Comitetul conducător al P.S.D. din Ardeal, după ce se arăta exploatarea socială și națională pe care o îndurase poporul român, se considera că în virtutea dreptului la autodeterminare al popoarelor, recunoscut și acceptat de social-democrație, socialiștii români aveau datoria să voteze Unirea. „Sîntem siguri — se spunea în manifest — că tovarășii vor înțelege și vor aproba ținuta noastră de la adunarea națională. Ei vor primi cu liniștire și faptul că doi dintre tovarășii noștri au fost delegați în Consiliul Dirigent și în sinul căruia vor avea puțința de a lucra după convingerile lor socialiste pentru binele și fericirea întregului popor muncitor”. Pentru atingerea obiectivelor sale, P.S.D. și-a propus în condițiile politice de după unire să ducă lupta pe două planuri: în interiorul Consiliului Dirigent prin cei doi reprezentanți ai săi și mai ales în afara lui, pentru a fi astfel un sprijin solid pentru activitatea celor doi. „Tovarășii noștri din Consiliul Dirigent — sublinia «Adevărul» din 9/22 decembrie 1918 — vor avea prilejul spre a face mult înspre favorul muncitorimii. Însă dinșii numai așa vor putea lucra acolo cu reu-

---

¹³¹ „Tribuna”, nr. 15, din 1920.

¹³² „Tribuna Bihorului”, nr. 3, din 6/19 ianuarie 1919.

¹³³ „Adevărul”, nr. 48, din decembrie 1918.

șită, dacă la spatele lor va sta întreg poporul muncitor, dacă vor fi sprijiniți de noi și dacă vor putea reprezenta acolo un partid puternic și bine organizat".

Poziția social-democraților români față de unire, stabilirea sarcinilor imediate și de perspectivă ale partidului, participarea la Consiliul Dirigent, au fost chestiuni discutate și la Congresul P.S.D. din Transilvania, ținut la Sibiu între 19—20 ianuarie 1919¹³⁴.

Încă în articolul *Conchemarea Congresului*, apărut în „Adevărul” din 16/29 decembrie 1918, după ce se reliefa problemele importante ce vor fi dezbătute la Congres, se specificase că acest for al socialiștilor „va fi chemat să dovedească în fața lumii întregi că hotărârea de la Alba Iulia, adică unirea tuturor românilor nu s-a făcut contra voinței muncitorimii române”. Referindu-se la tactica partidului care trebuia stabilită de Congres, organul de presă al P.S.D. considera că se impunea să se decidă — dacă se menținea colaborarea cu P.N.R., prin rămânerea în continuare a celor doi socialiști în Consiliul Dirigent „sau dacă nu va fi mai bine ca devenind independenți, să ne restrângem la o critică din afară”¹³⁵.

În Darea de seamă a Comitetului, prezentată la Congres de Iosif Jumanca, locul principal l-au ocupat analiza rolului și poziția social-democraților români față de unirea Transilvaniei cu România. În Rezoluția referitoare la *Situația politică* se pretindea „respectarea cea mai strictă a tuturor postulatelor cuprinse în rezoluția adunării de la Alba Iulia”, și se aproba tactica politică de colaborare cu P.N.R. „pentru consolidarea noului stat român”, P.S.D. rezervându-și însă dreptul de a milita nestînjenit pentru înfăptuirea programului său.

În intervalul de timp în care I. Flueraș fusese plecat în străinătate, ca membru al delegației române la Conferința de pace, conducerea Resortului Ocrotirilor Sociale

---

¹³⁴ *Crearea Partidului Comunist Român (mai 1921)*. Sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, București, 1971, p. 152—153; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, București, 1966, p. 151—160 (În continuare — *Documente din istoria... 1916—1921*).

¹³⁵ În *lața Congresului*, în „Adevărul”, nr. 1, din 6/19 ianuarie 1919.

i-a fost încredințată tovarășului său de idei, Iosif Jumanca¹³⁶.

Ion Flueraș și Iosif Jumanca s-au manifestat în repetate rânduri ca exponenții proletariatului în Consiliul Dirigent. În 3/16 februarie 1919, de pildă, ei și-au prezentat, la cererea Comitetului Executiv al P.S.D., demisiile din acest for conducător, în semn de protest împotriva unor abuzuri ale autorităților în raporturile cu muncitorimea. La remarca președintelui „că nu sint vederi diferite între membrii Consiliului Dirigent în această problemă”, s-a convenit ca cei doi să supună din nou chestiunea demisiei, Comitetului Executiv¹³⁷. După asigurările primite de îndreptarea situațiilor, avînd avizul Comitetului Executiv al P.S.D., Flueraș și Jumanca au revenit, a doua zi, asupra intenției de a demisiona, ceea ce „s-a luat spre știre cu satisfacție”¹³⁸.

În ședințele Consiliului Dirigent din 2, 3 și 18 iulie 1919 în care s-a discutat proiectul legii electorale, Flueraș și Jumanca, neidentificîndu-se cu poziția celorlalți membri ai Consiliului cu privire la dreptul de vot pentru femei și la reprezentarea proporțională, au declarat că-și rezervă dreptul de a se pronunța în timpul lucrărilor Marelui Sfat Național pentru includerea celor două principii în proiect.

Intervențiile reprezentanților social-democrați în Marele Sfat Național — asupra cărora vom mai reveni — prin care au cerut respectarea hotărîrilor de la Alba Iulia, au dobîndit sensuri mai largi în ceea ce priveau rolul P.S.D. în lupta pentru unire, în viața politică de după 1 decembrie 1918 și rezultatele colaborării cu P.N.R. prin participarea la Consiliul Dirigent. Marele Sfat a fost o adevărată tribună de confruntare a tezelor P.S.D. cu cele ale P.N.R. Disputa din această adunare reprezentativă a dus și la încetarea colaborării dintre cele două forțe. De fapt, încă în ședința Comitetului Executiv al P.S.D. din 31 iulie 1919, după debateri furtunoase, se hotărîse retragerea lui Flueraș și Ju-

¹³⁶ În ședința Consiliului Dirigent din 7/20 ianuarie 1919 s-a decis ca Flueraș să plece la Conferința de pace. În 20 februarie/5 martie președintele a anunțat că Flueraș a plecat și că va fi înlocuit de Jumanca. „Adevărul” din 31 martie/13 aprilie 1919 anunța întoarcerea lui.

¹³⁷ Proces verbal din 16 februarie 1919.

¹³⁸ Idem, din 4/17 februarie 1919.

manca din Consiliul Dirigent¹³⁹, deoarece după opinia „Tribunei socialiste” din 3 august 1919 „pentru cauza democrației, participarea tovarășilor noștri în Consiliul Dirigent n-a însemnat prea mult”. Cu toate acestea, deși ei erau „atacați și muștrați de muncitorimea din ce în ce mai lovită în activitatea ei pentru faptul că continuau colaborarea cu reprezentanții burgheziei”, ei au continuat să rămână în Consiliul Dirigent, „convinși fiind că această conclurare pînă la încheierea păcii și desăvîrșirea operei constituționale este în concordanță cu nevoile poporului proletar”¹⁴⁰. Pentru încetarea „ministerialismului” se pronunțase și „Socialismul”, organul de presă al Partidului Socialist din vechea Românie. Poziția socialiștilor români din Transilvania față de unire a fost înțeleasă și salutăată de P.S. din vechea Românie, în forma cea mai expresă prin *Declarațiunea partidului socialist, și a Uniunii sindicale din România*¹⁴¹. „Ne mîngîie faptul că tovarășii noștri din România ne-au înțeles și aprobă pasul nostru ce l-am făcut pentru unirea poporului românesc”, scria „Adevărul” din 24 februarie/9 martie 1919. În cursul lunii martie 1919 militantul socialist Șerban Voinea în trei numere din „Socialismul” analizase poziția social-democraților transilvăneni față de unire și chestiunea participării lor în Consiliul Dirigent¹⁴². „Aprobăm social-democrația transilvăneană pentru faptul că a votat la Alba Iulia rezoluția pentru alipirea la România” — scria Ș. Voinea. Față de prezența în Consiliul Dirigent și mai ales față de dănuirea colaborării cu burghezia, Ș. Voinea avea însă evidente rezerve. „Participarea în minister — scria el — implică solidarizarea cu întreaga activitate a acestuia și oricite rezerve formale s-ar face, obligațiile care decurg din situația însăși se vor impune întotdeauna”.

---

¹³⁹ „Socialismul”, nr. 156, din 7 august 1919.

¹⁴⁰ O evoluție instructivă, în „Tribuna socialistă”, nr. 36, din 24 august 1919.

¹⁴¹ Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, 1918. *Socialiștii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar*, în „Anale de istorie”, 1975, 21, nr. 6, p. 56; I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901—1921*, București, 1976, p. 264.

¹⁴² „Socialismul”, nr. 42, din 12 martie, nr. 48, din 16 martie, nr. 52, din 21 martie 1919.

La rîndul lor, elementele revoluționare din P.S.D. din Transilvania au adresat un adevărat ultimatum — *Sau din Partid sau din Consiliu* — reprezentanților lor în Consiliul Dirigent, în care li se cerea deschis fie părăsirea rîndurilor P.S.D., în condițiile continuării colaborării cu burghezia, fie, în caz contrar, ieșirea din Consiliul Dirigent¹⁴³. Sub presiunea elementelor revoluționare și ca urmare a atitudinii ofensatoare la adresa social-democraților în ședința Marelui Sfat din 2 august 1919, s-a decis retragerea socialiștilor atât din Consiliul Dirigent cît și din Marele Sfat. În ședința Marelui Sfat Național din 4 august dimineața, s-au citit telegramele trimise vicepreședintelui, Teodor Mihali, de I. Flueraș și I. Jumanca, prin care își anunțau demisia din Consiliul Dirigent și o alta semnată de membrii social-democrați ai Marelui Sfat, de retragere din acest organism. „Cu onoare vă aducem la cunoștință — se spunea în prima telegramă — că noi neputîndu-ne identifica cu reforma electorală primită în general de onor. Marele Sfat Național, care reformă nu conține două din principiile cardinale stabilite la Alba Iulia: votul femeilor și reprezentarea minorităților*, am hotărît a ne da demisia din Consiliul Dirigent. În urma evenimentelor petrecute în ședința din urmă ne simțim dispensați de datoria de-a ne motiva mai pe larg această demisie”¹⁴⁴. În *Comunicatul Comitetului Executiv* al P.S.D. din Ardeal și Banat, privind retragerea lui Flueraș și Jumanca din Consiliul Dirigent se arătau următoarele: „Membrii Partidului care pînă acum făceau parte din Consiliul Dirigent [...] neputînd ajunge la înțelegere cu partidele burgheze s-au retras”¹⁴⁵. Acest act nu însemna o încetare a activității militante, ci transformarea partidului în „singurul partid de opoziție serioasă, de critică”, P.S.D. a ieșit atât din Consiliul Dirigent

---

¹⁴³ „Tribuna socialistă”, nr. 30, din 3 august 1919.

* Punctul 3 din articolul II al Rezoluției de Unire avea următorul cuprins: „Înfăptuirea desăvîrșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune în mod proporțional, pentru ambele sexe în vîrstă de 21 ani, la reprezentarea în comune, județe și parlament.”. În telegramă prin reprezentarea minorităților se înțelege reprezentarea proporțională, adică posibilitatea obținerii de mandate și de grupări politice aflate în minoritate, ca număr de voturi față de alte grupări.

¹⁴⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 162, din 9 august 1919.

¹⁴⁵ *Documente din istoria... 1916—1921*, p. 234—236.

cît și din Marele Sfat — se spunea în continuare în *Comunicat* — căci nu a reușit acolo să apere interesele democrației și ale dreptății adevărate".

Încetarea colaborării cu P.N.R. a însemnat o victorie a elementelor de stînga din P.S.D., salutată atît în paginile „Tribunei socialiste”, cît și în ale „Socialismului”. „Știrile ce am primit în zilele din urmă m-au însuflețit foarte mult, văzînd că ați demisionat din Consiliul Dirigent și din Marele Sfat, cu asta ați făcut o faptă nobilă, ați dovedit muncitorimii că într-adevăr luptați pentru dreptate”, scria un tovarăș „Tribunei socialiste”¹⁴⁶. „O lume ne desparte”, scria pe aceeași temă Tiron Albani, relevînd deosebirile fundamentale dintre partidul muncitorilor și partidele burgheze și reafirmînd hotărîrea fermă de a lupta fără șovăire pentru „transformarea sistemului social din rău în bine [...] din capitalist în socialist”¹⁴⁷. „Ministerialismul a căzut — remarca «Tribuna socialistă» din 24 august 1919 — terenul de luptă între cele două clase s-a curățat”. „Nimic surprinzător — aprecia «Socialismul» din 8 august 1919 — Vălul a căzut și în locul vremelniceii armonii de clasă apar deosebirile de clasă și lupta de clasă”.

Retragerea reprezentanților socialiști din Consiliul Dirigent a reținut și atenția organelor de siguranță, care într-un raport din 10 august 1919 adresat Resortului de Interne apreciau că „incidentul socialiștilor avut în Marele Sfat se pare a fi avut simpatia celor doi conducători, care prin ținuta lor avută cu această ocazie au intenționat rehabilitarea, respective reciștigarea încrederii partizanilor lor, care în timpul din urmă le făceau mereu reproșuri pentru colaborarea cu Partidul Național Român, respectiv cu Consiliul Dirigent, învinuindu-i că au abandonat principiile socialiste”¹⁴⁸. Un Buletin de informații francez din București de la 7 august 1919 înregistra de asemenea cele întîmplate la Sibiu: „Socialiștii Flueraș și Jumanca, care și-au dat demisiile din calitatea de membri ai Consiliului Dirigent din Transilvania și-au anunțat sosirea în viitorul apropiat la București. Clubul socialist din București a tri-

---

¹⁴⁶ „Tribuna socialistă”, nr. 32, din 10 august 1919.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Arh. St. București, fond. C.D. *Mișcarea muncitorească*, d. 2/1919, f. 45.

mis ziarelor socialiste străine o largă expunere asupra incidentelor care au determinat demisiile lor¹⁴⁹.

Din acest moment proletariatul conștient din Transilvania s-a orientat într-o și mai mare măsură spre o unire deplină a forțelor cu proletariatul din restul țării. În 7 august 1919 I. Jumanca, înainte de a pleca de la resortul pe care-l condusesse i-a convocat pe toți subalternii, mulțumindu-le pentru activitatea pe care o depuseseră.

Prin retragerea celor doi social-democrați, Consiliul Dirigent a devenit într-o și mai mare măsură exponentul burgheziei din Transilvania și-a pierdut din baza de masă, din viabilitate și din prestigiu.

În ședința din 4 august 1919 a Consiliului Dirigent s-a hotărât ca resorturile rămase fără titulari în urma demisiei reprezentanților social-democrați să fie conduse temporar de Emil Hațieganu — Ocrotirile Sociale și de Aurel Vlad — Resortul de Industrie¹⁵⁰. În 11 august 1919, Marele Sfat Național, organul care desemnase în 2 decembrie 1918 Consiliul Dirigent, a numit ca noi membri pe Mihai Popovici, până în acel moment consilier al Transilvaniei la București și pe Tiberiu Brediceanu, șef de secție la Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice¹⁵¹. Demisia social-democraților ca și noile numiri de membri în Consiliul Dirigent au fost aduse cu promptitudine la cunoștința primului-ministru printr-o adresă de către președintele Consiliului Dirigent¹⁵². E de remarcat și de subliniat, deci, o elocventă concretizare a legăturii continue între guvern și Consiliul Dirigent, avându-se în vedere, firește, chestiunile de o mai mare importanță. În 12 august 1919 Popovici și Brediceanu și-au ocupat locurile în Consiliul Dirigent, depunând, împreună cu Goga, jurământul ca membri ai acestui organism de conducere în 28 august 1919.

O dată cu noile numiri s-au produs schimbări și în organizarea internă a Consiliului Dirigent. Astfel, Resortul de Agricultură și Comerț s-a scindat, formându-se un Re-

---

¹⁴⁹ Idem, *Franța, Rola* 99, c. 476.

¹⁵⁰ Proces verbal din 4 august 1919.

¹⁵¹ Vezi și Tiberiu Brediceanu, *Scrieri. Prietenii mei muzicanti*. Ediție îngrijită de Brândușa Nuțescu, București, 1976.

¹⁵² Adresa nr. 3013 intrată la Președinția Consiliului de Miniștri la 14 august 1919, Cf. Arh. St. București, *fond. Președ. C.M.*, d. 21/1919, f. 54.

sort al Industriei și Comerțului, condus de Mihai Popovici. Victor Bontescu rămânea șef de resort la agricultură. Tiberiu Brediceanu a fost încredințat cu conducerea Resortului de Ocrotiri Sociale, la care a trecut și Secția Artelor, condusă tot de el și pînă atunci.

Pînă la încetarea activității sale, în componența Consiliului Dirigent au mai survenit și alte modificări. În guvernul Vaida au intrat ca miniștri, A. Vlad, la Finanțe, V. Bontescu, la Agricultură, M. Popovici, la Lucrări Publice și O. Goga, la Culte și Instrucție Publică, rămînînd astfel fără titulari resorturile de finanțe, agricultură, industrie și comerț și temporar cel de propagandă. În consecință, Goldiș, Lucaciu și Goga, după demisia din guvern, au fost invitați să preia aceste resorturi. Pînă atunci, s-a convenit ca Resortul de Agricultură să fie girat de E. Hațieganu, cel de Industrie și Comerț de R. Boilă și cel de Finanțe de către T. Brediceanu¹⁵³. Dar, întrucît Goldiș, Lucaciu și Goga n-au luat în primire resorturile amintite, iar noi numiri nu se puteau face deoarece Marele Sfat Național, organismul care avea această competență își încetase existența, cei trei au condus în fapt resorturile respective pînă la desființarea Consiliului Dirigent.

În ședința Consiliului Dirigent din 2 ianuarie 1920 s-a mai înregistrat o intenție de demisie, a lui Tiberiu Brediceanu, cauzată de greutățile întâmpinate în organizarea Operei din Cluj, demisie neprimită însă.

Schimbările survenite în componența Consiliului Dirigent, conducerea de către o persoană a mai multor resorturi nu puteau să nu impiezeze asupra activității sale de ansamblu, determinînd în mod inevitabil un ritm mai lent de rezolvare a problemelor. De o adevărată imposibilitate în conducerea Resortului de Finanțe pe care-l gira, se plîngea la 12 martie 1920 T. Brediceanu, cerînd insistent revenirea de la București a secretarului general al resortului. De fapt, după întrunirea parlamentului și formarea guvernului Vaida, prezența șefilor de resort, a președintelui chiar, la ședințele Consiliului Dirigent a fost tot mai sporadică, locul lor fiind ținut de secretarii generali și de șefii de secție. Nici problemele discutate în ultimele luni de existență ale Consiliului Dirigent n-au mai avut impor-

---

¹⁵³ Proces verbal din 10 ianuarie 1920.

tanța și consistența celor anterioare. Predominau numirile, încadrările, sau avansările diferiților funcționari. Se aștepta de toată lumea, inclusiv de membrii săi, transpunerea în viață a proiectului de lege privind desființarea Consiliului Dirigent. Vor interveni însă noi evenimente politice, care vor genera încercări de prelungire a activității lui și altele de desființare cât mai grabnică. Asupra acestora vom reveni într-un alt capitol al lucrării.

MARELE SFAT NAȚIONAL AL TRANSILVANIEI

Ales la 1 decembrie 1918 de
Marea Adunare Națională
în componența și cu atribu-

țiile amintite, Marele Sfat Național s-a întrunit a doua zi într-o ședință ale cărei lucrări le-am prezentat deja. Membrii Marelui Sfat Național s-au despărțit însă fără a stabili data proximei reîntîlniri și fără a defini mai precis atribuțiile Marelui Sfat, fapt ce va determina ulterior luări de poziție de multe ori contradictorii cu privire la convocarea sau la rolul său. Oricum, puterile cu care a fost investit de Marea Adunare Națională au trecut spre aplicare asupra Consiliului Dirigent ales din rîndurile sale. După 1 decembrie 1918 s-au manifestat unele nedumeriri cu privire la modalitatea de întocmire a listei membrilor Marelui Sfat Național și la insuficienta reprezentare a unor clase și categorii sociale ca: țărani, muncitori, învățători¹⁵⁴. În Marele Sfat predominau juriștii (99) și preoții (39). Celelalte locuri erau ocupate de: profesori (17), proprietari (8), directori de bancă (6), publiciști (7), învățători (4), medici (3), muncitori (14). Cele mai frecvente critici asupra modului cum erau reprezentate diferitele categorii sociale în Marele Sfat Național le-au formulat, ziarul „Renașterea română”, de la Sibiu, care în lunile martie—mai 1919 se prezenta drept organul Partidului Țărănesc Ardelean, și gazeta „Unirea” din Blaj.

Bogata literatură istorică închinată Unirii face prea puține referiri la momentul și la modalitatea de întocmire a listei membrilor Marelui Sfat, care a fost supusă de Alexandru Vaida-Voevod aprobării Marii Adunări Naționale. La 8 martie 1919 a apărut în „Patria”, ca o reacție la criticile, sesizările și nemulțumirile manifestate, un Co-

¹⁵⁴ Vezi Profesiile membrilor Marelui Sfat, Gh. Iancu, *Marele Sfat Național al Transilvaniei...*, în „A.I.I.C.”, 1973, 16, p. 268—269.

municat al Biroului Presei din Sibiu referitor la felul cum s-a întocmit lista, în care se preciza că ea a fost alcătuită de o comisie a conducătorilor Consiliilor naționale comitatense, care a respectat întru totul propunerile venite din partea fiecărui județ. Observându-se însă, din primul moment, că reprezentarea diferitelor clase și pături sociale nu era corespunzătoare, Marele Sfat Național a fost autorizat să se întregească prin cooptare.

În cadrul pregătirilor pentru convocarea Marelui Sfat un loc important l-au ocupat demersurile făcute în vederea întregirii lui prin cooptare. La 2 ianuarie 1919 Ion Suciul, șeful Resortului Organizării, în atribuțiile căruia intrau și aceste pregătiri, cerea Consiliilor naționale române județene ca în termen de 8 zile să trimită — în caz că n-au făcut-o — propunerile pentru întregirea Marelui Sfat. Insista ca fiecare Consiliu județean să recomande câte 2—5 țărani, pentru ca astfel țărănimea să fie mai bine reprezentată în Marele Sfat. „Țin adecă, că e de lipsă — se spunea în adresă — că și țărănimea noastră să fie corespunzător reprezentată în Marele Sfat Național al nostru. Accentuez că e imposibil ca fiecare intelectual român să fie cooptat în Marele Sfat Național Român pentru că în acel caz numărul membrilor ar trebui urcat la mii”¹⁵⁵. Recomandările lui I. Suciul aveau în vedere atât componența inițială pe profesii a Marelui Sfat Național cât și, probabil, propunerile primite de Resort în cursul lunii decembrie 1918 sau chiar în ianuarie 1919. Astfel, din câteva exemple pe care le avem la îndemână, constatăm că cei propuși spre cooptare erau preoți sau avocați¹⁵⁶. Aceste propuneri la care ne-am referit nici nu vor fi luate în considerare de Marele Sfat, atunci când după convocare va decide asupra cooptării¹⁵⁷.

Menirea Marelui Sfat Național, evoluția chestiunii atribuțiilor sale din momentul alegerii și pînă la începerea lucrărilor, se impun de asemenea a fi relevate. Punctul IX al Rezoluției de la Alba Iulia prin care, de fapt, se insti-

---

¹⁵⁵ Arh. St. București, fond. C.N.R. Caransebeș, d. 141/1919, f. 1.

¹⁵⁶ Al. Matei, *Contribuții documentare la istoria orașului Reghin* (I). *Reghinul între anii 1848—1918*, în „Marisia”, 1978, 8, p. 321.

¹⁵⁷ Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918. *Acte și documente*, p. 15.

tuia Marele Sfat Național, printr-o formulare vagă îl investea pe plan extern cu dreptul de a apăra interesele națiunii române în toate împrejurările, iar pe plan intern îi atribuia puteri depline, neprecizate însă. O dată cu decretul-lege de organizare provizorie a Transilvaniei, decret-lege care nu făcea nici o referire la Marele Sfat Național, și cu însărcinarea primită de Consiliul Dirigent de a întocmi proiectele de lege electorală și agrară, credem că s-au cristalizat în concepția Consiliului Dirigent rolul și atribuțiile Marelui Sfat Național. În presa vremii, în lucrările de specialitate din trecut, sau mai recente, aceste atribuții au fost înțelese diferit. Unii considerându-l ca un adevărat parlament, socoteau că Marele Sfat Național trebuia să fie convocat și consultat de Consiliul Dirigent în rezolvarea problemelor dificile, fiind în același timp și un organ de control al întregii activități depuse de Consiliul Dirigent. Alții apreciau că Marele Sfat va dezbate doar cele două proiecte de lege, ceea ce, în principal, s-a și întâmplat.

Deși din multe părți se ceruse convocarea mai grabnică a Marelui Sfat Național, Consiliul Dirigent a decis doar în ședința din 19 iulie convocarea lui pe ziua de 29 iulie 1919, la Sibiu, în momentul în care se încheiaseră dezbaterile, în plenul său, a proiectelor de legi, agrară și electorală¹⁵⁸. În consecință, Ion Suciș a anunțat telegrafic această convocare tuturor membrilor aleși la Alba Iulia, convocare care a apărut în ziarele românești — ca urmare a morții președintelui Marelui Sfat Național, George Pop de Băsești — sub semnătura lui Teodor Mihali, vicepreședinte al Marelui Sfat¹⁵⁹.

Marti, 29 iulie 1919, orele 10,30 au început la Sibiu în sala de ședințe a Prefecturii, lucrările Marelui Sfat Național. „Ne pare [...] bine că-l vedem întrunit” — scria „Curierul Hunedoarei” din 3 august 1919 — continuând apoi: „Fie ca cele două pietre fundamentale — reforma agrară și legea electorală — care se depun acum să fie baza cea mai potrivită a viitorului nostru de mîine”. În conformitate cu cele hotărîte în ședința Consiliului Diri-

---

¹⁵⁸ Proces verbal din 19 iulie 1919.

¹⁵⁹ Vezi textul Convocării în „Telegraful român”, nr. 72, din 29 iulie 1919.

gent din 19 iulie 1919, Marele Sfat urma să discute chestiunea întregirii sale și cele două proiecte de legi. În cuvîntul de deschidere, T. Mihali a spus, printre altele: „Azi, cînd vă văd adunați din toate părțile Ardealului, Banatului și fostele părți ungurene, ca adevărații reprezentanți ai poporului la a doua ședință epocală și istorică a Marelui Sfat Național, întreagă ființa mea, și cred că și a Dv. este cuprinsă de fericire, mîndrie și satisfacție [...] Nu sîntem mai mult străini în țară străină, și de acum nu ni se vor mai aduce și impune legi străine! Sîntem reprezentanții fi-rești și adevărații fii ai poporului nostru, în consecință nici nu se poate presupune că în activitatea ce o vom dezvoltă în crearea legilor și cîrmuirea țării să fim mașteri față de acel popor, care ne-a dat viață și care e merit la un rol sublim în concertul de conlucrăre a popoarelor lumii în scopul progresului [...] Țin de dreptă și cuvenită datorie, accentua Mihali, ca din acest for competent să aducem mulțumirile noastre Consiliului Dirigent pentru munca sa trează și energică în conducerea grea a afacerilor de organizare și guvernare, precum și tuturor acelo-ra, care și cu jertfe au aflat de bine să primească funcțiuni, prin ce — cu toate neajunsurile și greutățile începutului — azi putem zice, că s-a pus baza organizării de stat în ținuturile dezrobite”.¹⁶⁰

În timpul lucrărilor Marelui Sfat Național, membrii Consiliului Dirigent luau loc la o masă separată, care avea forma de potcoavă. Dintre ziariștii prezenți la dezbateri îi amintim pe Ion Minulescu, Iosif Nădejde, Romulus Seišanu din București, pe Al. Hodoș, Virginiu Șt. Iosif etc., din Transilvania.

La lucrările Marelui Sfat Național au asistat și oameni politici din restul țării (Ion Inculeț, C. Dissescu), atașatul militar al Italiei la București, generalul Luciano Ferigo, sprijinitor activ al organizării legiunii române în Italia, și cel al Japoniei. De o atenție specială s-a bucurat vizita la Sibiu a primului-ministru Ion I. C. Brătianu. Cu acest prilej s-a ținut în după-masa zilei de 5 august o ședință festivă a Marelui Sfat Național. După salaturile lui T. Mihali și I. Maniu, primul-ministru a rostit o emoționantă cu-

---

¹⁶⁰ Idem, nr. 74, din 5 august 1919.

vîntare de bun găsit, chemînd la unirea tuturor forțelor și energiilor românești, pentru desăvîrșirea actului înfăptuit la 1 decembrie 1918¹⁶¹.

Pe adresa Marelui Sfat au sosit mai multe telegrame, care îi urau succes deplin în lucrările sale. În telegrama trimisă de primul-ministru se spunea printre altele: „Nu ne îndoim că reforma agrară și electorală pe care Marele Sfat le întocmește după aceleași principii ca și în restul Regatului vor contribui la această mare operă de consolidare națională”¹⁶². În 31 iulie 1919 după-masă, Silviu Dragomir a dat citire telegramei de salîut din partea Sfatului Național Săsesc din Ardeal, prin care acesta își manifesta speranța că dezbaterile „... vor fi conduse de același spirit de dreptate și de bună înțelegere, ca și cele de la istorica adunare de la Alba Iulia”¹⁶³.

Lucrările Marelui Sfat Național, desfășurate pe parcursul a 21 de ședințe, între 29 iulie — 11 august 1919, se pot grupa în două mari categorii: prima se referă la dezbaterile și la adoptarea celor două importante proiecte de legi, cărora li s-a afectat cea mai mare parte a timpului, și o a doua cuprinzînd chestiunile de procedură, de întregire, de completare a Consiliului Dirigent, de asistență și interpelări.

Înainte de a intra în discutarea problemelor de fond se impunea întregirea prin cooptare. Comisia aleasă în acest scop, prin raportorul Axente Banciu, după ce a analizat componența socială a Marelui Sfat și sugestiile primite, a propus să fie cooptați: 11 țărani, 13 învățători, 3 medici, 3 ingineri, 2 publiciști, 1 artist, 4 muncitori și 10 diverși, în total 48¹⁶⁴.

Marele Sfat Național, cel care alesese delegația care urma să prezinte oficialităților de la București Actul Unirii, a fost informat prin glasul lui Vasile Goldiș despre primirea entuziastă ce li s-a făcut la București, despre conținutul decretelor-legi emise cu acel prilej.

---

¹⁶¹ „Patria”, nr. 138, din 7 august 1919.

¹⁶² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 158, din 5 august 1919.

¹⁶³ *Idem*, nr. 159, din 6 august 1919.

¹⁶⁴ Numele și profesia celor cooptați, Cf. *Marea Adunare ... Acte și documente ...*, p. 21.

După încheierea lucrărilor pregătitoare s-a trecut la discutarea, întâi principală, apoi pe articole a celor două proiecte de legi. S-a început cu cel electoral, în elaborarea căruia se urmăseră îndeaproape principiile Decretului-lege nr. 3402 din 14 noiembrie 1918 din vechea Românie¹⁶⁵. În conformitate cu proiectul prezentat, dreptul de vot universal, egal, direct, secret și cu votarea pe comune îl aveau toți cetățenii (bărbați) în vîrstă de 21 de ani, care au avut cetățenia maghiară și nu optau pentru cetățenia altui stat și erau născuți în teritoriile unite definitiv cu România, sau la 1 ianuarie 1914 aveau domiciliul în una din comunele acestor teritorii și pînă la alcătuirea listelor electorale optau pentru cetățenia română, și în sfîrșit, românii care nu erau nici născuți și nu aveau nici domiciliul real în una din aceste comune, dar optau pentru cetățenia română. Cetățenia, vîrsta și domiciliul erau deci, condițiile generale pentru ca bărbații să poată beneficia de dreptul de vot în Transilvania. Dreptul de vot nu s-a prevăzut și pentru femei cu toată campania desfășurată de social-democrați și de diferitele asociații de femei, și nu se prevedea nici reprezentarea proporțională, așa cum se sugerase la Alba Iulia. În cursul dezbaterilor, reprezentanții social-democrați s-au pronunțat hotărît pentru respectarea principiilor de la Alba Iulia, relevînd și contribuția socialiștilor la realizarea Unirii, la opera de consolidare a statului român. „De ce vreți să dovediți că social-democrații nu țin seamă de interesul național — se întreba Ion Flueaș — [...] în toate programele noastre nu ne-am lepădat de interesele naționale. Noi nu urmărim decît apărarea maselor [...] Tovarășilor le-am spus că ceea ce s-a hotărît la Alba Iulia se va împlini”¹⁶⁶. Eleonora Lemeny-Rozvan, singura femeie din Marele Sfat Național¹⁶⁷, a pledat cu convingere, argumentat și energic pentru acordarea

---

¹⁶⁵ *Legea pentru alegerile de deputați și senatori în Ardeal, Banat și ținuturile românești din Ungaria*, cu explicații și adnotări, de V. Onișor, Cluj, 1919.

¹⁶⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 161, din 8 august 1919.

¹⁶⁷ „Prezența la primele ședințe a unui deputat femeie a dat o notă interesantă sălii. Prezența d-sale a dat publicului feminin... iluzia realizării sufragiului femeesc. Iluzia aceasta a fost scurtă: d-na Lemeny a părăsit adunarea odată cu tovarășii săi socialiști. Apostolă a egalității civile și politice între bărbați și femei... va rămîne însă,

dreptului de vot pentru femei și pentru reprezentarea proporțională, arătând că „Hotărârile de la Alba Iulia trebuie respectate de Marele Sfat Național, care este organul acelei adunări”¹⁶⁸. În același sens s-au pronunțat și ceilalți vorbitori social-democrați, I. Jumanca, Iosif Recean, Valer Roman și Gh. Grădinar.

Reprezentanții P.N.R. au susținut proiectul prezentat, combătând în același timp poziția P.S.D. Majoritatea dintre ei, fără a contesta necesitatea acordării dreptului de vot pentru femei, considerau că această problemă era de competența viitoare Constituante a României unite.

În privința modalității tehnice de desfășurare a votului, proiectul de lege adoptat de Marele Sfat Național avea în vedere sistemul nominal unic, și nu cel pe listă, al reprezentării proporționale. Reprezentanții P.N.R. au considerat că, în acel moment, sistemul inclus în proiect era mai adecvat realităților societății românești, fiind în același timp și mai puțin complicat*.

În timpul vorbirii lui Ion Suciu în ședința din dimineața lui 2 august 1919, care considera în mod eronat P.N.R. ca unicul exponent al poporului român din Transilvania, s-a produs incidentul care a dus nemijlocit la retragerea social-democraților atât din Marele Sfat Național, cât și din Consiliul Dirigent. În momentul în care I. Suciu a pronunțat „avem un rege” — cu intenția vădită după opinia „Socialismului” din 16 august 1919 de a lovi în social-democrați, cunoscuți prin convingerile lor republicane — membrii Marelui Sfat, cu excepția socialiștilor s-au ridicat în picioare. S-au auzit atunci cuvinte ireverențioase la adresa social-democraților ceea ce i-a făcut pe aceștia să părăsească, fără a mai reveni, sala de ședințe.

După părăsirea lucrărilor de către socialiști, proiectul de reformă electorală, în general, a fost supus la vot și adoptat cu un singur vot împotriva. În ședința din 4 august

---

din scurta aceasta trecere în analele parlamentare române, un episod original”. Cf. Ioan Dragu, *După Marele Sfat*, în „Cuvîntul liber”, nr. 1, din 1919, p. 8.

¹⁶⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 159, din 6 august 1919.

* Vezi Anibal Teodorescu, *Reprezentarea minorităților în România*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, 1919, 1, nr. 2—3, p. 465—473; Dimitrie Xenopol, *Reforma electorală*, în *Ibidem*, 1921, 2, nr. 4, p. 568—591.

1919 s-a citit și telegrama membrilor social-democrați de retragere din Marele Sfat, în care, printre altele, se arăta: „Subsemnații reprezentanți ai Partidului Social-Democrat din Marele Sfat Național [...] în mod solidar declarăm:

Principiile noastre fiind îndeobște cunoscute ca republicane prin atitudinea observată n-am făcut altceva decât am respectat aceste principii.

Adunarea națională din Alba Iulia când ne-a ales în Marele Sfat a avut cunoștință despre aceste principii ale noastre și cu toate acestea au aprobat ca și partidul Social-Democrat să conlucreze la făurirea și consolidarea noului stat român. Deoarece însă, Marele Sfat nu mai înțelege să respecte principiile și ideile noastre și deoarece proiectul legii electorale s-a pus la votare și s-a primit în general în absența noastră [...] fiind aceasta procedură parlamentară, noi nu mai putem lua parte la dezbateri, ceea ce cu onoare vă aducem la cunoștință”¹⁶⁹.

La 4 august a început discutarea pe articole a proiectului de lege electorală. Marele Sfat l-a adoptat, cu puține modificări, la 6 august 1919. Un exemplar autenticat al proiectului de lege electorală a fost trimis de președintele Consiliului Dirigent, la 12 august 1919, primului-ministru. La 20 august proiectul a fost trecut prin Consiliul de Miniștri, iar la 24 august 1919 a fost promulgat ca Decret-lege¹⁷⁰.

În ședința a 13-a din 6 august 1919 s-a început discutarea proiectului de reformă agrară, întocmit de Resortul de Agricultură, care a fost trecut prin Consiliul Dirigent și supus dezbaterii consfățuirilor organizate de resort. Asupra principiilor cuprinse în acest proiect, de vitală importanță pentru agricultură, și în general pentru întreaga viață social-economică a Transilvaniei, ca și asupra dezbaterilor pe marginea lui vom insista la subcapitolul rezervat problemelor agrare din lucrare. Proiectul de reformă agrară adoptat de Marele Sfat a fost promulgat ca Decretul-lege nr. 3911 din 10 septembrie 1919¹⁷¹.

---

¹⁶⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 162, din 9 august 1919.

¹⁷⁰ Decret-lege nr. 3621, din 24 august 1919, în „M.O.”, nr. 103, din 26 august 1919; „Gazeta Oficială”, nr. 50—53 din 27, 30 august, 4, 6 septembrie 1919, p. 7—18.

¹⁷¹ „Gazeta Oficială”, nr. 56, din 20 septembrie 1919, p. 1—9.

În Marele Sfat Național pînă la retragerea social-democraților, s-a manifestat o majoritate solidă a P.N.R. și o opoziție reprezentată de P.S.D., care și-a susținut cu hotărîre punctele de vedere. Deosebiri fundamentale dintre cele două partide au fost decisive pentru părăsirea Marelui Sfat Național și a Consiliului Dirigent de către socialiști. Incidentul respectiv a fost doar un element formal. Cauzele erau mult mai profunde și au fost enunțate de ambele părți. Din acest moment discuțiile contradictorii din Marele Sfat nu s-au mai purtat între reprezentanții unor partide sau grupări politice diferite, ci între exponenții diferitelor categorii sociale.

În aprecierile pe care le facem cu privire la caracterul Marelui Sfat Național avem în vedere modul de constituire, reprezentarea socială, conținutul și finalitatea lucrărilor lui. Ales prin aclamații de Marea Adunare Națională, ca organ suprem de conducere a Transilvaniei în perioada de tranziție, el e „în mod virtual continuarea adunării de la Alba Iulia” — după opinia „Patriei” din 27 iulie 1919. În această calitate de for suprem, el a înaintat actul Unirii oficialităților de la București, a ales și a completat apoi Consiliul Dirigent. Dezbătînd și adoptînd proiectele de lege electorală și agrară, prezentate de Consiliul Dirigent, organul său executiv, Marele Sfat a avut pentru aceste două domenii rolul unei adunări legislative provizorii, specifice. Specifice fiindcă proiectele adoptate nu s-au aplicat imediat, ci au fost promulgate, prin filiera arătată, ca decrete-legi. Consiliul Dirigent fiind însărcinat cu prezentarea acestora prin decretul-lege nr. 3632, apare ca ceva firesc ca odată întocmite și aprobate de factorii de decizie din Transilvania, inclusiv de Marele Sfat Național, să fie transpuse în practică de forurile superioare de la București.

Existența Marelui Sfat Național a încetat de iure la întrunirea Corpurilor Legiuitoare (20 noiembrie 1919) — așa cum se stabilise în ultima sa ședință — dar de facto în după-masa zilei de 11 august 1919.

Chiar dacă în Marele Sfat Național n-au fost reprezentate corespunzător toate clasele și păturile sociale, iar după retragerea social-democraților exponenții proletariatu-lui lipseau cu totul, deși s-a abătut în privința legii electorale de la unele principii enunțate la Alba Iulia, Marele Sfat Național rămîne un organism politic burghez, speci-

fic momentului concret istoric, care a adoptat pentru Transilvania două proiecte de legi de o mare importanță pentru dezvoltarea ulterioară. Votul universal și principiile exproprierii și improprietăririi, cu toate limitele inerente unei societăți burgheze, urmînd să se aplice pe întregul teritoriu al țării, au fost pîrghii extrem de puternice care au acționat în vederea intensificării procesului de înnoire și de uniformizare a țării.

ADERAREA NAȚIONALITĂȚI-
LOR CONLOCUITOARE LA
ACTUL UNIRII TRANSILVA-
NIEI CU ROMÂNIA

Prin Unirea Transilvaniei cu România se împlinea o veche aspirație națională a românilor. Strădaniile tuturor generațiilor de luptători ca-

re osteniseră pentru „scoaterea” drepturilor naționale ale poporului român din Transilvania, primeau o fericită încununare. Acest punct de răscruce din istoria poporului român a fost astfel pregătit și înfăptuit încît să creeze cadrul cel mai propice și pentru dezvoltarea nestînjinită economică, politică, culturală și religioasă a celorlalte naționalități. Principiile democratice incluse în Rezoluția de unire urmau să se răsfrîngă asupra tuturor locuitorilor Transilvaniei, indiferent de naționalitate. Exprimînd aceeași largă și democratică concepție cu privire la conviețuirea poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, ziarul sibian „Telegraful român” din 27 noiembrie/10 decembrie 1918 scria: „Sîntem datori în aceste zile mari să ne gîndim și la concetățenii noștri de altă limbă și lege, care de acum înainte vor fi chemați să împartă cu noi binele și răul”, să-i convingem că „libertatea noastră n-are să însemne pentru ei sclăvie, ci din contră, libertate ca și pentru noi”. Ferm și plin de hotărîre s-a angajat și Consiliul Dirigent, că în activitatea sa nu va face nici o diferențiere între români și celelalte naționalități. „Vrem — se spunea în *manifestul* Consiliului Dirigent din 11 decembrie 1918 — ca pe pămîntul țării noastre să stăpînească dreptatea și libertatea. Dreptate și libertate, nu numai pentru români ci și pentru națiunile conlocuitoare, pe care soarta de multe veacuri ni le-a pus de vecini”¹⁷². Oprindu-se ceva mai tîrziu, la 5 iunie 1920, asupra celor decise la Alba Iulia cu privire la dreptu-

¹⁷² Idem, nr. 1, din 1/14 decembrie 1918, p. 2.

rile naționalităților, Sextil Pușcariu scria în *Memoriile* sale: „Instinctul sănătos politic al poporului nostru a hotărât, la Alba Iulia, care trebuie să fie ținuta noastră față de minorități. Cei ce au gustat din belșug plinea amară a asupriților au decretat toleranța absolută în momentul în care deveneau stăpînituri”¹⁷³.

Toate acestea au fost de natură să determine aderarea naționalităților conlocuitoare la actul unirii Transilvaniei cu România, integrarea lor în structurile statului român¹⁷⁴.

Sașii din București întruniți în sala „Transilvania” la 11 decembrie 1918, „au luat cunoștință cu mare bucurie și satisfacție despre hotărîrea adusă în ziua de 1 decembrie 1918 din partea tuturor românilor ardeleni”¹⁷⁵. S-a ales cu același prilej o delegație, care să discute cu sașii din Transilvania linia de conduită ce trebuia urmată. În scurt timp, sașii transilvăneni se vor pronunța hotărît pentru recunoașterea unirii Transilvaniei cu România. Între membrii Consiliului Dirigent și reprezentanții Consiliului Național Săsesc au avut loc mai multe întrevederi. Consiliul Dirigent va recunoaște „Universitatea săsească”, confirmîndu-l pe fostul comite suprem Friedrich Walbaum, în funcția de comite săsesc^{176a}. După discuțiile purtate în ziua de 1 ianuarie 1919, din Comunicatul dat publicității se poate constata „bucuria” Consiliului Dirigent pentru „recunoașterea de către populația săsească a noii orînduiri politice, socotind-o ca veșnică”¹⁷⁶. Pentru ca acordul intervenit între Consiliul Dirigent și C. N. Săsesc să aibă girul întregii populații săsești din Transilvania, C. N. a convocat și a

---

¹⁷³ S. Pușcariu, *Memorii*, p. 500.

¹⁷⁴ L. Bányai, C. Göllner, *Poziția naționalităților față de unire*, în *Desăvîrșirea statului național român*, p. 426—451; L. Bányai, *Pe lăgașul tradițiilor trăiești*, București, 1971, p. 119—120; Carl Göllner, *Die Stellungnahme der Siebenbürger Sachsen zur Vereinigung Transilvaniens mit Rumänien (1918)*, în „Forschungen”, 1966, 9, nr. 2, p. 29—38; Vlaicu Monica, *Die Sachsen und die Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien im Jahr 1918*, în „Forschungen”, 1978, 21, nr. 2, p. 23—26; William Marin, *Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănăreni*, Timișoara 1978; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, p. 238—250.

¹⁷⁵ „Telegraful român”, nr. 141, din 8/21 decembrie 1918.

^{176a} Proces verbal din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919.

¹⁷⁶ Carl Göllner, *Semnificația adunării de la Mediaș a reprezentanților sașilor*, ianuarie 1919, în „Studii și articole de istorie”, 1969, 13, p. 63.

pregătit ținerea unei adunări lărgite a sașilor la Mediaș. Consiliul Dirigent s-a îngrijit ca atât conferințele preliminare cât și adunarea propriu-zisă să se desfășoare în cele mai bune condiții. Adunarea din 8 ianuarie 1919 de la Mediaș a decis în unanimitate recunoașterea unirii Transilvaniei cu România. În Rezoluția adunării se specifica că „avînd în vedere unirea Transilvaniei cu România și fiind convinși de importanța mondială a acestui act, poporul săsesc din Transilvania se pronunță, conform principiului de autodeterminare, pentru unirea Transilvaniei cu România. Salută cordial poporul român și îl felicită pentru îndeplinirea idealurilor sale naționale. Poporul săsesc ia act [...] și de dreptul legitim al poporului român pentru unire și formarea unui stat”¹⁷⁷.

Înțelegerea față de unirea Transilvaniei cu România, aprobarea față de hotărîrile de la Mediaș, cu tot regretul că n-au fost și ei invitați, au fost aduse la cunoștința tuturor și de social-democrații germani din Bistrița prin intermediul gazetei lor „Volkswacht”¹⁷⁸.

O delegație aleasă la Mediaș a prezentat la 10 ianuarie 1919 Consiliului Dirigent hotărîrea adunării, cu rugămintea de a fi adusă la cunoștința regelui și guvernului, urmînd ca mai tirziu o delegație a sașilor s-o prezinte aceluiași foruri. Președintele Consiliului Dirigent „luînd în primire deciziunea predată, a exprimat deputațiunii bucuria sa și a întregului popor românesc pentru hotărîrea reprezentanței națiunii săsești”. El a transmis în numele românilor „poporului săsesc salutul plin de dragoste frățească” și a declarat că „poporul român care a luptat veacuri de-a rîndul pentru libertatea națională, va respecta și ocroti totdeauna drepturile naționale ale harnicului popor săsesc”¹⁷⁹. În aceeași zi, o delegație a sașilor l-a asigurat pe generalul Henri Mathias Berthelot, aflat la Sibiu, de devotamentul populației săsești față de noua patrie¹⁸⁰. La

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 63—64; *Die Zeit in der Zeitung, Beiträge zur Rumäniendeutschen politischen Publizistik*, Cluj-Napoca, 1977, p. 125—127.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 145—146; Pompei Crăciun, *Aspecte din lupta maseilor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (1918)*, în „File de istorie” (Bistrița), 1976, 4, p. 398.

¹⁷⁹ Arh. St. București, fond Președ. C.M., d. 2/1919, f. 2; C. Gölner, *Semnificația...*, p. 65.

¹⁸⁰ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională...*, p. 387.

sfârșitul lunii ianuarie 1919 Rezoluția adunării de la Mediaș a fost predată așa cum se stabilise, regelui și primului ministru, iar apoi, prin intermediul delegației române, Conferinței de pace de la Paris. A. Schullerus, șeful delegației sosite la București, într-un interviu apărut în ziarul „Neamul românesc” din 22 ianuarie 1919 a reliefat importanța hotărârii de la Mediaș, manifestându-și, în același timp, încrederea în „sinceritatea declarațiilor de la Alba Iulia”. Tot în cursul lunii ianuarie 1919 doi reprezentanți ai sașilor transilvăneni au făcut cunoscută la Viena profesorului Coolidge, membru al delegației americane la Conferința de pace, adeziunea unanimă a populației săsești la unirea Transilvaniei cu România. În ciuda unor acțiuni potrivnice principiilor de la Mediaș, în adunările populare din luna martie 1919 sașii și-au reafirmat adeziunea la cele hotărâte la Mediaș. De asemenea, în vara anului 1919, primarul Brașovului K. Schnell, i-a declarat profesorului Story, trimis al președintelui Wilson, că „nici o presiune n-a determinat redactarea adeziunii de la Mediaș. Sașii apreciază deci unirea tuturor românilor ca rezultat al unui proces firesc și legitim”¹⁸¹.

La 8 iunie 1919 s-a ținut la Sibiu un congres al germanilor din România, care și-a propus „a consolida forțele care zac în poporul nostru — după cum se afirma în telegrama trimisă președintelui Consiliului Dirigent — și a le pune în serviciul patriei, răzămîndu-ne pe memorabila deciziune de la Alba Iulia”. În telegrama de răspuns, I. Maniu a reafirmat că „poporul românesc întrunit la 1 decembrie a anului trecut la Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia a decretat în Hotărîrea sa libertatea națională pentru fiecare popor, acea libertate pentru care a luptat de veacuri”¹⁸². Lucrările Marelui Sfat Național dominate de spiritul înțelegerii față de drepturile tuturor locuitorilor din Transilvania au fost urmărite cu atenție de oamenii politici sași. Hans Otto Roth în rubrica de actualități politice pe care o susținea în revista „Ostland”, a apreciat cuvîntarea președintelui Consiliului Dirigent ca fiind pătrunsă „de spiritul unei adevărate îngăduințe”,

---

¹⁸¹ C. Göllner, *op. cit.*, p. 66.

¹⁸² Proces verbal din 5 iunie 1919; „*Patrla*”, nr. 93, din 12 iunie 1919.

constatînd de asemenea, „cu sinceră plăcere, că Domnul Goldiş, raportorul Hotărîrii de la Alba Iulia îşi păstrează şi astăzi cu toată căldura convingerile sale în spiritul principiilor enunţate la adunarea naţională românească”¹⁸³. Într-o cuvîntare electorală rostită la Sibiu în octombrie 1919 R. Brandsch a relevat efectele pozitive pe care le-a avut hotărîrea de la Mediaş asupra populaţiei săseşti. „Ei îi datorăm — spunea Brandsch — că poporul nostru şi-a putut menţine în noua epocă proprietăţile sale naţionale, constituite pe baza principiilor epocii vechi, fruct al virilismului şi al dreptului limitat de vot. Ei îi datorăm că ne-am menţinut funcţionarii, că am dat posibilitatea la multe sute de concetăţeni de a-şi întemeia o nouă existenţă, că învăţămîntul nostru a rămas liber, de orice îngîdare lingvistică, cel puţin la nivelul şcolii primare [...] Speranţa noastră de viitor într-acest nou stat — considera Brandsch — este aplicarea hotărîrilor de la Alba Iulia”¹⁸⁴. În toamna anului 1919, cu ocazia Congresului ţinut în 6 noiembrie 1919 la Sighişoara, s-a constituit Comunitatea germanilor din România, care în programul adoptat îşi propunea să acţioneze pentru transpunerea în viaţă a hotărîrilor de la Alba Iulia¹⁸⁵. „Un program care să corespundă intereselor noastre naţionale, trebuie să fie ancorat în realitate. De aceea, programul nostru naţional înseamnă o recunoaştere a noului stat” — a declarat R. Brandsch la Congresul de la Sighişoara¹⁸⁶.

În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 1919, R. Brandsch a fost ales deputat în parlamentul român, în şedinţa căruia, la 18 decembrie 1919, a făcut o remarcabilă declaraţie: „Onorată Cameră — a spus el — Noi reprezentanţii liberi aleşi ai naţiunii germane din România Mare, la intrarea noastră în Adunarea Constituantă [...] ne simţim datori a reinnoi declaraţia solemnă că ne-am

¹⁸³ „Ostland“, 1919, Heft 4, p. 203.

¹⁸⁴ Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, nr. 13987, din 22 octombrie 1919 (în continuare — „S.D.T.“).

¹⁸⁵ Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgen Sachsen*, IV, 1926, p. 270—273; Petru Bănescu, *L'encadrement politique des minorités ethniques de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie“, 1939, 5, nr. 4, p. 474—475; Eduard Eisenburger, *Rudolf Brandsch. Zeit- und Lebensbild eines Siebenbürger Sachsen*, Cluj-Napoca, Dacia Verlag, 1983, p. 108—109.

¹⁸⁶ „S.D.T.“, nr. 13994, din 27 noiembrie 1919.

alipit statului român prin libera hotărîre și că îi vom aparține ca cetățeni credincioși și leali, sub sceptrul Dinastiei, cu sentimentul frățesc pentru toate națiunile țării pătrunse de aceleași convingeri, și mai cu seamă pentru poporul român, de care în parte ne leagă aceeași soartă de multe secole, salutăm noua noastră patrie și-i urăm, precum și tuturor popoarelor sale, din toată inima un viitor binecuvîntat". El și-a manifestat speranța că principiile de la Alba Iulia" hotărîri pătrunse de spiritul adevăratei democrații, vor fi executate într-un mod leal"¹⁸⁷.

E de subliniat că aderarea sașilor la actul Unirii Transilvaniei cu România înaintea semnării tratatelor de pace, a avut un puternic ecou intern și extern și a netezit drumul pentru munca și viața în comun a românilor și a sașilor în cadrul statului român. V. Goldiș în cuvîntarea rostită la recepția de la Președinția Consiliului Dirigent cu ocazia Anului Nou 1919 și-a manifestat bucuria pentru faptul că „națiunea săsească s-a alăturat la Regatul Român pe temeiul dreptului firesc de liberă dispunere, fără să aștepte hotărîrea definitivă a Congresului de pace". În cuvîntul de răspuns, I. Maniu a subliniat că „sîntem foarte fericiți a constata că națiunea săsească a întins mîna statului român. Am primit-o cu dragă inimă deoarece știm aprecia valoarea înaltă a acestei acțiuni"¹⁸⁸.

Presa română, întreaga opinie publică românească, au luat cu satisfacție la cunoștință hotărîrea de la Mediaș. Dintre multe referiri ale presei române la acest eveniment redăm fragmente din articolul *Vă strîngem mîna*, semnat de Ionel Pop în „Unirea", din 14 ianuarie 1919: „Reprezentanții sașilor din Ardeal, în numele întregului lor popor au declarat consimțirea lor la hotărîrea din Alba Iulia, au declarat că se alătură voinței întregului neam românesc, și că de aci înainte, toți fiii națiunii săsești din Ardeal se consideră cetățeni ai României Mari, de a cărei soartă își leagă pe vecie soarta lor. Hotărîrea aceasta plină de demnitate și înțelepciune ne este un prilej de bucurie [...] mîna întinsă nouă cu dragoste și încredere o strîngem cu asemenea dragoste și credință".

---

¹⁸⁷ D.A.D. 1919—1920, p. 181—182.

¹⁸⁸ „Unirea", nr. 11, din 19 ianuarie 1919.

Tratatul reprezentanților sași cu Consiliul Dirigent, semnificativă aderării sașilor la unirea Transilvaniei cu România, au reținut și atenția presei din alte țări.¹⁸⁹ Un ziar din Dresda, din 12 ianuarie 1919, în articolul *Unirea sașilor transilvăneni cu România*, își informa cititorii despre înțelegerea încheiată între reprezentanții sașilor conduși de Brandsch și Schuller, cu Consiliul Dirigent, ceea ce „reprezenta o desprindere din Ungaria și o unire cu România, bineînțeles cu condiția păstrării drepturilor naționale ale sașilor și intangibilitatea limbii și culturii lor”.¹⁹⁰ Ziarul menționa în continuare că președintele Consiliului Dirigent și-a manifestat bucuria față de atitudinea sașilor și „i-a asigurat pe conducătorii sașilor că populația săsească din Transilvania se va bucura de o libertate mult mai largă decât cea pe care au avut-o până acum în cadrul statului maghiar”. Ziarul conchidea că „în mod vădit sașii transilvăneni au totuși o mai mare încredere în promisiunile românilor decât în ale ungarilor, chiar dacă acestea au fost date de un așa recunoscut și corect om politic, cum este ministrul Jászy”.

Bunele raporturi statornicite între poporul român și populația săsească bazate pe stimă reciprocă, rezultă și din omagierea activității prodigioase a unor bărbați politici români sau sași. În acest context, ne oprim doar asupra a două exemple, care ni se par semnificative. La moartea lui George Pop de Băsești, Consiliul Național Germano-Săsească a trimis președintelui Consiliului Dirigent o telegramă de compasiune pentru pierderea suferită de poporul român. „Sfatul săsească — se spunea în telegramă — cunoaște meritele neobișnuit de mari pe care defunctul și le-a câștigat în lupta poporului român contra politicii maghiare [...] dar providența a lăsat merituosului conducător, ca să ajungă marea zi a împlinirii idealului român, și a remunerat bogat opera lui de o viață”¹⁹¹.

Și parcă într-o replică a nobleții, sub semnătura lui Ioan Lupaș, „Patria” din 10 mai 1919 publica un articol închinat luptătorului și martirului Stephan Ludwig Roth, cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la ultima scrisoare, către copii, a lui Roth. „Amintirea acestui erou național al sași-

¹⁸⁹ C. Botoran, Ol. Matichescu, *op. cit.*, p. 55, 253—254.

¹⁹⁰ St. A. Dresden, *Zeitungsauschnittsammlung*, Nr. 2157.

¹⁹¹ „Drapelul”, nr. 23, din 28 februarie/13 martie 1919.

lor o vor păstra totdeauna cu pietate nu numai conaționalii săi, ci toți cei ce înțeleg corect și pot să prețuiască cu dreptate mărimea unei jertfe desăvârșite, adusă de oricare muritor pe altarul națiunii sale" — se sublinia în articol.

Rămânând pe același plan al înțelegerii, al bucuriei față de reușitele pe plan cultural ale sașilor, „Patria” din 12 iunie 1919 saluta apariția la Sibiu a revistei cultural-politice „Ostland”. „Forma în care se prezintă primul număr — releva ziarul — este atât ca execuție tehnică, cât și ca conținut desăvârșită”, amintindu-se că printre cei ce semnav articolele se numărau nume proeminente ca: Fr. Teutsch, R. Brandsch, Sculler, L. Korodi etc. Atmosfera de încredere care domnea în raporturile româno-săsești este surprinsă și de autoritățile franceze din Timișoara, care într-un grupaj intitulat *Informații cu privire la sașii din Transilvania și propaganda lor actuală*, menționau că sașii se găsesc „în cei mai buni termeni cu românii”¹⁹².

Situația din Banat fiind deosebit de complexă, și clarificările în conduita șvabilor au fost mai lente. După adunarea de la Mediaș a sașilor, Consiliul Dirigent a decis inițierea de contacte și convorbiri și cu șvabii. În acest scop, Valeriu Braniște aflat încă la Lugoj, a fost autorizat la 11 februarie 1919 „a căuta contact în numele Consiliului Dirigent cu poporul german și conducătorii lui din Banat și a discuta în baza hotărârilor, de la Alba Iulia chestiunile politice în legătură cu situațiunea poporului german în Regatul român întregit”¹⁹³. În aceeași zi de 11 februarie 1919 I. Maniu îi trimitea o scrisoare lui Braniște prin R. Brandsch, care pleca în Banat pentru a lua legătura cu șvabii¹⁹⁴. „Te rog — scria Maniu — stai de ajutor să poată călători, ajunge și lucra liber în Timișoara și jur. Ar fi de dorit să-l prezentați la comandamentul francez [din Lugoj] pentru a-i esopera o scrisoare de recomandare la comandamentul francez din *Timișoara. Lucru important pentru a nu fi împiedicat în lucrările sale*”. Prezența lui Brandsch la Lugoj, în restul Banatului, a fost semnalată prompt de gazeta „Drapelul” în numărul din 14/27 februa-

¹⁹² Arh. St. București, *Franța*, R. 99, c. 741.

¹⁹³ Arh. Braniște, document aflat în posesia familiei.

¹⁹⁴ B.A. București, Mss. 150126, B.A.F.C.N., Ft. 394/123, 124.

arie 1919, ceea ce apare ca firesc în condițiile în care proprietarul și editorul „Drapelului” era Braniște. R. Brandsch, om politic care se pronunțase cu tărie pentru aderarea sașilor la actul unirii Transilvaniei cu România, a depus eforturi, care se vor dovedi în cele din urmă încununate de succes, pentru realizarea unei colaborări și a unei unități de acțiune în cadrul statului român a populației germane din Transilvania și Banat¹⁹⁵. Acțiunile lui Brandsch în acest scop, întâlnirile avute cu Orendi-Hommenau, bunul prieten al românilor, au reținut și atenția Postului francez din Timișoara, care la 24 martie 1919 consemna că „numitul Rudolf Brandsch, fost deputat, este unul din șefii cei mai activi [ai sașilor]. Călătorind mereu, el caută să-i orienteze pe șvabi în favoarea intereselor Românilor”¹⁹⁶. Ca urmare a acestor demersuri se și constituiseră cluburi germano-șvăbești în Banat. La 31 mai 1919 prefectul județului Caraș-Severin informa Consiliul Dirigent că „zilele trecute s-a prezentat la mine o deputație a șvabilor din Lugoj și au cerut permisiunea de a ține o mare adunare spre a se pronunța la România”¹⁹⁷. O asemenea adunare se va ține mai târziu și va grupa pe reprezentanții tuturor șvabilor din Banat.

La 10 iulie 1919 șvabii întruniți într-o adunare s-au pronunțat pentru unirea Banatului la România. O nouă adunare, la care printre alții a vorbit și R. Brandsch, ținută la 10 august 1919, la Timișoara a adoptat hotărîrea de aderare a șvabilor la unirea Transilvaniei cu România, pe care au înaintat-o Consiliului Dirigent. Rezoluția a fost primită, în lipsa președintelui, de Aurel Vlad, asistat de V. Braniște, Aurel Lazăr, V. Bontescu, R. Boilă și I. Suci¹⁹⁸. La 13 august 1919, un Memorand semnat de patru reprezentanți ai șvabilor a fost trimis printr-o delegație Conferinței de pace de la Paris, în care printre altele se arăta că: „Votînd rezoluțiunea de unire cu România, adunarea națională a poporului șvab a ținut să accentueze două fapte. Este vorba mai întîi de dorința categoric exprimată de

---

¹⁹⁵ Vezi și „Prager Presse”, nr. 231, din 16 noiembrie 1921, Cf. Nota 190, *supra*.

¹⁹⁶ Arh. St. București, *Franța*, R. 99, c. 742, 743.

¹⁹⁷ Vezi Nota 193, *supra*.

¹⁹⁸ „Patria”, nr. 146, din 16 august 1919; Vezi pe larg. W. Marin, *Unirea din 1918* ... p. 109—118.

unanimitatea adunării ca tot poporul șvab să fie reunit cu poporul român [...] pe care-l iubește și pe care-l respectă. Secolele de viață comună ne-au învățat să apreciem pe vecinii și conlocuitorii noștri la justa lor valoare și experiența din timpurile din urmă n-a făcut decât să ne întărească convingerea că numai unirea cu România va putea să ne ofere garanțiile suficiente pentru existența și progresul nostru¹⁹⁹.

În 6—7 septembrie 1919 s-a desfășurat la Timișoara un Congres al reprezentanților sași și șvabi, în vederea elaborării programului lor electoral. R. Brandsch aprecia că ziua de 7 septembrie 1919 reprezenta „un moment istoric, cu care începea o nouă eră în istoria șvabilor din Banat” — o epocă a libertății de acțiune și de manifestare în consens cu propriile lor aspirații. O asemenea schimbare — considera Brandsch — în condiția politică și culturală a șvabilor a fost determinată de strădaniile oamenilor politici români de a aplica, atît cît depindea de ei, hotărârile de la Alba Iulia²⁰⁰.

Adeziunea la unirea Transilvaniei cu România și-au manifestat-o în cursul anului 1919 și slovacia, făcîndu-și cunoscută opțiunea și Conferinței de pace de la Paris.*

Evreii transilvăneni domiciliați în București s-au întrunit la 31 martie 1919 și au adoptat o moțiune, prin care adevrau „din inimă și cu multă satisfacție la programul cuprins” în actul de la 1 decembrie 1918. S-a ales, apoi, o delegație care să prezinte moțiunea votată autorităților competente, să intervină pe lîngă evreii domiciliați în provincie să adere la moțiunea votată și să stăruie pe lîngă comunitățile evreiești din Transilvania să-și declare adeziunea la programul de la Alba Iulia. Delegația aleasă a prezentat moțiunea adunării la 1 aprilie lui Mihai Popovici, consilierul Transilvaniei pe lîngă Ministerul de Interne. Moțiunea a fost înmînată, apoi, și Consiliului Dirigent²⁰¹.

¹⁹⁹ *Memoriu prezentat la Conferința de pace de către delegația șvabilor din Banat*, în „Revista Institutului Social Banat—Crișana”, 1943, 12, p. 420.

²⁰⁰ R. Brandsch, *Die deutsche Tagung in Temeschwar*, în „Ostland”, 1919, 1, Heft 5, p. 11—12.

* Șt. Pascu, *op. cit.*, 1983, p. 247.

²⁰¹ „Drapelul”, nr. 34, din 30 martie/12 aprilie 1919; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 243.

În privința populației maghiare din Transilvania s-au distins, mai ales în perioada imediat următoare lui 1 decembrie 1918, două orientări distincte în raport cu încadrarea în viața politică a României unite.

Pe de o parte, virfurile reacționare, marea moșierime și burghezie, o parte a funcționarilor și a intelectualilor, au adoptat o poziție de expectativă, de ignorare a noilor realități politice de după Unire. Cu scurgerea timpului, influența lor în rîndul opiniei publice maghiare s-a diminuat constant, rămînînd tot mai izolate.

Se afirma tot mai pregnant curentul reprezentat de masele populare, de acele forțe politice realiste, care analizînd cu luciditate situația concret istorică, s-au pronunțat pentru recunoașterea stărilor de fapt și integrarea în structurile politico-instituționale ale statului român, unindu-și eforturile constructive cu ale forțelor progresiste românești în vederea democratizării vieții politice. Aceste forțe realiste au urmărit cu atenție pregătirea și desfășurarea Adunării de la Alba Iulia, au îndemnat populația maghiară la calm și liniște, manifestîndu-și speranța în aplicarea în practica vieții sociale a celor hotărîte la Alba Iulia. „Față de cele întîmplate la Alba Iulia — scria „Kolozsvari Hírlap” („Gazeta Clujului”) din 6 decembrie 1918 — și față de tot ce se va întîmpla, față de hotărîrile luate acolo noi avem o singură sarcină: să întîmpinăm evenimentele cu toată liniștea, cu toată liniștea și încrederea în declarațiile conducătorilor români”²⁰².

La 15 decembrie 1918 publicistul progresist din Tîrgu Mureș, Molter Károly, invita populația maghiară să-și bazeze acțiunile pe realități, pe munca constructivă^{202a}.

În articolul de fond al ziarului din Tîrgu Mureș „Ellenör” („Revizorul”) din 17 decembrie 1918 intitulat sugestiv *Épitsük föl (Să reconstruim)* se pleda pentru adoptarea unei conduite realiste, care să ducă la crearea unei atmosfere

---

²⁰² Gheorghe Bodea, *Lupta curentelor opoziționiste în sinul Partidului Maghiar din România pentru întărirea unității frățești a oame-nilor muncii (1918—1928)*, în „Acta Musei Napocensis”, 1973, 10, p. 410; 1918 *Unirea Transilvaniei cu România*, Ed. III-a, București, 1978, p. 662.

^{202a} 1918 *Unirea...*, p. 663.

de înțelegere și respect între poporul român și naționalități^{202b}.

Aceeași idee o susținea și social-democratul clujean Vincze Sándor, care în ziua intrării trupelor române în Cluj (24 decembrie 1918) se adresa concetățenilor săi astfel: „Vin românii! Să vie. Și ei ne sînt frați, nu vă fie frică deci! Imbrățișați la pieptul vostru pe frații români”^{202c}.

Poziții realiste s-au manifestat deschis și din partea populației maghiare de la sate. La 9/22 februarie 1919 locuitorii maghiari din comuna Noul Român, județul Făgăraș, au trimis o adresă Consiliului Dirigent, prin care-i făceau cunoscută hotărîrea lor de a se încadra în statul român^{202d}. Prin intermediul „Patriei”, opinia publică românească și-a manifestat bucuria față de ținuta țăranilor maghiari. „Fie intelectuali, fie lucrători de pămînt sau de fabrici, muncitori, totdeauna vor fi bine primiți. Căci noi nu iubim numai neamul, ci iubim patria noastră și oricine ar vrea să o servească va fi primit cu brațele deschise. Declarația din Noul Român e poate un semn al vremii, un prevestitor al cooperării tuturor elementelor cinstite și de muncă. Noi sperăm și credem”^{202e}.

În luna martie 1919 „Brassoi Lapok” (Gazeta Brașovului) adresa o chemare securilor de a se încadra în viața social-politică a României, care le garanta dezvoltarea culturală și egala îndreptățire cu poporul român^{202f}.

Și tot în luna martie 1919 Comitetul național maghiar din Orăștie și-a exprimat, printr-o scrisoare adresată primarului orașului, adeziunea la cele hotărîte la Alba Iulia^{202g}.

Ca o expresie a întăririi curentului de înțelegere realistă a situației și a hotărîrii de a participa la viața politică a apărut în aprilie 1919, la Sibiu, gazeta „Új Világ” („Lumea nouă”), condusă de Béla Lengyel și Béla Maurer. „Vrem să ne încadrăm în noua formă de stat și facem aceasta cu convingerea fermă că hotărîrea de la Alba Iulia nu

---

^{202b} Gh. Bodea, *op. cit.*, p. 411.

^{202c} 1918 *Unirea...*, p. 663.

^{202d} Gh. Bodea, *op. cit.*, p. 413.

^{202e} *Ibidem*.

^{202f} St. Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, Vol. II, p. 239—240.

^{202g} *Ibidem*, p. 243.

va fi numai un poetic de hîrtie și aceia care au adus-o, își vor ține cuvîntul”²⁰³.

Decizia celor grupați în jurul lui „Új Világ” de a participa la alegerile parlamentare a fost apreciată de „Patria” din 15 septembrie 1919 ca o întoarcere” spre realitate a concetățenilor noștri maghiari”. Din inițiativa acestei grupări s-a ținut la Sibiu o adunare a reprezentanților maghiarilor, la care s-a hotărît ca gruparea să dobîndească personalitate juridică și să fie condusă de un Comitet Executiv, în frunte cu Zágoni Gábor^{203a}.

Depunîndu-și candidați în județele Odorhei, Trei Scaune, Ciuc, Sătmar și Bihor această grupare a dispus în parlamentul românesc de 8 deputați și 4 senatori^{203b}.

Făcîndu-se exponentul celor care l-au ales deputatul maghiar al circumscripției Odorheiului, József Fáy, a declarat cu toată convingerea, în ședința Adunării Deputaților din 19 februarie 1920: „Avînd nădejde că interesele lor vitale vor fi ocrotite în marginile noului stat, secuii au primit cu liniște și cu încredere unirea cu România (...) noi am adus cu noi încredere și ca răspuns cerem tot încredere”^{203c}.

Nicolae Iorga i-a mulțumit, în numele Camerei, pentru cuvintele rostite, asigurîndu-l „că statul român va ști să prețuiască și să susție această încredere”^{203d}.

Nu numai pe plan politic, dar și pe cel economic, cultural, de învățămînt, sau presă, naționalitățile conlocuitoare au avut condiții prielnice pentru dezvoltare, beneficiind în multe cazuri de sprijinul statului român. S-au pus astfel bazele unei colaborări între poporul român și naționalități, care va cunoaște noi dimensiuni în condițiile societății socialiste.

ORGANIZAREA ADMINISTRAȚIEI ROMÂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA

În zilele din toamna anului 1918 nemulțumirile maselor populare s-au revărsat cu putere asupra rînduielilor nedrepte, asupra autorităților austro-ungare urîte de popor. Încercările desperate de a salva vechiul regim s-au dovedit

²⁰³ Gh. Bodea, *op. cit.*, p. 413.

^{203a} „Új Világ”, nr. 149, din 9 octombrie 1919.

^{203b} Ibidem, nr. 194, din 8 decembrie 1918.

^{203c} D.A.D. 1919—1920, p. 594.

^{203d} Ibidem.

zadarnice" revoluția ștergînd tot ce era susținut cu forța jandarmului²⁰⁴, în mare parte și aparatul de funcționari, „acest produs lamentabil al lumii apuse”²⁰⁵. În consecință, se vor forma în locul lor organe revoluționare, emaneate din voința populară și servind aspirațiile maselor. La indicațiile și sub îndrumarea Consiliului Național Român Central s-au înființat pe întreg cuprinsul Transilvaniei consilii naționale comitatense, cercuale, urbane și comunale românești, organe cu caracter politic și administrativ. În afara țelului suprem de pregătire a unirii Transilvaniei cu patria mamă, consiliile naționale și-au propus și soluționarea chestiunilor administrative, sanitare, școlare, de aprovizionare, din raza lor de influență. În numeroase lucrări și studii de sinteză, mai vechi sau mai noi, închinat Marii Uniri, în altele dedicate exclusiv constituirii și activității consiliilor naționale românești din diferitele părți ale Transilvaniei, se redă atmosfera înălțătoare în care s-au format, spiritul de abnegație de care au dat dovadă membrii lor în rezolvarea multiplelor sarcini ce le stăteau în față, înțelegerea statornicită în multe locuri cu consiliile naționale maghiare și germane constituite și ele în aceeași perioadă²⁰⁶. Ele s-au constituit astfel în embrionul administrației românești în Transilvania veacului al XX-lea.

Odată cu formarea consiliilor naționale locale au luat ființă și gărzile naționale române, fiind conduse de Secția

---

²⁰⁴ Gh. Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent pentru organizarea administrației românești în Transilvania*, în „A.I.I.A.C.”, 1971, 14, p. 195.

²⁰⁵ „Românul”, nr. 15 din 7/20 februarie 1919.

²⁰⁶ Vasile Arimia, Nicolae Petreanu, *Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea și înălțuirea unirii Transilvaniei cu România*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.”, 1968, 14, nr. 6; *Consiliul Național Român din Blaj* (noiembrie 1918 — ianuarie 1919), *Protocoloale și acte*. Vol. I.—II. Ediție îngrijită de Viorica Lascu și Marcel Știrban, Cluj-Napoca 1978 (I); 1980 (II); Ion Silviu Nistor, *Contribuții mureșene la Marca Unire din 1918*, Cluj-Napoca, 1981; Alexandru Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din județul Caraș-Severin pentru unirea cu România*, în „Banatica”, 1977, 4; Blaga Mihoc, *Unele aspecte ale activității consiliilor naționale române în Baia Mare și împrejurimi*, în „Muzeul Național”, 1976, 3, p. 449—457, Ion Frățilă, Vasile Ionaș, *Aportul populației din județul Hunedoara la unirea Transilvaniei cu România*, în „Sargetia”, 1979, 14; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 88—113.

militară de pe lângă C.N.R.C., cu menirea de a apăra viața și avutul oamenilor, liniștea și ordinea publică.

Prin intermediul consiliilor și gărzilor naționale C.N.R.C. și-a exercitat de fapt controlul asupra teritoriului Transilvaniei.

După marele act de la 1 decembrie 1918 și după formarea Consiliului Dirigent, activitatea acestor organe, atît cît ele au mai ființat, s-a desfășurat sub controlul nemijlocit al Resortului de Interne și — pentru un scurt timp — al celui de Război și Siguranță Publică din cadrul Consiliului Dirigent, și în strînsă legătură cu acesta. Pe de o parte, de la Consiliul Dirigent au pornit mai multe dispoziții, care se refereau la sfera și la modul de activitate al consiliilor și gărzilor naționale, iar pe de altă parte, ele căutau să stabilească legături cît mai directe cu Consiliul Dirigent. De la aceste legături, oricît de strînse ar fi fost ele și pînă la instituirea unei administrații românești pe întreg teritoriul unit cu România a fost un drum lung și anevoios, presărat cu numeroase și felurite greutăți. Cauze obiective au făcut însă, ca acest proces important, care venea și el să elimine o anomalie puternic resimțită de românii din societate transilvăneană de dinainte de Unire, să se desfășoare treptat, în mai multe etape, care n-au fost prestabilite de Consiliul Dirigent, ci au fost dictate de conjunctura internațională. Tenacitatea și hotărîrea întregului popor român, voința sa nestrămutată de a vedea cît mai curînd concretizîndu-se cele hotărîte la Alba Iulia, au fost principalii factori care au înlăturat piedicile și neajunsurile ivite în cale. Astfel, prin stăruitoare eforturi s-a reușit ca pînă în vara anului 1919 autoritatea statului român să se exercite, prin intermediul Consiliului Dirigent, asupra regiunilor unite cu România.

Pentru a se înțelege mai bine aspectele pe care le cuprinde acest subcapitol, am considerat util să fie înfățișat un tablou succint al organizării administrative a Transilvaniei de pînă la 1 decembrie 1918^{*a}. Unitățile administrative din Transilvania erau *comunele și municipiile*. Comunele

---

^{*a} Victor Onișor, *Principii de organizare administrativă a Ardealului*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, 1920, 2, nr. 1—3, p. 1—24; *Instituții capitaliste din Transilvania 1848—1923*, p. 58—75. Lucrare în mss. la Arhivele Statului Cluj-Napoca.

la rîndul lor erau comune: mici, mari și orașe cu magistrat. Atribuțiile comunelor erau, în esență: să rezolve de sine stătător problemele interne și să execute dispozițiile date de forurile legislativ și executiv și de organisme de administrație locală. Organele autorității comunale erau: reprezentanța, ca organ deliberativ și antistia, ca organ executiv. Reprezentanța se compunea din membri aleși și din cei care plăteau impozite directe mai mari (viriliști). Organele executive ale orașelor cu magistrat erau antistia și consiliul orașului.

Diviziunile teritoriale de gradul cel mai înalt erau: comitatele și orașele cu drept de municipiu. Orașul cu drept de municipiu era o unitate administrativă de același rang cu comitatul, fiind subordonată direct puterii executive. În Transilvania și Banat erau următoarele orașe cu drept de municipiu: Arad, Cluj, Oradea, Satu-Mare, Timișoara, Tîrgu Mureș.

Autoritatea în comitate^{*b} și în orașele cu drept de municipiu se exercita de organe deliberative și organe executive. Organul deliberativ în comitat era *Comitetul municipal al comitatului*, ca organ suprem, format din membri aleși și din viriliști. În afara celor două categorii de membri, din Comitet mai făceau parte, din oficiu, funcționarii superiori ai comitatului, în frunte cu vicecomitele. Comitetul își exercita drepturile acordate comitatului, în calitate sa de municipiu, în *Adunarea generală a Comitetului municipal al comitatului*. Ea trebuia convocată de cel puțin 2 ori pe an. Președintele ei era comitele suprem, sau în lipsa lui, vicecomitele. În cadrul *Comitetului municipal* funcționau mai multe comisii, care pregăteau chestiunile ce urmau să se dezbată în *Comitet*.

În fruntea comitatului stătea comitele suprem, numit de rege, la propunerea ministrului de interne. El era un om politic, reprezentantul guvernului și nu făcea parte din organismul municipal, față de care nu avea nici o răspun-

---

^{*b} Comitatele: Alba Inferioară, Arad, Bichiș, Bihor, Bistrița-Năsăud, Brașov, Caraș-Severin, Cenad, Ciuc, Cojocna, Făgăraș, Hunedoara, Maramureș, Mureș-Turda, Odorhei, Sălaj, Sătmăr, Sibiu, Solnoc-Dăbîca, Timiș, Tîrnava-Mare, Tîrnava-Mică, Torontal, Trei-Scaune, Turda-Arieș, Ugocea.

dere. Comitele suprem putea controla orice organ de stat de pe teritoriul comitatului, cu excepția instanțelor judecătorești. El trebuia consultat la numirea sau avansarea funcționarilor.

Hotărârile *Adunărilor generale ale Comitetului municipal* și dispozițiile guvernamentale erau executate de organele și funcționarii comitatului. Funcționarii comitatului erau: centrali (de la reședința comitatului) și exteriori (de la nivelul cercurilor). Funcționarii centrali erau: vicecomitele, protonotarul comitatului, jurisconsultul, președintele sedriei orfanale — instituție pentru tutelarea și administrarea averii orfanilor —, medicul primar al comitatului, medicul veterinar, contabilul șef etc. Vicecomitele, în numele municipiului, conducea administrația din comitat și lua măsurile necesare în toate cazurile în care nu era nevoie de hotărârea *Adunării generale*. El executa deciziile *Adunării generale*, dar se îngrijea și de executarea măsurilor guvernamentale adresate comitatului.

Protopretorii erau funcționarii exteriori ai comitatului și conduceau administrația în cercurile pretoriale, ajutați de pretori.

Orașele cu drept de municipiu funcționau în baza acelorasi legi ca și comitatele, aveau o organizare similară, existind doar mici deosebiri între cele două feluri de municipii. Funcționau, deci, *Comitetul municipal al orașului*. *Adunarea generală a Comitetului municipal*. Din *Comitetul municipal al orașului* făceau, însă, parte din, oficiu, funcționarii orașului: primarul, ca prim funcționar, primnotarul, consilieri etc.

Conducătorul orașelor municipii era comitele suprem, cu atribuții identice cu ale comitelui suprem al comitatelor.

Atribuțiile Comitetului municipal în problemele operative, care nu trebuiau discutate în *Adunarea generală* erau exercitate de *Consiliul orășenesc*, constituit din: primar, căpitanul poliției, consilieri, primnotar, primul jurisconsult. El era organul executiv al orașului municipiu atât în domeniul administrației de stat, cit și a celei locale.

În Transilvania mai funcționa pe teritoriul fiecărui municipiu (comitat, oraș cu drept de municipiu) câte un *Comitet administrativ*, ca organ de armonizare a intereselor administrative, avându-l ca președinte pe comitele suprem.

Toate organele administrative de pe teritoriul comitatelor, al orașelor municipii erau obligate să se supună dispozițiilor emenate de la *Comitetul* administrativ și să contribuie la executarea lor.

Deși Consiliul Dirigent a decis doar la 7 februarie 1919*^c utilizarea în administrație a denumirilor folosite în vechea Românie, noi am considerat oportun să operăm cu termenii românești imediat după 1 decembrie 1918.

Vom prezenta în cele ce urmează procesul de instaurare și de organizare a administrației românești în Transilvania, în desfășurarea sa chibzuită și hotărîtă, cu reliefaarea principiilor, a normelor și a procedurii stabilite de Consiliul Dirigent pentru această vastă și complicată operațiune, etapă superioară a procesului deja început, și verigă importantă pe linia uniformizării întregii țări.

Un obstacol cu totul nedorit în pregătirile, și mai ales în acțiunile concrete de preluare și apoi de organizare a administrației românești în Transilvania l-a constituit convenția militară încheiată la Belgrad în 13 noiembrie 1918 între generalul francez Franchet d'Esperey, comandantul trupelor aliate din Orient și guvernul maghiar, condus de contele Károlyi.

Convenția militară de la Belgrad care se voise în concepția guvernului francez o completare a armistițiului general încheiat cu monarhia dualistă la 3 noiembrie 1918 la Villa Giusti, prin prevederile sale, nu numai militare, a cauzat multe neajunsuri poporului român și celui cehoslovac.

Tratatativele dintre generalul francez și delegația maghiară — la care C.N.R.C. îl desemnase pe Valeriu Braniște, să asiste, fără ca acesta să reușească din cauza stă-

---

*^c Pentru circumscripțiile administrative: în loc de comitat — județ, în loc de cerc — plasă, cu indicarea numirii respective la nominativ, în loc de oraș cu magistrat — oraș cu consiliu. Pentru funcționari administrativi: în loc de comite suprem — prefect, în loc de vicecomite — subprefect, în loc de protonotar — primnotar, în loc de vicenotar — notar, în loc de protopretor — primpretor, în loc de notar (comunal, cercual) — secretar etc. Cf. Decretul IV al Consiliului Dirigent, în „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, din 1—22 februarie 1919, p. 9—10.

rii sănătății²⁰⁷, începute la 7 noiembrie, s-au finalizat la 13 noiembrie. Această dată e ulterioară deci celei de 9 noiembrie, zi în care C.N.R.C. a pretins guvernului maghiar predarea dreptului de guvernare asupra celor 26 comitate locuite în marea majoritate de români, cât și celei de 10 noiembrie 1918, moment atât de așteptat în care România a reintrat în rîndurile aliaților. Aceste precizări, la care se adaugă și recomandarea făcută lui Franchet d'Esperey cu privire la conținutul strict militar al convenției ce o va semna, fac să apară și mai surprinzătoare prevederile actului de la Belgrad²⁰⁸.

Convenția militară stipula că trupele maghiare trebuiau să se retragă în termen de 8 zile la nord de o linie demarcațională care pornea de pe cursul superior al Someșului Mare, trecea prin Bistrița, Mureș-Sat (cătun contopit comunei Suseni, județul Mureș), urma cursul Mureșului pînă la confluența cu Tisa, Maria Theresiopol (Szabadka, azi Subotica, în R.S.F. Iugoslavia), Baja, Fünfkirchen (azi Pécs în R. P. Ungaria), aceste localități nefiind ocupate de trupele maghiare, cursul Dravei pînă la întîlnirea riului cu frontiera Slavoniei-Croației; aliații vor ocupa regiunea evacuată în condițiile pe care le va fixa generalul comandant-șef al armatelor aliate. „Administrația civilă va rămîne în miinile guvernului actual”; armata maghiară urma să fie redusă la 6 divizii de infanterie și 2 de cavalerie, destinate menținerii ordinii; aliații puteau ocupa, în caz de nevoie, orice localitate sau punct strategic, puteau folosi mijloacele și căile de comunicație; eliberarea imediată a prizonierilor de război și a internaților civili aliați; se acorda un termen de 15 zile pentru trecerea și staționarea trupelor germane prin Ungaria, începînd cu data de 4 noiembrie; obligația pentru Ungaria de a înceta orice relații

---

²⁰⁷ V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 139. Vezi pe larg desfășurarea tratativelor, Bogdan Krizman, *The Belgrade Armistice of 13 Novembre 1918*, în „The Slavonic and East European Review”, 1970, 48, nr. 110, p. 67—87.

²⁰⁸ Jan Opočensky, *Der Untergang Österreichs und die Entstehung des Tschechoslovakischen Staates*, Prag, 1928, p. 211; Gy. Litván, *Documents des relations Franco—Hongroises des années 1917—1919*, în „Acta Historica” (Budapesta), 1975, 21, nr. 1—2, p. 191—192.

cu Germania; aliații nu vor interveni în administrația interioară a statului ungar²⁰⁹.

Convenția încheiată în numele aliaților de generalul Henrys și mareșalul Mišić, și de Linder Béla din partea guvernului maghiar, într-un moment în care fostele popoare asuprite de clasele dominante maghiare, bazate pe principiul dreptului la autodeterminare impus în epocă, întreprinseseră acțiuni importante în vederea unei dispunerii libere asupra destinului lor a generat resentimente profunde în rândurile acestora, fiind interpretată în același timp de politicienii maghiari ca o recunoaștere din partea Antantei a integrității teritoriale a Ungariei. Cu toate stările evidente de lucruri, în unele lucrări se apreciază că fixarea liniei demarcaționale, „astfel stabilită pătrundea adînc în interiorul Ungariei istorice”²¹⁰, sau că schimbările ei ulterioare ar fi dus la ocuparea „în continuare a unor teritorii locuite de maghiari”²¹¹. Aceeași concepție o sesiza încă la 14 aprilie 1919 Consulatul general saxon de la Budapesta: „Nefericita capitulare a lăsat țara fără apărare, iar armistițiul de la Belgrad ne-a lăsat la latitudinea dușmanilor”²¹².

Procesul conștient în care era angrenat în chip ireversibil întregul popor român din Transilvania și-a urmat însă cursul său firesc, vizînd împlinirea de mult visată și care era acum atît de aproape. Pentru românii din Transilvania zilele din a doua jumătate a lunii noiembrie au fost marcate de atmosfera înălțătoare în care s-au făcut pregătirile pentru Marea Adunare Națională. Hotărîrea de

---

²⁰⁹ Textul Convenției în N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 526—527. Vezi și Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, Oradea, 1938, p. 249; V. Netea, *op. cit.*, 201; V. Atanasiu, A. Iordache, M. Iosa..., *România în primul război mondial*, București, 1979, p. 440. (În continuare — *România în primul război mondial*); Zsuzsa L. Nagy, *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918—1919*, Budapest, 1965, p. 10.

²¹⁰ *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, par István Barta, Iván T. Berend, Péter Hanák, ..., Budapest, 1974, p. 456.

²¹¹ Péter Hanák *Ungarn im Auflösungsprozess der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, in Versailles—St. Germain—Trianon. Umbruch in Europa vor fünfzig Jahren*, R. Oldenbourg, München, Wien, 1971, p. 45.

²¹² St. A. Dresden, *Aussenministerium, Film, Nr. 1832, f. 232*.

unire, confirmată la scurt timp de oficialitățile de la București printr-un decret-lege, era și o expresie a hotărârii poporului român de a nesocoti cele stabilite la Belgrad.

Pe aceeași linie, statul român se va îngriji ca prin intermediul Consiliului Dirigent să se instituie administrația românească în județele aflate la est de linia demarcațională și ca armata română să atingă linia fixată de convenție.

În același timp, poporul român în ansamblul său va acționa pe toate căile, în țară și în străinătate, pentru ca și această nouă barieră ridicată între teritoriile unite cu România și vechea țară să fie înlăturată cât mai grabnic. Și acum ca și în multe alte momente de răscruce din frământata sa istorie, poporul român nu s-a împăcat nici o clipă cu situația ingrată ce i se impusese, și a căutat ca prin folosirea unei game variate de manifestare, populația românească din Banat, din ținuturile arădene, bihorene, sălăjene și sătmărene, care purta și ea cu sfințenie în cugete actul de la 1 decembrie 1918, să se integreze organic în statul național unitar român.

Și în sfârșit, România se pregătea și sub raport militar, ca în caz de nevoie, și dacă altfel nu era posibil, să elibereze cu armele toate teritoriile românești din Transilvania. Sacrificiile umane, materiale și morale aduse în lupta pentru desăvârșirea unității de stat pretindeau și impuneau, în același timp, un ultim efort aducător de izbândă.

*

Succesele militare remarcabile ale aliaților pe frontul din Balcani au dus la scoaterea din război a Bulgariei și Turciei și au creat drum liber armatelor aliate spre România. „Operațiile ofensive întreprinse de armatele aliate în Orient au luat proporțiile unei mari victorii „— se spunea în felicitarea trimisă de Clemenceau lui Franchet d'Esperey²¹³. După pregătiri minuțioase și după trecerea armatelor aliate conduse de generalul Henri Mathias Berthelot pe teritoriul României, la 10 noiembrie 1918 România a denunțat tratatul de pace cu Germania și a reintrat

---

²¹³ Charles Vilain, *Les quatre armistices de 1918*, Paris, 1968, p. 29.

în rindurile aliaților, fiind gata să-și aducă în continuare contribuția la înfrângerea Germaniei. Armistițiul din 11 noiembrie 1918 găsea deci România cu arma în mână, hotărâtă să facă totul pentru realizarea aspirațiilor sale naționale. Unități ale armatei române organizate în mare repeziciune și cu mult avînt au trecut începînd din 16 noiembrie 1918 Carpații, pentru a împlini, deși cu o dureroasă întîrziere, marele ideal din vara anului 1916, și a ocupa, într-o primă etapă, poziții de-a lungul liniei demarcaționale²¹⁴. La trecerea Carpaților, generalul Prezan, șeful Statului Major General al armatei²¹⁵, și generalul Moșoiu, comandantul Diviziei a 7-a²¹⁶ au lansat vibrante proclamații către populația de dincoace de Carpați, din care răzbat simțirea patriotică, dorința de veacuri de unitate politică a tuturor românilor, ca și înțelegerea ce se va manifesta față de locuitorii neromâni din Transilvania.

„Ofițerii Div. II Vînători, să nu uite un singur minut, că intră în Transilvania ca liberatori, iar nu ca cuceritori — preciza generalul Dabija, comandantul diviziei — În

---

²¹⁴ Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*. Ediția II-a, Vol. III, București, p. 389.

²¹⁵ „Pășind cu dragoste frățească pe pămîntul Transilvaniei ostirea română vine în numele unor sfinte drepturi naționale, și omenеști pentru a garanta libertatea deplină a tuturor.

Insuflețiți de aceste gânduri, asigurăm pe toți locuitorii pămîntului românesc pînă la Tisa și Dunăre, fără deosebire de neam și de lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturor. Îndemnăm deci întreaga populație, ca sub pavăza oastei române, să-și continue ocupațiile obișnuite, astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nici o tulburare”. B.C.U. Cluj-Napoca, Colecții speciale, *fond. Fr. Hossu-Longin*, ms. sertar 301/8; V. Netea, *op. cit.*, p. 194; I. Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 136.

²¹⁶ „Armata română pășește încrezătoare în Ardealul frățesc. Pășesc încrezători dorobanții și în fruntea lor umbra marelui Mihai se îndreaptă spre pămîntul visat (...) La sărbătoarea biruinței, a împlinirii destinului, grăbesc marile umbre care au crezut în acest ideal și au pierit pentru el. Sosesc și Horea și Cloșca și Crișan și Iancu vine cu mindrii săi moți. Sub privegherea lor sufletele noastre să se contopească într-unul, în marea sărbătoare a unirii celei veșnice (...) Români, trecem hotarele nedrepte, care ne-au despărțit zece veacuri și ștergînd amintirea timpurilor de durere și umilință, vă întindem mîna de frate, spre a întări legătura care de acum nu trebuie să se mai desfacă și nu se va mai desface”. Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. Elic Dăianu*, dosar 1167; Vasile Bianu, *Însemnări din războiul României Mari*, Vol. II, Cluj, 1926, p. 121—122; „Unirea”, din 10 decembrie 1918, nr. de propagandă, nr. 22.

consecință, purtarea lor față de populația românească trebuie să fie frățească, iar de cea străină, dreaptă și corectă”.²¹⁷ Cuvinte pilduitoare pentru starea de spirit în care trupele române reintrau în Transilvania, în „acest drum, drumul de glorie și răsplată” — după opinia „Patriei” din 27 noiembrie 1919.

Avîndu-se însă în vedere pregătirile pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, armata română s-a oprit din înaintare, pentru a nu influența cu nimic desfășurarea și hotărîrile ce se vor lua.

După 1 decembrie 1918 oștirea română și-a continuat înaintarea spre linia de demarcație, fiind întâmpinată pretutindeni de către români cu un entuziasm nestăvilit. Pentru coordonarea acțiunilor trupelor române trecute în Transilvania s-a înființat în 24 decembrie 1918 un Comandament unic al trupelor din Transilvania, avîndu-l în frunte pe generalul Traian Moșoiu. Sediul Comandamentului a fost Sibiul, locul de reședință și al Consiliului Dirigent, cu care ținea o strînsă legătură.

În timp ce armata română se apropia de linia demarcațională, Marele Cartier General Român, informat de către ofițerul de legătură de pe lîngă Consiliul Dirigent despre starea critică în care se găseau românii din ținutul Clujului, cu aprobarea aliaților, a decis, să treacă linia demarcațională, pentru a se „asigura viața, liniștea și avutul populațiunilor” din zonă²¹⁸. În timpul desfășurării operațiunii, unitățile române au primit mai multe telegrame de la guvernul maghiar și de la misiunea militară franceză de la Budapesta, ceea ce a împiedecat acțiunea începută²¹⁹. Marele Cartier General Român s-a văzut nevoit, la 4 și 9 decembrie 1918, să dea noi ordine pentru continuarea operațiunilor în conformitate cu planul inițial stabilit. Planurile operaționale ale armatei române au fost aduse la cunoștința Comandamentului trupelor aliate din România și Rusia Meridională, atît la 2 decembrie, cît și la sfîrșitul lunii decembrie 1918²²⁰.

---

²¹⁷ Arh. St. Alba Iulia, Prefectura jud. Alba Cabinet prefect, d. 15/1919, f. 1—2.

²¹⁸ Arh. St. București, Franța R. 99, c. 850.

²¹⁹ Ibidem, c. 851—853.

²²⁰ Ibidem, c. 845—847, 849.

Informările continue făcute de Marele Cartier General Român către Comandamentul aliat, încă din decembrie 1918, la care ne-am referit, vin și ele să infirme categoric formularea din proiectul de tratat de pace cu Ungaria, potrivit căreia România ar fi întreprins operațiuni militare după 3 și 13 noiembrie 1918, fără consimțământul aliaților²²¹.

Avînd aprobarea aliaților, armata română a trecut Mureșul, în timp ce trupele maghiare s-au retras, pentru a se evita orice contact între ele²²². La 18 decembrie 1918 unități române au intrat în Teiuș. În acel timp, comisarul guvernamental maghiar din Cluj, Apáthy István, a telegrafiat Lt.-colonelului Vix, șeful misiunii militare franceze din Budapesta, cerînd să i se facă cunoscut temeiul pe baza căruia s-a admis intrarea trupelor române în Cluj. Vix i-a răspuns că aceasta se făcea în conformitate cu prevederea din convenția militară de la Belgrad, potrivit căreia aliații aveau dreptul să ocupe puncte strategice aflate dincolo de linia demarcațională²²³.

Într-un asemenea context, pe lângă alte pregătiri de întîmpinare, Comitetul Senatului Național din Cluj și județul Cojocna, organism creat în 2 noiembrie 1918, la Cluj, printr-un Manifest din 22 decembrie 1918, adresat „întregului popor românesc din Cluj, jur și Munții Gilăului” îl chema în ziua de 24 decembrie în piața Clujului, pentru a saluta sosirea soldaților români. „Dați deci — se spunea în Manifest — fraților dragi, glas bucuriei noastre obștești la praznicul cînd va intra în Cluj viteaza brigadă 13 de infanterie românească, 13 e număr fără de noroc pentru tirani, norocos pentru oamenii libertății. Voi, români din preajma Clujului, din Munții Gilăului și Ierii, voinicii lui Buteanu, urmașii lui Micheș, vitejii lui Iancu, odraslele eroilor de la Mărișel și Fintînele, porniți la drum fără întîrziere”²²⁴. Întîmpinată de o mulțime entuziastă, armata română a intrat în 11/24 decembrie 1918 în Cluj, fiind salu-

---

²²¹ Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913—1947*, București, 1980, p. 226.

²²² B.A.F.C.N., *Secția Manuscrise*, Mss. rom. 316, f. 17, V. Bianu, op. cit., p. 153—154.

²²³ Arh. St. București, *Franța R.* 99, c. 145.

²²⁴ Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. Elie Dăianu*, d. 1167, f. 14; Vezi pe larg despre formarea și activitatea Senatului Național din Cluj, Șt Pascu, op. cit., 1983, p. 95—100.

tată prin cuvântări înflăcărate. „Însuflețirea cu care a fost primită armata română sub conducerea generalului Neculcea în Cluj nu se poate descrie. Pe stradă au fost îmbrățișări, sărutări și lacrimi de bucurie curgeau din ochi tuturor” — scria „Românul” din 15/28 decembrie 1918.

Ștefan Cicio Pop, șeful Resortului Armatei și Siguranței Publice, a trimis în aceeași zi o telegramă regelui, prin care îl înștiința, cu bucurie, despre momentele emoționante de la Cluj²²⁵.

Alte trupe românești aparținând Diviziei I de Vinători s-au așezat în regiunea Alba Iulia—Teiuș—Aiud.

De la începutul lunii ianuarie 1919 și pînă la 9/22 ianuarie, cînd armata română a fost obligată să se oprească pentru un timp mai îndelungat decît l-ar fi dorit națiunea română, au fost atinse și alte puncte importante de dincolo de linia demarcațională. Aceste înaintări s-au făcut în principal cu aprobarea generalului Berthelot, care la sfîrșitul lunii decembrie 1918 și începutul lunii ianuarie 1919 a întreprins o călătorie de informare în Transilvania și Ungaria, o călătorie urmărită cu entuziasm și cu încredere de români^{225a}. „Acolo, peste munții care nu mai sînt hotar, — scria N. Iorga — avîntul uriaș al unui popor întreg a încurajat cu nesfîrșite și frenetice aclamații”, pe generalul Berthelot²²⁶. Consiliul Dirigent s-a îngrijit ca Berthelot să fie întîmpinat pretutindeni în mod solemn și cu deplină recunoștință pentru faptele sale puse în slujba cauzei poporului român²²⁷. Pregătiri deosebite s-au făcut pentru primirea lui Berthelot la Cluj, astfel că șederea generalului acolo, s-a constituit într-o adevărată sărbătoare națională pentru români. „V-ați coborît din munți și ați venit din sate sub falnicul nostru tricolor, ca să salutați în cetatea Clujului, capitala Ardealului pe generalul Berthelot, pe acel care a luptat vitejește alături de noi, pentru îndeplinirea idealului nostru secular” ... — se spunea în Proclamația de mulțumire adresată de Comandantul arma-

---

²²⁵ V. Bianu, *op. cit.*, p. 177.

^{225a} Aurel Cosma-Junior, *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor*, București, 1932; V. Bianu, *op. cit.*, p. 184—188; Roman R. Ciorogariu, (1852—1961). *Studii și documente*, Oradea, 1981, p. 431.

²²⁶ „Drapelul”, nr. 9, din 22 ianuarie/4 februarie 1919.

²²⁷ Proces verbal din 21 decembrie 1918.

tei române din Cluj, generalul Neculcea²²⁸. La Cluj, Berthelot a conferit cu reprezentanți ai românilor, de la Amos Frîncu primind în dar sabia lui Ilie Măcelariu, și cu ai maghiarilor, în special cu comisarul Apáthy, reprezentantul cu puteri depline al guvernului maghiar în aceste locuri. În decursul convorbirilor s-a căutat stabilirea celor mai eficiente modalități de a se păstra calmul și ordinea în regiune, de a se evita orice ciocniri între trupele române și maghiare, cele din urmă trebuind să se retragă în momentul apropierei unităților române.

La Cluj, Sibiu, Săliște, Orșova, Lugoj, Timișoara, Arad, Oradea, Baia Mare, Seghedin, locuri de popas ale lui Berthelot, înșirate nu neapărat în ordinea vizitării lor, românii și-au manifestat admirația față de Berthelot, față de Franța, pe al cărui sprijin contau în continuare. Generalul Berthelot a dat expresia sentimentelor sale de mulțumire pentru primirea caldă ce i s-a făcut, într-o scrisoare adresată președintelui Consiliului Dirigent, din care redăm următoarele: „Adînc mișcat de manifestațiile de simpatie, al căror obiect am fost în timpul călătoriei mele în Banat, Crișana și Transilvania, mă gîndisem să mulțumesc individual domnilor președinți ai Comitetelor locale românești care au venit să mă salute în toate gările, prin care am trecut.

Trebuie să renunț, atît de mare a fost numărul lor. Și, această imposibilitate este cel mai frumos omagiu, pe care-l pot aduce vitalității neamului românesc.

Sederea mea printre românii de peste munți m-a convins, că sufletul lor este același ca și acela al Românilor de la București și Iași... Binevoîți, a primi domnule președinte, expresiunea înaltei mele considerațiuni și îngăduiți-mi de a striga împreună cu D-voastră: Trăiască România Mare!”²²⁹. O luare de poziție publică în favoarea celor hotărîte la Alba Iulia din partea generalului Berthelot era tonică și dătătoare de speranțe.

Berthelot nu s-a limitat însă doar la acest gest încurajator pentru români, ci printr-un cuprinzător raport trimis la Paris, prin scrisorile adresate lui Clemenceau, prin

---

²²⁸ Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. cit.* d. 1167, f. 6.

²²⁹ „Gazeta Oficială”, nr. 6, p. 3; „Drapelul”, nr. 5, din 12/25 ianuarie 1919; V. Bianu, *op. cit.*, p. 185.

informările către Franchet d'Esperey, a susținut necesitatea respectării de către aliați a angajamentelor luate față de România în 1916, contribuind astfel în mare măsură la recunoașterea statutului de aliat al României²³⁰.

După vizita lui Berthelot în Transilvania, armata română a intrat în Baia Mare, Sighet, Huedin, Zalău. S-ar fi impus și ocuparea M. Apuseni, dar acest lucru n-a fost posibil. S-a căutat totuși să se ocupe unele puncte importante din Munții Apuseni, astfel că posturile cele mai înaintate urmau o linie care trecea de la nord la sud prin punctele: Trebușa, Cîmpulung la Tisa, vârful Capul Fetei, Cicirlău, Recea, vârful Măgura, Priei, Valea Drăganului, vârful Dealul Secătura, vârful Caprei, vârful Glăvoiu, vârful Bihor, vârful Găina, Brotuna, Zam, Pojoga, Fintoag, Runc, Bucova.

Așezarea armatei române pe linia amintită s-a făcut în general fără incidente. Notă aparte au făcut ciocnirile de la Ciucea și Țigani [Crișeni]. Deși prin acordul încheiat cu Apáthy linia demarcațională trecea pe la est de Zalău, Comandamentul român a socotit necesară trecerea sub controlul său și a acestei localități. Aceasta s-a realizat ca urmare a unei înțelegeri între comandamentele locale român și maghiar. Dar contrar acordurilor la care se ajunsese, armata română care venea dinspre Jibou a fost atacată la 14 ianuarie 1919, la Țigani [Crișeni] punct situat la 5 km nord de Zalău, înregistrându-se morți și răniți.

Evenimentele sîngeroase din apropierea Zalăului au determinat comandantul trupelor române din Cluj să sisteze activitatea Comisariatului maghiar din Cluj, condus de Apáthy²³¹, creindu-se astfel condițiile pentru instituirea administrației românești și în zona Clujului.

Continuarea înaintării armatei române era așteptată cu înfrigurare și de românii bihoreni și arădeni. „Îi așteptăm de mult, îi așteptăm cu tot sufletul” — scria gazeta „Tribuna Bihorului” din 6/19 ianuarie 1919. Consiliul Național

---

²³⁰ I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 277—287.

²³¹ La Zalău s-a găsit o telegramă a profesorului Apáthy prin care îndemna trupele maghiare să opună rezistență. Cf. Cornel Grad, *Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului național unitar român (ianuarie—aprilie 1919)*, în „A.M.P.”, 1982, 6, p. 255.

Român din Oradea făcuse chiar pregătiri minuțioase pentru primirea soldaților români, îndemnînd poporul să fie gata să-i întîmpine cu însuflețire. „Gătiți-vă fraților, îmbrăcați haină de sărbătoare și alergați la praznicul acesta de obștească înfrățire și de negrăită bucurie, la praznicul cel mai frumos, care l-a avut neamul românesc de optsprezece sute de ani!” — se spunea în finalul articolului intitulat *S-apropie dorobanții*²³². Momentul atît de așteptat de români se va amina însă pînă în 20 aprilie 1919.

„Așteptăm sosirea armatelor române” îi scria la 24 decembrie 1918 st. n. din Arad profesorul Victor Stanciu lui Roman Ciorogariu. Pentru ele se adunaseră alimente „dăruite cu însuflețire” (...) Și să mai zică cineva-continua el — că la Alba Iulia nu a luat parte întreg poporul. Să vină la noi la școală și va vedea cum grăiește poporul²³³. Așteptarea se va prelungi ceva mai mult în cazul Aradului decît în cel al Bihorului.

Dorința de încadrare faptică, neîntîrziată, în cadrele statului român stăpînea nu numai gîndurile arădenilor, ci ale întregului popor român.

În consecință, bazat pe dreptul popoarelor la autodeterminare, principiu care își găsise întruparea fericită în Hotărîrea de Unire, poporul român va acționa ca un tot unitar în țară și în străinătate pentru recunoașterea dezideratelor sale naționale, eforturile fiindu-i în cele din urmă încununate de succes.

În țară, în ședințe ale guvernului, ale Consiliului Dirigent, în coloanele ziarelor, în mari întruniri, în întrevederile cu oameni politici sau ofițeri superiori aliați, și peste hotarele țării prin intervențiile delegaților români la Conferința de pace, ale ministrului român la Paris, ale Consiliului Dirigent, prin românii aflați în străinătate (Goga, G. G. Mironescu, G. Moroianu, Lucaci, Vasile Stoica etc.), prin cei trimiși de Consiliul Dirigent pentru a face cunoscută și a susține cauza românească, prin demersurile întreprinse pe lîngă generalii Foch și Franchet d'Esperey, pe lîngă misiunea militară franceză de la Budapesta, s-a cerut lichidarea cît mai grabnică a barierei artificiale, care îm-

---

²³² 1918 *Bihorul*..., p. 355—356.

²³³ Roman R. Ciorogariu, *Studii și documente*, p. 431.

piedica încorporarea faptică a teritoriilor românești de dincolo de linia demarcațională în România.

Acest curent de unitate, care venea dintr-o întreagă evoluție anterioară, fiind o constantă de marcă a istoriei meleagurilor românești, era atât de pregnant, încît a fost receptat și strălucit consemnat și în rapoartele ofițerilor superiori francezi veniți în misiuni de informare și cunoaștere în Transilvania, în primele luni ale anului 1919. Prin intermediul acestor rapoarte, forurile militare superioare aliate, și nu numai ele, luau act de starea de spirit reală care domnea printre români.

Îl va constata și nota în cuvinte alese colonelul Bre-vete Hayaux du Tilly, plecat din ordinul generalului Berthelot la 23 februarie 1919 din București spre Sibiu, Petroșani, Arad, Budapesta, Timișoara și Belgrad, pentru a-și face o imagine despre stările de lucruri din acele locuri și a întocmi apoi un raport destinat nu numai lui Berthelot ci și lui Franchet d'Esperey²³⁴. În partea concludivă a raportului întocmit la 12 martie 1919, la subtitlul *Aspirațiile naționale transilvănene* el nota: „Aspirațiile naționale ale unui popor, dorința de a aparține unei națiuni și nu alteia, constituie unul din acele fapte istorice elementare, atât de simple, încît nici cel mai neinițiat nu s-ar putea înșela asupra lor. Străbați o țară, însoțit de persistența unui ecou, răsunînd din vale în vale, auzi în drum repetîndu-se același strigăt „Trăiască România Mare“, strigăt lansat de ciobanii posaci, de preoți, de tinere fete, de foști soldați unguri, deveniți soldați transilvăneni, de avocați, de medici. Pentru toți acest strigăt are același înțeles: libertate, libertate pentru clasele intelectuale, care mai mult decît celelalte au suferit din cauza relei credințe maghiare, din cauza desconsiderării disprețuitoare care-i lovea, din cauza piedicilor puse în calea dezvoltării lor, care îi îndoia la pămînt, le maltrata preoții și le închidea școlile naționale.

«Îmi declarați că irlandezii vor Home- Rule, îi spunea regele Angliei lui Gladstone; aveți probe? Am Sire, cinci sute de mii și încă incontestabile; acestea sînt ochii pe care i-am văzut la Dublin». S-ar putea spune același lucru despre Transilvania, unde sentimentul național de uni-

---

²³⁴ Arh. St. București, *Franța R.* 99. c. 810; Raportul, c. 809—841.

re țîșnește pentru a spune așa din pămînt, îmbrăcînd adesea pentru a se exprima formele cele mai spontane și mai naive.”²³⁵.

Un alt ofițer superior francez, generalul Henry Patey, aflat tot din ordinul lui Berthelot în misiune în Transilvania în intervalul 21 ianuarie—2 februarie 1919, în raportul întocmit subliniază asupra națională la care au fost supuși românii transilvăneni, simțămintele lor de unire cu frații de dincolo de Carpați, apreciind pe bună dreptate că „Proclamarea dreptului naționalității nu putea, în aceste condiții, decît să aibă o vie răsfrîngere în Transilvania”²³⁶

Un alt document care se referea la Transilvania, la data de 1 februarie 1919, emanat la 7 februarie de la Legația franceză din București, înregistra fără echivoc că venirea armatei române în Transilvania „poate fi considerată în general ca binevenită [...] majoritatea covîrșitoare a populației fiind fără îndoială de neam și de sentimente românești”²³⁷.

Exemplele prezentate, coroborate cu altele devenite deja bunuri cîștigate ale istoriografiei noastre, vin să susțină multitudinea acțiunilor politico-naționale românești menite a duce la consolidarea statului național unitar român.

Unele prevederi ale convenției de la Belgrad, care în concepția guvernului francez trebuia să aibă doar valoarea unui act provizoriu, de natură militară, au generat resentimente nu numai în rîndurile poporului român ci și în ale celui cehoslovac, astfel că acțiunile celor două popoare au urmărit înlăturarea lor cît mai grabnică²³⁸.

---

²³⁵ Ibidem, c. 815.

²³⁶ Ibidem, c. 125.

²³⁷ Ibidem, c. 842.

²³⁸ Jan Opocensky, *La fin de L'Autriche et la genèse de l'Etat tchecoslovaque*, Praga, 1928, p. 199; Idem, *Der Untergang...*, p. 221; Gy. Litván, *op. cit.*, p. 187, 194, 195; Mária Ormos, *Még egyszer a Vix jegyzékről (Din nou despre nota Vix)*, în „Századok (Budapesta), 1979, nr. 2, p. 232; *România în timpul primului război mondial* p. 440; Koloman Gajan, *Masaryk, Beneš und Kramář und ihre Einflussnahme auf die Gestaltung der Friedensverträge, in Versailles—St. Germain—Trianon. Unbruch in Europa vor fünfzig Jahren*, R. Oldenbourg, München, Wien, 1971, p. 30—31.

Poporul român a pășit energic și neabătut pe drumul început la 12 octombrie 1918. La tratativele de la Arad cu delegația guvernului maghiar condusă de Oszkár Jászi, membrii C.N.R.C. s-au pronunțat categoric pentru dreptul românilor de a-și decide singuri calea de urmat, fapt adus la cunoștința tuturor popoarelor prin Manifestul din 18 noiembrie. La 20 noiembrie se lansa chemarea pentru ținerea Marii Adunări Naționale, care la 1 decembrie 1918 hotărâ unirea Transilvaniei cu România. Din acest moment acțiunile urmărind recunoașterea actului de la Alba Iulia și deci anularea prevederilor convenției de la Belgrad vor fi tot mai numeroase și mai variate. Drept puncte de sprijin în favoarea revendicărilor sale, poporul român punea fapte evidente, menite a demonstra justetea aspirațiilor sale naționale.

Cele mai importante dintre acestea ni se par a fi următoarele: sfârșitul războiului găsisse România în tabăra aliaților și deci se impunea respectarea tratatului din 1916, bazați pe dreptul la autodeterminare, românii din Transilvania au acționat și s-au organizat între 12 octombrie — 1 decembrie 1918, interval în care guvernul maghiar a recunoscut C.N.R.C. ca organ de conducere al românilor; dincolo de linia demarcațională rămăseseră teritorii românești, a căror populație a suferit persecuții și înainte și după 1 decembrie 1918; guvernul maghiar a încălcat în repetate rânduri și sub diferite modalități prevederile convenției de la Belgrad.

La câteva zile doar de la formarea Consiliului Dirigent s-a întocmit un material dens, semnat de președintele Consiliului la 6 decembrie 1918, în care se analiza contextul încheierii convenției de la Belgrad, subliniindu-se că mai ales prevederile privind fixarea liniei de demarcație și menținerea administrației din fosta Ungarie în mîna guvernului maghiar pînă la încheierea tratatelor de pace, contraveneau aspirațiilor spre autodeterminare ale românilor din Transilvania²³⁹. Din formula de început a textului: „În vederea lămuririlor cerute avem onoare a răspunde următoarele“, se poate presupune că acest document a fost adresat guvernului român. Credem că acest docu-

---

²³⁹ B. A. R. București, Secția Manuscrise Arh. V. Braniște, VI, acte 3; B.A.F.C.N. Ft. 397/123—127.

ment este Memoriul care face obiectul comentariilor destul de circumspecte din 7 ianuarie 1919 ale reprezentantului diplomatic al Franței la București²⁴⁰. În acest act se relevau cu pregnanță, cu texte în anexă, principalele demersuri ale reprezentanților poporului român anterioare zilei de 13 noiembrie 1918, ca și cele de după această dată, prin care, pe baza dreptului poporului român de a-și hotări singur soarta, s-a cerut guvernului maghiar predarea guvernării asupra celor 26 comitate locuite în marea majoritate de români. Aceste acțiuni ca și constituirea și existența C.N.R.C., ca exponent al intereselor și voinței tuturor românilor din această regiune românească, au fost recunoscute de guvernul maghiar și cunoscute de întreaga opinie publică. Astfel, se consemna importanța deosebită a declarației Comitetului Executiv al P.N.R. întocmită la 12 octombrie 1918 la Oradea și prezentată în 18 octombrie 1918 în parlamentul maghiar. În material se aprecia că aceasta „constitue faptul ruperii românilor din regatul maghiar și începutul organizației sale de sine stătătoare. Ceea ce a urmat apoi a fost numai executarea tehnică și sancționarea formală a acestei hotărâri”.

Formarea C.N.R.C., urmată apoi de constituirea consiliilor naționale române locale au fost fapte recunoscute de guvernul maghiar, așa după cum rezultă și din adresa Ministrului de Război Bartha din 12 noiembrie 1918, în care se spune: „Aduc la cunoștință soldaților români: ofițeri, subofițeri și soldați de rînd că jurămîntul de credință să-l facă consiliului național român”.

La 9 noiembrie 1918 Consiliul Național Român Central, „deci înainte de încheierea armistițiului de la Belgrad” — se preciza în documentul prezentat — a adresat guvernului maghiar un ultim apel ca să-i predea puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români din Ardeal și Ungaria. Așa după cum se știe răspunsul la această cerere era așteptat pînă la 12 noiembrie 1918.

Tratativele de la Arad sînt o nouă dovadă a recunoașterii de către guvernul maghiar a C.N.R.C., ca un partener egal în autoritate. Eșecul, de altfel inevitabil, al tratativelor a fost urmat de pregătirea Marii Adunări Na-

---

²⁴⁰ Arh. St. București, *Franța R.* 182; c. 381—383.

ționale de la Alba Iulia. Acest act a însemnat pe drept cuvânt, "cea mai deplină sancțiune" a tuturor acțiunilor de pînă atunci.

La 10 decembrie 1918 Ioan Erdely, reprezentantul Consiliului Dirigent la Budapesta, i-a înmînat Lt. colonelului Vix un Memoriu, cu siguranță primit de la Sibiu, referitor la gravele neajunsuri cauzate de convenția de la Belgrad pe seama poporului român²⁴¹. Și în acest Memoriu se sublinia că în momentul semnării convenției militare, C.N.R.C., ca reprezentant legitim al poporului român, solicitase guvernului maghiar predarea dreptului de dispoziție asupra teritoriilor locuite de români. În consecință, guvernul Károlyi nu era îndreptățit să poarte negocieri cu privire și la aceste teritorii. Consiliul Dirigent aprecia că atît trasa-rea liniei demarcaționale cît și articolul cu privire la administrația în fosta Ungarie, contraveneau principiului de autodeterminare al popoarelor, în conformitate cu care acționase poporul român atunci cînd adusese hotărîrea de la 1 decembrie 1918.

Tot în luna decembrie 1918 s-au înregistrat la Paris două demersuri pe lîngă ministrul de externe francez, prin care i s-au cerut înlăturarea liniei demarcaționale. Unul a fost întreprins de Victor Antonescu, ministrul României la Paris, care reprezenta de acum și interesele românilor din Transilvania²⁴², iar celălalt de o delegație trimisă de Consiliul Dirigent²⁴³.

La 6 ianuarie 1919 generalul Prezan, șeful Marelui Stat Major, aprecia într-o informare adresată Președinției Consiliului de Miniștri, că menținerea liniei demarcaționale contravenea vădit drepturilor poporului român recunoscute de aliați prin tratatele încheiate anterior²⁴⁴.

În ședințele Consiliului Dirigent din 16/29 ianuarie și 17/30 ianuarie 1919 s-a discutat despre situația românilor de dincolo de linia demarcațională, hotărîndu-se convoca-

---

²⁴¹ Cornel Grad, *Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române în comitatele Sătmă, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918—martie 1919)*, în „A.M.P.”, 1981, 5, p. 515—518.

²⁴² C. Botoran, Ol. Maticescu, *op. cit.*, p. 244—245; Arh. St. București, *Franța R.* 182, c. 381.

²⁴³ *România în timpul primului război mondial*, p. 441.

²⁴⁴ E. Campus, *Din politica externă...*, p. 194.

rea imediată a Corpului voluntarilor ardeleni și mobilizarea a trei contingente de recruți. În 16/29 ianuarie a apărut un Comunicat oficial al Consiliului Dirigent, prin care se lua act de avertismentul dat de Consiliul Militar Suprem din Versailles guvernului maghiar, transmis prin agenția Havas, pentru a veghea la menținerea ordinii în teritoriile aflate încă sub controlul său²⁴⁵.

La 1 februarie 1919 primul ministru Ion I. C. Brătianu a protestat în fața Conferinței de pace împotriva menținerii liniei demarcaționale. Același lucru l-a făcut în fața Consiliului Înteraliat de război de la Versailles și Al. Vaida-Voevod, membru din partea Transilvaniei în delegația română la Conferința de pace²⁴⁶.

În 8/21 februarie 1919 ministrul de stat Ștefan Cicio Pop comunica printr-o adresă Comandamentului suprem francez al Armatei de la Dunăre apelul președintelui Consiliului Dirigent de a se interveni în favoarea populației românești de dincolo de linia demarcațională²⁴⁷.

Nemulțumirea membrilor Consiliului Dirigent față de menținerea acesteia, dar și speranța într-o schimbare grabnică a situației se desprind și din scrisorile lui Iuliu Maniu din 11 februarie 1919 adresată lui Braniște la Lugoj și din 23 februarie 1919 lui Moroianu, aflat la Paris. „Avem știri triste din Arad, Bihor, Sălaj, Sătmar, dar în *curînd* vor fi împreună cu Banatul salvate” — îi scria lui Braniște²⁴⁸. Atmosfera din Transilvania — aprecia în cea de-a doua scrisoare Maniu — era marcată de simțăminte de tristețe față de realități din teritoriile mai sus menționate²⁴⁹.

Președintele Consiliului Dirigent l-a înștiințat și pe Phekyde, primul-ministru ad-interim, care la rîndul său îl informa pe Brătianu la Paris despre stările de lucruri din acele teritorii²⁵⁰.

Presa românească din epocă, continuatoarea unor no-

²⁴⁵ „Românul”, nr. 12, din 16/29 ianuarie 1919.

²⁴⁶ *România în timpul primului război mondial*, p. 441—442.

²⁴⁷ Arh. St. București, fond. Casa Regală, d. 5/1919, f. 1.

²⁴⁸ B. A. București Secția Manuscrise Mss. 150126; B.A.F.C.N. Ft. 394/123—124.

²⁴⁹ *Correspondența lui G. Moroianu...*, p. 144.

²⁵⁰ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui I. I. C. Brătianu*. București, 1940, p. 56.

bile tradiții s-a situat cu consecvență pe linia aspirațiilor naționale românești, cerind cu insistență dispariția liniei demarcaționale, îmbărbătind conștiințele în momentele de grea așteptare. Din multitudinea de exemple pe care le oferă presa vremii ne oprim doar asupra câtorva. „Noi trebuie să delăturăm peretele despărțitor al izolării” — scria I. Agîrbiceanu în „Patria” din 11/27 februarie 1919. Și în același periodic, Alexandru Ciurea în articolul *Români de ... dincolo*, nota cu amărăciune „Pînă ieri alaltăieri noi eram Români de dincolo”. Evenimentele nedorite de români au făcut însă ca termenul respectiv să dobîndească un alt sens, care purta în sine tristețe și durere.²⁵¹

Desființarea consiliilor naționale românești, dezarmarea gărzilor, arestările, înrolarea cu forța în armata maghiară și alte silnicii la care era supusă populația românească au determinat protestul unanim al opiniei publice românești²⁵².

Un număr considerabil de români din ținuturile bihorene, arădene sălăjene și sătmărene fiind siliți să se refugieze în teritoriul administrat de Consiliul Dirigent, la 26 februarie 1919 s-a înființat în cadrul Resortului de Interne un Birou al refugiaților. La 3 februarie 1919, de pildă, un număr de 12 fruntași români refugiați din Satu Mare și Seini la Baia Mare solicitau C.N.R. din localitate „a face dispoziții pentru încartiruirea” lor în case corespunzătoare²⁵³.

---

²⁵¹ „Patria”, nr. 12, din 15/28 februarie 1919.

²⁵² Vezi în acest sens: telegrama adresată de George Pop de Băsești președintelui Consiliului Dirigent. Cf. „Patria”, nr. 11, din 14/27 februarie 1919. În 25 februarie 1919 la Sibiu s-a ținut o adunare de protest a populației românești din județ și a învățătorilor români întruniți în Congres. Cf. „Telegraful român”, nr. 18, din 14/27 februarie 1919. Profesorii universitari din București au adresat un Protest tuturor universităților din statele aliate și neutre. Cf. „Patria”, nr. 15, din 4 martie 1919. În 4 și 18 martie 1919 s-au ținut adunări de protest ale femeilor române din Transilvania. Cf. „Telegraful român”, nr. 24, din 5/18 martie; nr. 27, din 7/20 martie 1919; „Unirea”, nr. 62, din 22 martie 1919. În 14 aprilie s-a ținut o adunare de protest a femeilor române, la București. Cf. „Telegraful român”, nr. 32, din 15 aprilie 1919.

²⁵³ *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848—1918*. Ediție îngrijită de V. Căpîlnean, I. Sabău, V. Achim, București, 1981, p. 392 (În continuare — *Maramureșenii în lupta pentru ...*).

Consiliul Dirigent s-a îngrijit ca cei obligați să-și părăsească locurile și casele și sosiți la Sibiu să fie îndrumați spre județele Alba, Brașov, Făgăraș, Tîrnava Mare și Tîrnava Mică. Prefecții acelor județe au fost invitați să-i ajute cu masă, casă, și, în limita posibilităților, să-i numească în funcții publice²⁵⁴.

Toate protestele autorităților, ale opiniei publice românești, ne ducînd la încetarea prigonirilor împotriva populației românești de dincolo de linie, Consiliul Dirigent prin nota din 17 februarie/2 martie 1919 aducea la cunoștința guvernului maghiar, prin legația română din Budapesta, că „nu se mai simte îndemnat a susține cu guvernul republicii maghiare contactul avut și în consecință revocă pe plenipotențiarul său trimis la acel guvern”²⁵⁵. Din motivația acestui nou protest redăm pe larg: „guvernul republicii maghiare contra înțelegerii avute, înrolează cu forța în armata maghiară feciorii români de pe teritoriile ce stau încă în administrația sa, și în contra ordinului dat la timpul său de ministrul de război maghiar, îi silește să jure sub steagul maghiar; [...] guvernul republicii maghiare dizolvă cu forța gardele române, și că în parte comandanții acestor garde au fost și deținuți, și persecută funcționarii români [...] armata regulată maghiară” și unități neregulate „jefuiesc satele românești, omoară și chinuiesc locuitorii români”. Și toate acestea în condițiile în care pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent „viața și averea locuitorilor maghiari n-a fost nici în un singur caz atacată”.

Pentru a nu se crea confuzii cu privire la atribuțiile Consiliului Dirigent, la natura relațiilor avute cu guvernul maghiar și la încetarea acestora cu ziua de 2 martie 1919, Consiliul Dirigent a considerat util să facă unele precizări. În „Patria” din 6 martie 1919 se specifica fără echivoc că de fapt Consiliul Dirigent n-a întreținut relații diplomatice cu guvernul maghiar. Contactele stabilite rezultau „din o necesitate mai mult de ordin economic și militar”. În Erdely „n-am văzut nici cînd un organ diplo-

---

²⁵⁴ Arh. St. Tîrgu Mureș, *Iond. Prefectura jud. Mureș*, d. 2/1919, I. 22.

²⁵⁵ „Drapelul”, nr. 21, din 23 februarie/8 martie 1919; Proces verbal din 16 februarie/1 martie 1919; din 18 februarie/3 martie 1919.

matic din era veche, ci un reprezentant special și provizor al Consiliului Dirigent".

Poporul român și-a prezentat dezideratele și unor ofițeri superiori și diplomați aliați care au vizitat Transilvania. Ofițerii francezi și unii diplomați în actele întocmite referitoare la realitățile românești au opinat pentru recunoașterea României ca aliat, pentru desființarea liniei demarcaționale sau cel puțin stabilirea alteia mai conformă realităților etnice, au constatat suferințele îndurate de populația românească din teritoriile aflate încă sub controlul guvernului maghiar.

Acest gen de exemplificări nu poate începe în chip firesc, decît cu urmărirea demersurilor întreprinse de generalul Berthelot, puse în slujba dreptății istorice. În raportul întocmit la începutul lunii decembrie 1918 și trimis ministrului de război și comandantului trupelor aliate din Orient, Berthelot redă detaliat contextul reintrării României în acțiune la 10 noiembrie 1918²⁵⁶. La 9 ianuarie 1919 printr-o telegramă cifrată transmisă prin Salonic ministrului de război, Berthelot susține din nou călduros cauza României. „Eu am impresia că în acest moment Aliații nu vorbesc în mod deschis cu România” — își începea Berthelot pledoaria²⁵⁷. Referindu-se apoi la fixarea liniei demarcaționale el o aprecia ca „absolut arbitrară, pur geografică și fără a ține cont de situația etnografică”. Berthelot considera că în situația în care interesele României nu erau în suficientă măsură luate în seamă, misiunea lui la București devenea destul de ingrată. Prin telegrama din 15 ianuarie 1919 Clemenceau îi confirmă că „Aliații sînt de acord să considere România ca revenită printre aliați și pentru a o trata ca atare la Conferință”, dar îi atrăgea foarte categoric atenția lui Berthelot să-și acomodeze acțiunile interesului general al politicii franceze față de Ro-

---

²⁵⁶ Arh. St. București, *Franța R. 182.*, c. 248—270; I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 281—282.

²⁵⁷ Arh. St. București, *Franța R. 182.*, c. 387; *România în relațiile internaționale 1699—1939*. Coordonatori: L. Bolcu, V. Cristian, Gh. Platon, Iași, 1980, p. 439; 1918 *la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1916—1918*. Vol. II, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1983, p. 1302.

mânia²⁵⁸. În legătură cu nemulțumirea lui Berthelot față de limita vestică pînă unde se putea exercita controlul statului român, Clemenceau răspundea că „delimitarea acestei zone s-a făcut în mod provizoriu de generalul Comandant al armatelor din Orient în conformitate cu necesitățile de fapt și din considerente de ordin militar care pot fi supuse revizuirii, după observațiile pe care le-ați prezenta generalului Franchet d'Esperey”²⁵⁹. Clemenceau recunoștea deci în principiu caracterul provizoriu al liniei demarcaționale și posibilitatea modificării ei în viitor.

După revenirea din Transilvania, Berthelot i-a expedit lui Franchet d'Esperey două telegrame, pe care acesta le-a transmis la Paris, prin care își sintetizează constatările, făcînd și propunerea ca trupe franceze să ocupe orașele Arad, Oradea, Debrețin, Carei și Satu Mare. În prima telegramă Berthelot aprecia că prin transportarea tuturor resurselor spre Budapesta, prin înrolările pe care le făcea, guvernul maghiar încălca prevederile convenției de la Belgrad, propunînd că în aceste condiții „nu ar fi nici un inconvenient să o denunțe și să lase trupele române să ajungă pînă la limita vestică a teritoriului locuit de populație de origine română”²⁶⁰. În cea de a doua telegramă erau evidențiate intențiile guvernului maghiar de a organiza 6 divizii de infanterie și 2 de cavalerie — conform prevederilor convenției — și a relua lupta de-a lungul întregii linii împotriva cehilor și românilor²⁶¹.

În lunile decembrie 1918 și ianuarie 1919 Saint-Aulaire, reprezentantul Franței la București, prin rapoarte și telegrame a insistat și el pentru recunoașterea revendicărilor românești de către marile puteri²⁶². Același Saint-Aulaire i-a făcut cunoscută lui Franchet d'Esperey, cu prilejul vizitei la București, în decembrie 1918, cu titlu secret convenția [din 1916] cu România” și i-a propus înlocuirea trupelor sîrbe din Banat cu unități franceze²⁶³.

---

²⁵⁸ Arh. St. București, *Franța R. 182*, c. 414—416; I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 284; *România în relațiile internaționale*, ..., p. 440.

²⁵⁹ Gy. Litván, *op. cit.*, p. 325.

²⁶⁰ Arh. St. București, *Franța R. 99*, c. 183.

²⁶¹ *Ibidem*, c. 184.

²⁶² *Ibidem*, *R. 182*, c. 353—354, 377—380; I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 282—283.

²⁶³ Arh. St. București, *Franța R. 99*, c. 322.

Franchet d'Esperey a putut astfel constata că de neconformă era linia demarcațională stabilită la Belgrad cu limita vestică a teritoriilor incluse în tratatul secret din 1916.

Ofițerilor superiori francezi trimiși de Berthelot în Transilvania li s-au relevat de către autoritățile civile și militare, de întreaga populație românească efectele negative ale unor prevederi ale convenției asupra populației românești din Transilvania. Rapoartele înaintate lui Berthelot cuprind date concrete și analize cu privire la realități din Transilvania, multe dintre ele însemnând luări de poziție hotărâtă în sprijinul aspirațiilor românești.

Lt. colonelul Landrot, întors la 1 ianuarie 1919 dintr-o misiune în Transilvania, Ungaria și Austria, și-a întocmit la 3 ianuarie raportul către Berthelot, în care o parte importantă o ocupă referirile la modul în care se aplicau prevederile convenției militare²⁶⁴. Landrot constata că guvernul maghiar încălcase grav prevederile convenției neopunându-se trecerii armatelor lui Mackensen, sau chiar favorizând-o, că sîrbii se înstăpîniseră militar și administrativ în Banat, că aliații au luat noi dispoziții care-i priveau pe cehi, și că doar în Transilvania, după ocuparea punctelor strategice de către trupele române, se putea vorbi de o aplicare, chiar dacă nu integrală, a convenției. El constata că „convenția militară nu mai poate servi ca bază pentru acțiunea aliată în Ungaria; că ea este caducă” Landrot sugera fie înlocuirea convenției cu o alta care să fie acceptată de guvernul maghiar, fie ca aliații să acționeze în continuare în funcție de interesele lor, fără a mai lua în seamă prevederile convenției de la Belgrad. Deși el nu propunea o altă limită pentru linia demarcațională, opina totuși ca în noua convenție ce s-ar stabili să se recunoască autoritatea deplină a Consiliului Dirigent asupra teritoriului unit cu România.

În raportul la care ne-am referit deja, generalul Patey se oprește de asemenea cu multe considerații asupra convenției de la Belgrad, a efectelor ei în Transilvania²⁶⁵. Patey susține statutul de aliat al României, prezintă cu înțelegere acțiunile românilor menite a duce la unirea Transil-

---

²⁶⁴ Ibidem, c. 749—754; B.A.F.C.N. *Ft.* 464/41—46.

²⁶⁵ Arh. St. București, *Franța R.* 99, c. 99—150.

vaniei cu România, recunoașterea C.N.R.C. de guvernul maghiar și nesocotirea din partea aceluiași guvern a Hotărîrii de la Alba Iulia, încălcarea convenției militare de partea maghiară, suferințele îndurate de populația românească rămasă încă în afara încadrării faptice în statul român, pronunțându-se, pe baza tuturor constatărilor sale, pentru elaborarea unei noi convenții și pentru ocuparea de către trupele franceze a punctelor strategice, Arad, Oradea, Satu Mare. „Aplicarea clauzelor armistițiului, așa cum a fost ea înțeleasă, a avut ca efect separarea în două a Transilvaniei chiar în momentul în care autonomia sa era recunoscută de guvernul provizoriu de la Budapesta și de a pune un obstacol, în profitul dușmanilor noștri, exercitării deja efective a autorității Consiliului național asupra celor 26 comitate din Transilvania” — nota Patey²⁶⁶ „Consiliul național român întrunit mai întâi la Arad a fost indubitabil recunoscut de guvernul maghiar care i-a lăsat grija de a restabili ordinea un moment tulburată în cele 26 comitate ale Transilvaniei”. Dintre actele oficiale maghiare care confirmă această stare de lucruri Patey se referă la telegrama din 12 noiembrie 1918 a ministrului Bartha, ca și la cele două ordine de zi din 9 și 11 noiembrie ale generalului Siegler din Cluj — privind depunerea jurământului de către membrii gărzilor românești în fața Consiliului Național Român²⁶⁷. „În timp, după armistițiu, Consiliul național mutat de la Arad la Sibiu a făcut cunoscut ca urmarea voturilor care au avut loc în toată Transilvania, că el voia unirea Transilvaniei la România, guvernul maghiar a declarat că el nu recunoștea independența Transilvaniei și a început o campanie activă și violentă împotriva românilor”. Într-un asemenea context Patey se întreba: „Recunoașterea personalității Consiliului Național al Transilvaniei care este indubitabilă, nu implică prin ea însăși, dreptul de a dispune de sine însuși, conform principiilor proclamate de aliați?”²⁶⁸.

Un document emanat la 7 februarie 1919 de la Legația Franței din România se adaugă altor mărturii din epocă cu privire la situația ingrată a românilor de pe teri-

---

²⁶⁶ Ibidem, c. 128.

²⁶⁷ Ibidem, c. 125, 126, 136.

²⁶⁸ Ibidem, c. 126, 127.

toriile aflate la data de 1 februarie 1919 sub controlul guvernului maghiar, și cu privire la încălcarea de către acesta a prevederilor convenției militare²⁶⁹.

Stări de lucruri similare sînt redată și de raportul Lt. colonelului Sangnier, care din însărcinarea lui Berthelot a întreprins între 11—18 februarie 1919 o călătorie în Transilvania²⁷⁰.

La Sibiu în decursul zilei de 14 februarie Sangnier a avut lungi întrevederi cu Lt. colonelul Niculescu, șeful Biroului de Informații al Statului Major și cu președintele Consiliului Dirigent.

Lt. colonelul Niculescu l-a informat pe Sangnier despre atingerea de către armata română a liniei Baia Mare—Sighet—Zalău „fără incidente serioase, cu excepția celui de la Zalău”, ca și despre atacurile maghiare din zona Ciucea. Pentru curmarea acestora Vix l-a trimis în Transilvania pe căpitanul englez Pomerol, care a reușit să determine o liniștire a lucrurilor. După o scurtă acalmie, însă, la 13 februarie Ciucea a fost din nou ținta unui bombardament puternic din partea trupelor maghiare.

Mult mai interesante și mai bogate în informații sînt consemnările lui Sangnier pe marginea convorbirii avută cu președintele Consiliului Dirigent. Maniu i-a relatat că guvernul maghiar pe lângă refacerea diviziilor la care-i dădea dreptul armistițiului, organiza numeroase trupe neregulate, care „jefuiesc și ucid în toată zona românească de la vest de linia demarcațională”²⁷¹. Maniu a solicitat să se permită armatei române să înainteze pînă la limita etnică românească.

La Cluj, timp de 4 zile (15—18 februarie 1919), Sangnier s-a întreținut cu autorități militare și civile românești, cu foștii funcționari superiori maghiari și cu rectorul Universității. Toți l-au informat că în oraș și în județ domnea calmul și liniștea. Prefectul județului Cluj, S. Tămașiu i-a adresat o scrisoare, ca o completare la discuția avută, în care sînt relevată neajunsurile suferite de populația românească din zona Ciucea²⁷².

---

²⁶⁹ Ibidem, c. 844.

²⁷⁰ Ibidem, c. 830—841.

²⁷¹ Ibidem, c. 832—833.

²⁷² Ibidem, c. 844.

Înainte de a face câteva propuneri demne de a fi reținute, Sangnier notează: „Impresia care se desprinde dintr-o călătorie în Transilvania este aceea că se străbate o țară foarte calmă și bine organizată [...] Faptele regretabile care se produc sînt de mică importanță cu excepția maltratărilor și jafurilor atît de frecvente în zona ne ocupată de români”²⁷³. Propunerea fundamentală pe care Sangnier o avansa era obținerea aprobării pentru extinderea controlului statului român pînă la limita etnografică, care este fără nici un dubiu „la vest de frontul actual”²⁷⁴. Dacă nu s-ar putea lua în considerare această „soluție largă”, Sangnier supunea spre examinare următoarele soluții: 1. aprobarea modificării cît mai grabnice a frontului diviziei a 6-a, în sensul ocupării creștelor munților; 2. să se obțină evacuarea *reală* și completă de către statul maghiar a teritoriilor românești, serviciul de poliție urmînd a fi asigurat de preferință de trupe aliate, sau în lipsa acestora de o gardă civilă română. În acest fel s-ar crea în mod efectiv o zonă neutră „care nu există în momentul de față”. Ideea zonei neutre cuprinsă în viitoarea „Notă Vix” apare deci clar formulată de Sangnier.

Pentru a se informa asupra realităților din Transilvania, a sosit la sfîrșitul lunii februarie 1919 și colonelul Trousson, trimisul lui Franchet d'Esperey. La Sibiu, în 27 februarie 1919 i s-a înmînat de către o delegație formată din țărani și intelectuali, Rezoluția adoptată de adunarea de protest împotriva menținerii liniei demarcaționale, ținută în acea zi în Piața mare a orașului²⁷⁵. Trousson a fost primit cu însuflețire în 2 martie 1919 la Cluj, de unde s-a deplasat la Beliș*, Huedin și Zalău, putîndu-se astfel edifica personal despre evenimentele nefericite pentru români petrecute în toamna lui 1918 și în ianuarie 1919 în acele locuri.

În sfîrșit, ultimul raport la care ne referim este cel al colonelului Brevete Hayaux du Tilly, care a parcurs următoarea rută: București — Sibiu — Săliște — Deva —

---

²⁷³ Ibidem, c. 838.

²⁷⁴ Ibidem, c. 839.

²⁷⁵ „Patria”, nr. 12, din 15/28 februarie 1919.

* La Beliș țărani români nevinovați au fost uciși în noiembrie 1918 de „gărzile seculești” trimise de Urmânczi Nándor.

Petroșani — Deva — Brad — Țebea — Arad — Budapesta — Timișoara — Belgrad — Giurgiu. — București.

În 24 februarie 1919 generalul Moșoiu, în timpul convorbirii cu du Tilly și-a manifestat speranța că se va permite înaintarea armatei până la limita etnică românească²⁷⁶. În aceeași zi du Tilly s-a întâlnit și cu președintele Consiliului Dirigent, care i-a făcut o expunere amplă asupra situației Transilvaniei din punct de vedere politic, administrativ, financiar și industrial, relevând și caracterul și rolul Consiliului Dirigent. În momentul destrămării monarhiei fiecare naționalitate și-a ales un Consiliu propriu de conducere, nefiind vorba de o conducere centrală maghiară, deci guvernul Károlyi nu putea trata decît în numele său, al poporului maghiar — a declarat Maniu. La întrebarea dacă Consiliul Dirigent era recunoscut de marile puteri, răspunsul a fost chibzuit și exact: „Nu, dar este aici mandatarul regelui României”. O precizare succintă dar clară, menită să risipească orice îndoială cu privire la atribuțiile acestui organism creat ca urmare a necesităților vieții curente. Maniu l-a rugat pe du Tilly să insiste pe lângă factorii competenți pentru ca Franța să acorde tot sprijinul cauzei românești. Cînd se va întoarce la București, du Tilly a trimis o telegramă de felicitare Consiliului Dirigent pentru bunele rezultate obținute în activitatea sa, citită în ședința Consiliului Dirigent din 28 februarie/13 martie 1919²⁷⁷.

În drumul său, la Deva, Brad sau Zam, du Tilly a întâlnit grupuri numeroase de români refugiați, astfel că din Deva, la 27 februarie 1919, a trimis cîte o telegramă generalului Berthelot și Lt. colonelului Vix, cerindu-le să intervină pentru suprimarea trenurilor blindate maghiare din părțile Aradului și Oradei. La Brad du Tilly a întocmit chiar o listă a refugiaților din părțile Hălmagiului prezenți în oraș și adăpostiți la liceul din oraș. La Arad du Tilly a fost informat mai ales despre faptele grave petrecute la Șiria și în alte localități.

Un moment solemn și emoționant al vizitei colonelului francez du Tilly l-a constituit „pelerinajul la mormîntul lui Avram Iancu și la copacul milenar, martor al jură-

---

²⁷⁶ Arh. St. București, *Franța R 99*, c. 818.

²⁷⁷ Proces verbal din 28 februarie/13 martie 1919.

mintului lui Horea, două relicve ale vieții naționale transilvănene²⁷⁸. Du Tilly a propus autorităților din Brad „să planteze alături de vechiul arbore caduc, un altul marcînd cu anul 1919 era libertăților definitive. Ele au primit această propunere cu entuziasm” — scria du Tilly.

Du Tilly îl informa pe Berthelot și despre starea de lucruri din Ungaria, informații dobîndite de la maiorul Mabilais, și nu de la Vix, care s-a dovedit a fi foarte reticent în întîlnirea cu du Tilly. „Spiritul ofensiv al maghiarilor ar putea rezerva românilor o puternică surpriză. Dumnezeuastră — îi spunea Mabilais — ați întîlnit acei oameni purtînd pe șepcile lor «Pentru Ardeal». Aceștia sînt voluntarii ridicați de guvernul maghiar cu scopul de a relua Transilvania²⁷⁹. Mabilais își manifesta temerea că armata română din Transilvania n-ar fi destul de puternică, sugerînd constituirea neîntîrziată a unei armate transilvănene. În altă parte a raportului, du Tilly analizînd intențiile ofensive ale Ungariei aprecia că în raport cu Cehoslovacia și Serbia, România părea mai puțin pregătită pentru a rezista unui eventual atac maghiar. Nu peste mult timp însă faptele de arme ale soldaților români, căliți în grelele încercări anterioare și conștienți că luptă pentru eliberarea teritoriilor românești vor infirma aceste presupuneri.

După mai multe luni de căutări, de dezbateri, de informări, Conferința de pace va decide la 26 februarie 1919 crearea unei zone neutre reale între forțele maghiare și cele române, în care punctele strategice să fie ocupate de trupele aliate²⁸⁰.

Limitele zonei neutre care ar fi trebuit să fie ocupate de forțele interaliatate erau următoarele:

Limita răsăriteană: șoseau de la Arad la Carei, calea ferată Salonta — Oradea — Carei — Satu Mare; în toate aceste localități nu era permisă prezența trupelor maghiare sau române, dar căile de comunicație menționate puteau fi utilizate de trupele române și de locuitori, sub control interaliat, pentru necesități economice;

---

²⁷⁸ Arh. St. București, *Franța R.* 99, c. 812.

²⁷⁹ Ibidem, c. 824.

²⁸⁰ Vezi Ormos Mária, *Még egyszer a Vix jegyzékről...*, p. 325—331.

Limita nordică: riurile Someș și Tisa pînă la 5 km NV de Văsáros — Namény;

Limita apuseană: pornea de la Tisa, la 5 km NV de Văsáros — Namény, trecea la 5 km V de Debrețin; la 3 km V de Dévaványa; la vest de Gyoma; la 5 km V de Oroszháza, de Hódmező Vásárhely și de Szeged;

Limita sudică: Rîul Mureș, orașele Arad și Seghedin, în care nu erau admise trupe maghiare sau române.

Retragerea trupelor maghiare la vest de limita apuseană a zonei neutre trebuia să înceapă la 23 martie și să se încheie într-un interval de 10 zile. În acest răstimp, generalul de Gondrecourt, desemnat de generalul de Lobit, urma să conducă operațiunea de ocupare a zonei neutre de către unități interaliat și să supravegheze retragerea trupelor maghiare. Trupelor române li se permitea să ocupe noile poziții, dar numai după retragerea celor maghiare²⁸¹. Se reglementau de asemenea chestiunea materialului de război, a celui feroviar, a administrației în zona neutră.

Această nouă reglementare, care anula practic dispozițiile convenției de la Belgrad, a fost transmisă guvernului român la 7 martie 1919. Chiar a doua zi, la 23 februarie/8 martie 1919 se lua cu bucurie la cunoștință în ședința Consiliului Dirigent raportul trimis de ministrul Ștefan Cicio Pop, cu privire la mutarea liniei demarcaționale. De fapt, președintele Consiliului Dirigent fusese înștiințat despre hotărîrea de la Paris și direct printr-o telegramă, astfel că „Patria” din 6 martie 1919 aducea la cunoștința cititorilor cele decise la Paris. „Avem telegrama ministrului preșident D. I. C. Brătianu — îi scria la 28 februarie/13 martie 1919 V. Goldiș din Sibiu episcopului Aradului — că comisia militară a aliaților de la Paris a decretat înaintarea armatei române pînă la drumul de țară Arad — Chișineu — Salonta — Oradea — Careiul Mare — Satu Mare și așteptăm zilnic sosirea ordinului în consecvență de la generalul D' Esperey [...] Avem credința deplină că Aradul și celelalte orașe sus amintite vor reveni României”²⁸².

Nota semnată de generalul de Lobit, comandantul suprem al armatelor din Ungaria, la Belgrad în 19 martie

²⁸¹ B.A.R. București. Secția Manuscrise, *Arh. Branște, II*, acte 7.

²⁸² Vezi nota 116, *supra*.

1919 a fost adusă la cunoștința președintelui republicii maghiare Károlyi la 20 martie de către Lt. colonelul Vix. Nota nefiind acceptată în ședința Consiliului de Miniștri, guvernul și-a prezentat demisia, primită de președinte. În Proclamația *Către poporul Ungariei*, Károlyi făcea cunoscută retragerea guvernului și demisia sa²⁸³. În noile condiții, în Ungaria s-a proclamat Republica Sfaturilor, proletariatul devenind forța politică conducătoare.

Nota în discuție nefiind acceptată nici de noul guvern maghiar, iar forțele interaliate neacționând pentru constituirea zonei neutre preconizate, armatele române au rămas în continuare pe pozițiile pe care se aflau din ianuarie 1919.

Eșecul misiunii generalului Smuts în Ungaria a orientat decisiv puterile aliate în spre reglementarea cu forța armelor a diferendelor cu Ungaria.²⁸⁴

Într-un asemenea context, poporul român se pregătea și el pentru un nou efort, nedorit de el, care să ducă la cuprinderea efectivă în cadrele statului român a tuturor teritoriilor unite cu România la 1 decembrie 1918. Un articol intitulat *La vechiul post* publicat în „Patria” din 3 aprilie 1919 sintetiza strălucit atmosfera înălțătoare care domnea printre români, releva menirea și rosturile poporului român pe aceste meleaguri, țelurile și idealurile sale. „Între atâtea valuri ce ne-au bătut am stat mai tari ca stinca.

Nu am fost stinca ce se prăbușește și distruge semănăturile vecinului; nu am fost stinca prăpăstioasă ce sfidează și amenință din înălțimi; nu am fost decît stinca modestă care-și înfige adînc trupul în pămîntul său și nu se lasă smulsă de nimeni, nu se lasă urnită din loc. Dragostea de moșie, dragostea de neam și de lege, cumințenia firească, o largă concepție umanitară asupra vieții [...] au fost puteri cari au făcut ca neamul nostru în trecut să fie mai tare decît o stîncă.

---

²⁸³ „Drapelul”, Edition française, nr. 2, le 27 mars 1919; Mihály Károlyi, *Az új Magyarországért, Válogatott írások és beszédek, 1908—1919*, Budapest, 1968, p. 295—296.

²⁸⁴ Vezi misiunea lui Smuts. Arh. St. București, *Franța R.* 227, c. 406—407.

Azi în fața primejdiilor nouă avem aceeași misiune. Noi ne-o și simțim, Aliații noștri, conștiința umană, ne-o atribuie [...] Iubirea de moșie, de moșia strămoșească ajunsă în sfârșit întreagă în stăpânirea urmașilor legiuiți, ne va fi, ca și în trecut o armă de luptă [...] Voința noastră de-a ne păstra și consolida realitatea după care am suspinat și pentru care am luptat atâtea veacuri, va zdrobi voința acelor care vor să izbească în legitima înființare și stăpânire a statului român". În același număr al „Patriei” apărea și un alt articol intitulat sugestiv *Primăvara noastră*, din care redăm de asemenea câteva părți: „Avem întâia primăvară slobodă pe pământul desrobit al Ardealului. E prea frumoasă pentru a nu fi gata de a muri pentru ea [...] e născută din prea mari adâncuri ale sufletului neamului nostru, pentru ca să ne desfacem de farmecul miresmei sale [...] Noi ne iubim primăvara noastră și sintem hotărâți să ajungem la vara deplinei eflorescențe a sufletului românesc”.

La 16 aprilie 1919 armata română a fost atacată de forțe maghiare. Având aprobarea aliaților²⁸⁵, trupele românești au pornit o contraofensivă pe toată lungimea frontului, în lungul Munților Apuseni, de la Hodod la nord de Zalău, pînă la Mureș, pe un front de peste 200 km, atingînd la sfîrșitul lunii aprilie riul Tisa, eliberînd astfel teritoriile românești, atît de mult încercate după 1 decembrie 1918²⁸⁶.

Soldații români au luptat cu un deosebit eroism cu gîndul la cei încă asupriți, fiind puternic însuflețiți și de mobilizatorul Ordin de zi din 19 aprilie 1919 al generalului Mărdărescu, comandantul trupelor din Transilvania: „greutățile prin care treceți voi astăzi vor spori faima numelui de român, iar stringerea întregii suflări românești într-un singur mînunchi și liniștea ce o dați fraților noștri asupriți de pe pământul sfînt al Ardealului, vă va atrage binecuvîntarea lui Dumnezeu și a urmașilor copiilor voștri”²⁸⁷.

---

²⁸⁵ E. Campus, *op. cit.*, p. 226.

²⁸⁶ G. D. Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1919—1920)*, București, 1921, p. 33—67; C. Kirițescu *op. cit.*, p. 409—430.

²⁸⁷ „Patria”, nr. 55, din 20 aprilie 1919.

La străbaterea celor 19 zile de glorie și victorii și-au adus contribuția și cei ce au răspuns cu entuziasm Ordinilor de chemare lansate de Consiliul Dirigent²⁸⁸, cu aprobarea autorităților de la București, voluntarii români reveniți din Italia, și unitățile constituite ca urmare a misiunii lui Ioan Suciș în regiunea Munților Apuseni. Într-o unitate desăvârșită de acțiune, armata română și-a îndeplinit cu cinste și cu abnegație nobila misiune pe care i-a pus-o în față națiunea întreagă. Faptele de arme românești și-au găsit aprecierea cuvenită și din partea lui Franchet d'Esperey, care la 27 aprilie 1919 îl felicita pe generalul Mărdărescu pentru succesele repurtate²⁸⁹. Comandantul trupelor din Transilvania a fost felicitat și de rege, care i-a conferit Ordinul Mihai Viteazul cls. a III-a. Consiliul Dirigent, făcându-se exponentul simțirilor românilor transilvăneni „și exprima admirațiunea sa față de vitejia și avântul trupelor [...] care în zborul lor pînă la Tisa au scăpat și adăpostit pe frații de singe”²⁹⁰. Generalul Mărdărescu îi va răspunde cu cuvinte pline de căldură președintelui Consiliului Dirigent pentru laudele adresate ostașilor români.

Pe măsura înaintării trupelor române, președintele Consiliului Dirigent, alți membri ai lui, au pășit neîntîrziat în locurile eliberate, pentru a aduce îmbărbătarea și salutul românilor de acolo și a ajuta la instituirea administrației românești și în acele locuri.

Ținuturile transilvănene au cunoscut în a doua jumătate a lunii mai 1919 și vizita plină de semnificație a șefului statului român, vizită care simboliza hotărîrea po-

---

²⁸⁸ „Nu frica de pedeapsă să vă ducă la împlinirea ordinului de chemare, ci mîndria conștiință, că îndepliniți o sfîntă datorie față de pămîntul nostru liberat, față de frații, care nu se pot bucura încă de libertate și față de patria noastră română.

Este ceasul sfînt cînd trebuie să punem stăpînirea noastră pe întreg pămîntul moștenit de la strămoși, cînd trebuie să punem temelia unui viitor demn și corespunzător jertfelor și suferințelor de veacuri ale părinților noștri. Aveți să răspundeți chemării, pentru a dovedi lumii întregi că ne iubim Țara și moșia și că știm să o stăpînim cu vrednicie, ducînd cu noi liniște, libertate și stăpînire dreaptă în toate colțurile țării”. Cf. „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, p. 5.

²⁸⁹ E. Campus, *op. cit.*, p. 227.

²⁹⁰ „Telegraful român”, nr. 46, din 17 mai 1919.

porului român de a impune marilor puteri actele înfăptuite de el²⁹¹.

La 11 iunie 1919 Conferința de pace a stabilit granița dintre Ungaria și România, care va fi consemnată în tratatul de pace de la Trianon.

Republica Sfaturilor din Ungaria n-a renunțat la ideea integrității teritoriale a fostei Ungarii decât în momentele de grea cumpănă de la sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1919. În rest ea a acționat pentru reîncaadrarea în statul maghiar a teritoriilor locuite în marea majoritate de nemaghiari, care pe baza principiului dreptului popoarelor la autodeterminare se desprinseseră de Ungaria²⁹².

Această constatare a făcut-o și Consulatul general al Saxoniei pentru Ungaria într-un raport din 4 aprilie 1919. Referindu-se la o întâlnire a președintelui Garbai cu unități militare, acestea i-au cerut „să ia în considerare imediat eliberarea Transilvaniei de sub stăpânirea românească”. Încercînd să-i liniștească Garbai „le-a aprobat toate cererile și prin mai multe cuvinte a accentuat mereu, că și actualul guvern intenționează să elibereze cît mai curînd posibil Transilvania”²⁹³.

Pentru atingerea țelului propus, la 20 iulie 1919 armata română a fost violent atacată de trupele maghiare²⁹⁴. Unitățile române au rezistat însă acestui atac și au trecut la contraofensivă, care s-a soldat cu ocuparea la 4 august 1919 a Budapestei.

Armata română se va retrage apoi din teritoriile neromânești, iar tratatul de pace de la Trianon din 4 iunie 1920 va consacra pe plan internațional Unirea Transilva-

---

²⁹¹ Radu Cosmin, *Prin Ardeal*, București, 1919, p. 363—471.

²⁹² Republica Sfaturilor intenționa o acțiune concertată cu Rusia Sovietică împotriva României, pentru redobîndirea Transilvaniei. Gh. Unc, V. Zaharescu, *op. cit.*, p. 113; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 648—650; Ormos Mária, *Padovatól Trianonig 1918—1920 [De la Padova la Trianon 1918—1920]*, Budapest, 1983, p. 253.

²⁹³ St. A. Dresden, *Aussenministerium*, Film Nr. 1832, f. 235.

²⁹⁴ G. D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 87—169; C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 451—472.

niei cu România, act istoric înfăptuit de poporul român²⁹⁵. „Prin iscălirea aceasta — nota la 5 iunie 1920 S. Pușcariu — se încheie în sfârșit, în mod oficial, și pentru noi marea dramă ai cărei actori am fost atât că, la sfârșitul acestei drame, nu se găsesc cuvintele stereotipe «cortina cade» ci «cortina se ridică». Perdeaua se dă la o parte pentru o viață nouă. Și e datoria noastră s-o primim în față cu ochii deschiși”²⁹⁶.

*

În legătură directă cu existența liniei demarcaționale și în pofida prevederilor convenției militare de la Belgrad, Consiliul Dirigent, încă de la începutul activității sale, și-a înscris printre preocupările primordiale organizarea unei vieți de stat și a unei administrații noi, românești în Transilvania. Desfășurat, din cauzele amintite, în etape, acest proces complex a avut un caracter unitar, datorat dispozițiunilor și procedurii stabilită de Consiliul Dirigent. Această amplă acțiune, de mare responsabilitate și de covârșitoare importanță, în care tactul s-a îmbinat cu fermitatea, spiritul de prevedere cu înțelegerea realistă a situațiilor, se va înfăptui, pretutindeni fără incidente, în deplină ordine.

În acele vremuri de căutări, în vederea găsirii unei orientări cât mai prielnică, pentru a se ajunge într-un timp cât mai scurt la țelul urmărit, judecățile și deciziile fundamentale, temeinic elaborate, au fost de multe ori precedate, sau pregătite și chiar anunțate de dispoziții concise, urmate de acțiuni concrete. Alteori evenimentele pe plan local se desfășurau aproape concomitent cu îndrumările mai detaliate emenate de la Consiliul Dirigent.

Astfel, dacă primele două Decrete ale Consiliului Dirigent, care conțineau prevederi de o importanță primordială, s-au definitivat și aprobat abia în 11/24 ianuarie 1919, dispoziții privind toate domeniile, inclusiv cel administrativ, s-au luat și înainte dar și după emiterea lor.

---

²⁹⁵ Viorica Moisuc, *Tratatul de la Trianon-consacrare internațională a legitimității unirii Transilvaniei cu România*, în „Anale”, 1976, 22, nr. 3, p. 44—57; Idem, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918—1940*, în *Probleme de politică externă a României 1918—1940*, Vol. II, București, 1977.

²⁹⁶ S. Pușcariu, *Memorii...*, p. 499.

Încă în ședința Consiliului Dirigent din 3 decembrie 1918, ținută la Alba Iulia, s-a discutat chestiunea preluării administrației locale, aducându-se o hotărâre ce denotă prudență și circumspecție: „Se hotărăște, cum că în acele cazuri, când administrația locală e părăsită, ori preluarea ni se îmbie din orice cauză, să fie preluată, forța însă nici când să nu se aplice”²⁹⁷. Din acest moment, dispozițiile cu privire la funcționari, la ansamblul problemelor de administrație se vor succeda într-un ritm destul de alert.

La începutul lunii decembrie 1918, Consiliul Dirigent a ordonat Consiliilor naționale județene românești să instituie controlul asupra administrației din județele lor și să facă propuneri de persoane potrivite, pentru a fi numite de Consiliul Dirigent în funcțiile de conducere din județe. Chiar dacă dispoziția s-ar fi vrut cu aplicabilitate la nivelul întregii Transilvanii, din cauza liniei demarcaționale, procesul nu s-a putut desfășura în această perioadă, cu puține excepții, decât în teritoriile de dincoace de linia demarcațională. Când condițiile o vor permite, conlucrarea Consiliului Dirigent cu consiliile naționale românești din celelalte regiuni se va înscrie pe aceleași coordonate ca în decembrie 1918.

Conformându-se dispoziției primite, Consiliului național român din județul Tîrnava Mică s-a întrunit la Tîrnăveni în ziua de 7 decembrie 1918 într-o ședință plenară, în care s-a discutat chestiunea preluării instituțiilor administrative din județ. S-a desemnat cu acel prilej comisia, avîndu-l ca prim comisar pe Marcian Căluțiu, care să conducă întreaga operațiune, s-a stabilit procedura de urmat și textul declarației ce se va citi a doua zi în fața funcționarilor. Pregătirile fiind temeinice și chibzuite, ca tot ce s-a întreprins în acele momente de răscruce din viața poporului român din Transilvania, acțiunea de instituire a controlului asupra administrației din județ s-a desfășurat calm, riguros și eficient. La 8 decembrie 1918, la invitarea comisiei, după un protest formal, vechii funcționari au consimțit să-și continue activitatea, depunînd —

---

²⁹⁷ Proces verbal din 3 decembrie 1918.

în limbajul epocii — „votul de supunere”²⁹⁸. În argumentația acestui act, unul din membrii comisiei a arătat că „în adunarea națională română ținută în Alba Iulia la 1 decembrie 1918 s-a declarat alipirea și unirea tuturor românilor la țara mamă și pe baza acestei hotărâri Consiliul Dirigent constituit a hotărât preluarea imperiului peste teritoriile locuite de români în Ungaria și Transilvania. Pe baza hotărârii acesteia, consiliul național român a fost plenipotențiat din partea Consiliului Dirigent a prelua imperiul în ce privește teritoriul județului”. În continuare s-a decis că pe viitor dispozițiile diferitelor oficii, aveau valoare executivă doar dacă erau avizate de comisarii numiți. La 13 decembrie 1918 Marcian Căluțiu a trimis Resortului de Interne un detaliat raport cu privire la instituirea controlului asupra administrației din județ, la starea administrației, la măsurile luate pentru asigurarea siguranței publice.

La 11 ianuarie 1919 Marcian Căluțiu va fi numit prefect al județului Tîrnava Mică, calitate în care va conduce afacerile județului.

La 7 decembrie 1918 s-a întrunit și Comitetul Executiv al Consiliului național român din județul Făgăraș pentru a face propunerile de persoane, care să controleze administrația județului.

Pe baza aceleiași dispoziții a Consiliului Dirigent, preocupări similare a avut și Consiliul național județean român din județul Mureș—Turda²⁹⁹.

În consens cu rosturile generale ale consiliilor naționale județene, în ședința plenară din 26 decembrie 1918 a C.N.R. din Blaj s-a luat act de faptul că din partea consiliului se pusese un cenzor la poștă și un controlor la oficiul de dare, și „că s-a depeșat la Consiliul Dirigent,

---

²⁹⁸ Arh. St. București, *fond. C. D.*, d. 79/1919, f. 106, 107, 109, 117—118. Textul votului era: „Eu N. N. mă leg pe cinstea și conștiința mea că în agendele mele oficiale mă supun necondiționat Consiliului național român din Tîrnava Mică și Comisarilor săi”.

²⁹⁹ Gh. Iancu, *Preocupări...*, p. 203—204; Al. Matei, *op. cit.*, p. 318—323, Marin Șara, Mircea Leon, *Documente și mărturii privind unirea Transilvaniei cu România — 1 decembrie 1918 — în zona Reghinului*, în „Marisia”, 1978, 8, p. 377—379.

întrebându-l că ce să facem cu administrația. Ni s-a răspuns că în puține zile vom primi îndrumări”³⁰⁰.

Nu peste mult timp, Consiliul Dirigent va decide preluarea administrației de către organe instituite de el, și va face numiri în administrația județelor, respectînd în cele mai multe cazuri propunerile venite din acele locuri.

În ansamblul activității Consiliului Dirigent, nu numai în domeniul administrației, poziția și atitudinea față de vechiul personal, fie că era vorba de funcționari, de juriști, de învățători sau profesori, au determinat multiple acțiuni, inițiate și întreprinse cele mai multe, după o matură dezbatere. Prin tot ce s-a gîndit și s-a făcut s-a căutat în principal punerea de acord a realităților din diferitele sfere administrative, economice, culturale sau de învățămînt cu noua situație politică de după 1 decembrie 1918. S-a avut de asemenea în vedere continuarea, și, dacă era posibil, la un nivel superior, a întregii activități.

La 10 decembrie 1918, Consiliul Dirigent a hotărît în principiu ca funcționarii să depună jurămîntul de fidelitate față de statul român. În 4/17 ianuarie 1919 s-a decretat că funcționarilor vechi li se recunosc anii de serviciu de pînă atunci, lucru ce se va atesta de către fiecare șef de resort, prin blanchetele tipărite de Resortul Organizării. La 15/28 ianuarie 1919 Consiliul Dirigent a hotărît ca funcționarii de rang superior să depună jurămîntul³⁰¹. La 1 februarie 1919 s-au adus noi precizări, în sensul că funcționarii de rang superior trebuiau să depună jurămîntul, iar cei de rang inferior să se angajeze să-și continue activitatea în statul român. Pentru cine eventual depunerea jurămîntului era în contradicție cu convingerile sale religioase, putea face promisiunea solemnă, în textul căreia în locul referirii la Dumnezeu se spunea: „Promit pe onoarea și conștiința mea”. Cei care depuneau jurămîntul, vo-

---

³⁰⁰ C.N.R. din Blaj... vol. I, p. 51.

³⁰¹ Proces verbal din 15/28 ianuarie 1919. Textul jurămîntului era: „Eu, X. X. jur că voi fi credincios lui Ferdinand I regele României și Consiliului Dirigent, că voi păstra legile și ordinațiunile țării, că voi asculta de superiorii oficiului meu, că datorințele împreunate cu oficiul meu, le voi împlini cu conștiinciozitate punctuoasă, că voi promova binele țării și al cetățenilor, și că voi păstra secretul oficios. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”.

tul, sau făceau promisiunea solemnă își puteau continua activitatea, iar cei care le refuzau urmau să fie îndepărtați din funcții.

În multe cazuri funcționarii maghiari au contestat dreptul statului român de a le pretinde depunerea jurământului de fidelitate, bazați și pe prevederile convenției de la Belgrad.

Concepția Consiliului Dirigent în această chestiune rezultă și din lămuririle date de președintele său generalului Patey, care au fost acceptate și preluate de general: „Adunarea națională transilvăneană ținută la Alba Iulia la 1 decembrie, formată din delegați din cele 26 comitate ale Transilvaniei a votat unirea ținutului lor la România. Această unire, a fost consacrată printr-un act apărut în „Monitorul Oficial Român” la București în 13/26 decembrie 1918. Din acest considerent, actele administrației transilvănene în cele 26 de comitate trebuie să adopte de acum formulele administrației românești. Prestarea jurământului cerută funcționarilor care alături de șef pot fi chemați să ia decizii, adică acelora din prima categorie, este o garanție pe care experiența a făcut să fie recunoscută realmente eficace”³⁰². Reflexiile generalului Patey pe această temă, analogiile pe care le face la raporturile dintre Serbia și teritoriile care s-au unit cu ea, justifică actul de suveranitate națională a României: „Unirea proclamată în mod oficial de cei interesați din Transilvania la România plasează aceste țări una față de alta, într-o situație analoagă cu aceea a noilor țări iugoslave față de Serbia, cu această nuanță de ne neglijat că, în acest ultim caz este vorba de o afinitate de rasă, pe cînd transilvănenii [românii din Transilvania] și românii, fac parte integrantă din același neam”³⁰³.

Între timp, începînd cu 29 decembrie 1918 Consiliul Dirigent a făcut primele numiri de prefecți pentru județele asupra cărora își exercita efectiv autoritatea și a definitivat și adoptat la 11/24 ianuarie 1919 cele dintîi Decrete,

---

³⁰² Arh. St. București, *Franța, R. 99*, c. 116.

³⁰³ *Ibidem*, c. 103—104.

Decretul I³⁰⁴ și Decretul II³⁰⁵. Făcînd deliberat abstracție de factorul cronologic, vom prezenta mai întîi conținutul celor două acte, revenind apoi la chestiunea numirii prefectilor.

În conformitate cu concepția generală a Consiliului Dirigent reflectată de primul articol al Decretului, erau menținute în vigoare și vechile legi administrative aplicate în Transilvania, aducîndu-li-se însă corectivele ce se impuneau. Prin același act se stabilea limba română ca limbă oficială în serviciile publice. Pentru celelalte naționalități urmau să se aplice dispozițiile Legii naționalităților din 1868 cu deosebirea, că în textul legii în locul „limbii maghiare” se introducea peste tot „limba română”.

Dacă dispozițiile Decretului I aveau un caracter general, Decretul II, ce urma să fie adus la îndeplinire de șeful Resortului de Interne, se referea în mod concret la funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative³⁰⁶. Prin prevederile sale, acest Decret determina cîteva schimbări de esență în administrația din Transilvania. Fiecare municipiu (comitat, oraș municipal) era condus de un prefect. Legile de organizare a județelor și comunelor de pînă la 1 decembrie 1918 se bazau pe un compromis între conducerea centralizată și autonomia locală, exercitată prin corpurile reprezentative (Comitetul municipal și reprezentanța comunală). Dacă jumătate din membrii lor erau aleși de cetățeni, cealaltă jumătate o formau censitarii, numiți în Transilvania viriliști, adică cei care plăteau cele mai mari impozite directe. „Fiind însă virilismul contrar principiilor depuse în hotărîrea Adunării de la Alba Iulia”³⁰⁷, s-a prevăzut în Decret ca pe viitor toți membrii Comitetului municipal și ai reprezentanței comunale să fie aleși. Va dispărea astfel, pentru totdeauna din organele de conducere administrativă ale Transilvaniei acea categorie care-și datora prezența în ele censului plătit. Pe de altă

---

³⁰⁴ Decret Nr. I despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcționari și întrebuintarea limbilor, în „Gazeta Oficială”, nr. 6, din 14/27 ianuarie 1919, p. 25.

³⁰⁵ Decret Nr. II despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative, în „Gazeta Oficială”, nr. 6, p. 26.

³⁰⁶ Vezi pe larg, Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 200—201.

³⁰⁷ Arh. St. București, *Iond. C. D.*, A. d. 3/1919, f. 21.

parte, prin dispunerea ca funcționarii județeni și comunali să fie numiți de prefect și de șeful Resortului de Interne a fost înlăturat din Transilvania sistemul electiv la recrutarea funcționarilor, practicat înainte de Unire. Legile românești de mai târziu privitoare la unificarea administrației vor utiliza același sistem, al numirii funcționarilor județeni și comunali. Dispozițiile cuprinse în cele două Decrete, completate pe parcurs cu altele au constituit normele de bază în administrația Transilvaniei în perioada imediat următoare Marii Uniri.

În desfășurarea normală a vieții administrative ca și a tuturor celorlalte domenii, numirea de către Consiliul Dirigent a prefectilor județeni și ai orașelor cu drept de municipiu a însemnat un moment de o deosebită importanță și semnificație. Decretul II le acordase prefectilor și alte atribuții, impuse de perioada de provizorat în care urmau să se constituie noile organe administrative.

Consiliul Dirigent a făcut numirile de prefecti în concordanță cu propunerile transmise de consiliile naționale române sau de fruntașii politici din județe. Numirea lor s-a făcut treptat în funcție de condițiile interne și în special externe, adică de locul liniei demarcaționale, de raporturile și de înțelegerile realizate cu comandamentele franceze din Banat și Arad.

Se mai impune a fi subliniată acțiunea responsabilă a Consiliului Dirigent de numire a prefectilor și pentru teritorii aflate dincolo de linia demarcațională, eludându-se astfel prevederile convenției de la Belgrad. Este cazul județelor Bihor, Sălaj, Arad, Caraș-Severin și Sătmar.

Numirea prefectilor poate fi apreciată ca o dată de referință în istoria județelor, deoarece ei vor conduce nemijlocit operațiunea de instituire a autorității statului român asupra tuturor sferelor de activitate de la acel nivel.

Etapale ce se pot stabili în acest proces, care nu concordă în toate cazurile cu momentele concrete de preluare și introducere a administrației românești în județele Transilvaniei, sînt următoarele: decembrie 1918 — ianuarie 1919, martie—aprilie și mai—iulie 1919. Cele mai multe numiri de prefecti s-au făcut în prima etapă, și au avut în vedere cele 15 județe aflate sub controlul nemijlocit al

Consiliului Dirigent³⁰⁸. La propunerea șefului Resortului de Interne, la 29 decembrie 1918, au fost numiți prefectii: Octavian Vasu (jud. Făgăraș), Nicolae Comșa (jud. Sibiu), Toma Vasinca (jud. Hunedoara), Ioan Pop (jud. Alba), Zosim Chirtop (jud. Turda-Arieș), Gavril Tripon (jud. Bistrița-Năsăud), Dionisie Roman (jud. Tîrnava-Mare)³⁰⁹. În cursul lunii ianuarie 1919 au fost numiți: Marcian Căluțiu (jud. Tîrnava-Mică), Ioan Vescan (jud. Mureș-Turda), Simion Tămașiu (jud. Cojocna), Teodor Mihali (jud. Solnoc-Dăbica), toți în data de 11 ianuarie, Silviu Moldovan (jud. Ciuc), în 9/22 ianuarie, George Baiulescu (jud. Brașov), Nicolae Vecerdea (jud. Trei-Scaune)³¹⁰.

În cea de a doua etapă s-au făcut numirile pentru județele: Sălaj (George Pop), Sătmar (Alexandru Racoti), Bihor (Ioan Ciordas), și Arad (Iustin Marșieu) în data de 14/27 martie 1919³¹¹. În 28 aprilie 1919 a fost instalat ca prefect al județului Maramureș Vasile Chiroiu³¹².

Și, în sfârșit, în intervalul mai—iulie, în 5 mai s-a numit Ioan Marcus, ca delegat al Consiliului Dirigent pentru preluarea puterii și organizarea serviciilor publice în județul Bichiș, la 12 iunie Gheorghe Popoviciu, în aceeași calitate pentru județul Cenad, iar la 25 iulie Aurel Cosma pentru județul Timiș-Torontal³¹³. Mult mai târziu, la 4 februarie 1920, a fost numit prefect al județului Odorhei, cu data de 1 noiembrie 1919, delegatul de pînă atunci, Valer Neamțu.

Dacă pe cei amintiți i-am constitui într-o listă — în care să-l includem și pe George Dobrin prefectul județului Caraș-Severin, numit probabil în mai 1919 — a primilor prefecti români din Transilvania³¹⁴, vom constata că în decursul existenței Consiliului Dirigent, lista a înregis-

---

³⁰⁸ Alba Inferioară, Bistrița-Năsăud, Brașov, Ciuc, Cojocna, Făgăraș, Hunedoara, Mureș-Turda, Odorhei, Sibiu, Solnoc-Dobîca, Tîrnava-Mare, Tîrnava-Mică, Trei Scaune, Turda-Arieș.

³⁰⁹ Proces verbal din 29 decembrie 1918.

³¹⁰ Idem, din 11 ianuarie, 9/22 ianuarie 1919; „Gazeta Oficială”, nr. 6, p. 25.

³¹¹ Proces verbal din 14/27 martie 1919.

³¹² „Sfatul” (Sighet), nr. 12, din 30 aprilie 1919.

³¹³ Proces verbal din 5 mai, 12 iunie, 25 iulie 1919.

³¹⁴ „Tribuna”, nr. 790, din 1943, p. 40. O listă a celor care funcționau la data de 29 ianuarie 1920, Cf. Arh. St. București, *fond Ministerul de Interne*, d. 187/1920, f. 6.

trat câteva modificări³¹⁵, determinate în general de demi-siile unor prefecți, sau de exemplul singular, dar deosebit de dureros și regretabil, al uciderii lui I. Ciordaș, prefectul județului Bihor, de elemente iresponsabile și dușmănoase cauzei poporului român. Consiliul Dirigent, luînd act la 4 mai 1919 cu consternare și cu indignare de uciderea lui Ciordaș și a tovarășului său, Bolcaș, l-a numit în aceeași zi pe Coriolan Pop ca prefect al județului Bihor³¹⁶.

În conformitate cu legile în vigoare, orașele cu drept de municipiu erau conduse de către un prefect, diferit de cel al județului din care făcea parte orașul. La 29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919 au fost numiți: Valentin Poruțiu, prefect al orașului Cluj și fostul primar Albert Dörr, prefect al Sibiului. Prefectul orașului Tirgu-Mureș a fost numit la 3/16 ianuarie 1919 Eugen Bran, iar al orașelor Arad și Oradea au fost numiți în aceeași zi de 23 septembrie 1919 Romul Veliciu, respectiv Nicolae Zigre. În 2 octombrie 1919 Consiliul Dirigent l-a desemnat pe Stan Vidrighin ca prefect al orașului Timișoara³¹⁷.

La propunerea prefecților, Consiliul Dirigent va face începînd cu 16/29 ianuarie 1919 numiri de subprefecți³¹⁸. Așa după cum prefecții au fost numiți pe rînd, același lucru și din aceleași considerent, s-a întîmplat și în cazul subprefecților.

Aparatul administrativ existent și cel care se va crea, urmau să se susțină — potrivit hotărîrii luată în ședința Consiliului Dirigent din 16/26 ianuarie 1919 din „Venitele averii statului”³¹⁹.

Preluarea și organizarea administrației românești în județele Transilvaniei, operațiuni încredințate de Consiliul Dirigent prefecților, s-au desfășurat treptat, în relație cu

---

³¹⁵ În 20 februarie/5 martie 1919 Silviu Moldovan, prefectul județului Ciuc, și-a prezentat demisia. În 21 martie/3 aprilie 1919 a fost numit prefect al județului Gheorghe Dubleş. T. Mihali și-a prezentat demisia în august 1919, fiind înlocuit cu Liviu Micșa, ca prefect al jud. Solnoc-Dobfca. G. Tripon, prefect al jud. Bistrița-Năsăud, și-a prezentat demisia în 27 februarie 1920, fiind înlocuit cu Vasile Pahone, numit în 8 martie 1920.

³¹⁶ Proces verbal din 4 mai 1919.

³¹⁷ Idem, din 29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919, din 3/16 ianuarie, 23 septembrie, din 2 octombrie 1919.

³¹⁸ Idem, din 16/29 ianuarie 1919.

³¹⁹ Proces verbal din 16/29 ianuarie 1919.

extinderea autorității statului român asupra regiunilor transilvănene.

Într-o primă fază, în lunile ianuarie—martie 1919, s-a instituit administrația românească în cele 15 județe asupra cărora pînă la mijlocul lunii ianuarie 1919 Consiliul Dirigent, în numele statului român, putea dispune.

În cazul teritoriilor rămase dincolo de linia demarcațională situațiile, și deci și momentele preluării administrației, s-au prezentat diferit. În regiunile sălăjene, bihorene și sătmărene, unde administrația a rămas sub controlul guvernului maghiar, lucrurile s-au schimbat în cursul lunii aprilie 1919. În județul Arad, administrația maghiară se exercita sub supravegherea trupelor franceze, situație ce se va prelungi pînă în vara anului 1919. În județul Caraș-Severin, după retragerea trupelor sîrbești, intrate în Banat începînd cu 17 noiembrie 1918, se va institui o administrație franceză, sub controlul căreia se menținea o parte a vechii administrații, și care va fiînța pînă la sfîrșitul lunii mai 1919, în timp ce în viitorul județ Timiș-Torontal administrația sîrbească va fi înlocuită în iulie 1919.

Mai remarcăm că instaurarea administrației românești în diferitele regiuni ale Transilvaniei n-a fost condiționată nemijlocit de prezența trupelor române în acele locuri. Astfel, dacă în orașul Arad armata română a intrat la 17 mai 1919 administrația românească impunîndu-se mai tîrziu, în Banat organizarea administrației a precedat sosirea trupelor române.

Resortul de Interne era cel care era înștiințat cu promptitudine despre efectuarea preluării și despre modul de desfășurare.

Procedura de desfășurare a fost în linii mari aceeași, fie că a fost vorba de județele Alba sau Făgăraș, Sibiu sau Bihor, Caraș-Severin sau Arad, Timiș-Torontal sau Sătmăr. Firește, datele calendaristice au fost altele. Și anume, o delegație, în frunte cu prefectul numit de Consiliul Dirigent, sau cu un împuternicit al Consiliului Dirigent, se prezenta la sediul prefecturii, cerînd în virtutea dispozițiilor Consiliului Dirigent, fundamentate pe Rezoluția de la Alba Iulia, predarea prefecturii și a puterii publice din județ. În general, după un protest formal, vechii conducători predau oficiile pe baza unor procese verbale. În continuare

prefectul sau împuternicitul invitau pe toți funcționarii să depună jurământul de fidelitate față de statul român, în caz contrar ei urmau să fie îndepărtați din servicii. Au fost județe — după cum vom vedea — în care funcționarii aproape în totalitate au depus jurământul, și altele, în care vechii funcționari maghiari au refuzat în bloc depunerea lui. Situațiile nu s-au prezentat însă pretutindeni și întotdeauna atât de tranșant, într-un sens sau altul. S-au întâlnit și cazuri în care inițial s-a refuzat depunerea jurământului și s-au părăsit posturile, dar mai apoi au revenit în mod izolat cu cereri de reprimire în funcții, sau locuri unde funcționarii au depus jurământul, părăsindu-și totuși peste citva timp serviciile. Sau, deși principial cei care nu prestaseră jurământul sau promisiunea solemnă, ar fi trebuit să fie înlăturați din funcțiile publice, mulți au fost menținuți în continuare.

După preluarea prefecturilor județene urmau celelalte instituții administrative, judiciare, financiare, școlare, sanitare etc.

Multitudinea cazurilor ca și lipsa spațiului ne îndeamnă să ne oprim uneori doar cu considerații succinte asupra preluării prefecturilor județene sau orășenești. În cazul județelor în care situațiile au fost mai complexe vom urmări mai în detaliu acest proces.

După ce la 4 ianuarie 1919 a preluat prefectura județului Făgăraș, a doua zi, 5 ianuarie, prefectul Octavian Vasu a luat jurământul de fidelitate de la funcționari, întreaga acțiune desfășurându-se „în ordine și bună rânduială”³²⁰. Ca răspuns la adresa nr. 624/1919 din 12 februarie 1919 a Resortului de Interne, prin care prefectii erau invitați să informeze telegrafic care era stadiul preluării oficiilor publice, prefectul județului Făgăraș raporta la 17 februarie că preluase prefectura județului, subprefectura cu toate secțiile, plasele, primăria orașului Făgăraș, toate domeniile statului³²¹. Referindu-se la același județ „Renașterea română” din 8/21 februarie 1919 constata că pînă în 19 februarie în toate comunele se procedase la alegerea și instalarea primarilor.

---

³²⁰ Arh. St. București, *fond. C. D.*, III, d. 33/1919, f. 7—8.

³²¹ Idem, A. d. 4/1919, f. 14, 31.

La 11 ianuarie în județul Sibiu, prefectul Nicolae Comșa a preluat de la comitele suprem oficiul și actele prefecturii³²². Andrei Bârseanu, președintele C.N.R. județean, însoțitor al prefectului a mulțumit apoi comitelui suprem pentru activitatea desfășurată, manifestându-și speranța că acesta va contribui „și în viitor la întărirea legăturilor de bună înțelegere” între poporul român și cel săsesc³²³. Funcționarii care au depus jurământul au rămas în funcții, printre ei numărându-se și vicecomitele Schöp, care va deveni subprefect. Prefect al orașului cu drept de municipiu, va fi numit, ceva mai târziu, un alt reprezentant al sașilor, Albert Dörr.

În aceeași zi de 11 ianuarie 1919, prefectul Ion Pop prelua administrația în județul vecin Sibiului, Alba, toți funcționarii depunând jurământul de fidelitate, după ce în prealabil comisarul guvernamental maghiar, numit în 10 ianuarie în această funcție, a protestat formal³²⁴. În Apelul lansat către locuitorii județului, prefectul îi asigura că în România naționalitățile conlocuitoare se vor bucura de drepturi depline³²⁵. Prin raportul nr. 30, prefectul a înștiințat Resortul de Interne despre preluarea prefecturii, iar prin raportul nr. 31 din 19 ianuarie 1919 a înaintat Resortului propunerile pentru numirea funcționarilor la centrul județului, printre care și pentru subprefect, de la unele plase, ca și cu cei care să fie puși în disponibilitate. În 22 ianuarie 1919, pe adresa aceluiași resort s-au trimis alte propuneri privind numirile în administrație³²⁶. Receptiv la propunerile trimise, Resortul de Interne a făcut mai multe numiri în administrația județului Alba, subprefectul fiind desemnat Bazil Ciurea. Lucrurile păreau că se așezaseră în făgașul lor normal, dar spre surprinderea generală, începând cu 20 martie 1919 „ca la un semn dat — releva prefectul județului într-un alt raport adresat Resortului de Interne — unul după altul și-au înaintat abdicarea din

---

³²² Ibidem, f. 26; „Gazeta poporului” (Sibiu), nr. 3, din 19 ianuarie 1919.

³²³ Arh. St. București, *fond C. D.*, A, d. 4/1919, f. 27.

³²⁴ Idem, III, d. 1/1919, f. 2; „Alba Iulia”, nr. 2, din 1/14 ianuarie 1919.

³²⁵ „Monitorul Oficial al comitatului Alba”, nr. 1, din 24 ianuarie/6 februarie 1919, p. 1.

³²⁶ Arh. St. Alba Iulia, *fond. cit.*, d. 13/1919, f. 17—19.

oficiu și rugări unde își retrăgeau jurământul de fidelitate — nu numai cei de la administrație, ci și de la toate oficiile de stat, perceptorat, cadastru, contabilitatea de stat, direcția financiară, serviciul de drenaj, edile etc.”³²⁷.

Situația a devenit dintr-odată destul de complicată. Se cerea multă cumpănire dar și o acțiune care să permită continuarea vieții administrative. Potrivit instrucțiunilor primite de la diferitele resorturi, prefectul le-a „primit abdicarea”, funcționarii de concept fiind considerați ca demisionați începând cu 1 aprilie 1919. În privința personalului ajutător „care la câteva zile și-a anulat retragerea jurământului de fidelitate”, a fost menținut în continuare pentru asigurarea mersului normal al afacerilor administrative. Nu li s-a comunicat însă nici în scris, nici verbal reprimirea lor în funcțiuni. În finalul raportului, prefectul prezenta tabelul funcționarilor care demisionaseră, ca și cel cu cei propuși spre numire în locul lor. În mod treptat Consiliul Dirigent va confirma propunerile prefectului, și astfel viața administrativă și-a continuat cursul și în acest județ.

Cu multe complicații s-a văzut confruntat și prefectul județului Mureș-Turda, care a preluat puterea publică în județ la 10 ianuarie 1919, fapt luat la cunoștință de Consiliul Dirigent în ședința din 3/16 ianuarie 1919³²⁸. La 13 ianuarie prefectul a convocat funcționarii prefecturii, care au depus cu toții jurământul de fidelitate. Din 14 ianuarie funcționa și noul subprefect, Victor Suciu. Despre toate acestea, prefectul a informat la 17 ianuarie 1919 Resortul de Interne, mai ales că la 15 ianuarie se primise o telegramă de la resort, prin care prefectul era rugat să raporteze dacă preluase sau nu administrația și care fusese conduita funcționarilor maghiari³²⁹. Prin actul confidențial nr. 7 al Prefecturii, Resortul de Interne era informat că „funcționarii județeni, cu excepția unuia de la sedria orfanală și a 2 primpretori, au depus jurământul, continuându-și astfel activitatea”³³⁰.

---

³²⁷ Ibidem, f. 23.

³²⁸ Arh. St. Tîrgu Mureș, *Iond. Prefectura jud. Mureș*, d. 80/1920, f. 7.

³²⁹ Idem, d. 14/1919, f. 112.

³³⁰ Idem, d. 3/1919, f. 3—4.

În intervalul 11—15 ianuarie, prefectul a numit prim-pretorii și alți funcționari români, numiri trimise spre cunoștință și confirmare Resortului de Interne, care în 15 februarie le-a aprobat în mod „provizor și cu rezerva dovedirii ulterioare a calificăției legale”³³¹.

În cazul prefecturii județene lucrurile păreau intrate pe un făgaș normal de activitate. Dar, vom vedea că n-a fost așa. După ce la 18 ianuarie 1919 prefectul a preluat și prefectura orașului Tîrgu Mureș „fără nici un incident”, în ziua în care li s-a cerut depunerea jurămintului de fidelitate „nici un funcționar orășenesc nu a voit să depună jurămintul”, motivînd că primarul e plecat. „Adevăratul motiv e — aprecia prefectul în raportul înaintat la 24 ianuarie 1919 președintelui Consiliului Dirigent — că cei din Cluj au denegat jurămintul, deci nici ei nu aveau să fie mai răi patrioți ca aceia”³³². Și ca într-o rostogolire de evenimente neprevăzute, la 27 ianuarie 1919 funcționarii maghiari de la județ s-au prezentat la prefectură și și-au înaintat demisiile în scris, cerînd anularea jurămintului depus, pentru a fi astfel în consens cu ținuta funcționarilor de la prefectura orășenească. Prefectul a primit demisia a 20 funcționari superiori și a 20 inferiori, restul fiind obligați a-și „continua serviciul cu punctualitate” — informa prefectul la 31 ianuarie Resortul de Interne³³³. La 1 februarie 1919 s-a preluat și casa de bani și obiecte a județului, întocmindu-se un proces-verbal semnat de prefect, subprefect și de 2 funcționari maghiari. Treptat s-au preluat și celelalte instituții din județ și din oraș, s-au făcut propuneri de persoane pentru a fi încadrate în administrație³³⁴, astfel că la 6 martie 1919 prefectul putea anunța Resortul de Interne că: „În orașul Tîrgu-Mureș și județul Mureș-Turda e liniște perfectă. [...] Funcționarii rămași în serviciu își continuă funcțiunea”³³⁵. Într-un alt raport de mai târziu, din 19 august 1919, adresat aceluiași resort, prefectul Vescan consemna că funcționarii maghiari care fuseseră îndepărtați din slujbe „în urma denegării jură-

---

³³¹ Ibidem, f. 5.

³³² Idem, d. 14/1919, f. 121.

³³³ Ibidem

³³⁴ Idem, d. 13/1919; d. 30/1919.

³³⁵ Idem, d. 2/1919, f. 26.

mîntului" sînt „deprimați, convingîndu-se că toate informațiile, ce le-au primit în decursul lunilor ultime din Ungaria s-au dovedit a fi neadevărate, și astfel au rămas fără post și fără mijloace de trai”³³⁶.

În județul Tîrnava Mică, după acțiunile dirijate de M. Căluțiu în cursul lunii decembrie 1918, el, în calitate de prefect al județului a convocat la 8 ianuarie 1919 adunarea județeană, declarînd că din acel moment limba română devenea limba oficială în administrație. În 22 martie 1919 toți funcționarii maghiari din Tîrnăveni și-au părăsit posturile, creîndu-se astfel o situație aparte, care a impus luarea unor măsuri energice din partea autorităților române pentru continuarea activității administrative. Situația din județul Alba se repeta și aici³³⁷.

În județul Tîrnava Mare, ai cărui locuitori români apreciau atît de plastic într-o adresă trimisă la 3/16 ianuarie 1919 Resortului de Interne, că la 1 decembrie 1918 răsărise „soarele libertății și pentru poporul nostru”, prefectul a fost instituit înaintea datei de 15 ianuarie, sau chiar în aceea zi, deoarece în ziua amintită el cerea date concrete de la primpretorii cercuali cu privire la starea administrației în locurile lor³³⁸.

La Cluj situația se va dovedi destul de complicată. În pofida hotărîrii de la 1 decembrie 1918, guvernul maghiar l-a numit la 7 decembrie 1918 pe Apáthy István în fruntea Comisariatului Ungariei de Răsărit, care-și avea sediul la Cluj. Comisarul guvernamental maghiar a fost investit cu puteri depline pentru această zonă, întrucît după propria-i declarație „legăturile între Budapesta și Cluj erau foarte dificile”³³⁹. Comisariatul, avînd mai multe secții, va începe să funcționeze în jurul datei de 30 decembrie 1918.

Între timp la Cluj s-au desfășurat alte evenimente care se cer a fi consemnate. În oraș se concentraseră soldați secui în număr mare veniți dinspre Oradea, ceea ce a provocat o vie neliniște printre români, așa cum rezultă și dintr-un document din 11 decembrie 1918. „Nădejdea clu-

---

³³⁶ Ibidem, f. 51.

³³⁷ „Patria”, nr. 32, din 23 martie 1919.

³³⁸ Arh. St. Tîrgu Mureș, *Iond. Prefectura jud. Tîrnava Mare, Pachet I. act. 9/1919.*

³³⁹ Arh. St. București, *Franța, R. 99, c. 143*

jenilor — se afirma în document — este în moții din Munții Apuseni, care ard de nerăbdare de a se vedea în Cluj³⁴⁰. N-au sosit moții ca eliberatori, în schimb, la 24 decembrie 1918 trupele române și-au făcut intrarea în oraș.

Peste cîteva zile Clujul l-a avut ca oaspete de vază pe generalul Berthelot, cu care prilej el a convenit cu comisarul guvernamental maghiar ca trupele române să poată ajunge pe linia Baia Mare — Cluj și Cluj — Deva. Situația a rămas neschimbată pînă la atacul din 14 ianuarie 1919 împotriva armatei române la Crișeni, în preajma Zalăului. În urma acestui incident, soldat cu moartea a 8 ostași români, la 15 ianuarie comisarul guvernamental maghiar a fost îndepărtat din oraș, făcîndu-se toate pregătirile pentru instalarea autorităților administrative românești, în parte numite deja de Consiliul Dirigent.

La 18 ianuarie 1919 o delegație română în frunte cu Valentin Poruțiu, prefectul orașului, a convocat pe toți funcționarii orășenești citindu-le ordinul Consiliului Dirigent, prin care li se cerea depunerea jurămintului de fidelitate, fiind avertizați că „cine va refuza să-l depună va fi înlăturat din funcție”³⁴¹. A doua zi, 19 ianuarie, cînd trebuiau să depună jurămintul, toți funcționarii orășenești, inclusiv cei auxiliari, au refuzat, părăsindu-și posturile, care vor fi preluate de persoanele stabilite cu o zi mai înainte. La 19 ianuarie 1919 și-a început activitatea nu numai prefectul orașului, ci și al județului Cojocna, Simion Tămașiu. La propunerea prefectului orașului, Consiliul Dirigent, la 25 februarie 1919, a numit primul Consiliu românesc al Clujului.

În 24 și 25 ianuarie 1919 generalul Patey sosit la Cluj a purtat ample discuții și cu reprezentanții fostei administrații maghiare și ai socialiștilor maghiari din Cluj. Cei dintii au cerut, printre altele, restabilirea administrației maghiare și au protestat împotriva pretinderii depunerii jurămintului de fidelitate de către prefectul român al orașului³⁴². Înlăturarea administrației maghiare s-a dovedit necesară — aprecia Patey — întrucît „Interesul însuși al țării reclamă o înțelegere reală și o încredere reciprocă

---

³⁴⁰ C. Grad, *op. cit.*, p. 533.

³⁴¹ O. Buzea, *Clujul 1919—1939*, Cluj, 1939, p. 61—62.

³⁴² Arh. St. București, *Franța*, R. 99, c. 103.

între autoritățile militare române și administrație, în situația de război încă existentă". Generalul francez a aprobat și demersul prefectului român pentru depunerea jurământului de fidelitate din partea funcționarilor administrativi maghiari, justificându-o prin grija prefectului de „a-și asigura fidelitatea colaboratorilor săi”, adăugînd și faptul că „noul prefect este reprezentantul Consiliului Național a cărui autoritate a fost recunoscută mai înainte de guvernul maghiar”³⁴³. Patey le-a recomandat să se supună stării de fapt și să-și dea tot concursul la menținerea calmului și a liniștii în oraș. Delegației socialiștilor maghiari, care la 23 ianuarie 1919 înaintase un memoriu Consiliului Dirigent, Patey le-a vorbit în aceiași termeni. Revendicările incluse în memoriu, a căror rezolvare o pretindeau pînă la 26 ianuarie, se refereau nu numai la o mai mare libertate de acțiune a muncitorilor, ci și la reinstaurarea administrației maghiare³⁴⁴. Consiliul Dirigent, în răspunsul elaborat în ședința din 11/24 ianuarie 1919, afirma că el, „constituit pe baza principiilor de la Alba Iulia, va rămîne fidel acestor principii, care acordă libertatea cea mai largă tuturor cetățenilor, tuturor claselor sociale din teritoriul pe care-l administrează”, și că „punctul de vedere și, principiul Consiliului este că poporul român, dispunînd liber de soarta sa, are dreptul de a conduce și de a administra teritoriile indicate prin Adunarea de la Alba Iulia”³⁴⁵.

La 12 februarie 1919 Simion Tămașiu, prefectul județului Cojocna a preluat administrația județeană, funcționarii maghiari refuzînd și aici depunerea jurământului.

Cu toate acestea, datorită acțiunilor judicioas gîndite și cu grijă aplicate, nu s-a produs o dezorganizare în viața administrativă a județului, astfel că la 14 februarie 1919, s-a reluat activitatea normală în acest compartiment.

În convorbirile avute cu Lt. colonelul Sangnier, între 15—18 februarie 1919, atît prefectul județului, cît și al orașului, precum și primarul au subliniat atmosfera de liniște din oraș, faptul că „dificultățile începutului sînt acum

---

³⁴³ Ibidem, c. 105.

³⁴⁴ Ibidem, c. 130.

³⁴⁵ Ibidem, c. 134—135.

depășite", și că „dificultățile recrutării funcționarilor sînt acum surmontate”³⁴⁶.

Peste cîteva luni, o delegație a funcționarilor maghiari din Cluj a solicitat prefectului județului reprimirea lor în funcțiuni. Consiliul Dirigent înștiințat despre acest demers, la 16 aprilie 1919 a decis că „deocamdată timpul nu este oportun, deci chestiunea să se țină în suspens”, iar mai tirziu cererile să fie rezolvate pe rînd³⁴⁷.

La 24 ianuarie 1919 s-a preluat de către prefectul Teodor Mihali administrația și în județul Solnoc-Dăbîca, funcționarii maghiari refuzînd și aici depunerea jurămîntului de fidelitate față de statul român³⁴⁸. La 6 februarie erau preluate deja toate oficiile administrative din județ, iar la 18 februarie prefectul trimitea Resortului de Interne o listă cu funcționarii care au depus jurămîntul. Administrația românească în orașe s-a instituit doar în martie, cu excepția Dejului, unde acest proces s-a produs doar în 15 mai 1919.

La 30 ianuarie 1919 se încheia procesul-verbal privind ocuparea postului de prefect al județului Trei Scaune de către N. Vecerdea, fapt despre care el informa la 31 ianuarie 1919 Resortul de Interne³⁴⁹.

În cazul județului Hunedoara, pînă la jumătatea lunii februarie 1919 se preluaseră toate instituțiile publice, cu excepția Serviciului edil care avea drept atribuții întreținerea șoselelor naționale, și a instituțiilor de învățămînt, domenii preluate ulterior³⁵⁰.

Teritoriile românești unite cu România, dar despărțite încă de țara mamă de linia demarcațională au cunoscut o evoluție frămîntată, în care neliniștea își dădea mîna cu speranța, durerea cu bucuria. Oricum, acele zile, în ciuda greutăților ce s-au cerut suportate și depășite, n-au clintit încrederea românilor din acele locuri, și nu numai de acolo, în dreptatea celor hotărîte la Alba Iulia.

Gărzile și consiliile naționale românești au funcționat atît cît condițiile le-au permis, legăturile cu Consiliul Di-

---

³⁴⁶ Ibidem, c. 834—835.

³⁴⁷ Proces verbal din 16 aprilie 1919.

³⁴⁸ Arh. St. București, fond. C. D., III, d. 64/1919, f. 87—88.

³⁴⁹ Idem, d. 432/1919, f. 34—39.

³⁵⁰ Idem, A, d. 4/1919, f. 13.

rigent au fost continue, vrerile și le-au rostit răspicat în fața opiniei publice românești sau europene.

În toate aceste regiuni, ca urmare a eforturilor unor inimi mari, urmate cu însuflețire de mase, inimi care băteau în pas cu acțiunile întregului popor român, au apărut sau au continuat să apară organe de presă în limba română. „Sfatul” din Sighet, „Renașterea” din Baia Mare, „Banatul” din Timișoara, „Tribuna Bihorului” din Oradea, s-au alăturat prestigioaselor publicații care erau „Românul” din Arad și „Drapelul” din Lugoj, în opera de îmbărbătare și îndrumare a poporului român.

În timp ce Consiliul Dirigent își începea munca de organizare a teritoriului Transilvaniei unită cu România, guvernul maghiar, care refuzase să recunoască hotărîrea de la Alba Iulia, căuta să-și consolideze pozițiile în zona aflată încă sub controlul său și în sfera vieții administrative. Prezentindu-se ca guvern al unei țări care rupsese cu trecutul dualist, guvernul Károlyi a pretins depunerea jurământului de fidelitate pînă la 13 decembrie 1918 față de statul maghiar și de către funcționarii aflați pe teritoriile unite cu România, dar separate încă de ea prin linia demarcațională³⁵¹. Această acțiune corelată cu pregătirile pentru organizarea unui plebiscit, urmată de desființarea consiliilor și gărzilor românești, teroarea îndreptată împotriva fruntașilor români din județele Bihor, Sălaj, Sătmăr, înrolarea cu forța a românilor în armata maghiară, au provocat adinci resentimente în rîndurile populației românești. Dar nimic nu-i putea clinti speranța că aceste noi încercări la care era supusă vor fi de scurtă durată. „Populația română de pe la sate [din aceste regiuni] e plină de entuziasm la împlinirea marelui vis și așteaptă fără răbdare armata română” — se spunea într-un document din 19 decembrie 1918. „Țăranii mai simpli și mai practici — se afirmă într-un alt document din 5 decembrie 1918 — se declară în toate comunele că fac parte din România Mare”³⁵².

---

³⁵¹ Textul jurământului: „Eu... jur că voi fi credincios Ungariei, independența ei absolută o voi apăra din toate puterile, voi servi binele, libertatea și propășirea poporului din Ungaria. Așa să-mi ajute Dumnezeu”. Cf. C. Grad, *op. cit.*, p. 531.

³⁵² *Ibidem*, p. 521, 523.

Județul Bihor, situat dincolo de linia demarcațională, a parcurs o perioadă extrem de complexă de la 1 decembrie 1918 pînă la instaurarea administrației românești³⁵³.

În toamna anului 1918 s-au format și aici consilii naționale românești, coordonate de C.N.R. județean purtînd numele de C.N.R. din Oradea Mare și Bihor. Toate acestea și-au continuat și după 1 decembrie 1918 activitatea, ținînd o legătură strînsă cu Consiliul Dirigent.

În luna decembrie 1918, și consiliile naționale de aici, ca și cele despre care am amintit deja, erau preocupate de chestiunea preluării puterii în județ. Autoritatea guvernului maghiar exercitîndu-se încă asupra județului, C.N.R. județean n-a putut însă întreprinde acțiuni decisive în această direcție. S-a căutat doar să se numească primpretorii, pretorii și notarii în toate comunele românești și în cele cu majoritate românească. Pe plan local, s-a făcut în cîteva cazuri, un pas înainte, astfel Consiliul național din cercul Aleșd în adunarea națională ținută în 15 decembrie 1918 a preluat administrația în acest cerc, alegînd primpretorul și pretorul, fapt anunțat printr-o telegramă președintelui Consiliului Dirigent și prin alta întregului Consiliu Dirigent³⁵⁴. Chiar a doua zi, la 16 decembrie 1918, președintele Consiliului Dirigent aproba măsurile întreprinse și saluta „cu însuflețire adunarea” și declara că „sîntem mîndri de țara lui Menumort”³⁵⁵.

La 11 ianuarie 1919 Consiliul național român din plasa Vașcău anunța Consiliul Dirigent despre preluarea administrației. „Am făcut aceasta ca să întărim credința popoului român în viitorul nostru, să creăm o atmosferă curat românească” — se spunea în raportul trimis Consiliului Dirigent. Prin fapta sa „Plasa Vașcăului, apare ca un glob de aur al aspirațiilor românești” — se aprecia într-un document al vremii³⁵⁶.

---

³⁵³ Vezi R. Clorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 178—266; C. Pavel, *Contribuții la istoria Bihorului. Zile trăite, 1918—1919*, Beiuș, 1928; Barbu Ștefănescu, *Gărzile naționale române din Bihor în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Crisia”, 1979, 9, p. 795—806.

³⁵⁴ 1918 Bihorul..., p. 287, 288.

³⁵⁵ *Ibidem*, p. 287.

³⁵⁶ C. Grad, *op. cit.*, p. 537, 538.

Asemenea acțiuni, schimbul de telegrame dintre consiliile naționale bihorene și Consiliul Dirigent poartă semnificații deosebite, și se înscriu în fluxul general de contopire sufletească dar și instituțională a tuturor regiunilor românești. Ele însemnau o ignorare voită a prevederilor convenției de la Belgrad.

Treptat însă, posibilitățile de acțiune ale consiliilor și gărzilor românești din județ au fost îngrădite, trecându-se apoi la desființarea consiliilor și la dezarmarea gărzilor, la terorizarea populației românești, „Tribuna Bihorului” fiind silită să se stabilească la Arad, unde a reapărut la 16 martie 1919.

La 12/25 ianuarie 1919 C.N.R. din Oradea a înaintat un memoriu Consiliului Dirigent, în care după ce se prezentau principalele evenimente din toamna anului 1918 până în acel moment, se solicita să se intervină la forurile autorizate pentru a se permite ca trupele române să ia sub ocrotirea lor și populația românească din județul Bihor³⁵⁷.

Intervențiile C.N.R. din Oradea și Bihor pe lângă Ioan Erdely la Budapesta în 7 februarie, în 26 ianuarie/8 februarie și în 4 martie 1919, adresa acestuia din 12 februarie 1919 către generalul Moșoiu, scrisoarea deschisă adresată de fruntași politici români bihoreni contelui Károlyi în „Tribuna Bihorului”, procesul-verbal al Consiliului din 20 februarie/5 martie 1919, raportul acestuia din 7 martie, și mai ales cuprinzătorul memoriu din 10 martie 1919, redactat de Roman Ciorogariu și imprimat la Arad, sint concludente pentru cunoașterea veridică a realităților din Bihor, dureroase în unele aspecte, în intervalul decembrie 1918 — martie 1919³⁵⁸. Aceste documente relevă căile și mijloacele prin care statul maghiar căuta să mențină județul Bihor în afara corpului politic al statului român. Aceste încercări, ca și cele întreprinse după proclamarea Republicii Sfaturilor și care au dus la încetarea totală a activității C.N.R. din Oradea³⁵⁹, s-au dovedit a fi zadarnice.

Intrarea armatei române la 20 aprilie 1919 în Oradea a permis reluarea activității Consiliului național român de

---

³⁵⁷ 1918 Bihorul..., p. 373—375.

³⁵⁸ Ibidem, p. 426—429; 434—435; 448—454; B. A. București, Arh. Branște, VI, impr. 30; B.A.F.C.N. Ft. 397/185—195.

³⁵⁹ Roman R. Ciorogariu, Studii și documente..., p. 220—231.

aici. Acesta întrunit în două ședințe în ziua de 8/21 aprilie 1919 a decis ca pentru asigurarea bunului mers al afacerilor publice, pînă la preluarea puterii, să numească pe lîngă autoritățile politice și administrative cîte un delegat, cu titlu de inspector, care să controleze și să contrasemneze toate dispozițiile luate de vechile autorități³⁶⁰.

Preluarea efectivă a conducerii vieții publice din oraș și din județ se va efectua de către Aurel Lazăr, imputernicit de Consiliul Dirigent cu conducerea acestui proces. Sosit la Oradea, Aurel Lazăr a luat la 24 aprilie 1919 legătura cu C.N.R., cu cei alături de care militase decenii de-a rîndul. El îl va institui ca prefect al județului Bihor și al orașului Oradea pe Coriolan Pop, iar ca subprefect pe Aloisiu Nistor. Funcționarii de la oraș ca și de la prefectura județeană au depus în corpore jurămîntul de fidelitate față de statul român³⁶¹. „Biharea se unește pentru totdeauna cu România” — a rostit în acel moment de izbîndă, A. Lazăr. Apoi s-au preluat și celelalte instituții, între care Curtea de Apel Oradea, moment asupra căruia vom stărui la subcapitolul privind justiția. Ca urmare a preluării puterii politice și administrative limba oficială devenea limba română. O dată cu aceasta s-a căutat introducerea treptată a limbii române și în „Gazeta Oficială” a județului, pentru ca funcționarii care nu cunoșteau limba română să se familiarizeze cu ea. Li se adresa acestora de asemenea, un cald apel de a învăța limba română „ca așa binele public, înțelegerea și armonia să fie temeinic asigurate”³⁶².

Ca urmare a măsurilor inițiate, la 11 iunie 1919 Consiliul Dirigent era înștiințat despre desfășurarea normală a activității administrative în municipiul Oradea³⁶³.

După cinci luni, timp în care județul Sălaj a fost străbătut de linia demarcațională, tot în cursul lunii aprilie 1919 cu „puteri modeste dar pline de simțul datorinței”

---

³⁶⁰ 1918 *Bihorul*..., p. 455—457.

³⁶¹ „Tribuna Bihorului”, nr. 14, din 28 aprilie/11 mai 1919.

³⁶² „Biharea” (*Gazeta oficială județeană*), nr. 24, din 5 iunie 1919, p. 127.

³⁶³ *Arh. St. București, fond. C. D., II, d. 7/1919, f. 169—170.*

s-a preluat administrația și în județul Sălaj³⁶⁴. Vechii funcționari au depus jurământul de fidelitate, alături de care s-au încadrat un număr considerabil de români „plini de entuziasm, mândri de originea și chemarea lor” — după opinia subprefectului Octavian Felecan³⁶⁵. Treptat, limba română s-a impus tot mai mult în viața publică a județului, pentru funcționarii maghiari organizându-se cursuri pentru învățarea limbii române. Prin numirile de funcționari făcute, subprefectul putea informa la 15 ianuarie 1920 Comitetul administrativ județean că administrația județeană, a plaselor, a orașelor cu consiliu și a comunelor funcționa în mod normal.

Sfârșitul lunii aprilie 1919 a înregistrat instalarea prefectilor români și instituirea administrației românești și în județele Satu Mare și Maramureș.

C.N.R. al județului Sătmar, constituit la Baia Mare, și cele din localitățile din jur și-au putut continua activitatea și după 1 decembrie 1918, mai ales că la 6 ianuarie 1919 armata română a intrat în oraș³⁶⁶. Prezența ei era binevenită și liniștitoare pentru românii din zonă, aflați încă sub impresia unor acte samavolnice săvârșite de forțe iresponsabile. Tributul de sînge plătit de cei adunați la Tîrgul Lăpuș, în 5 decembrie 1918, pentru a aproba hotărârile de la Alba Iulia, a zguduit conștiințele cinstite din epocă și din anii scurși de atunci³⁶⁷.

După 21 februarie 1919, ca urmare a unei adrese a autorităților militare către C.N.R., în Baia Mare a fost arborat tricolorul românesc. „Cum tricolorul răpăusatei întru veșnicie împărății nu va mai filffi niciodată pe sfîntul pămînt al Ardealului liberat de atîtea jertfe, după veacuri

---

³⁶⁴ Arh. St. Zalău, *fond Prefectura județului Sălaj. Comitetul Administrativ*, dosar I—21—1920; Vezi pe larg Cornel Grad, *Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului național unitar român (ianuarie—aprilie 1919)*, în „A.M.P.”, 1982, 6, p. 251—262; Virgil Mihalca, Doru E. Goron, *Aspecte ale integrării organice a județului Sălaj în cadrul statului național unitar român (I)*, în „A.M.P.”, 1984, 8, p. 469—489.

³⁶⁵ Ibidem.

³⁶⁶ *Maramureșenii în lupta pentru...*, p. 350—379. Ediție îngrijită de: V. Căpîlnean, I. Sabău, V. Achim, București, 1981.

³⁶⁷ Ibidem, p. 356—359; Horea Bădescu, *Jola patimilor*, București, 1981.

de lupte, suferință și subjugare — se spunea în adresă — trebuie să filiiie tricolorul nostru drag și scump peste tot locul unde bate o inimă de român în cuget și simțire³⁶⁸. Vor mai trece încă câteva luni, pînă cînd tricolorul își va trimite undele sale liberatoare asupra întregului județ Sătmar.

Refăcînd un adevărat drum al victoriei, după un popas la Dej în 25 aprilie 1919, în cursul căruia s-au întîlnit cu generalul Moșoiu și cu prefectul județului Solnoc-Dăbîca, T. Mihali, Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent și prefectul județului Sătmar, au ajuns în seara zilei de 26 aprilie la Satu Mare, oraș în care armatele române intraseră la 19 aprilie*. A doua zi, 27 aprilie 1919, delegațiile autorităților orășenești s-au prezentat celor doi reprezentanți ai statului român și au depus jurămîntul de fidelitate. În aceeași zi, președintele Consiliului Dirigent și prefectul Racoti s-au îndreptat spre Carei, unde au preluat prefectura județului, funcționarii județeni oferindu-și și ei serviciile statului român. „La tot cazul ținuta lor ne bucură” — scria „Patria” din 1 mai 1919. Pilduitoare pentru hotărîrea locuitorilor români din acest județ de a nu precupeți nici un efort pentru propășirea statului român este și telegrama trimisă de C.N.R. județean, Consiliului Dirigent: „Românii din comitatul Sătmar eliberați în decursul zilelor [...] prin armata glorioasă a României Mari, sub impresia celor mai profunde simțăminte de bucurie vă exprimă vecinic devotament și cu puteri unite vor conlucra pentru idealul nostru scump: România Mare”³⁶⁹.

Preluarea administrației în întreg județul s-a prelungit pînă în noiembrie 1919. La 9 noiembrie 1919, Consiliul Dirigent lua la cunoștință raportul subprefectului județului cu privire la preluarea administrației și în plasa Halmeu. Procesul instituirii administrației românești în județ, greutățile întîmpinate, desfășurarea mai apoi normală a vieții publice au fost aduse la cunoștința Consiliului Dirigent de

---

³⁶⁸ *Maramureșenii în lupta...*, p. 394.

* *Intrarea triumfală a armatei române în Sătmar la 19 aprilie 1919*, în „Satu Mare”, nr. 31, din 27 aprilie 1924; nr. 32, din 4 mai 1924; nr. 33, din 7 mai 1924; nr. 35, din 18 mai 1924; nr. 36, din 18 mai 1924.

³⁶⁹ „Patria”, nr. 65, din 4 mai 1919.

prefectul Racoți printr-un raport amplu din 10 ianuarie 1920³⁷⁰.

La 28 aprilie 1919 a depus la Sighet jurământul de prefect al județului Maramureș, Vasile Chiroiu, împlinindu-se astfel dorința unanimă a românilor din acele locuri. Salutînd evenimentul ziarul „Sfatul” din Sighet în numărul din 30 aprilie 1919 în articolul *O zi istorică* anunța că „Visul nostru de veacuri, prin mărețul act al depunerii jurământului s-a împlinit. Sîntem români, fii ai României libere și independente”. Erau acestea cuvinte ce s-ar fi dorit rostite mai de demult, și care vesteau o nouă epocă și pentru istoria acelor locuri și oameni.

Situația din Banat în intervalul octombrie 1918 — august 1919 a fost foarte complicată și a făcut obiectul mai multor lucrări sau studii, de aceea noi o vom urmări doar în aspectele ei esențiale³⁷¹. Situația din Banat s-a complicat considerabil ca urmare a convenției de la Belgrad, potrivit căreia în Banat urmau să intre armatele aliate sîrbe, iar administrația să rămînă sub controlul guvernului maghiar. Acesta l-a și numit pe Otto Roth drept comisar guvernamental pentru Banat, la 20 noiembrie 1918.

Trupele sîrbe au atins, între 12—20 noiembrie 1918, linia Mureșului, pe distanța Seghedin — Lipova.

În zilele pline de încărcătură emoțională care au premers pregătirea și ținerea Marii Adunări Naționale un ușor sentiment de neliniște s-a strecurat în sufletele românilor de aici. Dar, trebuia să se meargă, și s-a mers și în aceste locuri, ca în toate colțurile Transilvaniei, în aceeași cadență alertă și hotărîtă spre ajungerea la actul politic atît de așteptat. Hotărîrea de unire de la Alba Iulia purta în sine și aprobarea deplină a populației din Banat, prezentă în număr mare la momentul de aleasă sărbătoare.

Linia demarcațională, care menținea încă Banatul despărți de restul țării, era apreciată ca un element de provizorat, întrucît așa cum se afirma și într-o Circulară din 6 decembrie 1918 a Consiliului național român din distric-

---

³⁷⁰ Arh. St. București, *fond. C. D.*, II, d. 3/1920, f. 29.

³⁷¹ I. Clopoțel, *Revoluția din 1918...*, p. 160—163; W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara, 1968; Al. Georgescu — Vilcea, *Douăzeci de ani de la intrarea ostirii românești în Banatul eliberat (22 iulie 1919 — 22 iulie 1939)*, Lugoj, 1939.

tul Mehadia: „În 1 XII s.n. în Adunarea Națională de la Alba Iulia prin glasul celor o sută de mii de români s-a hotărât unirea cu România pentru vecie a Ardealului, Banatului și a teritoriului românesc din țara Ungurească”³⁷².

Trupele sirbești încă de la venire au căutat să desființeze gărzile românești. De aceea Ștefan Cicio Pop, președintele C.N.R.C. a intervenit pe lângă comandamentul sîrb în sensul ca gărzile române să nu fie apreciate ca trupe inamice³⁷³. De același lucru se plînge Consiliul Dirigent, în memoriul prezentat la 10 decembrie 1918 de I. Erdelyi, Lt. colonelului Vix³⁷⁴. Caius Brediceanu, membru în delegația transilvăneană care a predat actul Unirii oficialităților de la București, l-a rugat pe generalul Berthelot, să intervină pentru ca în Banat să intre trupe franceze. Aceasta s-a și întîmplat, astfel că în partea de vest a Banatului trupele sirbești au fost înlocuite cu cele franceze. În Lugoj, începînd cu 27 ianuarie 1919, au sosit trupe franceze, aparținînd Diviziei XI Coloniale, conduse de colonelul Lemoigne. Atît la Lugoj cît și la Caransebeș sau Teregova trupele franceze au fost întîmpinate cu simpatie și cu speranțe, cu arborarea steagurilor tricolore³⁷⁵. Drapelul românesc va mai filfia maiestuos în Lugoj și cu prilejul zilei Unirii Principatelor, apoi însă autoritățile franceze au recomandat arborarea steagurilor naționale doar în zilele de aleasă sărbătoare.

Fruntașii politici români din Lugoj au căutat să întrețină raporturi cît mai cordiale cu autoritățile franceze, reușind acest lucru pe timpul comandanților Lemoigne și Pruneau și mai puțin pe a lui Farret. În același scop, gazeta „Drapelul” s-a decis să publice și scurte informații în limba franceză, destinate soldaților francezi. La rubrica *Pentru prietenii noștri francezi* apărută în „Drapelul” din 5/18 martie 1919 se spunea: „Începînd de astăzi prietenii noștri francezii vor găsi în gazeta noastră două coloane cu text francez. Noi vom încerca să cuprindem în ele ultimele știri din lumea întregă, atît cît circumstanțele o permit,

---

³⁷² B. A. București, *Arh. Branîște*, VI, acte 30.

³⁷³ Vezi scrisoarea din 22 noiembrie 1918 scrisă de V. Hotărăn din încredințarea lui Șt. C. Pop lui V. Branîște, *Ibidem*, VI, acte 25.

³⁷⁴ C. Grad. *op. cit.*, 1981 p. 515—520.

³⁷⁵ „Drapelul”, nr. 7, din 17/30 ianuarie 1919; nr. 8, din 19 ianuarie/1 februarie 1919.

tot ceea ce se referă la Franța și la convorbirile de la [Conferința păcii]". Urmău apoi cele două coloane de informații anunțate, provenind din „Le Temps”. Asemenea informații au mai apărut doar în numărul următor al „Drapelului”, întrucît începînd cu sîmbătă 22 martie 1919 a apărut „Drapelul” Organe national politique roumain. Edition française pour nos amis et alliés.” Apariția lui a fost semnalată de George Oprescu lui Valeriu Braniște, la Sibiu încă la 5/18 martie 1919: „Azi au apărut în „Drapelul” două coloane franceze. A fost material mult mai mult. De joi vom publica un supliment, căci este mult mai comod și în ce privește controlul vinderii foi, și din punct de vedere tehnic... Chiar și ofițerii francezi ne-au promis colaborarea lor”³⁷⁶. Chiar dacă n-a apărut în joia promisă, ci sîmbăta, ediția franceză a „Drapelului”, redactată de George Oprescu, a apărut pînă în 13 mai 1919, în 16 numere, a cîte 2 ori 4 pagini, și a cuprins în general știri referitoare la Franța și la lucrările Conferinței de pace.

La Timișoara după ce în 3 decembrie 1918 intraseră trupele franceze, în 19 februarie 1919 au intrat cele sîrbe. A doua zi, 20 februarie se instaura administrația sîrbească. Otto Roth a fost înlăturat din funcția deținută, și s-a trecut la dizolvarea gărzilor și consiliilor naționale existente. Muncitorimea a răspuns la aceste acțiuni ale trupelor sîrbești cu o hotărîită ridicare la luptă, sub forma unei greve generale.

S-a ajuns astfel la situația ca în viitorul județ Timiș-Torontal să fie instituită administrația sîrbească, iar în Caraș-Severin, și vom vedea că și în Arad, să se mențină, sub controlul trupelor franceze, administrația maghiară.

În aceste condiții, guvernul român, Marele Stat Major al Armatei, Consiliul Dirigent, au intervenit în martie 1919 pe lîngă armatele franceze, reușindu-se să se trimită ofițeri de legătură români la Lugoj și Timișoara, care au înaintat apoi rapoarte cu privire la acțiunile lor, la starea de spirit din regiunea unde activau³⁷⁷.

Într-o asemenea atmosferă de speranțe, a apărut la 28 martie 1919 Ordonanța nr. 418/2 a generalului Farret, prin

---

³⁷⁶ Arh. Braniște, Document aflat în posesia familiei.

³⁷⁷ Pompiliu Ciobanu, *Unirea Banatului și încorporarea Banatului la România Mare*, Timișoara, 1934.

care se modifica organizarea administrativă a Banatului ocupat de trupele franceze³⁷⁸. Se constituia o unitate administrativă distinctă, *Județul Lugojului*, care cuprindea localitățile din fostul județ Caraș-Severin și plasele: Buziaș, Recaș, Lipova, Aradul Nou din județul Timiș. „Asupra acestui teritoriu — se spunea în Ordonanță — exercită conducerea generalul Leon Farret, comandantul Diviziei 11 Coloniale franceze [...] pînă la deciziunea definitivă a Congresului de pace din Paris, Banatul ocupat aparține și pe mai departe Ungariei [...] Administrația o exercită oficanții civili, care fac de prezent serviciu în numele guvernului maghiar. Generalul comandant francez supraveghează întreaga administrație civilă”. Ordonanța mai cuprindea dispoziții cu privire la poliție, jandarmerie, întru-niri, la funcționarea instituțiilor judiciare etc.

Acest act, emis la patru luni de la 1 decembrie 1918, a avut darul să provoace îngrijorare și să genereze resentimente printre români. Nemulțumeau nu atît modificările administrative, cît mai ales aspectele politice, de autoritate, cuprinse în Ordonanță, și care erau în spiritul prevederilor convenției de la Belgrad. În sensul că se afirma că Banatul aparținea Ungariei pînă la încheierea tratatelor de pace și că administrația civilă din acel teritoriu se făcea în numele guvernului maghiar. Aceste reglementări, nedorite de români, se aduceau într-un moment în care aliații deja la 26 februarie 1919 stabiliseră o nouă linie demarcațională între forțele române și maghiare, prin care se anulasă în fapt convenția de la Belgrad.

La 30 martie 1919, la Lugoj, a avut loc o consfătuire a fruntașilor politici români, la care a participat și Victor Bontescu ca delegat al Consiliului Dirigent, la care s-a convenit să se intervină pe lîngă generalul Berthelot și pe lîngă Comandamentul francez de la Belgrad ca să se permită înaintarea trupelor române pentru a ocupa linia Lipova — Lugoj — Caransebeș — Orșova, eventual Reșița. A mai trecut însă timp pînă cînd acest lucru să devină realitate. Abia în ședința Consiliului Dirigent din 12 mai 1919, președintele informa despre întreprinderea rodnică avută cu generalul Franchet d'Esperey, în legătură cu situația din

---

³⁷⁸ W. Marlin, I. Munteanu, Gh. Radulovicl, *op. cit.*, p. 191; „Drapoul”, nr. 32, din 23 martie/5 aprilie 1919.

Banat și din Arad. Cu acel prilej se stabilise ca în Arad să intre armata română, iar în județul Caraș-Severin să sosească militari români și să se preia administrația de către prefectul numit de Consiliul Dirigent în persoana lui George Dobrin³⁷⁹. În consecință, armata română a intrat la 19 mai în Arad, iar la Lugoj au sosit de la Deva în 23 mai, 550 jandarmi români, pentru a asigura ordinea publică în județ. Venirea lor la Lugoj a fost salutăată cu entuziasm de populația românească. Poetul G. Băltescu, un sensibil rapsod al trăirilor românești din epocă, după ce cu puțin înainte scrisese poezia *Veniți*, o vibrantă chemare adresată soldaților români de a păși pe pământul Banatului, din care redăm câteva versuri:

„Veniți, veniți odată frați
Veniți, de ce întârziați?
Veniți și-n mîndrul nost- Banat
Cu dor v-așteaptă sat de sat
. . . . .
Veniți, veniți odată frați!
Păcat aveți de-ntîrziați”³⁸⁰

putea publica în „Drapelul” din 18/31 mai 1919 poezia *Rîndunelelor*, prilejuită de evenimentul amintit:

„Bine-ați venit santinele
Mult dorite Rîndunele!
Sfînta cruce să ne-ajute
Să veniți curînd mai multe!

Reluînd ideea din poezia anterioară adăuga:

Dorobanți cu nume mare!
Coboriți și voi din zare!
Ușurei, ca niște fluturi,
Ochi și aripe de vulturi”.

Victor Birlea, un alt colaborator constant al „Drapelului”,

---

³⁷⁹ Proces verbal din 12 mai 1919.

³⁸⁰ „Drapelul”, nr. 42, din 27 aprilie/10 mai 1919.

făcea și el notabile reflexii cu prilejul sosirii jandarmilor; „A fost numai un picur dulce, în marea amărăciunii bietului nostru Banat, arătarea fără veste a celor 550 de jandarmi români aci în Lugoj și un singur picur a fost de ajuns, ca aceea să se îndulcească numaidecît”³⁸¹.

Evenimentele se vor desfășura de acum inexorabil în direcția dorită de poporul român și se va ajunge, în consens cu cele discutate cu Franchet d'Esperey, la instaurarea administrației românești în județ.

Între timp a survenit vizita familiei regale, în 11/24 mai, la Békéscsaba. Din Lugoj a plecat cu un tren special în 10/23 mai o delegație, care să-i salute pe suverani în numele bănătenilor. Acolo generalul Prezan i-a înminat lui G. Dobrin telegrama generalului Franchet d'Esperey, prin care se încuviința numirea lui ca prefect și a lui I. Băltescu ca subprefect. În aceeași zi, G. Dobrin a și depus jurământul înaintea episcopului Lugojului Traian Frentiu, acesta avînd calitatea de „mandatar al dlui prezident al C.D.”³⁸². După întoarcerea la Lugoj în 25 mai 1919, cele două numiri au fost recunoscute și de guvernatorul militar francez, generalul de Tournadre³⁸³. Raportul pe săptămîna 25—31 mai 1919 al postului militar francez din Timișoara consemna prompt evenimentul: „Românii și-au numit deja conducătorii județului și pe cei ai orașului Lugoj”³⁸⁴.

În 28 mai 1919 a început preluarea puterii politice și administrative în județul Lugojului, operațiuni conduse de prefectul român, avînd consimțămîntul generalului de Tournadre³⁸⁵. În „Drapelul” din 28 iunie 1919 a apărut un interesant articol semnat de Victor Bîrlea, referitor la legalitatea pretinderii de către autoritățile române a jurămîntului de fidelitate, în care se relevă că administrația maghiară s-a menținut datorită prevederilor convenției de la

---

³⁸¹ Idem, nr. 49, din 14/27 mai 1919.

³⁸² Raportul Prefecturii jud. Caraș-Severin din 31 mai 1919, adresat Consiliului Dirigent, vezi nota 376, *supra*.

³⁸³ Arh. St. București, Franța R. 303, c. 103. Vezi și convorbirile generalului de Tournadre, venit la Lugoj de la Arad, cu Dobrin și Băltescu din 16 mai și cu Băltescu în 24 mai în chestiunea preluării administrației de către prefectul român. Ibidem, c. 16.

³⁸⁴ Arh. St. București, Franța, R. 99, c. 724.

³⁸⁵ Vezi propunerile de funcționari români înaintate spre aprobare de Dobrin lui de Tournadre. Arh. St. București, Franța R. 303, c. 84—93, 99—102.

Belgrad, semnată de Franchet d'Esperey. Or, el prin telegrama amintită a recunoscut numirile de prefect și de subprefect pentru județul Caraș-Severin. Cele două documente, avînd girul generalului francez, au aceeași bază de drept, și în consecință funcționarii maghiari nu mai aveau temeiul să facă referire la convenția de la Belgrad, care era clar că fusese nulificată prin telegrama respectivă.

În chiar ziua preluării puterii publice în județ, Consiliul Dirigent a aprobat suma de 300.000 coroane care urma să stea la dispoziția prefectului, pentru „trebuințele administrațiunii”³⁸⁶. Instituirea administrației românești în județ a fost salutăată printr-un articol apărut în „Drapelul” din 3 iunie 1919, articol ce denotă un deosebit simț politic: „Azi însă s-a întîmplat aievea ce cu ani înainte abia îndrăzneam să visăm: *am luat în mîină imperiul*, arma cea mai puternică, puterea cea mai demnă — și demnitatea cea mai distinsă — ce o poate avea un neam liber și independent [...] Nici nu ne vom mai ridica graiul să înfruntăm, să înfierăm [...] pe asupritorii de ieri, unde ne durea pe noi mai tare, ci le vom deschide larg cartea dreptului naturii și al neamurilor ca să cetească și ei odată în ea cu ochi limpezi și cu minte trează [...] că libertatea și neatințarea popoarelor nu se pot prescrie ca un petec de pămînt ori ca un obiect netrebnic”. În cursul lunii iunie 1919 administrația în sensul cel mai larg al cuvîntului a fost preluată în întregul județ, numirile de funcționari făcute de prefect și înaintate Consiliului Dirigent au fost aprobate de acesta „în mod interimal”, în ședința din 2 iulie 1919.

În 27 iunie 1919, lugojenii care se pregăteau să-l salute pe Franchet d'Esperey la Arad, l-au întîmpinat la Lugoj cu emoții și cu speranțe. Generalului francez i s-a făcut o primire aleasă. Prefectul Dobrin a exprimat în cuvîntul său grațitudinea față de atitudinea binevoitoare a Franței față de români, rugîndu-l și să susțină cauza unirii tuturor românilor. „Vă rog să interveniți — a spus Dobrin — la locurile competente, că luînd în considerare imensele jertfe aduse de poporul român pentru cauza comună a înalților Aliați și apreciînd momentele geografice, etnice și economice să se accepteze închegarea neamului românesc

---

³⁸⁶ Proces verbal din 28 mai 1919.

[...] făcută deja pe bazele principiilor wilsoniene de autodeterminațiune”³⁸⁷.

La 28 mai 1919, primul prefect român al județului Caraș-Severin, G. Dobrin s-a adresat printr-o Proclamație locuitorilor județului, aducându-le la cunoștință preluarea puterii publice asupra județului Caraș-Severin, garantarea egalității în drepturi pentru toți locuitorii”, fără deosebire de națiune ori confesiune”, cerându-le în același timp respectarea liniștii și a ordinii publice, „muncă serioasă” și cinstită, singurele elemente care puteau duce la progresul așteptat al acelor locuri³⁸⁸.

În cursul lunii iulie 1919 trupele franceze au părăsit județul, iar la 22 iulie unități române au intrat în județul integrat deja României unite.

În Timișoara și în jur evenimentele s-au derulat mai lent³⁸⁹. La 17 iulie 1919, Consiliul Dirigent lua act cu bucurie de ordinul generalului Franchet d'Esperey cu privire la predarea pe seama administrației românești a estului Banatului. La 18 iulie 1919 a sosit la Timișoara o delegație trimisă de Consiliul Dirigent, constituită din Valeriu Braniște, George Dobrin, Ion Spătaru, directorul căilor ferate din Transilvania și doi ofițeri superiori, care să trateze cu generalul de Tournadre și cu reprezentanții trupelor sirbești chestiunea preluării administrației de către Consiliul Dirigent. Între timp, la Timișoara, și-a desfășurat lucrările o Comisie de evacuare, formată din generalul de Tournadre, colonelul Virgil Economu și colonelul Velkovics. La încheierea lucrărilor, s-a decis evacuarea de către sirbi a teritoriului ce revenea României în conformitate cu hotărîrea Consiliului puterilor aliate de la Paris din 21 iunie 1919, și s-a stabilit o nouă linie de demarcație provizorie între Serbia și România, indicându-se localitățile din județele Torontal, Timiș și Caraș-Severin, care să aparțină României³⁹⁰.

---

³⁸⁷ „Drapelul”, nr. 60, din 28 iunie 1919.

³⁸⁸ Idem, nr. 53, din 6 iunie 1919.

³⁸⁹ Vezi rapoartele săptămânale ale postului militar francez din Timișoara, martie—iulie 1919, Cf. Arh. St. București, *Franța*, 99, c. 645—764.

³⁹⁰ Din ordinul Comandantului șef al armatelor aliate din Orient generalul de Tournadre a prezidat lucrările Comisiei. Cf. Arh. St. București, *Franța* R. 304, c. 383. Vezi și c. 388.

La 25 iulie 1919 Consiliul Dirigent l-a numit pe Aurel Cosma prefect al județului Timiș și interimar și al orașului Timișoara, el depunând jurământul în fața lui V. Braniște. În aceeași zi, Braniște telegrafia președintelui Consiliului Dirigent despre instalarea prefectului român la Timișoara, care „servește sub comandamentul francez”³⁹¹. Numirea prefectului de către Consiliul Dirigent s-a făcut cu siguranță în urma raportului din 23 iulie 1919 al lui Braniște, delegat de Consiliul Dirigent să studieze și să se pronunțe asupra stărilor din oraș³⁹². Braniște și-a întocmit raportul, din care răzbate un deosebit simț politic și o realistă apreciere a situațiilor, după consultarea frunțașilor români din Timișoara. Aceștia, în majoritate s-au pronunțat pentru numirea lui A. Cosma ca prefect al județului Timiș, dar nu și al orașului Timișoara. La sugestia aceluiași Braniște, Consiliul Dirigent a considerat oportună numirea unui șvab ca primar al orașului Timișoara.

În 27 iulie 1919 unitățile sîrbești au început evacuarea orașului Timișoara. A doua zi, 28 iulie 1919, la ora 8,00, generalul de Tournadre a preluat puterea politică din Timișoara, decizînd înlocuirea prefectului sîrb cu cel român. La ora 9,00, în prezența unui căpitan delegat de generalul de Tournadre, i s-a transmis efectiv puterea lui Aurel Cosma³⁹³. Se va institui, apoi, administrația românească în județul Timiș și în partea care revenea României din județul Torontal, luînd astfel ființă județul Timiș-Torontal.

În aceeași zi, printr-o Proclamațiune apărută și în presa vremii, prefectul făcea cunoscută preluarea administrației, pe care o va conduce „în spiritul Consiliului Dirigent Român din Sibiu și sub autoritatea comandantului francez din localitate”³⁹⁴. Prefectul cerea locuitorilor păstrarea ordinii, iar funcționarilor publici „să rămînă la posturile lor și să-și provadă cu conștiință datorințele lor oficiale”. Po-

³⁹¹ Arh. St. București, *fond. C.D. I*, d. 23/1919, f. 2.

³⁹² B.A. București, *Arh. V. Braniște*, VI act. 40, p. 3—6; I. D. Suciu, *Banatul și unirea din 1918*, în „Studii”, 1968, 21, nr. 6, p. 1104.

³⁹³ Arh. St. București, *Franța*, R. 305, c. 270.

³⁹⁴ W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *op. cit.*, p. 196—197; Arh. St. Timișoara, *fond. Prefectura jud. Timiș-Torontal*, d. 1/1919, f. 3—4; *Pădurea statului național unitar român. Contribuții documentare bîndărene 1914—1919*. Coordonaor Ioan Munteanu, București 1983, p. 217—218.

porul român era chemat să „respecte fără nici o rezervă toate drepturile celorlalte popoare, ca în schimb și ale sale să fie respectate de acelea, și să trăiască în armonie frățească cu toți conlocuitorii acestor ținuturi”. Tot în 28 iulie 1919 A. Cosma îl înștiința printr-o adresă pe președintele Consiliului Dirigent despre preluarea puterii asupra județului Timiș și a orașului Timișoara³⁹⁵, acțiune ce va fi urmată și în Torontal, când condițiile o vor permite.

La 2 august au sosit în Timișoara 480 jandarmi români veniți din Arad, prilej de bucurie pentru populația românească a orașului. În 3 august 1919 și-a făcut intrarea în oraș armata română, fiind întâmpinată cu însuflețire. Pentru a conferi o semnificație deosebită acestui eveniment în oraș a fost prezent și primul ministru Ion I. C. Brătianu, însoțit de Ștefan Cicio-Pop.

În chiar ziua intrării armatei române în Timișoara, prefectul județului Caraș-Severin îi făcea cunoscut lui A. Cosma, că a luat „Cu plăcere [...] la cunoștință preluarea [...] imperiului român în județele Timiș-Torontal și orașul Timișoara. Totodată cu preluarea imperiului prin D-voastră, de sine a încetat și odioasa împărțire administrativă făcută de generalul Farret, la care au fost alăturate plasele Buziaș, Recaș, Lipova, Aradul-Nou din județul Timiș. Administrația română este introdusă în acestea încă în prima iunie prin mine și funcționează destul de bine [...] Binevoii a lua la cunoștință această declarațiune din partea mea și dispuneți D-voastră pe viitor de plasele susnumite”³⁹⁶.

La 10 august 1919 a avut loc la Timișoara o impresionantă adunare populară, la care s-a adoptat o Rezoluție, prin care se declara încă o dată Banatul unit pe veci cu România. Tot la 10 august șvabii din Banat s-au pronunțat pentru încadrarea în statul român, act relevant deja.

La 12 august 1919 a părăsit Timișoara generalul de Tournadre, încetînd astfel orice atribuții ale trupelor franceze în Banat, întreaga putere publică și administrativă rămînînd definitiv în mîna autorităților românești.

Județul și orașul Arad au trăit și ele aceleași zile fierbinți din toamna anului 1918. Pretutindeni s-au constituit

---

³⁹⁵ Arh. St. Timișoara, fond. cit., d. 1/1919, f. 5.

³⁹⁶ Ibidem, f. 7.

consilii și gărzi naționale românești, ca și gărzi și consilii maghiare. În acele vremuri Aradul a devenit centrul de coordonare a acțiunilor politico-administrative ale românilor transilvăneni, acțiuni încununate de succes la 1 decembrie 1918.

După 1 decembrie activitatea consiliilor și gărzilor naționale românești a fost simțitor îngrădită, urmărindu-se împiedicarea ei totală, urmată de terorizarea populației românești de trupe neregulate maghiare și chiar regulate. Ca urmare a incidentului tragic survenit la Arad în 29 decembrie 1918, când elemente înarmate maghiare au tras asupra populației românești, care-l aclama pe generalul Berthelot, Antanta, la sugestia acestuia, a decis intrarea trupelor franceze și în Arad, fapt început în noaptea de 17—18/30—31 decembrie 1918. În cuvîntul de salut adresat trupelor franceze din Regimentul I African de Vînători, Iustin Marșieu, vicepreședintele C.N.R. județean, le cerea ocrotire pentru populația românească, pe care ea era gata să o primească „cu cea mai mare bucurie și recunoștință, pentru că siguranța personală a Românilor era primejduită”³⁸⁷. La 31 decembrie 1918 comandantul trupelor franceze și primarul orașului Arad, printr-o *Proclamațiune* au făcut cunoscut locuitorilor că „Ordinea și siguranța vor fi păzite de trupele franceze de ocupație, poliție și jandarmerie”, li s-a cerut predarea neîntîrziată a armelor, s-a interzis purtarea hainelor militare de către cei ce nu făceau serviciul activ, arborarea steagurilor și purtarea de insigne, de panglici. „Întrucît — avertiza Proclamația — n-ar avea rezultatul dorit, comanda franceză va lua independent dispoziții și cu mult mai severe”³⁸⁸. Comandantul trupelor franceze sosite în Arad a fost maiorul Martin. Între 20 februarie și 6 iunie guvernator al Aradului a fost generalul Gondrecourt, urmat de generalul de divizie de Tournadre, mult mai apropiat cauzei românilor.

Situația românilor din județ, și chiar din oraș, s-a deteriorat treptat. În 12/25 ianuarie 1919, de pildă, a plecat din Arad un batalion al Regimentului 33 maghiar, care a dezarmat toate gărzile românești de pe Valea Mureșului,

---

³⁸⁷ „Românul”, nr. 43, din 20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919.

³⁸⁸ Ibidem.

pînă la Zam³⁹⁹. În 15/28 ianuarie 1919 Consiliul Dirigent lua la cunoștință raportul lui I. Marșieu despre dezarmarea gărzilor române din Arad. La 8 februarie 1919, în același cadru, s-a citit telegrama C.N.R. din Arad cu privire la subordonarea gărzilor românești comandantului maghiar din localitate, acțiune care a determinat protestul Consiliului Național Român. La 30 ianuarie 1919 comandantul gărzilor maghiare din oraș se prezentase la comandantul român și l-a înștiințat că va prelua comanda și asupra gărzilor naționale române, fapt cu care căpitanul Rîșcuția nu putea fi de acord. Protestul românilor față de această încercare de forță din partea gărzilor maghiare a fost comunicat la 1 februarie și comandantului francez al Aradului⁴⁰⁰.

Citeva documente franceze oferă și ele informații despre fapte și evenimente din județul Arad, despre acțiunile represive ale trupelor maghiare, ca și despre suferințele îndurate de români, dintre care unii au fost siliți să-și găsească adăpost dincolo de linia demarcațională. Un raport al comandantului francez din Arad adresat superiorilor săi privind perioada de la 31 ianuarie la 3 februarie⁴⁰¹, releva că începînd cu 3 februarie 1919 se instituisese cenzura franceză pentru ziare, pentru a se „[...] evita articolele care ar incita populația. Așa după cum era de prevăzut” — se remarcă în raport — trupe maghiare trimise fie din Budapesta, fie din Arad, în județ au comis „jigniri și au rănit locuitori români”. La Sebiș, calmul s-a putut restabili doar prin intervenția unei patrule franceze. Raportul mai consemna dorința C.N.R. din Arad de a se menține ordinea, faptul că „pînă în prezent, trupele regulate române au rămas la Zam și n-au luat deloc parte la evenimentele sus-menționate”, ca și opinia că doar retragerea trupelor maghiare din regiune ar duce la curmarea incidentelor. La 5 februarie printr-un alt raport comandantul francez din Arad cerea Comandamentului din Timișoara să intervină pe lângă șeful misiunii aliate de la Budapesta, pentru ca acesta să comunice guvernului maghiar incidentele de la Sebiș, să obțină retragerea trupelor maghiare la vest de

---

³⁹⁹ C. Grad, *op. cit.*, 1981, p. 548.

⁴⁰⁰ Arh. St. București, *Franța*, R. 99, c. 165—167, 159.

⁴⁰¹ *Ibidem*, c. 163—164.

linia Gyula — Arad, în teritorii maghiare⁴⁰². Aceasta deoarece aceste trupe „sub pretextul patriotismului îi maltratează și îi jefuiesc pe locuitorii de origine română”. Generalul Farret, comandantul Diviziei a 11-a de Infanterie Colonială staționată la Timișoara, îl informa la 6 februarie 1919 pe Comandantul șef al forțelor aliate din Orient despre hotărîrea guvernului maghiar de a dezarma gărzile naționale române și de trimiterea pe valea Crișului și a Mureșului de trupe care provocau incidente⁴⁰³. Colonelul du Tilly sosit la Arad la 1 martie 1919 notează în raportul său că ofițeri francezi erau plecați în județ pentru a ancheta violențele săvârșite de trupe maghiare în mai multe comune românești⁴⁰⁴.

Ca urmare a unor asemenea stări de lucruri, fruntași politici români, membri ai gărzilor naționale, voluntari în armata română, și în Corpul voluntarilor ardeleni, funcționari, au ajuns la Zam, unde se găsea armata română. Aici la 1 februarie 1919 prin procese-verbale încheiate în fața Consiliului comunal, care au ajuns prin intermediul Comandantului gărzilor române din Arad, la autoritățile franceze, dezvăluiau persecuțiile la care au fost supuși, fiindu-le periclitată chiar viața⁴⁰⁵.

Cu toate protestele și demersurile întreprinse, pînă la 10 februarie 1919 toate gărzile naționale românești din județ au fost dizolvate. În consecință, la 12 februarie 1919 C.N.R. județean a lansat un Memoriu „Către popoarele Antantei”, în care se dezvăluiau măsurile restrictive și represive inițiate de organele administrative și militare maghiare împotriva românilor⁴⁰⁶. Apeluri de ajutor au fost adresate de românii arădeni și lui Ioan Erdelyi la Budapesta, pentru ca el să intervină, în favoarea lor, pe lângă misiunea militară franceză de acolo. La 21 februarie 1919 Erdelyi a transmis maiorului Potopeanu, ofițer de legătură pe lângă misiunea aliată din Budapesta, un aviz telefonic de la Arad, preluat în aceeași zi de fruntașul socialist inginerul, Enea Grapini, secretarul Legației, prin care se

---

⁴⁰² Ibidem, c. 161.

⁴⁰³ Ibidem, c. 162.

⁴⁰⁴ Ibidem, c. 812.

⁴⁰⁵ Ibidem, c. 168—179.

⁴⁰⁶ C. Grad, *op. cit.*, 1981, p. 551—553.

înștiința despre arestarea comandantului gărzilor române din județ și transportarea lui la Seghedin și despre arestarea pentru scurt timp a lui I. Marșieu⁴⁰⁷. În același context ziarul politic național românesc „Românul” a fost silit să-și înceteze activitatea în jurul datei de 7/20 februarie 1919. „Românul” va reapare la 6 iunie 1919, aproape după o lună de la intrarea armatei române în Arad, eveniment în cinstea căruia apăruse o ediție specială a ziarului.

Marele patriot arădean Vasile Goldiș, în calitatea sa de ministru fără portofoliu, a propus la 11 martie 1919 ca armata română să treacă linia de demarcație Zam—Ciucea fără a mai aștepta aprobarea Aliatilor, spre a aduce astfel alinarea suferințelor românilor din teritoriile de dincolo de linie, propunere care după o analiză atentă a situațiilor nu s-a putut lua în considerare.

În ciuda unor condiții încă neprielnice pentru românii de pe meleagurile arădene, ei, Consiliul Dirigent, n-au conceput nici un moment ca cele hotărâte la Alba Iulia să nu prindă viață. Tocmai dintr-o asemenea credință, la 14/27 martie 1919 Consiliul Dirigent l-a numit pe Iustin Marșieu ca prefect al orașului și al județului Arad. Demers hotărât și energic, care a dus la un prim mare pas înainte și care anula în fapt prevederile convenției de la Belgrad referitoare la administrație. Astfel, la 24 aprilie 1919 el s-a prezentat în această calitate la generalul Gondrecourt, rugându-l să-l ajute în îndeplinirea misiunii de a prelua puterea⁴⁰⁸. Guvernatorul Aradului l-a recunoscut ca prefect al județului, dar nu și al orașului Arad. În consecință Iustin Marșieu s-a văzut nevoit să-și stabilească sediul județului la Radna.

La consfătuirea de la Lugoj din 15 mai 1919, la care a participat și comisarul Varjassy, Marșieu a relevat inconvenientele care surveneau în conducerea afacerilor administrative ale județului, în condițiile în care el nu-și avea sediul în oraș⁴⁰⁹.

Între timp, în urma întrevederii dintre Franchet d'Esperey și președintele Consiliului Dirigent, armata română

---

⁴⁰⁷ *Ibidem*, p. 554.

⁴⁰⁸ Vezi pe larg Gh. Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent pentru organizarea administrației...*, p. 205—208.

⁴⁰⁹ Arh. St. București, *Franța R.* 303, c. 18.

a putut intra la 4/17 mai 1919 în Arad, ovaționată de români⁴¹⁰. O ediție specială a „Românului”, care se voia „un prinos al nostru, datorî să-l aducem aceloră căroră, le dăm întreg sufletul nostru” saluta momentul⁴¹¹. În aceeași zi la Radna într-o consfătuire confidențială a fruntașilor români s-au stabilit persoanele care să fie numite în administrația județului. În 19 mai 1919 Marșieu s-a prezentat la comisarul maghiar al județului, Ferdinand Green, pentru a prelua prefectura. Acesta a refuzat inițial predarea, cedînd numai cînd a fost avertizat că în caz de rezistență se va recurge la forță. Dintre funcționarii județului doar trei, dintre care doi români, au depus jurămîntul de fidelitate.

În 26 mai 1919 Iustin Marșieu a cerut, în mod hotărît, recunoașterea lui și ca prefect al orașului Arad⁴¹². Deși aceasta n-a fost luată încă în considerare de autoritățile franceze, la 1 iunie 1919 generalul de Tournadre, comandantul teritorial al zonei de ocupație franceză din Banat și orașul Arad, l-a autorizat să se instaleze în oraș⁴¹³.

La 6 iunie 1919 reapărea, spre bucuria tuturor românilor, organul de presă „Românul”, din al cărui editorial reținem: „prindem din nou condeiu, căci a sosit clipa dreptei răsplătiri în care credeam, cînd am cedat în fața terorii. Continuăm deci munca, cu același avînt, cu aceeași dragoste curată, cu care am pornit întîia dată la lupta mare pentru dezrobirea tuturor fraților noștri, luptă pentru întregirea deplină a neamului și a țării, pentru întărirea, înălțarea și înflorirea acestora, de-a pururi scumpe nouă”. Ziarului „Românul” din 3 iulie 1919 îi va acorda cu generozitate și cu sentimente de recunoștință și apreciere a activității desfășurate, *Două cuvinte* marele savant N. Iorga. „Iar acum vă zic — încheia Iorga —: bine ne-am regăsit într-o casă care e a noastră a tuturor”.

A doua zi de la instalarea noului guvernator francez al orașului Arad, generalul de Tournadre, acesta va emite, la 7 iunie 1919, o ordonanță, urmată de o alta, din 8 iunie, prin care se cerea păstrarea strictă a ordinii în oraș. La

---

⁴¹⁰ Ibidem, R. 305, c. 171, 183, 352.

⁴¹¹ „Românul”, nr. 31, din 6 iunie 1919.

⁴¹² Arh. St. București, *Franța* R. 305, c. 213.

⁴¹³ Ibidem, c. 142.

12 iunie a apărut în ziarul local „Aradi Tükör” („Oglinda Aradului”) o listă întocmită de primarul oraşului Fr. Sárkányi şi prezentată generalului la 7 iunie⁴¹⁴, cu persoanele ce urmau să facă parte din noua reprezentanţă municipală a Aradului, între care figurau şi 9 români, deşi aceştia într-o consfătuire anterioară refuzaseră orice colaborare cu vechile autorităţi. Cei 9 au protestat atît împotriva întocmirii cît şi a includerii lor pe listă, în condiţiile în care era deja numit de Consiliul Dirigent un prefect român al oraşului Arad. Într-o scrisoare adresată ziarului „Românul” şi apărut la 13 iunie 1919, Romul Veliciu scria următoarele în legătură cu gestul primarului: „Noi stăm pe punctul de vedere românesc adoptat la Adunarea de la Alba Iulia” şi „[...] nu dorim să cooperăm la această administraţie, care e continuarea vechii administraţii maghiare”.

Lucrurile se apropiau însă treptat de împlinirea lor firească. În urma acordului survenit între generalul de Tournadre şi Iustin Marşieu, la 5 iulie 1919, s-a trecut la instituirea administraţiei româneşti în oraşul Arad, în conformitate cu o Ordonanţă semnată de general şi de şeful Statului Major, maiorul Raymond⁴¹⁵. Comandamentul militar al oraşului precum şi controlul administrativ al funcţionarilor rămînea încă sub autoritatea trupelor franceze. În 7 iulie 1919 o delegaţie românească, în frunte cu prefectul Iustin Marşieu, a preluat prefectura şi primăria oraşului Arad, precum şi alte instituţii. Urma doar plecarea trupelor franceze pentru ca întreaga viaţă publică a Aradului să treacă sub controlul statului român. La 10 iulie 1919 generalul de Tournadre a comunicat prefectului român ordinul Comandamentului Suprem al armatei aliate din Orient, potrivit căruia administrarea oraşului Arad trecea în mod definitiv în mîna autorităţilor româneşti. Cu acest prilej generalul a declarat: „E o mare bucurie pentru mine de a vă comunica această ştire şi mă simt fericit de a vă remite în mîinile Dv oraşul Arad, văzînd în faptul acesta una din principalele revendicări naţionale satisfăcute”⁴¹⁶. Trăind din plin emoţia momentului, I. Marşieu i-a

---

⁴¹⁴ Ibidem, c. 214.

⁴¹⁵ Ibidem, c. 374—375.

⁴¹⁶ „Românul”, nr. 59, din 11 iulie 1919.

răspuns cu calde cuvinte de mulțumire pentru sprijinul acordat de Franța în momentele de cumpănă pentru românii. Până la 17 iulie 1919 trupele franceze, cu excepția celor de legătură, au părăsit Aradul, de Tournadre stabilindu-se pentru un timp la Lugoj.

Se întorcea de acum o nouă filă în istoria orașului Arad care va fi marcată la începuturi de munca de organizare și de redresare generală a județului și a orașului.

Pentru 17 iulie 1919 au fost convocați la prefectura județului funcționarii administrativi din județ, primpretorii, secretarii comunali și medicul județean în vederea depunerii jurământului de fidelitate. Majoritatea funcționarilor superiori, a notarilor și a secretarilor comunali maghiari au refuzat depunerea jurământului, invocând în sprijinul poziției lor neîncheierea tratatelor de pace. Un pretor, un medic comunal, 2 secretari comunali și un ajutor de secretar comunal maghiari au depus însă jurământul⁴¹⁷. Consiliul Dirigent în ședința din 8 august 1919 a confirmat propunerile de funcționari administrativi pentru județul Arad. În sfârșit, întrucât inițial I. Marșieu fusese numit ca prefect atât al județului cât și al orașului Arad, mai târziu prefect al orașului Arad a fost numit Romul Veliciu, care a depus la 29 septembrie 1919 jurământul în prezența lui Ioan Suciu.

Început în ianuarie 1919, procesul instituirii puterii politice și administrative românești asupra teritoriilor unite prin hotărîrea de la Alba Iulia cu România, s-a încheiat, după cum am văzut, în vara anului 1919.

Subliniem că în locurile unde administrația era reorganizată, consiliile naționale comunale, cercuale și județene se declarau prin Circularul nr. 522 din 6 februarie 1919 al Resortului de Interne „de dizolvate ca organe dispozitive și executive, ne mai avînd autorizația de a împlini nici într-o direcție puterea publică”⁴¹⁸. În acele localități în care nu se organizase administrația locală pînă în momentul decretării dizolvării consiliilor naționale, prefectii erau împuterniciți printr-un Ordin confidențial al Resortului de Interne „să permită în baza unui raport motivat, cu aprobarea Consiliului Dirigent și mai departe

---

⁴¹⁷ Idem, nr. 64, din 18 iulie 1919.

⁴¹⁸ „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, p. 7.

funcționarea unor Consilii naționale”⁴¹⁹. În aceste cazuri, consiliul național înlocuia autoritatea administrativă locală, avînd și responsabilitatea legală a autorității administrative pe care o înlocuia. Odată cu instituirea administrației locale și aceste consilii urmau să fie dizolvate.

Gărzile naționale constituite tot în atmosfera revoluționară din toamna anului 1918 vor cunoaște aceeași evoluție după 1 decembrie 1918. Treptat, se va căuta micșorarea numărului lor, pentru ca începînd cu 15 ianuarie 1919 să se treacă la dizolvarea lor. În locul lor se vor organiza noi instituții permanente pentru menținerea ordinii, jandarmeria în comune și poliția în orașe. Aceste organe, existente și în restul țării, pe lîngă atribuțiile lor de pază și ordine, aveau și un vădit caracter de clasă, servind în primul rînd interesele claselor dominante.

Preluarea instituțiilor administrative însemna doar o etapă pe calea reînceperii unei vieți administrative cît mai normale. Se impunea apoi în mod necesar și imediat încadrarea lor cu un corp de funcționari absolut indispensabil activității administrative. Dificultățile de acoperire cu funcționari a posturilor administrative erau cauzate de numărul mic de funcționari români existenți⁴²⁰ și ca urmare a refuzului unei părți a funcționarilor maghiari de a-și oferi serviciile statului român. Măsurile și eforturile întreprinse de Consiliul Dirigent în acest domeniu au fost multiple și continue. Menținerea în funcții a celor care au depus jurămîntul, apelul adresat funcționarilor care-și părăsiseră cu de la sine putere posturile să le reocupe neîntîrziat, invitațiile făcute intelectualiilor români de a intra în administrație, intervenția Consiliului Dirigent prin reprezentantul său la Budapesta pentru transferarea funcționarilor români aflați în funcții în Ungaria, în schimbul unor funcționari maghiari

---

⁴¹⁹ Arb. St. Brașov, *Iond. Prefectura jud. Brașov, Subprefectura*, d. 407/1919.

⁴²⁰ În Ungaria pînă la 1918 funcționarii români reprezentau 3% din total, deși românii reprezentau 18% din populația Ungariei, Cf. „Patria”, nr. 101, din 13 mai 1919. O altă sursă indică 5,4% români între funcționarii înalți și 7,4% din cei mijlocii, Cf. Dezső Korbuly, *Nationalitätenfrage und Madjarisierung in Ungarn (1790—1918)*, în „Österreichische Osthefte”, 1971, 13, Heft 2, p. 160.

din Transilvania, solicitările făcute guvernului din București în vederea trimerii de funcționari cu experiență în Transilvania, au fost doar câteva din mijloacele prin care Consiliul Dirigent a căutat acoperirea posturilor de funcționari administrativi. În aceleași scopuri, șeful Resortului de Interne îl ruga pe Ștefan Cicio Pop, ministru de stat, să intervină pentru ca unii membri ai Legiunii române din Italia „necesitați aici ca funcționari, să fie trimiși de urgență la Sibiu”⁴²¹. S-a ținut de asemenea un curs administrativ la Tîrgu Mureș, frecventat de 90 cursanți.

Funcționarii sași au rămas și au fost menținuți în funcții. Conduita lor era în deplină concordanță cu hotărîrea adoptată la Mediaș, de încadrare deplină în statul român.

Cu toate măsurile întreprinse pentru acoperirea posturilor de funcționari administrativi, Consiliul Dirigent n-a reușit totuși o rezolvare integrală a acestei delicate și dificile chestiuni. Zelul, hărnicia și chiar patriotismul corpului de funcționari din acea perioadă au suplinat numărul nu într-un totuș suficient de funcționari, ajungîndu-se la o lentă dar sigură normalizare a vieții administrative.

Resortul de Interne și-a înscris printre preocupări și o nouă împărțire a circumscripțiilor administrative, socotind că situația existentă nu corespundea intereselor populației. De aceea, prefecții erau obligați să întreprindă o largă consultare a factorilor și persoanelor competente din județe, urmînd să facă apoi propuneri concrete, bine argumentate, Resortului de Interne. Din toate părțile Transilvaniei s-au trimis propuneri privind o nouă împărțire a comunelor, plaselor și județelor, mutarea unor reședințe de plase, de județe, constituirea de noi județe⁴²². Noua împărțire administrativ-teritorială a Transilvaniei a apărut la 3 septembrie 1919 sub forma Decretului XVI al Consiliului Dirigent, circumscripțiile administrative fiind și electorale și judecătorești⁴²³. Dintre schimbările administrative survenite amintim: ridicarea cu ziua de 10 ianuarie 1919 a orașului cu consiliu Sibiu la rangul de oraș cu

---

⁴²¹ Arh. St. București, *Iond. C.D.*, II, d. 5/1919, f. 23.

⁴²² Idem, I, d. 1/1919, f. 4—5, 7—20, 28—29; „Gazeta Oficială”, nr. 5, p. 4.

⁴²³ Decret Nr. XVI, în Idem, nr. 54, din 13 septembrie 1919, p. 497—428.

drept de municipiu, mutarea sediului plasei Roșia din Roșia Montană la Abrud și a subprefecturii din Carei la Satu Mare.

Dacă schimbările amintite vizau îmbunătățiri de organizare administrativă, altele s-au produs datorită hotărîrilor Conferinței de pace, cărora statul român a trebuit să se conformeze. În vara anului 1919 Consiliul Dirigent a instituit administrația românească și asupra județelor Bichiș, Cenad și parțial Ugocea, numind prefecți și un comisar pentru Ugocea. În urma dispozițiilor primite, în ședința Consiliului Dirigent din 7 aprilie 1920 se constata „că evacuarea județului Bichiș și a celei mai mari părți din județul Cenad precum și partea care nu revine României din județul Ugocea, s-a efectuat”. Consiliul Dirigent predând puterea publică în acele ținuturi, după ce afirma încă o dată drepturile statului român asupra teritoriilor evacuate, a eliberat din funcții pe prefecții Mihai Marcus din Bichiș, pe Gh. Popovici din Nădlac și pe comisarul Victor Joanes din Ugocea, mulțumindu-le pentru activitatea depusă. Comunele rămase după evacuare în statul român treceau la județul Arad, cele din Cenad, și la Sătmărele cele din Ugocea⁴²⁴.

Avîndu-se în vedere caracterul provizoriu al ființării Consiliului Dirigent, acesta în ansamblu, și fiecare resort în parte, au luat măsuri care urmăreau o punere de acord a realităților din Transilvania cu cele din restul țării, măsuri care să faciliteze mai apoi unificarea deplină. Pe această linie se înscriu și prevederile Decretului IV din 7 februarie 1919, privind stabilirea unor denumiri românești în administrație⁴²⁵.

În acest subcapitol au fost prezentate strădaniile Consiliului Dirigent depuse în vederea organizării unei vieți administrative românești în Transilvania, etapă importantă a procesului de unificare a administrației din întreaga Românie, deziderat și acțiune ce se vor realiza prin Legea pentru unificarea administrativă din 1925.

---

⁴²⁴ Proces verbal din 7 aprilie 1920.

⁴²⁵ „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, p. 9—10; „Revista de drept”, nr. 1, din 1 martie 1919, p. 31—32.

rii și îndrumării activităților din domeniul justiției. Privite în ansamblul, măsurile ce s-au întreprins prin Resortul de Justiție au urmărit adaptarea realităților judiciare la noua situație politică creată ca urmare a unirii Transilvaniei cu România, și o cât mai rapidă uniformizare a justiției de pe întreg teritoriul țării⁴²⁶.

În întreaga sa activitate Resortul de Justiție a avut de învins destule dificultăți, izvorâte atât din faptul că autoritatea Consiliului Dirigent nu s-a exercitat de la început asupra întregului teritoriu unit cu România, cât și din lipsa de personal juridic. Acest din urmă impediment s-a ivit ca o consecință a refuzului unei părți a vechilor juriști de a-și continua activitatea în cadrul statului român și a numărului mic de magistrați români de care dispunea Consiliul Dirigent, urmare firească a politicii discriminatorii față de români a regimului dualist. S-au adăugat la acestea, necesitatea de a se crea unele organisme juridice noi și de a se introduce limba română în justiție. În ciuda tuturor neajunsurilor, uriașul mecanism, care-l constituia justiția s-a pus în mișcare. O mișcare a cărei direcție era îndreptată în mod ireversibil spre contopirea cu cea din restul țării.

La 1918 în cadrul statului român se găseau în vigoare mai multe legislații, rezultat al dezvoltării politice anterioare diferite. Însăși pe teritoriul Transilvaniei nu se întâlnea în domeniul dreptului civil un cod unitar. Pe o parte a teritoriului se aplica dreptul civil maghiar, pe o alta codul civil austriac din 1811, modificat în 1876. Se adău-

---

⁴²⁶ Șeful Resortului de justiție a fost pînă la 21 septembrie 1919, Aurel Lazăr. În urma demisiei prezentată la acea dată, locul lui a fost luat de Emil Hațieganu. Secretar general a fost numit în ședința Consiliului Dirigent din 5 februarie 1919 Alexandru Marta, care și-a ocupat postul la 1 martie 1919; șef de secție a fost Ioan Papp; consilierii: Cornel Crăciunescu la Direcția juridică civilă, Victor Andrei la cea penală și Ion Iancu la cea de contabilitate. Cf. Ioan I. Papp, *Instaurarea justiției românești în Ardeal*, în „Transilvania”, 1945, 76, nr. 1, p. 3; I. Maniu, *Unirea Ardealului*. Conferință ținută la radio București 1934, Cluj 1934, p. 49. În toamna lui 1919 Resortul Justiției ca și întreg Consiliul Dirigent s-a mutat de la Sibiu la Cluj, și s-a instalat la Palatul de Justiție.

gau legile civile maghiare și ordonanțele regale și minișteriale de la 1867 la 1918, pentru întreaga Transilvanie⁴²⁷. Menținerea acestei situații de la nivelul Transilvaniei și al țării întregi ducea la conflicte de legi interprovinciale, făcea dificilă cunoașterea și aplicarea unitară a legilor în țară. În consecință, problema unificării legislației s-a impus din considerente politice, sociale și juridice ca un dezerat vital, ce se cerea a fi grabnic rezolvat.

În Transilvania, instanțele judecătorești erau judecătoriale de ocol (rurale și urbane), tribunalele, Curțile de Apel, Curțile cu jurați, autoritățile administrative investite cu drept de jurisdicțiune, arbitrii instituți în cadrul Camerelor de Comerț⁴²⁸.

Decretul I al Consiliului Dirigent, prin care se mențineau vechile legiuri, cu modificările ce se impuneau, cuprindea și dispoziții care se refereau nemijlocit la justiție, determinând sensibile schimbări. Se scoteau, printre altele, din vigoare dispozițiile potrivit cărora judecătorii și notarii publici nu puteau fi transferați fără consimțământul lor. În conformitate cu prevederile Decretului I au fost menținute în vigoare și legile în materie de justiție, atât cele materiale cât și cele formale. S-au păstrat astfel, gradele de jurisdicțiune cu atribuțiile ce le aveau, precum și organizarea internă a magistraturii. „Devenind justiția românească — remarca Aurel Lazăr — am fost nevoiți să menținem pentru scurt timp legile bune, rele, care au fost pînă acum în vigoare; ținta va fi înlocuirea în mod treptat a acelor legi cu altele, care izvorînd din conștiința de drept a poporului nostru, prin respectarea considerentelor politice [...] vor pregăti unificarea înțeleaptă a justiției nea-

---

⁴²⁷ Gheorghe P. Docan, *Minoritatea. Legislația ungară în Transilvania în comparație cu legislația română*, București, 1924, p. 7—17; Camil Negrea, *L'extension de la législation civile et commerciale de l'ancien Royaume à la Transylvanie, la Crișana et le Banat*, în „Revue de Transylvanie”, 1941—1943, 7—9, p. 315—324.

⁴²⁸ Vezi locul instanțelor, organizarea, atribuții, Alexandru Marta, *Organizația judecătorească în Transilvania, Banat și părțile ungurene în comparație față de vechiul Regat*, Cluj, 1922, p. 3—35; V. Covalici, M. Apan, *Instituțiile judecătorești din Transilvania în perioada dualismului (1867—1918)*, Culegere de referate, D. G. Arh. St. București, 1971, p. 91—108.

mului românesc"⁴²⁹. Dar noua situație politică impunea — după opinia lui A. Lazăr — înfăptuirea unor importante modificări, cerute de mai multe considerente: constituționale, în sensul că unirea Transilvaniei cu România a schimbat situația constituțională a acestor teritorii, ceea ce trebuia să se reflecte și în organizarea justiției; prin desprinderea Transilvaniei din fosta Ungarie lipseau autoritățile centrale de justiție, astfel încât era nevoie de o Curte de Casație, de un Contencios administrativ, de un Consiliu superior de disciplină pentru avocați, și, în sfârșit, pe considerentul că acele legi care erau inspirate de tendința de oprimare a unor națiuni din Ungaria trebuiau abrogate, asigurându-se în același timp o reabilitare și despăgubire a celor loviți de ele.

Toate acestea se vor putea realiza doar treptat, după instituirea controlului Consiliului Dirigent, a Resortului de Justiție, asupra tuturor instanțelor judiciare din Transilvania, fapt care s-a realizat în mai multe etape, în funcție de mutarea liniei demarcaționale și de plecarea trupelor sîrbești și franceze din Banat.

Într-o primă etapă, prin Ordonanța 121 referitoare la judecători, avocați și notari publici, s-a extins jurisdicția statului român asupra instanțelor judiciare din cele 15 județe aflate în acel moment sub controlul efectiv al Consiliului Dirigent, instanțe subordonate Curților de Apel Cluj și Tîrgu Mureș⁴³⁰. Ordonanța, ale cărei prevederi vor sta la baza întregului proces de preluare a justiției, mai cuprindea și dispoziții privind activitatea organelor judiciare în noile condiții politice, ca și obligativitatea pentru personalul juridic (magistrați, procurori, avocați, notari publici) de a depune jurământul de fidelitate față de statul român. Cei care prestau jurământul își puteau continua activitatea, păstrîndu-și în același timp, toate drepturile dobîndite pînă atunci. După adoptarea Ordonanței 121, printr-un Ordin circular din 8 februarie 1919, semnat de

---

⁴²⁹ Gh. Iancu, *Preocupările Consiliului Dirigent în vederea organizării justiției în Transilvania (1918—1920)*, în „A.I.I. A.C.N.” 1975, 18, p. 216.

⁴³⁰ Cele 15 județe erau: Alba, Bistrița-Năsăud, Brașov, Cluj, Cojocna, Făgăraș, Hunedoara, Mureș — Turda, Odorhei, Siblu, Solnoc — Dobîca, Tîrnava Mare, Tîrnava Mică, Trei Scaune, Turda — Aries. „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, p. 12—13.

Aurel Lazăr, adresat judecătorilor șefi, se explicitau prevederile amintite Ordonanței și se dădeau indicații detaliate cu privire la procedura de urmat în acțiunea de preluare a judecătoriilor. Pe baza acestor dispoziții se va trece la preluarea instituțiilor judiciare, acțiune ce se integra organic în complexul proces de preluare a tuturor serviciilor publice din Transilvania. Înainte de a se trece efectiv la preluare, la 12 februarie 1919 Consiliul Dirigent a numit noile conduceri ale celor două Curți de Apel, ale tribunalelor și judecătoriilor aparținătoare⁴³¹. Fixată inițial pentru 1 martie 1919, această importantă acțiune s-a desfășurat în cele mai multe cazuri în cursul lunii martie și în aprilie.

În conformitate cu indicațiile date, pe adresa șefului Resortului de Justiție au fost trimise, procesele verbale despre preluarea Curților de Apel (Cluj, Tîrgu Mureș, Oradea și Timișoara), a tribunalelor și judecătoriilor, însoțite de un raport cu privire la desfășurarea operațiunilor de preluare⁴³². Cele două categorii de acte, prin caracterul lor exhaustiv, oferă marea șansă de a se cunoaște cu precizie numele celor care au condus operațiunea, procedura urmată, atitudinea magistraților, a avocaților, a notarilor, a personalului auxiliar, a oamenilor de serviciu, forțele rămase în continuare în funcțiune, primele măsuri, unele cu caracter provizoriu, luate de noile conduceri, avînd drept scop continuarea activității instanțelor. Din aceste considerente — și nu le-am înșirat pe toate — documentele la care ne-am referit, redactate în limbile română și maghiară, se impun ca mărturii de primă mărime pentru deslușirea și prezentarea autentică, veridică, ferită de riscul improvizației, al probabilului, sau al inexactului, al unui proces cu atîtea semnificații.

Potrivit Ordonanței 121, personalul judiciar trebuia să depună jurămîntul de fidelitate față de statul român. Magistrații, avocații și notarii publici români și sași au depus în toate cazurile jurămîntul de fidelitate. În cazul juriștilor maghiari situațiile au fost mai diferite. Dintre cei care l-au refuzat, unii și-au părăsit imediat posturile, alții au

---

⁴³¹ Proces verbal din 12 februarie 1919.

⁴³² Arh. St. Cluj-Napoca, *Iond. Curtea de Apel Cluj Prezidențiale Inv. 375*, d. 1—5/1919.

revenit peste câteva zile sau luni, alții au fost obligați să rămână în continuare în funcții, alții au cerut să li se aplice în mod simbolic forța pentru a găsi în aceasta o justificare a continuării muncii, alții au insistat să nu li se pretindă jurământul de fidelitate. Au fost și cazuri în care nu s-a pretins jurământul, sau au fost menținuți și cei care l-au refuzat. Oricum, pe baza studierii atente a materialelor documentare, se poate conchide că nu toți acei care au refuzat depunerea jurământului de fidelitate au fost destituiți, așa cum prevedea de fapt Ordonanța 121.

În prima etapă, în multe locuri, judecătorii, avocații, notarii și chiar personalul auxiliar au refuzat în bloc depunerea jurământului. La 4 martie 1919 cu ocazia preluării primului tribunal, cel de la Sibiu, au depus jurământul doar 3 magistrați și 1 funcționar de grefă, 17 magistrați și 9 funcționari refuzându-l.

Curtea de Apel, tribunalul și judecătoriile de pe teritoriul județului Cojocna au fost preluate la 11 martie 1919. La Curtea de Apel, la somația lui Pompei Micșa, toți magistrații — cu excepția unui jude sas — funcționarii și chiar oamenii de serviciu maghiari au refuzat depunerea jurământului. În aceeași zi, și în cea următoare, președintele tribunalului Cluj, procurorii și juzii au refuzat de asemenea depunerea jurământului. În fața acestei situații, ca primă măsură dictată de împrejurări, s-a decis amânarea pertractărilor la tribunal cu cel puțin două săptămâni. Situațiile s-au repetat și la judecătoriile de ocol urbană și rurală existente în Cluj. Chiar dacă în unele cazuri după preluare se cereau a fi învinse dificultăți cauzate de un personal insuficient, momentul preluării în sine se înscrisa ca o dată de referință în istoria instituțiilor judiciare. „Vă notific respectuos — îi scria pe această temă procurorul de pe lângă Tribunalul Cluj, prefectului județului Cojocna la 14 martie 1919 — că am terminat cu preluarea oficiului de procuratură. În acest moment, ce are să fie remarcat în analele justiției noastre, când după secolii de vitregie, puterea de stat românească și înfăptuirea energiilor naționale se instalează pentru prima dată în capitala Ardealului — dați-mi voie dle prefect să vă

salut ca și pe reprezentantul Consiliului Dirigent și să vă cer tot sprijinul la împlinirea chemării mele...⁴³³.

Curtea de Apel din Tîrgu Mureș a fost preluată la 18 martie 1919 de către Romul Popp. Președintele, judecătorii și procurorii au refuzat depunerea jurământului. Nota-rii de senat (3) de la care nu se ceruse jurământul, fiind deci obligați a-și continua activitatea, s-au retras de ase-menea. Funcționarii subalterni s-au prezentat la servicii abia după ce — la cererea lor — li s-a aplicat în mod simbolic forța. La preluarea tribunalelor din Tîrgu Mureș, Alba Iulia, Dumbrăveni, a judecătoriilor din Alba Iulia și Aiud, acțiuni desfășurate pînă la 21 martie 1919, la jude-cătoria de ocol din Abrud (17 aprilie), din Uioara (30 apri-lie), însă majoritatea vechilor juriști au depus jurămîn-tul. Instanțele judiciare din județele Ciuc și Odorhei ar fi trebuit, potrivit Ordonanței 121, să fie preluate tot în lu-nile martie — aprilie. Dar, din lipsa personalului calificat, Consiliul Dirigent abia la 25 iulie 1919 a decis preluarea lor, care s-a realizat efectiv în intervalul iulie — septem-brie, cu care ocazie vechiul personal și-a părăsit posturile.

O a doua etapă în extinderea autorității Resortului de Justiție asupra instanțelor judiciare de pe teritoriul Tran-silvaniei s-a realizat prin Ordonanța nr. 1200 din 18 iunie 1919⁴³⁴, prin care se separa jurisdicțiunea județelor Arad, Bihor, Maramureș, Sătmăr, Sălaj și Ugocea de cea a sta-tului maghiar și se subordona statului român. Din acest moment jurisdicțiua Curții de Apel Debrețin asupra terito-riului aparținînd tribunalelor Sighetul Marmăției, Satu Ma-re și Zalău, precum și jurisdicțiunea Curiei Ungare asupra tuturor teritoriilor amintite, înceta. Tribunalele și jude-cătoriale din județele menționate se subordonau Curții de Apel Oradea, de care mai țineau tribunalele din Oradea și Arad. Urmare firească a acestor schimbări, toate cau-zele de pe aceste teritorii, de orice natură, care pe cale de recurs ar fi urmat să fie înaintate Curții de Apel din Debrețin, se înaintau Curții de Apel din Oradea, iar cele ce ar fi trebuit să fie înaintate Curiei Ungare, se țineau la instanțele respective în suspensie pînă la dispoziții ul-terioare.

---

⁴³³ Idem, *Iond. Prefectura jud. Cojocna*, d. 557/1919.

⁴³⁴ „Gazeta Oficială”, nr. 36—37, din 19, 23 iunie 1919, p. 5.

Aurel Lazăr, pe lângă dirijarea întregului proces de organizare a justiției românești, în calitate de trimis al Consiliului Dirigent pentru preluarea puterii publice în orașul Oradea și în județul Bihor, a condus personal la 3 mai 1919 acțiunea de preluare a Curții de Apel din Oradea. Procesul verbal încheiat cu acel prilej, veritabilă pagină de istorie națională, de realism și înțelegere politică, cuprinde în sine și un remarcabil profil politic și uman al lui Aurel Lazăr⁴³⁵. Cuvintele rostite de el, în calitate de reprezentant al statului român, veneau din istoria acelor locuri, din istoria poporului român și a conviețuirii sale cu celelalte popoare și care își aveau suportul în legitimitatea aspirațiilor spre unitate națională ale românilor de pretutindeni, în marea împlinire de la 1 decembrie 1918, în hotărîrea statului român de a respecta dezvoltarea celorlalte naționalități din țară. „Poporul român — remarcă A. Lazăr — și-a exercitat drepturile care i se cuvin și suveranitatea lui la Adunarea Națională de la Alba Iulia de la începutul lunii decembrie 1918. Pe baza acestei Rezoluții Oradea și comitatul Bihor fac parte din teritoriile asupra cărora națiunea română și-a declarat suveranitatea. Această hotărîre a fost sancționată de regele României și aceasta reprezintă o situație definitivă [...] Consiliul Dirigent nu a venit pe baza dreptului de cucerire — așa cum afirmase procurorul general — ci în numele justiției și al dreptății. Națiunea română nu a renunțat niciodată la dreptul pe care i l-a conferit istoria, ci la prima ocazie când a putut-o face a proclamat-o în mod public în Rezoluția de la Alba Iulia. În această Rezoluție s-a manifestat dorința, conștiința și simțămîntul de unire al tuturor românilor, care trăiește în sufletul fiecărui român.” Atît fostul președinte cit și magistrații și membrii procuraturii au depus în unanimitate jurămîntul de fidelitate față de statul român.

În sfîrșit, într-o a treia etapă, prin Ordonanța nr. 6267 din 9 august 1919 primită de Consiliul Dirigent la 13 august, se extindea autoritatea Resortului de Justiție și asupra forurilor judiciare din județele Caraș-Severin, Timiș-

---

⁴³⁵ Vezi Gh. Iancu, *Contribuții la cunoașterea activității dr. Aurel Lazăr în timpul Consiliului Dirigent*, în „Crisla”, 1980, 10, p. 171—174.

Torontal, Bichiș și Cenad, încheindu-se de fapt prin aceasta cuprinderea întregului teritoriu al Transilvaniei sub autoritatea Consiliului Dirigent⁴³⁶. Judecătoriale și tribunalele de pe teritoriul județului Timiș-Torontal se subordonau Curții de Apel din Timișoara; judecătoriale din județul Cenad se subordonau jurisdicției tribunalului Arad, respectiv Curții de Apel din Oradea; judecătoriale din județele Timiș și Torontal care aparținuseră pînă acum tribunalelor a căror reședință era în afară de teritoriul luat în stăpînire faptică de statul român, se subordonau deocamdată jurisdicției tribunalului Timișoara. Apariția Ordonanței consfințea pentru județul Caras-Severin o stare de fapt, deoarece în urma acordului realizat cu Comandamentul francez, instanțele judiciare de pe acest teritoriu fuseseră preluate în cursul lunii iunie 1919.

În etapa a doua și a treia, procedura de preluare a fost aceeași. Se poate totuși constata că un număr sporit dintre juriști au depus jurămîntul de fidelitate.

Preluarea instanțelor judiciare a însemnat doar un moment din procesul reorganizării justiției din Transilvania. În fața forurilor conducătoare, s-a impus în continuare, o altă delicată problemă, și anume aceea de a asigura la nivelul diferitelor instanțe un minim de personal absolut necesar activității acestora.

Prin părăsirea posturilor de către o parte a vechilor juriști, unele instanțe rămăseseră fără nici un judecător, funcționar de grefă și chiar oameni de serviciu⁴³⁷. De aceea, Consiliul Dirigent s-a adresat în repetate rînduri avocaților români să intre în magistratură. În consecință în cursul anului 1919 un număr de 264 avocați au intrat în magistratură, cărora li s-au adăugat la începutul anului 1920 încă 111. Alte forțe pe care s-a putut baza Resortul de Justiție au fost acei magistrați care inițial au refuzat depunerea jurămîntului și care cu scurgerea timpului au decis să-și reia activitatea. De o revenire masivă a lor se poate vorbi, însă, doar din august 1920. În ve-

---

⁴³⁶ „Gazeta Oficială”, nr. 50—53, din 27, 30 august, 4, 6 septembrie 1919, p. 3—4.

⁴³⁷ Vezi și Raportul ofițerului informator nr. 32 din 11 iunie 1919 adresat Comandamentului zonei de supraveghere din Transilvania referitor la starea justiției, Cf. Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. ctt.*, d. 263/1919.

derea acoperirii golurilor de personal existente, Resortul de Justiție a cerut și sprijinul magistraților din vechea Românie. Era acesta un demers caracteristic pentru toate ramurile de activitate ale Consiliului Dirigent și care apare ca ceva firesc în acei ani de asidue eforturi menite a impulsiona activitatea de ansamblu a statului român. La acest demers, Resortul de Justiție a fost îndemnat și de unele foruri subordonate, cum a fost de pildă sugestia primită din partea președintelui tribunalului Brașov. După consultarea și a altor foruri judiciare în această chestiune, Resortul de Justiție a solicitat Ministerul de Justiție să facă un apel către juriștii din vechea Românie pentru ca aceștia să ocupe posturi în magistratura din Transilvania, acțiune soldată cu unele succese.

Cu toate măsurile întreprinse, lipsa de personal juridic s-a resimțit în decursul întregii existențe a Consiliului Dirigent.

Acoperirea posturilor vacante de notari publici a fost o altă dificilă întreprindere a Resortului de Justiție. O parte a notarilor publici maghiari își părăsiseră posturile, alții au refuzat să depună jurământul. La 28 iunie 1918 A. Lazăr printr-o adresă a cerut tuturor președinților de tribunale o situație exactă cu privire la notarii care au depus jurământul, care ar accepta să-l depună, care din aceștia mai puteau fi menținuți încă în mod provizoriu în funcții. Raportul care trebuia trimis resortului urma să cuprindă și propuneri în vederea numirii de noi notari și să fie avizat de prefect. Răspunsurile sosite pe adresa Resortului de Justiție oferă date precise din acest domeniu⁴³⁸. Consiliul Dirigent prin numirile de notari făcute în mai multe ședințe, a căutat să înscrie pe un făgaș normal și activitatea notariatelor publice, instituții importante în ansamblul vieții cotidiene.

Paralel cu preluarea instanțelor judiciare și cu eforturile de încadrare a lor cu personalul necesar, s-au abrogat unele legi, s-au pus prevederile altora în concordanță cu situația politică de după Unire, s-a sistat activitatea unor organe judiciare și s-au creat altele noi, s-au făcut schimbări în organizarea administrativă a instanțelor judiciare.

---

⁴³⁸ Idem, *Iond. Consiliul Dirigent Resortul de justiție*, d. 1/1919.

Prin Decretul V din 8 februarie 1919 se declara cu putere retroactivă „de nul și neavenit în toate consecințele sale” pe teritoriul Transilvaniei Art. XVII din 1915 referitor la responsabilitatea materială a „trădătorilor de patrie”, precum și ordonanțele date în această materie⁴³⁹. Tuturor celor atinși de sancțiunea legii și a ordonanțelor li se acorda completa reintegrare în drepturi. Prin Ordonanța din 2/15 februarie 1919, de aplicare a Decretului V, se ordona imediata sistare a procedurilor intentate sub titlul trădării de patrie în temeiul legii și a ordonanțelor amintite și ridicarea sechestrelor. Se realiza prin aceste dispoziții pe lângă o recompensare materială și o importantă reabilitare morală a acelor care au avut mult de pățimit în anii primului război mondial pentru sentimentele de unire frățească nutrite pentru frații de dincolo de Carpați. Era o răsplată pentru anii de pribegie, internare, de deznădejde.

Așa după cum am mai amintit, după Unire s-a sistat activitatea unor organe judiciare, creindu-se în schimb altele. Astfel, prin Decretul I se suspenda jurisdicția Curțiilor cu jurați atât pentru infracțiunile de drept comun cât și pentru cele de presă.

Consiliul Dirigent a instituit și o Comisie de examinare pentru examenele de capacitate ale avocaților, care și-a început activitatea la 28 iunie 1919 la Cluj, avându-l ca președinte pe Emil Hațieganu. Un alt organ judiciar care s-a creat a fost Consiliul suprem disciplinar al avocaților. Ca președinte a fost numit de către șeful Resortului de Justiție, Pompei Micșa, președintele Curții de Apel din Cluj, iar ca președinți, Gustav Haupt, consilier la același for și Demetrie Kiss avocat din Oradea.

O altă situație în care dialogul, cumpănirea atentă a lucrurilor din partea Resortului de Justiție au dus la soluția cea mai adecvată, a fost chestiunea forului judecătoresc suprem pentru instanțele din Transilvania. Prin unirea Transilvaniei cu România, jurisdicția Curiei din Budapesta nu se mai exercita asupra teritoriului Transilvaniei, și ca atare Curțile de Apel, tribunalele și judecătoriile de aici nu dispuneau de un for suprem judecătoresc,

---

⁴³⁹ „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, p. 11.

stare de lucruri care nu se putea prelungi prea mult. Deși problema unei Înalte Curți de Casație a stat mereu în atenția Resortului, pași concreți în această direcție nu s-au putut întreprinde decât atunci când autoritatea Resortului de Justiție se exercita asupra întregului teritoriu unit cu România. La 14 iulie 1919 printr-o adresă semnată de A. Lazăr se solicita opinia instituțiilor subordonate asupra modalității de organizare și a locului forului judecătoresc suprem⁴⁴⁰. Conformându-se sugestiei cuprinsă în adresa Resortului, membrii Curții de Apel din Cluj s-au întrunit în 19 iulie 1919 într-o ședință plenară destinată scopului amintit. În cuvântul său, dr. Gavril Chindriș, președinte de senat la Curtea de Apel, a fost de părere „că deja de acum să se formeze o secție specială transilvăneană pentru teritoriile unite din fosta Ungarie”. Și aceasta, considera el, cu toate că la prima vedere constituirea ei la Cluj părea mai convenabilă pentru public și juriști. „Dar totuși fiind vorba numai de un timp de tranziție în care timp și comunicația se va ușura și după care secția transilvăneană de sine s-ar sista, dar și din punctul de vedere al unificării limbii juridice și a legilor e motivat ca secția transilvăneană să-și aibă de acum sediul în București, căci așa fără tranziție deja de la formarea secției s-ar introduce un limbaj unificat”⁴⁴¹. În finalul ședinței președintele Curții de Apel, a sintetizat decizia ședinței, în sensul că autoritatea Înaltei Curți de Casație și Justiție din București să se extindă și asupra teritoriului Transilvaniei și în cadrul ei să se formeze o secție transilvăneană cu sediul la București. Soluția propusă și argumentele pe larg expuse în favoarea ei au fost aduse la cunoștința lui Aurel Lazăr la 28 iulie 1919. Necesitatea uniformizării justiției la nivelul întregii țări, imperativ major al epocii istorice respective, era considerentul decisiv în favoarea propunerii făcute. „Considerînd — se spunea în adresa Curții de Apel din Cluj — că unificarea modului de cugetare și dezvoltarea unui limbaj juridic curat românesc cu cea mai posibilă ușurință numai așa se poate asigura, dacă forul judiciar suprem de la început e laolaltă, unitar și așa prin

---

⁴⁴⁰ Arh. St. Cluj-Napoca, fond. Curtea de Apel Cluj, Prezidențiale, d. 195/1919.

⁴⁴¹ Ibidem.

ședințele plenare și altminterea în diferitele secții va fi cu puțință atingerea cotidiană a cărui efect salutar în toată privința e fără îndoială⁴⁴².

În consens cu opinia realistă, care s-a impus în epocă, forurile de la București, au emis un Decret — lege, al cărui conținut a fost discutat și în ședința Consiliului Dirigent din 5 noiembrie 1919, prin care s-au înființat trei secțiuni transilvănene pe lângă Curtea de Casație și Justiție din București: a IV-a care judeca recursurile în materie de drept civil și de procedură civilă (președinte G. Plopu), a V-a pentru dreptul și procedura penală (președinte Iustin Pop), și a VI-a pentru afacerile comerciale, ca și pentru cauzele care țineau de resortul Contenciosului administrativ și cele ale judecătoriei pentru conflicte de atribuțiuni din Transilvania (președinte A. Marta)⁴⁴³. Odată cu crearea acestor secțiuni, a căror organizare diferea doar în detalii de cea a secțiunilor care judecau recursurile de la forurile judiciare din vechea Românie, justiția din întreaga țară dobîndea un for suprem unic, pas important în procesul uniformizării generale a justiției.

Funcționarea Resortului de Justiție — ca și a întregului Consiliu Dirigent — a încetat de facto la 10 aprilie 1920, ca urmare a desființării acestui organism provincial de către guvern. În manifestul *Către națiunea română din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș*, adevărat bilanț al activității Consiliului Dirigent, referitor la justiție se arăta că au fost reorganizate cele 4 Curți de Apel, toate procuraturile generale, 20 de tribunale, totalitatea Parchetelor, 116 judecătorii de ocol și se reorganizaseră barourile avocațiale. Problemele de justiție din Transilvania au trecut în competența departamentului central, într-o primă etapă, prin intermediul Secretariatului General din cadrul Comisiei Regionale de Unificare și Descărcare de la Cluj. Procesul de organizare unitară a justiției, unificarea legislației s-au realizat treptat și mult mai lent decît s-a crezut la 1918.

*

---

⁴⁴² Ibidem.

⁴⁴³ Arh. St. București, fond. C.D., A, d. 1/1919, f. 105.

Alegerile parlamentare din noiembrie 1919 constituie un adevărat punct de referință în istoria vieții parlamentare din țara noastră. Au fost primele alegeri din România unită și cele dintâi care s-au ținut pe baza dreptului de vot universal⁴⁴.

Întâlnirea celor aleși pe cuprinsul întregii țări în cadrul Corpurilor Legiuitoare de la București era un fapt cu totul nou, era o întâlnire așteptată de veacuri și reclamată de întreaga evoluție istorică a societății românești. Desfășurate la un an de la înfăptuirea unității politice, într-un moment în care urmările războiului se resimțeau puternic, campania electorală, programele partidelor sau grupărilor politice vor reflecta, într-un dozaaj totuși diferit, două dintre obiectivele fundamentale care se puneau în fața societății românești: grabnica refacere a țării și completa uniformizare a statului român. Alegerile din circumscripțiile Transilvaniei, parte integrantă a procesului unic de la nivelul întregii țări, au fost pregătite și conduse de Consiliul Dirigent. Ținerea lor, principiile care să stea la baza legii electorale s-au stabilit însă la București.

În campania electorală din Transilvania, care a generat o vie activitate politică, precizări de poziții față de principalele probleme social-economice și chiar delimitări organizatorice, de o parte s-a situat P.N.R. — „oficialitatea” — sprijinită de întregul aparat de stat, partid care a realizat o înțelegere cu o parte a grupărilor politice burgheze ale naționalităților conlocuitoare, iar de altă parte — opoziția — neomogenă nici organizatoric, nici programatic sau social, formată din partidul clasei muncitoare și din partide sau grupări politice burgheze. P.S.D. — din septembrie 1919, P.S. — cea mai puternică forță a opoziției se deosebea însă fundamentul atât de „oficialitate” cât și de celelalte partide burgheze din opoziție.

---

⁴⁴ Gheorghe I. Florescu, *Partidele politice în alegerile parlamentare din 1919*, în „Anuar. Inst. Ist. Arh. Iași”, 1972, 9, p. 313—332; M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică a României 1918—1921*. Ed. III, București, 1976; Ioan Scurtu, *Political Parties in Romania after Parliamentary elections (1919—1937)*, în „Anuar. Inst. Ist. Iași”, 1980, 17, p. 63—69; Gh. Iancu, *Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia”, 1973, 18, fasc. 1, p. 91—120, Idem, *Deslășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, în Idem, 1974, 19, fasc. 1, p. 103—131.

Alegerile pentru deputați și senatori în circumscripțiile electorale ale Transilvaniei s-au soldat cu rezultate așteptate, marcînd un succes destul de net al P.N.R.

Cu privire la aceste rezultate se cuvin a fi făcute cîteva observații, care vin să îndrepte erori existente în lucrări istorice mai vechi sau mai noi. Și anume, P.N.R. nu s-a găsit singur în campania electorală și nici n-a fost singurul căruia i-au revenit mandatele. În campania electorală au participat și P. S., Partidul Țărănesc ardelean, Uniunea Națională, Partidul lui Amos Frîncu și grupările politice ale naționalităților conlocuitoare. Mandate de deputați au obținut și Partidul țăărănesc (4), Uniunea Națională (4), independenții (2—3), sașii (8), șvabii (6), maghiarii și secuii (8), slovacii (2), rutenii (1), astfel că P.N.R. a obținut din cele 205 mandate circa 170. În privința mandatelor de senatori la cele 2 mandate ale unor adversari ai P.N.R., se adaugă cele ale naționalităților conlocuitoare: 3 sași, 3 șvabi, 4 maghiari și secui și 1 slovac, deci 13 senatori care nu aparțineau P.N.R.

Prezența deputaților și senatorilor naționalităților conlocuitoare în parlamentul de la București evidențiază, pe de o parte faptul că în acordarea dreptului de vot nu s-a făcut în Transilvania nici o diferențiere pe considerente naționale, iar pe de altă parte, hotărîrea celei mai mari părți a naționalităților conlocuitoare de a munci și trăi alături de poporul român, contribuind la propășirea de ansamblu a statului român.

Succesul P.N.R. are cîteva explicații care nu țin neapărat de programul partidului, ci decurg din condițiile specifice ale anului 1919. P.N.R. s-a prezentat în campania electorală auroleat de un trecut istoric în care făcuse în unele momente dovada că este exponentul poporului român din Transilvania, și în special ca un partid care a militat și a contribuit la făurirea Unirii de la 1 decembrie 1918. Pe de altă parte, a fost singurul partid cu o organizare centrală și locală ce a putut desfășura o intensă și neîntreruptă campanie electorală pe tot cuprinsul Transilvaniei, beneficiind din plin de sprijinul autorităților. În același timp, Partidul Socialist, principalul său adversar s-a abținut de la vot, Partidul Țărănesc a prezentat candidați doar în unele circumscripții, iar Uniunea Națională și ea grupare lină și puțin numeroasă și-a prezentat candidați doar

în Banat. S-au adăugat și înțelegerile realizate cu grupările naționalităților conlocuitoare și faptul că partidele politice din vechea Românie n-au participat la lupta pentru mandatele din Transilvania.

În lumina acestor considerații, succesul Partidului Național Român își dobîndește adevărata sa semnificație. Nu mai apare ca ceva ieșit din comun, ci ca ceva generat de ansamblul realităților politice din toamna anului 1919.

ACTIVITATEA CU CARACTER SOCIAL-ECONOMIC A CONSILIULUI DIRIGENT

PREOCUPĂRILE PENTRU RE- Desăvârșirea unității de stat
ORGANIZAREA ACTIVITĂȚII a României se înscrie în ga-
INDUSTRIALE, leria evenimentelor semni-
ficative, generatoare de noi
direcții în dezvoltarea de ansamblu a țării noastre.
Diversele domenii de activitate au dobândit sensuri și di-
mensiuni noi. S-a realizat, în sfârșit, o unire a tuturor bo-
gățiilor naturale și a energiilor umane ale poporului ro-
mân, rezultat al unui lung proces de lupte duse în vede-
rea atingerii acestui țel. Dispariția granițelor care sepa-
raseră politicește de-a lungul secolelor pe români, fără a
putea însă împiedica contactele multilaterale, a contri-
buit la realizarea pieții unitare naționale. Într-un aseme-
nea nou cadru economic și politic s-au putut valorifica
într-o mai mare măsură strădaniile depuse pentru înscrie-
rea României în rîndul țărilor cu un mod modern de dez-
voltare.

Necesitatea intensificării procesului de dezvoltare a
unei industrii apărea ca o preocupare cardinală a acelor
vremi, în care evenimentele dureroase din anii 1916—1918,
datorate în mare măsură și slabului potențial industrial al
țării, nu puteau fi uitate. Dar cu toate progresele ce se vor
realiza pe calea industrializării capitaliste, România va
continua să rămână după primul război mondial o țară
slab dezvoltată industrial, agricultura deținînd rolul prin-
cipal în economie.

În cadrul monarhiei austro-ungare industria Transilvaniei ocupase un loc secundar, de interes local, situată departe de materiile prime, de combustibil și de marile centre de consum. Întreprinderile industriale din Boemia, Galiția, Viena sau Budapesta satisfăcând nevoile de consum și de export ale monarhiei, concureau puternic industria din Transilvania¹.

Prin ieșirea Transilvaniei din acest angrenaj neprielnic și prin unirea cu România s-au deschis cu totul alte perspective dezvoltării industriei românești în general, și a celei din Transilvania în special². Se poate prevedea — sublinia un document al vremii — că industria și comerțul în urma noilor constelații comerciale și industriale vor lua un avânt mai puternic și se vor putea aduce la nouă înflorire³. Unirea Transilvaniei cu România n-a fost „numai un act de dreptate istorică și populară, ci și urmarea unei necesități geografice și economice [...] Unirea din 1918 a fost nu doar un act de eliberare politică, ci și o reșezare economică” — scria I. Moga^{3a}. După Unire, dezvoltarea mai intensă a industriei românești se impunea cu necesitate. În cadrul economiei naționale Transilvania ar fi urmat să aibă, în concepția economiștilor Consiliului Dirigent, rolul unui „atelier industrial”, având în agricultura intensivă un suport solid. Dezvoltarea industriei era, în aceeași accepțiune, o condiție indispensabilă pentru

---

¹ G. Ioanițiu, *Le développement de l'industrie du Banat et de la Transylvanie auprès l'Union à la Roumanie*, în „Correspondance économique roumaine”, 1941, nr. 1—2, p. 1—7; Victor Axenciuc, Ioan Tiberian, *Premise economice ale formării statului național unitar*, București, 1979.

² Vezi în sprijinul acestei afirmații: Gustav Gratz, *Die Zukunft der Industrie in Siebenbürgen*, în „Ostland”, 1919, Heft 2, p. 86—95; Victor I. Blășian, *Probleme de industrie națională*, Sibiu, 1919, p. 13, 15, 17—18; Cezar Popescu, *Evoluția industriei din Ardeal după unire*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, Vol. I, București, 1929, p. 489 și următoarele; Ludovic Băthory, *Procesul de relacere a industriei metalurgice din România după primul război mondial (1919—1924)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historia”, 1973, 18, fasc. 2, p. 112—116; Idem, *Rolul industriei carbonifere în economia națională a României (1919—1929)*, în „A.I.I.A. Cluj-Napoca”, 1978, 21, p. 233—252.

³ „Revista economică”, 1919, 21, nr. 26, din 28 iunie 1919, p. 25.

^{3a} I. Moga, *Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus des Rumänischen Bodens*, Bukarest, 1940, p. 63.

păstrarea independenței și suveranității statului român." O țară exclusiv agricolă — se sublinia în Expunerea de motive la proiectul de lege agrară elaborat de Consiliul Dirigent — este tributară țărilor industriale, iar la vreme de restriște își are rezistența redusă, pînă la primejdie"⁴. Aceleași lucruri le sublinia și inginerul Victor I. Blășian, atunci cînd scria că: „în România întregită aflăm toate cerințele întrupării unei industrii reale, corespunzătoare unui stat modern și spiritului timpului ce-l trăim. Ținta străduințelor noastre este și trebuie să fie deci, industria națională, care să ne ajute la independența economică-financiară, fără de care nici un popor nu se va putea dezvoltă în direcțiunea intereselor sale naționale și sociale, ci va rămîne pentru totdeauna robul intereselor capitaliștilor străini, ceea ce va avea ca urmare pierderea independenței politice, trebuind să urmeze directivele dictate și impuse de acești capitaliști străini"⁵. Realizarea pieței naționale unitare a favorizat acest proces, ca de altfel dezvoltarea tuturor ramurilor economiei.

Aportul adus de Transilvania și Banat la patrimoniul general industrial a fost destul de considerabil⁶. La sfîrșitul anului 1918 și începutul lui 1919 însă întreaga economie a țării se resimțea de pe urma distrugerilor și a gravelor perturbări provocate de război și de jaful ocupanților. Situația grea a industriei se datora și lipsei acute de materii prime, de combustibil, uzurii utilajelor, stării deosebit de precare a transporturilor, finanțelor și creditului. Ca urmare a acestor factori în 1919 un mare număr de întreprinderi industriale nu funcționau, iar altele lucrau doar cu o parte din capacitatea de producție, ceea ce a făcut ca producția lor să fie inferioară nivelului antebelic⁷. Dar treptat, pe măsura normalizării situației, prin înmănun-

---

⁴ Marcel Ștriban, Gheorghe Iancu, *Documente privind legislația agrară din anii 1919—1920 referitoare la Transilvania*, în „Revista arhivelor”, 1976, 63, nr. 1, p. 29.

⁵ Victor I. Blășian, *op. cit.*, p. 17—18.

⁶ *Ancheta industrială din 1920*, în „Buletinul industriei”, 1921, nr. 7—9, p. 12, 54, 56, 60—61, 70—71; N. T. Arcadlan, *Industrializarea României*, București, 1936, p. 146—147.

⁷ M. Cioc, I. Arapu, *Memoriu asupra Industriei din România transcarpatină în anul 1919*, în „Buletinul Asociației generale a inginerilor români”, 1919, nr. 11—12, p. 241—261; *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, Cluj, 1927, p. 51.

chierea energiilor întregului popor român, prin crearea pieței naționale unice, s-a reușit depășirea greului moment 1919⁸.

În cadrul Consiliului Dirigent, pînă în august 1919, titularii celor două resorturi — al Industriei și al Ocrotirilor Sociale — cărora le reveneau sarcini multiple privitoare la îndrumarea activității industriale, a raporturilor cu muncitorimea, au fost cei doi reprezentanți social-democrați, Iosif Jumanca și Ioan Flueraș. De la această dată locul lor a fost luat de Mihai Popovici și Tiberiu Brediceanu⁹.

Principalele preocupări ale Consiliului Dirigent în domeniul industriei s-au concretizat în preluarea întreprinderilor care aparținuseră statului austro-ungar, în organizarea instituțiilor care coordonau și îndrumau activitatea industrială, în precizarea poziției față de societățile industriale cu capital inamic și față de capitalul străin în general, în sprijinirea materială a unor întreprinderi, în încercările de soluționare a crizei de combustibil, în reglementări ale condițiilor de muncă și de trai ale muncitorilor.

În perioada începutului, a tatonărilor, un util schimb de opinii între industriașii, inginerii și tehnicienii români s-a realizat cu ocazia lucrărilor Congresului lor ținut la Sibiu în 17 și 18 decembrie 1918. După o analiză amănunțită a activității productive în multiplele ei aspecte, s-au adoptat mai multe hotărîri care aveau în vedere refacerea economică, și care au fost prezentate Consiliului Dirigent.

În urma mutațiilor politice de după 1 decembrie 1918, un grup de întreprinderi miniere și metalurgice care aparținuseră statului austro-ungar, și anume: minele metalifere și uzinele metalurgice din Baia Mare, minele de la Abrud și Săcărimb, Uzina metalo-chimică Zlatna, Uzinele siderurgice și domeniile Hunedoarei, minele de cărbuni din

---

⁸ V. Axenciuc, *Unificarea organismului economiei naționale și refacerea economică postbelică în România*, în „Revista de istorie”, 1977, 30, nr. 5, p. 931—947.

⁹ Printre funcționarii superiori ai Resortului au fost: Emil Buie, secretarul personal al șefului de resort, Francisc Ambruș, V. F. Blankenberg, Traian Pășcutiu, șefi de Secție; David Demian, subșef de Secție; Ioan Apolzan, Ernst Wissenberger, Rudolf Metze, Cornel Groșoreanu, Augustin Vancea, etc.

Lonea, Uzinele siderurgice Cugir și exploatările de gaz metan din podișul Transilvaniei au trecut în proprietatea statului român¹⁰. Pentru administrarea acestora s-a creat în februarie 1919 în cadrul Resortului de Industrie o Direcție a Minelor, avându-l în frunte pe Victor Blășian, subdirector general, pe Ion Andrea, director la Cugir pe Andrei Lupan, la Hunedoara pe Iosif Onciu, la minele din Baia Mare pe Alexandru Iancu și la cele din Valea Jiului pe Iosif Iancu. Minele și întreprinderile amintite au fost preluate în cursul lunilor martie—aprilie 1919. Astfel, Uzinele de fier din Hunedoara — care își încetaseră la 5 noiembrie 1918 activitatea, din lipsă de combustibil — au fost preluate de Consiliul Dirigent la 27 martie 1919. La 24 februarie/9 martie 1919 Consiliul Dirigent a aprobat preluarea minelor din Baia Mare, numind și conducerea lor provizorie. Până la ocuparea funcțiilor de cei numiți, minele urmau să fie conduse de o comisie formată din 3 membri. La 18/31 martie 1919 Resortul de Industrie înștiința Consiliul Dirigent că în urma cererii Comandamentului militar de acolo, minele din Baia Mare n-au fost preluate ci puse sub control. Nici până la sfârșitul anului 1919 regiunile miniere din Baia Mare n-au trecut sub controlul organelor Consiliului Dirigent, acesta suspendând doar eliberarea permiselor de exploatare și acordarea de concesiuni¹¹.

Având în vedere importanța deosebită a Inspectoratelor industriale pentru controlul activității industriale, pentru cunoașterea condițiilor de muncă ale muncitorilor, Consiliul Dirigent a decis la 31 decembrie 1918 reînființarea lor. Prin Ordonanța nr. 166 din 23 februarie/8 martie 1919, elaborată de Resortul de Industrie și de cel al Ocrotirilor Sociale, se înființau, avându-se în vedere considerente economice și administrative, 9 Inspectorate industriale, stabilindu-se județele asupra cărora își exercitau autoritatea,

---

¹⁰ I. Buruiană, *L'activité des entreprises minières et métallurgiques de l'Etat en Transylvanie pendant la période 1925—1931*, în „Correspondance économique roumaine”, 1933, nr. 1, p. 3; Gheorghe Dobre, *Nivelul și structura economică a țării în anii 1918—1921*, în *Progresul economic în România, 1877—1977*, București, 1977, p. 216—219.

¹¹ V. Pușcariu, C. I. Motăș, *Uzina metalurgică din Zlatna*, în „Analele minelor din România”, 1919, nr. 5, p. 319.

atribuțiile și organele serviciului industrial¹². Acestea din urmă erau: Inspectoratul general industrial cu sediul la Sibiu, apoi la Cluj, inspectorii și subinspectorii industriali și personalul auxiliar. Inspectorii erau obligați să studieze temeinic starea de fapt a întreprinderilor, să discute cu patronii și cu muncitorii, după care să înainteze rapoarte și propuneri de îmbunătățire a situației industriale, Resortului de Industrie.

Problemele economice complexe și multiple ce se cereau a fi rezolvate, au determinat Resortul de Industrie să propună și Consiliul Dirigent să aprobe în ședința din 21 septembrie 1919, constituirea unui organism economic la nivelul Transilvaniei, care urma să facă și legătura cu Consiliul Superior al Economiei Naționale de la București. S-a înființat astfel, pe lângă resortul amintit, Consiliul Economic Central, compus din șefii de resort de la Industrie și Comerț, Agricultură, Finanțe și Comunicații, respectiv reprezentanții lor, directorul central al C.F.R., directorul central al poștelor, telegrafului și telefoanelor, șeful serviciului edil, directorul general al minelor și un delegat special al Ministerului Industriei și Comerțului din București¹³. Acestora li se adăugau câte doi reprezentanți ai industriașilor, comercianților, agricultorilor mari și mici, ai financiarilor, ai meseriașilor, ai muncitorilor aleși de asociațiile lor profesionale și un reprezentant al Camerelor de Comerț și Industrie, numit la început de Consiliul Dirigent, și câte un specialist în științe economice, inginerie, agronomie, silvicultură, un jurist, numiți de asemenea de către Consiliul Dirigent. Consiliul și comisile, care se constituiau în cadrul lui, urmau să studieze o gamă variată de procese economice, pentru a putea, apoi, oferi cercurilor conducătoare sugestii utile de soluționare a lor. Consiliul Economic Central s-a alcătuit din 25 de membri, printre care se numărau și socialiștii I. Ciser și Gh. Grădinar. Din cadrul lui, Consiliul Dirigent a desemnat 5 persoane care să participe la lucrările Con-

---

¹² „Gazeta Oficială”, nr. 16, din 12 martie 1919, p. 13.

¹³ „Gazeta Oficială”, nr. 57—60, din 1919, p. 12—13. Textul rectificat, în „Gazeta Oficială”, nr. 77, din 20 decembrie 1919, p. 1—2.

siliului Superior al Economiei Naționale¹⁴. În ședințele ținute la Sibiu în 13, 14 și 15 octombrie 1919 Consiliul Economic Central a dezbătut — așa cum reiese din adresa șefului Resortului de Industrie din 4 octombrie 1919 trimisă președintelui Camerei de Comerț și Industrie din Brașov — chestiuni referitoare la valută, la coroanele ștampilate, la refacerea și încurajarea industriei naționale, la „naționalizarea” industriei și la împiedicarea pătrunderii capitalului străin în întreprinderile din Transilvania¹⁵. Prin componență și preocupări, Consiliul Economic Central, creație economică reclamată de momentul istoric respectiv trebuia să constituie un competent factor consultativ pentru cei chemați să dirijeze viața economică a Transilvaniei pe perioada de tranziție, integrată organic în ansamblul economic al României unite.

Între Consiliul Dirigent și Camerele de Comerț și Industrie, instituții a căror menire era promovarea industriei și a comerțului s-au stabilit strânse legături. Din inițiativa lui Mihai Popovici, Consiliul Dirigent a decis ca șeful Resortului de Industrie și Comerț să numească un delegat permanent pe lângă fiecare Cameră de Comerț și Industrie, ca organ de legătură între resort și Camere. Delegatul permanent trebuia să participe la ședințele Camerei, să contrasemneze procesele verbale, având dreptul de a suspenda executarea deciziilor luate în ședințe, pînă cînd Resortul se pronunța asupra lor. Bilunar trebuia să înainteze dări de seamă despre activitatea Camerelor, pentru aceasta putînd controla toate lucrările și actele lor¹⁶. Din partea Camerelor de Comerț și Industrie, Consiliul Dirigent a primit numeroase propuneri privind înviorarea activității într-un domeniu sau altul al producției materiale.

---

¹⁴ Aceștia au fost: A. Vlad, V. Bontescu, M. Popovici, Ion Vulcu, Stan Vidrighin, Cf. Proces verbal din 14 noiembrie 1919. Ei au fost confirmați prin Decretul-lege nr. 5131 din 30 noiembrie 1919, Cf. Arh. St. București, *Iond. Min. ind. și comerțului*, d. 330/1919, f. 1.

¹⁵ Arh. St. Brașov, *Iond. Camera de Comerț și Industrie Brașov*, mapa 45—53, Procese verbale. Vezi invitația trimisă de M. Popovici lui C. Martinovici, Consilier agricol în Cluj, de a participa la lucrările Consiliului, Cf. Arh. St. Cluj-Napoca, *Iond. Consiliul Dirigent Resortul de Agricultură*, d. 3/1919, f. 612 (În continuare-*Iond. R. A.*).

¹⁶ Idem, *Iond. Camera de Comerț și Industrie Cluj*, d. 2/1918—1926, p. 59; Arh. St. Tîrgu Mureș, *Iond. Prefectura județului Mureș*, d. 13/1919, f. 81.

Astfel, în ianuarie 1919 Consiliul Dirigent a cerut Camerei din Cluj întocmirea unui raport amănunțit despre neajunsurile vieții industriale și modul de remediere a lor. După ample consultări ale membrilor Camerei cu conducătorii unor mari întreprinderi, la începutul lui februarie 1919, raportul a fost înaintat Consiliului Dirigent. Dezorganizarea transporturilor, lipsa cărbunilor și a materiilor prime — se arăta în raport — erau factorii care făceau ca activitatea întreprinderilor să stagneze. De aceea Camera a cerut Consiliului Dirigent și Comandamentului militar luarea unor măsuri urgente în aceste domenii „și nu fără rezultat, — se aprecia în același raport — căci în fine am putut înconjura sistarea totală a lucrărilor din fabrici”¹⁷.

Camera din Brașov stabilise legături cu Consiliul Dirigent încă în februarie 1919. Pentru a putea oferi Consiliului Dirigent date precise despre situația întreprinderilor de pe teritoriul Camerei, biroul ei s-a edificat asupra acestui fapt prin intermediul mai multor circulare. O dată cu informațiile trimise — din care rezultă că parte din întreprinderi nu lucrau cu întreaga capacitate de producție, parte nu lucrau de loc — se făceau și propuneri concrete de îmbunătățire a situației. Se indicau de asemenea forurilor competente produsele industriale din Transilvania care ar fi putut găsi o rentabilă piață de desfacere în vechea Românie¹⁸.

Dificultățile cu care erau confruntate întreprinderile industriale, datorate lipsei de mașini sau părți de mașini, și mai ales materiilor prime, a determinat conducerea Camerei din Brașov să discute în repetate rânduri cu reprezentanții diferitelor ramuri industriale, informând și Consiliul Dirigent despre aceste demersuri. Din această fază s-a trecut la organizarea, de comun acord cu celelalte Camere din Transilvania, și cu concursul Consiliului Dirigent, a unor călătorii industriale în orașele din vechea Românie, în primul rând. Dar fiindcă nici pe piețele din vechea Românie nu-și puteau procura mașinile și alte produse industriale, s-a impus necesitatea cercetării piețelor

---

¹⁷ *Cronica Camerei de Comerț și Industrie din Cluj pe anul 1919*, în „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Cluj”, 1922, 1, nr. 1, p. 6.

¹⁸ „Revista economică”, nr. 26, din 28 iunie 1919, p. 257, 258.

din Apus. Acestui scop i-au servit cele două călătorii efectuate, sub patronajul Consiliului Dirigent, sub conducerea colonelului Metze, funcționar al Resortului de Industrie, la care au participat reprezentanți ai unor mari firme industriale și comerciale din Transilvania, pentru importarea din Cehoslovacia, Austria și Germania de mașini, obiecte de echipament, articole de montări tehnice în vederea întregirii părților de mașini uzate sau care lipseau¹⁹. Tot pentru procurarea de materiale necesare repunerii în funcțiune a întreprinderilor industriale, Consiliul Dirigent a hotărât în 25 februarie 1920 trimiterea de delegați în Germania.

În vederea refacerii economice era imperios necesară potențarea producției industriale. Din cauza costului mare al tuturor construcțiilor și instalațiilor de mașini, a dificultăților de procurare a utilajelor, capitaliștii nu erau prea dispuși să înființeze noi fabrici, condiție sigură a creșterii volumului industriei. Acțiunea de înființare de noi întreprinderi se cerea sprijinită de stat. De aceea prevederile Art. de lege III din 1907 despre încurajarea industriei și a Legii din 1912 din vechea Românie în aceeași cauză au fost mult comentate. Se susținea mai ales necesitatea extinderii, cu unele îmbunătățiri dictate de noile împrejurări, a legii din vechea Românie.

Legea încurajării industriei a făcut obiectul a trei memorii întocmite de Camera de Comerț și Industrie din Brașov, înaintate la 29 iunie 1919 Consiliului Dirigent, la sfârșitul anului 1919 guvernului de la București și la 10 aprilie 1920 Inspectoratului general de industrie de la Cluj. În primul memoriu se reliefa avantajele de care ar fi trebuit să se bucure întreprinderile formate în Transilvania după 1 ianuarie 1919, avantaje care ar fi dat un real impuls înființării de noi întreprinderi²⁰. Celelalte două memorii, după o temeinică analiză a realităților economice în interdependența lor, cuprind soluții concrete în vederea intensificării vieții industriale, cu efecte deosebite asupra ansamblului economic al țării întregi²¹. Necesitatea existenței

---

¹⁹ Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. R. A.*, d. 3/1919, f. 628.

²⁰ Arh. St. Brașov, *fond. cit.*, d. 13/1920, f. 8—9.

²¹ *Ibidem*, f. 1—7. Cel prezentat guvernului, Cf. *Idem*, mapa 45—53, Proces verbal din 16 februarie 1920.

unei singure legi pentru încurajarea industriei la nivelul României unite și grăbirea lucrărilor pregătitoare pentru elaborarea ei, cu concursul tuturor factorilor competenți ai țării, erau deziderate de maximă valoare cuprinse în aceste memorii. Se afirma o dată în plus, că nimic nu putea dobîndi perenitate și eficiență fără conlucrarea tuturor forțelor românești și fără dispariția cît mai rapidă a oricăror particularități provinciale, rămășițe ale trecutului.

O ilustrare a extinderii legii încurajării industriei din vechea Românie în Transilvania o constituie aprobarea acordată de Ministerul de Finanțe, Direcțiunea Generală a Vămilelor ca toate mașinile, părțile de mașini și accesoriile necesare întreprinderilor, sosite direct pe adresa întreprinderilor din Transilvania erau scutite de taxele vamale și de import. Pînă la îndeplinirea formelor fixate de amintita lege — pentru a se cîștiga timp — materialele puteau intra în țară fără taxe de import, dacă aveau viza din partea Consiliului Dirigent. Asupra cererilor întreprinderilor, care trebuiau să aibă avizul Inspectoratelor industriale, decideau Resorturile de Comerț, Industrie și Finanțe²². Extinderea în fapt în Transilvania a legii pentru încurajarea industriei din Vechea Românie s-a înfăptuit la sfîrșitul anului 1920²³.

În momentele grele ale începutului, întreprinderi industriale, în special cele aparținînd statului, au beneficiat și de ajutoare bănești din partea Consiliului Dirigent²⁴.

După încheierea războiului mondial multiple și complexe probleme economice, politice și naționale își așteptau rezolvarea. Stabilirea configurației economice și politice a Europei postbelice, în special, a constituit o parte esențială a lucrărilor Conferinței de pace deschisă la Paris la 18 ianuarie 1919. În cadrul mării probleme a despăgubirilor pe care trebuiau să le suporte țările învinse, se înscrie și atitudinea față de capitalurile inamice investite în societățile industriale, bancare și comerciale aflate pe teritoriul statelor învingătoare și aliate. România a cărei

---

²² Ordonanța nr. 11166/C din 24 octombrie 1919, în „Gazeta Oficială”, nr. 74, din 6 decembrie 1919, p. 3—4.

²³ Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 3321 publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 202, din 14 decembrie 1920.

²⁴ Proces verbal din 19 mai, din 28 iulie, din 13 august, din 4 octombrie 1919, din 1 martie și 5 martie 1920.

mare parte din teritoriu se aflase sub ocupația germană, cu care se uniseră teritorii ce aparținuseră fostei monarhii, era direct interesată de felul în care Conferința de pace decidea asupra acestor bunuri. Aceasta cu atât mai mult cu cât se întrevedea că despăgubirile ce urmau să se acorde României ca recompensă pentru uriașele pagube suferite vor fi infime.

Înainte chiar de semnarea tratatelor de pace, guvernul român și-a precizat poziția față de bunurile ce aparținuseră fostelor state inamice. Astfel, atunci când prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 7 decembrie 1918 se treceau în proprietatea statului român minele de la Lonea, acestea urmînd a fi administrate de Ministerul de Industrie și Comerț, în înțelegere cu Consiliul Dirigent, se menționa în plus, că, minele aparținînd societăților inamice se vor pune sub sechestru judiciar²⁵. Prin alte dispoziții, ulterioare, se specifica că statul avea dreptul să lichideze părțile, acțiunile, creanțele și drepturile de orice fel aparținînd supușilor țărilor fost inamice la data de 14 august 1916, indicîndu-se și procedura de lichidare. Într-un asemenea context trebuia să se desfășoare în anii de după război așa-numita politică de „naționalizare”, prin care capitalul german și austro-ungar ar fi trebuit să intre în patrimoniul statului român. În acțiunea de „naționalizare”, acest termen are în vedere structura națională și nu forma proprietății, s-au ciocnit, însă, atât interesele capitalului românesc cu cel străin aliat, cât și interesele fiecărui grup în parte. În cazul Transilvaniei s-au manifestat distinct cele două grupări interne, care căutau să-și impună supremația economică aici. Marea finanță liberală, în frunte cu Banca Românească, încerca să facă „naționalizarea” în folosul ei, în timp ce burghezia românească ardeleană, avînd ca exponent Partidul Național Român, dorea cucerirea pîrghiilor economice din acest teritoriu²⁶. Reversul politic al acestei dispute economice l-a constituit rivalitatea dintre cele două partide.

Cercuri financiare și industriale românești din Transilvania se pronunțau pentru ca operațiunea „naționalizării”

²⁵ L. Báthory, *Capitalul străin în industria minieră din România (1918—1924)*, în „A.I.I.A. Cluj”, 1975, 18, p. 250.

²⁶ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, 1960, p. 77—78.

să se facă în interesul lor, invocând în sprijinul acestei dorințe și politica discriminatorie față de români a fostei monarhii în materie industrială. Astfel la Congresul inginerilor români, ținut în decembrie 1918 s-a cerut ca întreprinderile cu capital străin să fie puse sub controlul Reuniunii Tehnicienilor Români, înființată cu acel prilej, ca ele să angajeze cel puțin 50% funcționari și muncitori români, și la ele să participe cu capital atât statul cât și industriașii români²⁷. S-a opinat deci pentru un control și nu pentru o lichidare.

După ce la 18/31 martie 1919 s-a hotărât în Consiliul Dirigent ca Resorturile Industriei, Comerțului și de Finanțe să pregătească conspectele întreprinderilor industriale, comerciale și financiare „care trebuie puse sub control”, a doua zi s-a hotărât ca întreprinderile cu capital fost inamic să se pună „sub pază și control”, și nu sub sechestr²⁸. În spiritul acestei hotărâri, care denotă suficientă prudență, în cursul aceleiași luni Consiliul Dirigent a trecut sub controlul său toate societățile, asociațiile, întreprinderile industriale și comerciale din Transilvania care își aveau sediul principal pe teritoriul Ungariei. Aceștia li se interzicea efectuarea oricăror tranzacții comerciale, fie direct, fie prin persoane interpușe, cu societăți comerciale sau cu particulari de pe teritoriul Ungariei. Pentru a constata respectarea acestor dispoziții, șefii Resorturilor de Finanțe și Comerț puteau numi un controlor pe lângă ele. Operațiunile făcute contrar acestor hotărâri se considerau nule de drept, iar societățile se puneau sub sechestr²⁹.

În perioada următoare, guvernul a emis noi dispoziții menite a pune la adăpost bogățiile miniere ale țării de pericolul înstrăinării lor. Astfel, prin Decretul-lege din 6 iunie 1919 se interzicea, pînă la noi dispoziții, acordarea oricăror titluri de explorare și exploatare minieră, pentru ca apoi printr-un alt Decret-lege din 7 octombrie 1919 să se interzică pînă la 6 luni după încheierea păcii orice tran-

---

²⁷ Gh. Iancu, *Preocupări ale Consiliului Dirigent pentru reorganizarea activității industriale în Transilvania (1918—1920)*, în „*Mari-sia*”, 1975, 5, p. 272.

²⁸ Proces verbal din 18/31 martie; din 19 martie/1 aprilie 1919.

²⁹ „*Gazeta Oficială*”, nr. 26—28, din 30 aprilie, 3, 10 mai 1919, p. 9—10.

zație și concesiune privind bunurile miniere sau industriale³⁰.

Între timp, încheierea tratatului de pace cu Austria la 10 septembrie 1919 la Saint-Germain a oferit posibilitatea cercurilor politice și economice românești să constate că puterile aliate nu puteau lichida capitalul austriac în totalitatea lui, decât a celui aflat pe teritoriul acestor state în momentul declanșării războiului mondial, în timp ce pe teritoriile desprinse din monarhie și unite cu state aliate puteau fi lichidate doar bunurile care aparținuseră statului austriac³¹. Dispozițiile tratatului de la Saint-Germain cu privire la situația juridică a „capitalului inamic” a îndemnat în continuare la prudență, apreciindu-se că ele vor fi similare și în cazul tratatului de pace ce urma să se încheie și cu Ungaria.

Mergînd pe linia protejării avuțiilor țării și a controlării societăților cu capital fost inamic, în 1920 Consiliul Dirigent a condiționat de aprobarea sa și constituirea noilor societăți, nu numai sporirea capitalului, fapt reclamat de guvernul maghiar în februarie 1918. O detaliată expunere a poziției Consiliului Dirigent față de capitalul german și austro-ungar a fost făcută de Victor Bontescu, în calitate de ministru al Industriei și Comerțului, în parlament, relevîndu-se necesitatea dar și justetea hotărîrilor Consiliului Dirigent din luna aprilie 1919. Pe parcursul luării de cuvînt el a fost de mai multe ori întrerupt și combătut de deputați liberali³².

Tratatul de pace încheiat cu Ungaria la 4 iunie 1920, deci după încetarea activității Consiliului Dirigent, a cuprins în aceste domenii, prevederi similare cu cele din tratatul de pace cu Austria.

În general, „naționalizarea” promovată de burghezia română a însemnat pătrunderea unor capitaliști români în consiliile de administrație și preluarea unui număr de acțiuni și nicidecum lichidarea capitalului austro-ungar, ceea ce nici n-ar fi fost posibil.

---

³⁰ Ludovic Báthory, *Contribuția industriei carbonilere la dezvoltarea social-economică a României între 1919—1929*, Teză de doctorat, Mss, Cluj-Napoca, 1981, p. 26.

³¹ *Ibidem*, p. 28.

³² *Dezbaterile Adunării Deputaților Sesiunea 1919—1920*, p. 780—781 (În continuare — D.A.D.).

O adevărată camuflare a capitalului „inamic” s-a înregistrat în cazul minelor de aur „Musariu Ruda 12 Apostoli”, proprietatea unei firme germane³³. Din cauza unor reale dificultăți financiare, după război, societatea s-a văzut nevoită să încerce să-și vîndă drepturile de exploatare. La 21 iulie 1919 Consiliul Dirigent a decis să pună minele sub sechestru, studiind în același timp oferta de vînzare. Dar de fapt, minele au fost puse doar sub control, așa după cum au afirmat doi dintre membrii Consiliului Dirigent, Aurel Vlad și Victor Bontescu³⁴. Ceva mai tîrziu firma germană și-a vîndut dreptul de exploatare societății „Mica”, evitînd astfel lichidarea.

În decembrie 1918 firmele S. A. Uricani și Salgó—Targjan au oferit spre vînzare Consiliului Dirigent acțiunile acestor mine³⁵. Din lipsă de capital, Consiliul Dirigent n-a putut încheia tranzacția. De aceea, Victor Bontescu s-a deplasat la București, la Ministerul de Industrie și Comerț pentru a solicita sprijin. Demersurile întreprinse pe lîngă ministerul amintit ca și pe lîngă cel de Finanțe n-au dus la nici un rezultat. În schimb, din inițiativa lui Vintilă Brătianu, ministrul de finanțe, Tancred Constantinescu a negociat în secret în Elveția afacerea în numele financiarilor din jurul Băncii Românești, fapt pentru care el s-a ales cu un comision de 2,5 milioane franci elvețieni. După mai multe tratative, se va ajunge la un acord, prin care grupul maghiar, sprijinit de cercuri financiare franceze și engleze, vindea grupului român, cu preponderență liberală, 55% din acțiuni. Această convenție nu se va aplica însă, deoarece în alte condiții politice interne din Ungaria, și mai ales după încheierea tratatului de pace de la Saint-Germain, proprietarii minelor din Valea Jiului vor căuta să obțină un preț mai favorabil.

După război, România a trebuit să facă față și unor puternice presiuni economice ale capitalurilor americane, franceze sau engleze, care vizau fie acapararea bogățiilor petroliere ale țării, fie bogățiile subsolului din Transilva-

---

³³ L. Báthory, *Dezvoltarea industriei extractive a metalelor prețioase după Unirea Transilvaniei cu România*, în „A.I.I. Cluj”, 1968, 11, p. 162.

³⁴ Aurel Vlad, *Răspuns și lămuriri*, Orăștie, 1920, p. 7—9; D.A.D. 1919—1920, p. 780.

³⁵ L. Báthory, *Capitalul străin...*, p. 254—255.

nia. Astfel, în timp ce primul ministru al României se găsea la Londra i s-au făcut trei oferte de împrumuturi, dintre care una era legată de punerea la dispoziția unei societăți engleze a tuturor bogățiilor subsolului din Transilvania aparținând statului.

O delegație a unor cercuri financiare engleze condusă de deputatul W. Kozens Hardy a sosit la București în octombrie 1919, purtând discuții cu oficialități de aici pe tema exploatării bogățiilor subsolului din Transilvania³⁶. Presa germană care urmărea cu atenție încercările anglo-franceze de a se infiltra pe piața românească își informa prompt cititorii despre prezența lui Kozens Hardy la București, despre întrevederile avute cu regele și cu membri ai guvernului, despre scopurile misiunii sale. „Deutsche Allgemeine Zeitung” din 16 octombrie 1919 relatează că: „Anglia intenționează încheierea unei convenții pe baza liberului schimb în scopul exploatării bogățiilor pământului românesc”³⁷. De la București, delegația a plecat spre Transilvania, la Sibiu, unde a avut mai multe întrevederi cu membri ai Consiliului Dirigent și cu alte persoane. Din partea Consiliului Dirigent, Kozens Hardy și cei doi experți au fost însoțiți de G. Moroianu și de inginer V. Pușcariu, inspector general de mine. În fața suspiciunii cu care a fost urmărită vizita de către cercurile economice din Transilvania, deputatul englez s-a grăbit să declare că „nu am venit cu gândul de a pregăti sau efectua cumpărări de proprietăți de exploatare sau întreprinderi. Anglia nu dorește decât ca să fie în sprijinul României, în opera sa de consolidare economică, prin procurarea a celor ce-i lipsesc mai mult”³⁸. Erau acestea, firește, cuvinte liniștitoare, de circumstanță. Probabil la aceleași tratative se refereau știrile apărute în ziarul maghiar „Dézsi Hirlap” („Gazeta Dejului”) și reluate de „Gazeta Transilvaniei” din 2 octombrie 1919, potrivit cărora un consorțiu financiar englez ar fi cumpărat fabrica de sodă de la Uioara, minele de fier de la Hunedoara, urmînd tratative pentru cumpărarea și altor mine de cărbuni, de cupru, aur, și toate acestea s-ar fi putut realiza — după unele opinii — doar prin mijloci-

---

³⁶ Vezi, Nota 30, *supra*.

³⁷ Staatsarchiv Dresden, *Zeitungsausschnitt-Sammlung*, Nr. 2157.

³⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 214, din 14 octombrie 1919.

rea unor cercuri economice ardelenе, care ar fi obținut un mare număr de acțiuni. „Lucrurile așa prezentate alarmează opinia publică și aruncă o lumină proastă asupra Consiliului Dirigent, care a lăsat să se comită această adevărată crimă națională față de industria Ardealului” — aprecia „Gazeta Transilvaniei” în numărul amintit. Lui M. Popovici, șeful Resortului de Industrie i s-au cerut lămuriri în legătură cu aceste știri. El a replicat că autoritățile române nu erau cu nimic implicate în aceste tratative, întrucât firmele erau particulare, respingînd în același timp acuzațiile formulate împotriva Consiliului Dirigent. Lumină asupra acestei vizite, a conținutului ei, s-a făcut doar peste cîțiva ani în incinta Camerei Deputaților, în ședințele din mai—iunie 1924. La 17 mai 1924 Tancred Constantinescu, ministrul Industriei și Comerțului, în încercarea sa de a discredita P.N.R. a readus în discuție aceste chestiuni, afirmînd că între deputatul englez și Consiliul Dirigent s-ar fi ajuns la un proiect de acord, care ar fi vizat „cesiunea integrală a tuturor bunurilor miniere din Ardeal, publice și particulare, unui grup englez”, în schimbul unui milion de lire sterline³⁹. Mihai Popovici, fostul șef al Resortului de Industrie, a infirmat categoric acceptarea de către Consiliul Dirigent a ofertei lui Kozens Hardy. În sprijinul afirmațiilor sale el prezintă deputaților și o scrisoare scrisă la 2 mai 1924 de Kozens Hardy lui I. Maniu, din care reiese că un atare acord la care se referea Tancred Constantinescu nu se realizase cu Consiliul Dirigent⁴⁰.

După războiul pustiitor, economisirea și valorificarea la un nivel cît mai înalt a combustibilului, descoperirea de noi surse de energie, s-au înscris ca preocupări de seamă pretutindeni. Importanța deosebită a combustibilului pentru repunerea în funcțiune a capacităților industriale ale Transilvaniei justifica interesul acordat de Consiliul Dirigent problemei cărbunilor, gazului metan, curentului electric și materialului lemnos. „O industrie mare, modernă și rentabilă se poate întrupa — remarca Victor I. Blășian — numai în acel stat, care dispune de izvoare de energie în cantitate și calitate corespunzătoare. Lumina și

---

³⁹ D.A.D. 1923—1924, p. 2403.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 3425—3428.

căldura sint sufletul vieții, dar sint și sufletul industriei moderne [...] în România întregită, ne stau la dispoziție, ca izvoare de energie: lemnul, lignitul, cărbunele de piatră, gazul natural, forța apelor, petrolul și turfa⁴¹.

Industria carboniferă din Transilvania se găsea într-o situație destul de precară⁴². Mașini și materiale uzate, exploatarea doar a zăcămintelor bogate și abandonarea straturilor mai subțiri, unele incendii izbucnite la minele din Valea Jiului, nedeschiderea de noi locuri de exploatare, lipsa de capital a societăților miniere, lipsa explozibilului, toate acestea au determinat o scădere sensibilă a producției de cărbune.

Pentru a cunoaște exact starea de lucruri de la minele din Valea Jiului, Consiliul Dirigent a decis la 11 decembrie 1918 ca Iosif Jumanca, șeful Resortului de Industrie, să se deplaseze în zonă, lucru care s-a și întâmplat. Acționînd cu hotărîre și în spiritul intereselor vitale ale economiei românești, Consiliul Dirigent a preluat pe seama sa încă la 21 decembrie 1918 dreptul de distribuire a cărbunilor de la Petroșani, aceasta fiind de competența Resortului de Comunicații. În toamna anului 1919, și anume la 7 noiembrie, repartizarea cărbunilor a trecut la Resortul de Industrie, șeful de resort conducînd personal acest serviciu. Situația minelor din Valea Jiului s-a bucurat de o atenție deosebită și din partea unor ofițeri superiori francezi trimiși de generalul Berthelot să se informeze asupra realităților din Transilvania și Ungaria, misiuni pe care le-am prezentat într-un capitol anterior. La sfîrșitul lunii februarie 1919, la un interval mic de timp, și anume între 26 și 30 Petroșaniul a fost vizitat de colonelul du Tilly, respectiv de generalul Patey, după ce în prealabil randamentul minelor de cărbuni făcuse obiectul unui raport întocmit de locotenent-colonelul Marche. În 26 februarie 1919, orele 11, sosise la Petroșani venind de la Deva colonelul du Tilly. El a fost întîmpinat de colonelul Oprescu, comandantul trupelor române și de J. Winklehner, directorul societății Salgó—Tarján. „D. Winklehner — scria du Tilly în raportul său — mi-a oferit cele mai precise

---

⁴¹ Victor I. Blășian, *op. cit.*, p. 13.

⁴² L. Báthory, *Aspecte privind situația industriei carbonifere din România între anii 1919—1929*, în „A.I.I. Cluj”, 1967, 10 p. 267.

informații asupra stării minei, asupra randamentului ei, asupra exportului și a stării de spirit a muncitorilor”⁴³. Din raportul oral prezentat colonelului de directorul societății, rezultă numărul de muncitori și producția zilnică a Societăților carbonifere de aici, greutățile cu care erau ele confruntate. Un tablou sumbru, care implica măsuri grabnice pentru a se evita încetarea cu totul a exploataării⁴⁴. Lipsa vagonetelor și a cailor, a tuburilor de oțel, a ciocanelor, a ventilatoarelor, a cablurilor, pompele electrice incendiate, centrala de forță și principala mașină de extracție dinamitate, incendii, cheltuieli mari de producție, lipsa de fonduri, toate acestea l-au determinat pe director să solicite posibilitatea, care i s-a și acordat, de a se deplasa la București, pentru a găsi o soluție la ieșirea din acea situație. Până atunci el a insistat ca să se trimită de urgență materialele strict necesare. Colonelul du Tilly a expediat chiar în acea seară generalului Moșoiu o cerere în acest sens.

Generalul Patey a sosit la Petroșani în 29 februarie 1919, orele 16, găsind aici „o situație calmă” și „un destul de mare număr de mineri de origine română — cca. 300”. „Muncitori cehi și sași și femei, care vorbeau limba germană, cărora le-am putut vorbi direct în timpul unei plimbări mi-au spus că situația generală se ameliorează” — nota Patey⁴⁵. Ca un efect al acestei normalizări se înregistra creșterea progresivă a numărului de vagoane de cărbune extras. Din cărbunele extras se trimiteau zilnic câte 50 vagoane în vechea Românie, în timp ce în Ungaria se mai livrau cărbuni doar în schimbul alimentelor de care ar fi avut nevoie România.

Cele două rapoarte la care ne-am referit sînt documente de mare valoare pentru cunoașterea realităților din Valea Jiului la scurt timp după instituirea controlului statului român asupra acestei importante bogății. A fost nevoie de mari eforturi și de un timp mai îndelungat pentru ca lucrurile să intre și aici într-un făgaș normal⁴⁶.

---

⁴³ Arh. St. București, Secția Microfilme, *Franța, Rola* 99, cadru 811 (În continuare — Arh. St. București, *Franța, R. c.*).

⁴⁴ Ibidem, c. 821.

⁴⁵ Ibidem, c. 109, 110.

⁴⁶ Vezi, Nota 30 *supra*, p. 101—113.

Cererile de cărbuni fiind extrem de mari, în situația în care o parte din minele din Valea Jiului erau inundate, la 5 mai 1919 Consiliul Dirigent a decis că se va repartiza cărbuni doar pentru trenuri. Cu toate îndrumările date la 14/17 martie 1919 Resortului de Comunicații de a se îngriji „în marginile posibilității” ca Uzinele statului de la Cugir și Hunedoara să primească cărbunii necesari, acest lucru n-a fost însă într-un totuș posibil, astfel că la 29 decembrie 1919 Consiliul Dirigent se vedea silit să constate că uzinele respective nu funcționau din lipsă de cărbuni. Dacă nici pentru întreprinderile statului nu se putea asigura necesarul de cărbune, cu atât mai puțin beneficiau de cărbuni întreprinderile particulare.

Prețul de vânzare al cărbunilor s-a fixat de Consiliul Dirigent în mai multe ședințe ale sale. Consiliul Dirigent s-a preocupat și de plățirea cărbunilor furnizați de Societățile Salgó—Tarján, plăți ce s-au făcut în coroane, chiar și atunci când s-au pretins lei în locul coroanelor, aflate într-un intens proces de devalorizare.

Cărbunii având o importanță vitală pentru întreaga economie a țării, s-a constituit la Petroșani, în urma consultărilor dintre Consiliul Dirigent și guvern o Comisie de supraveghere a minelor de cărbuni din Transilvania⁴⁷. Ea se compunea din delegați ai Consiliului Dirigent, ai Ministerului de Industrie și Comerț, ai Direcțiunii Generale a C.F.R., ai Direcțiunii Centrale a C.F.R. din Transilvania și ai Marelui Cartier General. Rosturile ei erau de a supraveghea și intensifica producția, de a repartiza cât mai rațional la nivelul întregii țări cărbunii din Transilvania. Această Comisie a funcționat pînă la 23 februarie 1920, cînd Consiliul de Miniștri a hotărît instituirea pe lîngă Ministerul de Industrie și Comerț a unei Direcții a Combustibilului⁴⁸. Direcția urma să dirijeze producția și să repartizeze combustibilul mineral (cărbuni și petrol), să ajute întreprinderile în procurarea de mașini și alte materiale necesare. Vechea Comisie se desființa, rămînînd la Petroșani doar delegatul inginer al Consiliului Dirigent, care devenea reprezentantul Direcției. Dirijarea producției și

---

⁴⁷ „Analele minelor din România”, nr. 14, din 1919, p. 316—318.

⁴⁸ Jurnalul nr. 424 al Consiliului de Miniștri, publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 255, din 10 martie 1920 (În continuare — „M. O.”).

repartizarea cărbunilor din Transilvania la început de o Comisie cu sediul la Petroșani nu s-a dovedit a fi suficient de eficientă și promptă. Centralizarea acestei activități, ca de altfel a tuturor activităților, era reclamată tot mai mult de necesitățile stringente ale economiei naționale. Se adeverează o dată în plus că un organism regional, fie el economic sau politic, nu-și mai dovedea viabilitatea în condițiile realizării statului unitar român.

Pentru a păși mai energic pe drumul industrializării se cereau a fi valorificate toate disponibilitățile de energie de care dispunea solul și subsolul țării. Zăcămintele de gaz metan din cîmpia Transilvaniei se înscriau cu siguranță în rîndul lor. În 1919 gazul provenit de la cele 3 conducte existente se utiliza doar în 4 orașe: Turda, Uioara, Mediaș și Tîrnăveni. Cantitatea de gaz consumată era cu mult mai mică decît zăcămintele existente și decît necesitățile industriei. Extinderea folosirii gazului metan a preocupat atît persoane particulare cît și instituții, înaintîndu-se chiar propuneri în acest sens Consiliului Dirigent. Astfel, studiînd temeinic avantajele folosirii gazului metan, Camera de Comerț și Industrie din Brașov, prin președințele ei, a înaintat Consiliului Dirigent un memoriu pe această temă. Drept urmare, Consiliul Dirigent a cerut propuneri concrete care au fost transmise prin adresa Camerei din 28 martie 1919⁴⁹. Printre altele, se recomanda constituirea unei comisii de specialiști, care dispunînd și de datele oferite de Camera din Brașov, să studieze sub toate aspectele această chestiune. O asemenea Comisie constituindu-se, în mod provizoriu, ședința ei ținută la Resortul de finanțe în 10 iunie 1919 a precedat și a pregătit consfătuirea mai largă de a doua zi⁵⁰. Propunerile făcute de această comisie, după o analiză competentă și complexă a chestiunii gazului metan, au stat la baza discuțiilor anchetei din 11 iunie, desfășurată în prezența șefului Resortului de Finanțe. Dintre hotărârile adoptate menționăm: necesitatea ca în viitor toate izvoarele de energie: gazul natural, cărbunii și petrolul să aparțină aceluiași

---

⁴⁹ *Activitatea Camerei de Comerț și Industrie Brașov pe anul 1919*, în „*Revista economică*”, nr. 26, din 28 iunie 1919, p. 258.

⁵⁰ Arh. St. București, fond. Ministerul Industriei Chimice și Petrolului, d. 4/1919.

serviciu; constituirea Comisiei geologice permanente, din care să facă parte 2—3 membri desemnați de Institutul Geologic din București, stabilindu-i-se componența și atribuțiile; executarea de urgență a unui puț de extracție la Bazna; terminarea celor două sonde aflate în lucru la Șincai și începerea de urgență a construirii conductei de gaz pentru orașul Tîrgu Mureș; propuneri pentru reorganizarea Serviciului de exploatare de gaz a statului din Cluj; cercetările geologice și sondajele să fie efectuate doar de stat, statul putînd concesiona doar dreptul de valorificare a gazului; întrebuintarea rațională a gazului în concordanță cu celelalte izvoare de energie și, întocmirea unei hărți de distribuie rațională a fabricilor conform cu zăcămintele de materii prime și de energie. Pentru a acționa în vederea aplicării propunerilor făcute, inginerul C. I. Motăș se delega pe lîngă Resortul de Finanțe. Ancheta organizată, o modalitate de lucru caracteristică pentru Consiliul Dirigent, a însemnat un demaraj promițător într-un domeniu vital al activității productive, dar pe parcurs s-au realizat prea puține din cele stabilite.

Exploatarea gazului metan din Transilvania aparținea în cea mai mare parte Societății maghiare de gaz metan, cu capital majoritar german (Deutsche Bank). În conformitate cu prevederile tratatului de la Versailles, această societate s-ar fi putut lichida, bunurile ei trecînd în patrimoniul statului român. Unele cercuri economice s-au și pronunțat pentru punerea mai întîii sub administrație forțată și apoi lichidarea societății. Societatea maghiară de gaz metan se înființase la 26 noiembrie 1915 prin participarea Ministerului de Finanțe maghiar (4000 acțiuni), a unei grupări maghiare (8.250 acțiuni), a uneia austriacă (2.500 acțiuni) și germană (12.250 acțiuni)⁵¹. Societatea, creație a lui Deutsche Bank, administrînd una din principalele surse de energie a țării, iar statul român ca succesorul statului maghiar deținînd 1/5 din capital, s-a considerat oportun să se asigure inventarul și averea Societății. De aceea, prin Decisul nr. 3 al Consiliului Dirigent din 16 iunie 1919, Societatea s-a pus sub sechestru judiciar, propunere avan-

---

⁵¹ Gh. Iancu, *Acțiuni ale Consiliului Dirigent în vederea reglementării exploatării gazului metan din Cîmpia Transilvaniei (1919—1920)*, în „*Marisia*”, 1979, 9, p. 399—406.

sată și de consfătuirea din 11 iunie 1919. La 30 iunie 1919 Consiliul Dirigent îl va numi pe ing. C. I. Motăș ca administrator de sechestru pe lângă Societate, el devenind astfel adevăratul ei conducător. Pentru ca el să-și poată desfășura în bune condiții activitatea, Resortul de Finanțe apelează la 5 iulie la cel de Interne, pentru ca aceasta să dispună ca autoritățile administrative să-i dea tot concursul.

În urma acestor decizii, Tribunalul din Alba Iulia, judecatorie minieră în cauza statului român, sesizat de Resortul de Justiție a hotărât punerea sub administrație forțată a averii Societății și numirea ing. E. Roessler, directorul tehnic al Societății ca și curator al cauzei.

În momentul instituirii sechestrului, situația financiară a Societății era deosebit de critică, veniturile pe o lună reprezentând doar 20% din suma cheltuielilor. Într-o asemenea situație, pentru ca lucrările să nu înceteze, până la elaborarea unui nou tarif de vânzare a gazului, care necesita timp mai îndelungat, ing. Motăș a intervenit încă în iulie 1919 pe lângă Resortul de Finanțe în vederea acordării unui credit de 500.000 coroane. În afara acestui credit, Societatea a mai beneficiat din partea Resortului de încă două credite la 1 noiembrie 1919, în sumă de 600.000 cor. și 200.000 lei, garantate prin inventarul Societății. Soluția împrumuturilor nefiind decât un expedient necesar, administratorul de sechestru a sesizat în repetate rânduri forurile competente despre necesitatea sporirii prețului de vânzare a gazului metan. „Nicăieri în lume — afirma el într-un raport adresat Președinției Consiliului Dirigent — nu este un caz cunoscut ca o materie primă să fi rămas cu același preț ca înainte de război”⁵². Se susținea, pe bună dreptate, mărirea prețului gazului metan ca urmare a scumpirii excesive a materialelor și a vieții. În urma mai multor luni de demersuri fără rezultat, lipsa de fonduri devenind amenințătoare, afectând dureros situația materială a muncitorilor, aceștia au declarat grevă. Într-o asemenea situație, Consiliul Dirigent s-a văzut silit la 30 martie 1920 să dispună sporirea tarifului gazului metan de la 2,2 fileri la 12 fileri, începând cu 1 aprilie 1920.

În afara eforturilor de a procura credite, administratorul de sechestru s-a îngrijit de menținerea în funcțiune

---

⁵² Vezi, *Nota 50 supra*.

a personalului superior, a operat reduceri a celui care nu era absolut necesar, a sincronizat activitatea celor două șantiere ale Societății. Tot la propunerea lui, comisia delegată de Resortul de Finanțe, a stabilit locul, în care în primăvara lui 1920 au început lucrările la un puț de rezervă pentru orașul Mediaș, în septembrie 1920 ajungându-se la 180 m adâncime.

Punerea sub administrație forțată, grija ca redevențele ei să nu treacă frontierele țării, ar fi trebuit să constituie, din punctul de vedere al dreptului și al intereselor statului român, doar o etapă din procesul lichidării ei.

Societatea maghiară de gaz metan, al cărui capital era în proporție de 4/5 fost inamic, se declara nemulțumită de această situație, cerând Președinției Consiliului Dirigent scoaterea ei de sub sechestru judiciar. La 24 septembrie 1919 Președinția Consiliului Dirigent va solicita Resortului de Finanțe un temeinic raport cu privire la cererea formulată de Societate. Raportul întocmit la 5 noiembrie 1919, purtând semnătura lui Aurel Vlad, după ce făcea un istoric al formării și evoluției Societății până la 1 decembrie 1918, se pronunța pentru respingerea cererii Societății de a fi scoasă de sub sechestru judiciar. În argumentarea acestei poziții se arăta că „nici un stat nu trebuie să-și înstrăineze izvoarele de energie capitalului străin spre exploatare, întrucât izvoarele de energie sînt elementele de propășire și siguranță cele mai competente”. Se atrăgea de asemenea atenția ca „înainte de a se lua în toată România o măsură generală referitoare la societățile inamice puse sub sechestru judiciar, nu este consult a se lua nici în Transilvania”⁵³. Am amintit doar două din argumente, care au în vedere interesele generale ale țării și necesitatea unei politici economice unitare. Bazat pe acest raport, Consiliul Dirigent va respinge cererea Societății.

Pe de altă parte, administratorul de sechestru apreciind că interesele economice ale țării impun relansarea activității din acest domeniu, considera că acest lucru nu era posibil atîta timp cît situația Societății nu era definitiv lămurită. De aceea, el a întocmit un amplu memoriu în care se pronunța pentru lichidarea Societății. La 31 decembrie 1919 s-a discutat în ședința Consiliului Dirigent proiectul

---

⁵³ Ibidem

pentru lichidarea ei. S-a hotărît cu acea ocazie ca proiectul să fie trimis Ministerului de Finanțe, urmînd ca acesta să se pronunțe asupra legalității proiectului lichidării. La 13 februarie 1920 s-a considerat necesară revenirea asupra acestei chestiuni, solicitîndu-se guvernului rezolvarea afacerii. Aceasta era starea de lucruri în care se găsea Societatea în momentul încetării activității Consiliului Dirigent.

Inițiative, proiecte, demersuri s-au întîlnit și referitoare la utilizarea energiei rîurilor, a așa-numitului „cărbone” sau „ulei” alb. Un proiect avea în vedere utilizarea apelor din masivul Bucegilor, altul aparținînd ing. D. Adorjân preconiza valorificarea energiei rîurilor din Munții Retezat, iar altul se referea la utilizarea forței hidraulice a rîurilor Sadu, Rîu Mare și rîul Sebeșului. Nici unul din acestea din cauza unor complecși factori nu s-au concretizat.

Realitățile din domeniul industriei la care ne-am referit vor influența nemijlocit viața și activitatea proletariatului transilvănean.

*

ASPECTE DIN LUPTILE SOCIALE-ECONOMICE ȘI POLITICE
ALE MUNCITORILOR DIN
TRANSILVANIA.

Desăvîrșirea unității de stat a României, ca urmare a actului de la 1 decembrie 1918 a însemnat și crearea unui nou cadru de manifestare

pentru proletariatul român, începutul unei perioade cu țeluri și obiective distincte față de epoca anterioară.

Maturitatea dobîndită în anii precedenți, puternica influență a victoriosului Octombrie, experiența cîștigată în bătăliile cotidiene, au făcut ca mișcarea muncitorească din România să cunoască un accentuat și continuu proces de radicalizare, avînd ca punct culminant crearea în mai 1921 a Partidului Comunist Român.

„Făurirea Partidului Comunist Român — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost urmarea logică a maturizării mișcării revoluționare, socialiste din România, a afirmării clasei muncitoare pe arena națională ca forță socială cea mai înaintată, mai progresistă, constituind victo-

ria concepției materialist-dialectice și istorice [...] în mișcarea muncitorească din România"⁵⁴.

Muncitorimea conștientă de pe cuprinsul întregii țări, cunoscându-și bine menirea ei istorică, și-a dat seama că succesul acțiunilor sale depindea de îmbinarea bătăliilor de clasă cu eforturile de organizare locală, provincială și în același timp de unire a tuturor energiilor muncitorești la nivel național.

În acțiunile sale, proletariatul nu a pierdut nici un moment din vedere încadrarea activității muncitorești, sub felurile ei ipostaze, în contextul general social, economic și politic al României unite. Proletariatul din Transilvania, ca și cel din restul țării, a trebuit însă să-și desfășoare activitatea în primii ani după război în condiții deosebit de vitrege. La sfârșitul anului 1918 și începutul lui 1919 întreaga economie a țării se resimțea de pe urma distrugerilor și a gravelor perturbări provocate de război. Cercurile guvernamentale din România au căutat ca procesul refacerii economice să nu le afecteze interesele, nesocotind însă în mod brutal pe cele ale maselor largi populare. Lipsuri materiale, condițiile grele de muncă, lipsa protecției muncii, sînt tot atîția factori care și-au pus pecetea asupra situației muncitorimii. Adăugînd la aceștia îngrădirile de manifestare pe plan politic, găsim explicațiile valului de acțiuni revendicative ale muncitorilor din Transilvania în perioada tratată⁵⁵. În tot acest răstimp, muncitorimea condusă de Partidul Social-Democrat și de sindicate a folosit o gamă variată de mijloace de luptă, exprimată prin articole în presă și manifeste, întruniri și adunări, conferințe și congrese de partid și sindicale, petiții și memorii adresate autorităților sau conducerilor întreprinderilor, delegații și numeroase greve.

În ziua în care Marea Adunare Națională vota unirea Transilvaniei cu România, act la împlinirea căruia contri-

---

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea manifestare populară din București consacrată aniversării a 55 de ani de la înălțarea Partidului Comunist Român* — 8 mai 1976, București 1976, p. 5—6.

⁵⁵ Gh. Iancu, *Luptele social-economice și politice ale muncitorilor din Transilvania în perioada decembrie 1918—martie 1920*, în „*Marisia*”, 1978, 8, p. 381—410; Vasile Schiopu, *Situația muncitorilor din Transilvania în anii 1919—1921*, în „*A.M.P.*”, 1981, 5, p. 557—586.

buția socialiștilor români a fost de prim ordin, tot la Alba Iulia reprezentanții muncitorilor au hotărît constituirea Partidului Social-Democrat din Transilvania.

Imediat după Unire, Partidul Social-Democrat și-a explicat în repetate rânduri și prin felurite modalități adeziunea deplină la acest act. Aceste luări de poziție nu căutau doar să argumenteze necesitatea istorică a conduitei urmate, ci erau în același timp, angajamente de lupte continue pentru aplicarea celor hotărâte la Alba Iulia. În manifestul *Către poporul muncitor!*, semnat de Comitetul conducător al partidului, după ce se arăta exploatarea socială și națională pe care o îndurase poporul român, se considera că în virtutea dreptului de autodeterminare al popoarelor, recunoscut și acceptat de social-democrație, reprezentanții socialiștilor români aveau datoria să voteze Unirea. Lupta pentru înlăturarea oricărei asupririi sociale se cerea a fi continuată pînă la „înfăptuirea societății socialiste”. „Sîntem siguri — se spunea mai departe în manifest — că tovarășii vor înțelege și vor aproba ținuta noastră de la adunarea națională”⁵⁶. „Am fost pentru unirea cu România — declara I. Flueraș în fața minerilor de la Criscior — fiindcă poporul român era îndoit asuprit: ca români și ca clasă socială. Eram datori s-o facem și în fața istoriei”⁵⁷. Aceeași problemă constituie subiectul și cunoscutul articol scris de Emil Isac, *Alba Iulia socialiștilor români*, apărut în paginile „Adevărului” din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919. Unirea, pentru care au militat toate forțele românești constituia în concepția autorului un cadru favorizant pentru „progresul cultural, social și economic al poporului român”.

Poziția social-democraților față de Unire, stabilirea sarcinilor imediate și îndepărtate ale partidului, elaborarea programului, analiza realităților social-economice și politice din societatea transilvăneană, au făcut obiectul lucrărilor Congresului Partidului Social-Democrat ținut la Sibiu între 19—20 ianuarie 1919⁵⁸. După citirea salutului

---

⁵⁶ „Adevărul”, nr. 48, din 23 decembrie 1918.

⁵⁷ Idem, nr. 51, din 23 decembrie/5 ianuarie 1919.

⁵⁸ *Crearea Partidului Comunist Român (mai 1921)*. Sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, București, 1971, p. 152—153 (În continuare — *Crearea P.C.R.*); V. Șchiopu, *Congresul Partidului*

din partea Partidului Socialist din vechea Românie, Iosif Jumanca a prezentat Darea de seamă a Comitetului, în care locul principal l-a ocupat reliefaarea rolului și poziției socialiștilor români în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România. În Rezoluția votată pe această temă Congresul declara „că este în deplin acord cu ținuta delegaților social-democrați, care la adunarea de la Alba Iulia, în concordanță cu voința întregului neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor. Congresul constată că unirea poporului românesc într-un singur stat independent este o necesitate istorică bazată pe dreptul de liberă dispoziție al tuturor popoarelor”.

Unirea Transilvaniei cu România a fost salutăată și de Partidul Socialist din vechea Românie, care vedea în aceasta și o premisă pentru constituirea unui partid socialist la nivelul întregii țări. O analiză profundă a actului de la 1 decembrie 1918 l-a făcut *Declarațiunea Partidului Socialist și a Uniunii Sindicale din România*⁵⁹. Se releva de asemenea și mai pregnant necesitatea unirii partidelor socialiste „într-un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie...”, astfel încît „România nouă de azi, trebuie să devie România socialistă de mîine”. *Declarațiunea* a fost primită cu multă bucurie în Transilvania. „Ne mîngîie faptul că tovarășii noștri din România ne-au înțeles și aprobă pasul nostru ce l-am făcut pentru unirea poporului românesc” — scria „Adevărul” din 24 februarie/9 martie 1919.

O acțiune politică de mare semnificație, din care se degajă și un profund patriotism, l-au însemnat eforturile depuse de socialiștii români din Transilvania pentru a prezenta cercurilor socialiste internaționale și Conferinței de pace, Unirea Transilvaniei cu România ca o necesitate istorică și obiectivă pentru dezvoltarea poporului român și ca rod al înmănunchierii tuturor energiilor românești, în-

---

Social-Democrat din Ardeal și Banat de la Sibiu din 19—20 ianuarie 1919, în „Apulum”, 1977, 15, p. 551—560.

⁵⁹ Gheorghe Unc, *Unificarea organizatorică a mișcării socialiste din România în anii 1918—1921*, în „Anale de istorie”, 1974, 20, nr. 6, p. 65; „Adevărul”, nr. 8, din 24 februarie/9 martie 1919.

diferent de clasă socială⁶⁰. Demersurile întreprinse conferau partidului prestigiu și-i dădeau dreptul de a pretinde cercurilor guvernante satisfacerea revendicărilor proletariatului ardelean.

Procesul unificării mișcării socialiste din Transilvania și din întreaga țară a cunoscut un curs paralel⁶¹. Momentele finale ale acestuia, circumscrise perioadei tratate, au fost conferința de la Iași din decembrie 1919, la care Consiliul General al partidului cuprindea reprezentanți din întreaga țară, și Conferința de la Cluj, tot din decembrie, care a consfințit centralizarea definitivă a mișcării socialiste și sindicale din Transilvania și Banat.

După Unire, sindicatele din Transilvania s-au rupt de Uniunile sindicale care-și aveau sediul la Budapesta, conducându-se după vechile statute. În aceste condiții reorganizarea mișcării sindicale se punea cu acuitate. Primii care au pornit pe calea organizării au fost minerii și topitorii, care în martie 1919 au pus bazele *Uniunii muncitorilor mineri și topitori din Ardeal și Banat*. Rînd pe rînd apoi, tipografii, ceferiștii, constructorii, lemnarii, etc. s-au constituit în puternice Uniuni, toate avînd ca organ central de conducere Comisia Generală a Sindicatelor din Ardeal și Banat⁶². Acțiunea de constituire a Uniunilor muncitorești pe ramuri de activitate a fost condiționată și impulsionată în același timp, de pășirea tot mai energică a muncitorilor pe calea organizării în sindicate⁶³. În această epocă de avînt revoluționar, activitatea sindicatelor s-a caracterizat printr-o accentuată notă politică⁶⁴. „Organizații-

---

⁶⁰Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 388—389; Augustin Deac, *Activitatea pe plan internațional a reprezentanților muncitorimii române pentru recunoașterea desăvîrșirii statutul național unitar român (1919—1920)*, în „Anale de istorie”, 1979, 25, nr. 4, p. 59—76.

⁶¹Ioan Cicală, *Desăvîrșirea unității politice-factor important al închegării forțelor proletariatului român*, în „A.I.I. Cluj”, 1968, 11, p. 135—157.

⁶²N. G. Munteanu, *Mișcarea sindicală în anii avîntului revoluționar 1918—1921. Însemnătatea istorică a creării P.C.R.* în „Cumidava”, 1971, 5, p. 511—516.

⁶³L. Báthory, *Luptele revendicative și mișcarea sindicală a minerilor din Banat între anii 1918—1921*, în „Acta Musei Napocensis”, 1973, 10, p. 755—760 (În continuare — „A.M.N.”).

⁶⁴N. G. Munteanu, *Reorganizarea mișcării sindicale din România (1918—1921)*, în „Anale”, 1972, 17, nr. 2, p. 38—50.

le sindicale — scria «Tribuna socialistă» din 28 martie 1920 — numai atunci vor putea fi la înălțimea chemării lor, numai atunci vor putea corespunde necesităților din viitor, dacă vor fi dominate de spiritul democratic și dacă vor fi călăuzite de lupta de clasă socialistă [...] Toate luptele mici de peste zi să fie călăuzite de ideea țintei finale a socialismului». Activitatea sindicală, în toată complexitatea ei, s-a desfășurat însă în condițiile stării de asediu și a cenzurii. Muncitorii erau împiedicați de a se organiza, de a ține adunări sindicale și întruniri, erau arestați și nedreptățiți.

Ca urmare a luptelor energice duse de muncitorimea transilvăneană, Consiliul Dirigent și Comandamentul Zonei de Supraveghere au fost siliți să dea la 20 octombrie 1919 o Ordonanță referitoare la funcționarea Uniunilor muncitorești și a filialelor lor⁶⁵. Fără a satisface integral dorințele muncitorilor, Ordonanța oferea totuși posibilitatea Uniunilor muncitorești, care aveau statutele aprobate de fostul Minister de Interne maghiar să-și continue activitatea. Uniunile sindicale aveau dreptul să facă demersurile necesare pentru apărarea intereselor materiale și spirituale ale membrilor. Era această recunoaștere a sindicatelor, prima de acest gen din epoca contemporană a României. Cercurile conducătoare, patronii vor nesocoti însă în repetate rânduri cuceririle obținute de muncitori. Ca un răspuns la acestea, se va înainta președintelui Consiliului Dirigent un lung Memoriu, adevărată sinteză a nedreptăților ce se comiteau împotriva muncitorimii organizate. „Organizațiile noastre — se spunea în Memoriu — din diferite centre sînt suspendate, localurile lor, chiar și edificiile proprii sînt rechiziționate [...] Cenzura ne face șicane nedescrise [...] Orice întrunire ne este interzisă. Ord. nr. 19588—1919 recunoaște și asigură activitatea Uniunilor muncitorești, aceasta însă în cele mai multe locuri nu se respectă”. Șirul abuzurilor continua cu referiri concrete în special la situația minerilor⁶⁶. Un Memoriu cu un conținut asemănător s-a trimis și primului ministru Al. Avarescu. La 27 martie 1920 Resortul de Interne, Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale trimitea printr-o adresă con-

---

⁶⁵ „Gazeta Oficială”, nr. 68, din 22 noiembrie 1919, p. 1—3.

⁶⁶ „Tribuna socialistă”, nr. 13, din 28 martie 1920.

fidențială prefectului județului Cojocna copia Memoriului trimis generalului Averescu cu indicația „de a lua la cunoștință de cele cuprinse și a dispune ca pe viitor să nu se facă maltratări, șicane sau arestări de muncitori fără motive bine cunoscute”⁶⁷. Conținutul adresei confidentiale este o recunoaștere implicită a atacurilor întreprinse de autorități împotriva muncitorimii.

Ziua de muncă de 8 ore era o revendicare de decenii a proletariatului, pentru obținerea căreia muncitorimea de pretutindeni a făcut numeroase sacrificii. Promisă la Alba Iulia, inclusă în Programul P.S.D. din ianuarie 1919, muncitorimea a militat constant pentru impunerea ei.

La 14 aprilie 1919 în Consiliul Dirigent s-a decis întocmirea unui proiect de Decret privitor la introducerea zilei de muncă de 8 ore. În faza de pregătire a Decretului, Resortul de Industrie a convocat patronii și muncitorii din Sibiu și împrejurimi la o consfătuire, pentru a afla opiniile celor două părți cu privire la introducerea zilei de muncă de 8 ore. Ținută la Sibiu, la 24 aprilie 1919 sub președinția șefului de resort, consfătuirea a pus în evidență pozițiile ireductibile dintre muncă și capital. Astfel, în timp ce patronii s-au pronunțat categoric împotriva reformei preconizată, muncitorii au reliefat importanța deosebită a unei asemenea măsuri pentru munca, sănătatea și dezvoltarea lor culturală. În cuvîntul de închidere, Iosif Jumanca a ținut să precizeze că introducerea celor 8 ore de muncă este în deplină concordanță cu hotărârile de la Alba Iulia⁶⁸.

Cu toată împotrivirea capitaliștilor, sub impulsul acțiunilor muncitorești, Consiliul Dirigent a emis Decretul Nr. XII adoptat în ședința din 21 mai 1919, despre reglementarea timpului de muncă în industrie și comerț, prin care se introducea legal ziua de muncă de 8 ore.⁶⁹ În Decret, după o enumerare a ramurilor industriale și comerciale în care introducerea zilei de muncă de 8 ore era obligatorie, se stabileau și cazurile în care prelungirea zi-

---

⁶⁷ Arh. St. Cluj-Napoca, fond. Prefectura județului Cojocna, mapa 2, d. 497/1919, f. 1.

⁶⁸ „Adevărul”, nr. 16, din 4 mai 1919; *Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România. 1864—1944*. Coordonatori: Nicolae Peireanu și Ilie Ceaușescu, București, 1972, p. 69.

⁶⁹ „Gazeta Oficială”. nr. 31—35, din 1919, p. 1—2.

lei de muncă temporar era admisă. Se specifica totodată că "Se interzice reducerea salariului pe motivul reglementării timpului de muncă prin Decretul de față". Se stabileau de asemenea contravențiile pe care trebuiau să le suporte patronii care ar fi încălcat prevederile Decretului, precum și organele chemate să vegheze la respectarea lui. Decretul urma să intre în vigoare începând cu 1 iunie 1919. Apariția Decretului XII a însemnat un mare succes pentru clasa muncitoare din Transilvania, fiind un rezultat direct al luptelor sale revoluționare. Muncitorii erau însă conștienți că aplicarea lui depindea tot de forța lor organizată „pentru că o lege numai așa se exercită dacă cei interesați veghează” — scria „Adevărul” din 8 iunie 1919. Într-adevăr, la scurt timp după introducerea zilei de muncă de 8 ore, muncitorimea a trebuit să respingă un atac al patronatului îndreptat împotriva Decretului XII. Începutul l-au făcut comercianții din Sibiu, care printr-o cerere înaintată Resortului de Comerț au solicitat prelungirea timpului de lucru peste cele 8 ore legale. Inspectoratul General Industrial din Cluj, drept răspuns la această cerere, a convocat o nouă consfătuire pe această temă, la care au luat parte reprezentanții Camerelor de Comerț și Industrie din Cluj, Tirgu Mureș, Brașov și Oradea și reprezentanți ai muncitorilor. Aceștia din urmă dînd glas voinței întregului proletariat, au declarat răspicat că muncitorimea "nu poate admite la nici un caz prelungirea timpului de lucru"⁷⁰. În fața acestei poziții ferme, tentativa patronilor a eșuat. Adoptarea zilei de muncă de 8 ore în Transilvania, însemna un bun cîștigat al legislației românești, anterior prevederilor art. 427 al Tratatului de la Versailles, referitoare la chestiunile muncitorești⁷¹. Decretul XII a rămas în vigoare pînă la promulgarea Legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii, din 13 aprilie 1928. În întreaga perioadă de aplicabilitate a Decretului XII nu s-a întîlnit nici un caz în care autoritățile chemate să vegheze la respectarea zilei de muncă

---

⁷⁰ „Tribuna socialistă”, nr. 59, din 14 decembrie 1919.

⁷¹ D. Constantinescu, *Legislația socială anterioară înființării Ministerului Muncii*, în *Zece ani de politică socială în România*, București, 1931, p. 31; Marco I. Barasch, *Legislația muncii în România. Mișcarea legislativă de după război*, București, 1927, p. 4.

de 8 ore să fi acordat vreo contravenție, deși încălcări ale lui s-au înregistrat în nenumărate cazuri. Cu toate acestea prin luptă hotărâtă și continuă muncitorimea a reușit să impună respectarea celor 8 ore de muncă. E suficient să amintim că toate contractele colective de muncă încheiate începînd cu 1919 conțineau această prevedere.

Cu toate încălcările din partea patronilor⁷², obținerea legală a 8 ore de muncă, se înscrie ca un succes notabil al mișcării muncitorești din Transilvania în anii avîntului revoluționar.

Un alt domeniu în care combativitatea muncitorească manifestată în mod hotărît a impus Consiliului Dirigent, Resortului de Ocrotiri Sociale luarea unor măsuri absolut necesare a fost cel al asigurărilor muncitorești⁷³. Prin tot ce s-a întreprins s-a urmărit o detașare de trecut nu numai prin așezarea activității instituțiilor de asigurare și ajutorare ale muncitorilor în cadrul politic al statului român, ci și prin înnoirile de ordin legislativ, reclamate cu insistență de muncitorimea conștientă.

Dispozițiile Consiliului Dirigent privind asigurările muncitorești și-au găsit expresia finală în Decretul Nr. XIX adoptat la 1 octombrie 1919.

Decretul a determinat schimbări însemnate în sfera asigurărilor muncitorești⁷⁴. Dintre modificările impuse de Decret menționăm: se unificau instituțiile de asigurări muncitorești, abrogîndu-se regimurile speciale de asigurare ce existau pentru muncitorii din întreprinderile miniere, fabricile de tutun și muncitorii agricoli; se desființau casele de ajutor pentru caz de boală ale întreprinderilor, incluzîndu-se toți salariații într-o singură instituție de asigurare și sub un singur regim, acel al legii din 1907; organul central al asigurărilor muncitorești se va numi Casa Centrală pentru asigurările sociale, iar cele locale,

---

⁷² *Durata muncii în principalele întreprinderi industriale din țară*, București, 1926, p. 90.

⁷³ La 19 martie/1 aprilie 1919 a fost angajat la Resortul Ocrotirilor Sociale Carl Otto Roth pentru chestiunea asigurărilor muncitorești.

⁷⁴ Decret Nr. XIX despre modificarea Art. de lege XIX: 1907 privitor la asigurarea muncitorilor industriali și comerciali pentru caz de boală și accident, în „Gazeta Oficială”, nr. 57—60, din 4—13 octombrie 1919, p. 9—11.

Case cercuale; se mențineau în vigoare drepturile la pensiile de invaliditate din boală, sau cele de bătrînețe de care beneficiau minerii și muncitorii agricoli; se dispunea ca întreg excedentul anual al Caselor cercuale să fie transmis Casei Centrale. E de remarcat că pînă în 1932 în Transilvania n-a existat asigurarea obligatorie pentru pensia de invaliditate din boală sau de bătrînețe decît pentru lucrătorii din întreprinderile miniere.

Perioada de pregătire a Decretului, adoptarea și conținutul său și mai apoi aplicarea lui au fost urmărite îndeaproape de proletariat, acțiunile în aceste domenii înscrindu-se în eforturile generale ale muncitorimii de a-și avea asigurate într-o măsură sporită munca și viața. Anunțînd apariția Decretului Nr. XIX, „Tribuna socialistă” din 23 octombrie 1919 în articolul *Se desființează „bruderladelde”*, aprecia că aceasta constituie „o reformă de cea mai mare însemnătate în viața muncitorească, care a fost așteptată de mult și pentru care muncitorimea din fosta Ungarie a luptat zeci de ani. Muncitorii mineri scapă prin aceasta de jugul nesuferit al Bruderladelor, care de fapt nu erau altceva decît o instituție de exploatare a muncitorilor”.

După adoptarea Decretului XIX, Resortul Ocrotirilor Sociale a și trecut la lichidarea Caselor miniere, astfel că pînă la 23 decembrie 1919 acțiunea era încheiată, cu excepția județului Caraș-Severin, unde se va înfăptui ulterior. Pînă la încetarea activității Consiliului Dirigent se contopiseră complet 42 case, iar 13 erau în curs de lichidare⁷⁵.

În cursul lunii decembrie 1919 s-a înființat Casa Centrală pentru asigurările muncitorești cu sediul la Cluj, ca organ central și for superior al tuturor Caselor cercuale de pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent și care și-a început efectiv activitatea la 1 ianuarie 1920. Din acest moment, Resortul Ocrotirilor Sociale rămînea ca for superior și de ultimă instanță atît a Caselor cercuale cît și a Casei Centrale. Casa Centrală din Cluj a funcționat cu atribuțiile fixate prin Decretul Nr. XIX pînă la data de

---

⁷⁵ *Activitatea Casei Centrale pentru asigurările sociale*, Cluj, 8 aprilie 1920, Cf. Arh. St. Cluj-Napoca, fond. Iuliu Moldovan, d. 1, f. 51.

9 aprilie 1921, când printr-o Deciziune ministerială ea a fost desființată. Lucrările pentru lichidarea Casei Centrale din Cluj au durat pînă la 15 octombrie 1921, dată de la care întreaga ei gestiune a fost verificată și inclusă în gestiunea Casei Centrale din București.

Analiza detaliată a conținutului Decretului Nr. XIX, a Ordonanțelor de aplicare, a modului de constituire a Casei Centrale au făcut obiectul unui cuprinzător Memorand al Comitetului Executiv al Partidului Socialist și al Comisiei Generale a Sindicatelor adresat președintelui Consiliului Dirigent și publicat în „Tribuna socialistă” din 22 februarie 1920. Predarea întregului excedent anual al Caselor cercuale Casei Centrale, numirea de către Resort a membrilor Casei Centrale, dispoziția Ordonanței nr. 98/1920 cu privire la numirea de către același resort a funcționarilor Caselor cercuale erau socotite ca măsuri menite a lovi puternic în autonomia Caselor cercuale, cerîndu-se ca membrii Caselor de asigurări să-și poată alege conducerele. Alte revendicări cuprinse în Memorand se refereau la dreptul Caselor cercuale de a întreprinde controale menite a duce la prevenirea accidentelor, la necesitatea introducerii cît mai curînd posibil și a asigurărilor în caz de lipsă de lucru, bătrînețe și infirmitate.

Memoriul muncitorilor organizați a fost trimis Casei Centrale pentru asigurări sociale, care la 5 martie 1920 a înaintat Resortului un amplu Răspuns pe marginea lui⁷⁶. În esență Răspunsul contesta dreptul Partidului Socialist și al sindicatelor de a se ridica în apărarea intereselor masei de muncitori, apreciind în mod cu totul eronat, demersul făcut doar ca o acțiune cu substrat politic, de propagandă politică. Recunoscîndu-se justetea dezideratelor muncitorești cu privire la acordarea pensiilor de bătrînețe și de invaliditate, în Răspuns se afirma că era în pregătire un proiect în acest sens. Dar, așa după cum am mai relevat doar din 1932 muncitorii vor beneficia de pensii de bătrînețe.

După desființarea Consiliului Dirigent problemele privind asigurările muncitorești din Transilvania au trecut în competența Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, înființat în martie 1920.

---

⁷⁶ Ibidem, f. 1—45.

Existența mai multor legi de asigurare muncitorească la nivelul țării creia reale dificultăți și inconveniente, de aceea se impunea o uniformizare cât mai grabnică și în planul asigurărilor sociale. Procesul s-a desfășurat însă lent, astfel că el s-a încheiat abia prin *Legea pentru unificarea asigurărilor sociale*, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 83, din 8 aprilie 1933.

Forma de luptă superioară folosită de muncitorimea transilvăneană pentru apărarea intereselor sale a fost greva. Generate în majoritatea cazurilor de cauze economice, prin numărul mare, prin hotărîrea de care au dat dovadă muncitorii cu prilejul acestor încleștări de forțe, ele au dobîndit și un pronunțat caracter politic.

Mineri și topitori, ceferiști și metalurgiști, tipografi, lucrători în lemn și croitori au folosit arma grevei pentru obținerea dezideratelor lor vitale.

Luptele muncitorimii din Transilvania și din întreaga țară au crescut în amploare în perioada de după martie 1920, culminînd cu greva generală din octombrie același an. Intensificarea procesului de clarificare ideologică și organizatorică, întărirea continuă a curentului revoluționar din mișcarea muncitorească, au avut ca remarcabil rezultat crearea în mai 1921 a Partidului Comunist.

ACTIVITATEA CONSILIULUI DIRIGENT ÎN DOMENIUL AGRAR

Poziția înaintată și activă a socialiștilor români, revoluția burghezo-democratică în

care țărănimea jucase rolul principal și-au pus pecetea asupra celor ce s-au discutat în ședința preliminară de redactare a Rezoluției de Unire și asupra conținutului Rezoluției în general.

Manifestarea răspicată a dreptului poporului român din Transilvania la autodeterminare și pe această bază unirea pe veci cu România, a avut ca fericit însoțitor, ce decurgea din năzuințele și aspirațiile maselor populare, un șir de principii general democratice care să stea la baza României unite. Între acestea un loc primordial îl avea înfăptuirea reformei agrare.

Țărănimea transilvăneană, a cărei contribuție și jertfă în folosul idealului național erau unanim recunoscute și

apreciate, ducea cu sine de la marea adunare speranța unei grabnice și radicale îmbunătățiri a situației ei. Cele hotărâte la Alba Iulia au determinat o adevărată bucurie în lumea satelor. Vechile realități nedrepte se cereau a fi înlăturate, trebuia să se facă, în sfârșit dreptate pentru cei săraci, care trudiseră și osteniseră generații de-a rîndul pe pămînturi ce în vechime le aparținuseră, dar de care fuseseră deposedați. Idealul național realizat se cerea completat și susținut de cel social-agrar, condiție sigură și indispensabilă a propășirii statului român.

De la principiile enunțate și pînă la reforma agrară a fost însă un drum lung, pe alocuri anevoios. Țărănimea a trebuit să dea dovadă de forță, de hotărîre neclintită, de vigilență, pentru a-și apăra drepturile înscrise în legi. Marii proprietari, forța cea mai reacționară a societății de atunci, nu consimțeau să renunțe la o parte din pămîntul lor. Cerințele obiective de dezvoltare ale țării, elanul revoluționar al maselor, interesele burgheziei românești, au făcut ca spre deosebire de alte vremuri și situații, aspirațiile seculare ale țărănimii să fie sprijinite în multe cazuri de autorități.

Reforma agrară proiectată în toate provinciile țării, alături de cea electorală, avea menirea să determine profunde mutații în structura economică, socială și politică a societății românești. Chiar dacă în Transilvania în timpul Consiliului Dirigent nu s-a înfăptuit reforma agrară, preocupările cardinale ale Resortului de Agricultură s-au referit totuși la aceasta și s-au concretizat în strîngerea datelor statistice, în elaborarea legislației pentru reformă, în constituirea instituțiilor însărcinate cu aplicarea ei. Arendările forțate, introduse în Transilvania chiar dacă principial, legislativ, n-au însemnat un început al reformei agrare, au constituit momente de pregătire a ei.

Asupra acestor preocupări ale Consiliului Dirigent în domeniul agrar ne vom opri în continuare.

Problematica agrară din timpul Consiliului Dirigent, ca importanță și complexitate, s-ar cuveni tratată mai pe larg, dar întrucît multe fenomene și aspecte și-au găsit o fericită tratare în literatura de specialitate, mai veche sau mai nouă, noi o vom prezenta doar în aspectele ei

esențiale⁷⁷, relevînd și frămîntările din lumea satelor, dar și pe acestea tot pe scurt.

Pentru schimbări radicale în lumea satelor transilvănene au militat constant înainte de 1918 socialiștii români, mișcarea națională română, s-au ridicat în repetate rînduri la luptă țărani oprimați. Apropierea desăvîrșirii unității de stat a poporului român făcea să se apropie și momentul schimbărilor așteptate de țărani. Reforma agrară va fi o prezență vie atît în gîndurile și acțiunile celor chemați să conducă procesul Unirii, cît mai ales în conștiințele maselor largi țărănești.

În proiectul de Rezoluție întocmit de Vasile Goldiș și dezbătut în ziua de 30 noiembrie 1918, referitor la problema agrară se prevedea că „fiecare agricultor va primi atîta pămînt cît va putea munci însuși cu familia sa (minimum 10 iugăre cadastrale), iar pentru locuitorii țărani din ținuturile fără sol de arat, statul va purta grijă de atari ocupațiuni economice ori industriale care să le asigure traiul deplin mulțumitor”⁷⁸. După discuții contradictorii, în

---

⁷⁷ Organizarea Resortului de Agricultură și Comerț a fost următoarea: șef de resort — Victor Bontescu; secretari generali — pentru Comerț-Ionel Comșa, pentru Agricultură — Vasile C. Osvadă; șefi de secție: Virgil Comșa, Petre Poruțiu, Tiberiu Cristea, Liviu Marțian, Fabiu Toma, Valer Pop, Constantin Martinovici, Nicolae Munthiu, Simion Demian, Emil Luneș; Reprezentanta de la Viena — Antoniu Tătaru, delegat pentru legături cu străinătatea — Adrian Oțoiu, Cf. I. Marin, *Unirea Ardealului*, Conferință ținută la Radio București în 24 ianuarie 1934. Cu două anexe, Cluj, 1934, p. 52.

Vezi pentru problematica agrară: Iosif Kovács, *Destiințarea relațiilor agrare în Transilvania*, Cluj, 1973; D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, 1975; E. Petrini, *Reforma agrară în Transilvania*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, Vol. I, București, 1929; Marcel Știrban, *Legislația privind reforma agrară din Transilvania 1918—1921*, în „*Marisia*”, 1976, 6; Idem, *Aspecte ale situației social-economice a țăranilor din Transilvania în anii 1919—1921*, în „*Marisia*”, 1978, 8; Idem, *Cîteva aspecte din aplicarea reformei agrare (1919—1921) în fostul județ Tîrnava Mică*, în „*A.I.L.A. Cluj*”, 1970, 13; Traian Rus, *Problema agrară și situația țăranilor din județul Mureș-Turda în perioada 1919—1921*, în „*Marisia*”, 1977, 7; Aurel Galea, *Problema agrară din Transilvania în timpul Consiliului Dirigent*, în „*Lucrări științifice Tîrgu Mureș*”, 1970; 2.

⁷⁸ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 111; V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921*, București, 1967, p. 283 (în continuare — *Relații agrare și mișcări țărănești*).

formularea definitivă — punctul 5 din Art. III al Hotărîrii de Unire — se inscria ideea unei reforme agrare radicale, fără să apară și precizări cu caracter imperativ în acest sens, renunțându-se însă la fixarea minimului de proprietate pentru țărani⁷⁹. Scopul reformei agrare era nivelarea socială și potențarea producției. Nivelarea socială — mai bine-zis o redistribuire mai echitabilă a proprietății agrare — se impunea cu acuitate, cunoscută fiind nedreapta împărțire a pământului, așa cum reieșea din datele statistice oficiale⁸⁰. Mărirea producției agricole apărea ca o consecință logică și firească a unei reforme agrare radicale, ce urma să pună bazele unei agriculturi intensive.

Reforma agrară — radicală în formulare — nu-și propunea însă lichidarea marilor moșii, ci doar reducerea lor „după trebuință”. Pentru țărani se menținea în Hotărîrea de Unire, formularea din proiect, în sensul că li se va da o proprietate (arătură, pășune, pădure) cel puțin atît cît vor putea lucra ei cu familiile lor.

Intr-un document programatic de importanța Hotărîrii de la Alba Iulia, cu formulări extrem de concentrate, în care erau înscrise principii și nu neapărat modalitățile concrete de realizare a lor, aceste enunțuri nu suficient de precise, n-au trezit nemulțumiri în rîndul țăranilor, dar nici neliniști prea mari printre proprietari. Rămînea ca legislația agrară ce se elabora, avînd ca punct de plecare aceste principii, să dea răspunsurile așteptate de cei mulți cu îndreptățite speranțe, cu temeri nedisimulate de marii proprietari.

Vom vedea însă că nici proiectul legii de reformă agrară întocmit de Resortul de Agricultură nu se va carac-

---

⁷⁹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 405; V. Liveanu, *Origines des clauses agraires de la déclaration d'Alba Iulia et leurs conséquences pour l'évolution de la grande propriété foncière*, în „Revue roumaine d'histoire”, 1968, 7, nr. 6, p. 1145—1172.

⁸⁰ Constantin C. Damian, *Reforma agrară din 1918—1921. Studiu social-economic*, București, 1928, p. 20—21; Petru Suciu, *Probleme ardelenne*, Cluj, 1924, p. 8—11; Mitiță Constantinescu, *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*, București, 1925, p. 261—274; Gh. Hristodol, *Repartiția proprietății lunciare în județele Cluj, Someș, Turda în anii 1918—1929*. în „A.I.I.A. Cluj-Napoca”, 1976, 19, p. 217—236.

teriza, în multe privințe, prin formulări tranșante, precise, ci va abunda în facultativ și într-o mulțime de excepții⁸¹.

Pe baza celor hotărâte la Alba Iulia și în conformitate cu prevederile Decretului-lege nr. 3632, din 11/24 decembrie 1918, Consiliul Dirigent a pornit în greaua și complexa acțiune de pregătire a proiectului legii agrare. De la primele demersuri și pînă la Decretul-lege pentru reforma agrară a fost un drum lung, marcat de mai multe etape distincte: pregătirea proiectului de către Resortul de Agricultură, discutarea lui în ședințele Consiliului Dirigent, anchetele agrare organizate, dezbaterea și adoptarea lui de Marele Sfat Național și în fine sancționarea și promulgarea de către guvern și de rege sub forma Decretului-lege nr. 3911 din 10 septembrie 1919.

În cadrul Resortului de Agricultură s-a organizat un Serviciu special al reformei agrare și al statisticii, care să culeagă datele cu privire la proprietatea agrară și să pregătească, cu sprijinul unei comisii, proiectul de reformă agrară.

Chestionarele pregătite la Resort și trimise la 15 ianuarie 1919 primăriilor și consiliilor comunale aveau menirea să facă cunoscute: proprietatea agrară din comună, pe categorii de proprietari, situația semănăturilor din toamna anului 1918, perspectivele pentru primăvara lui 1919, situația șeptelului de animale, situația industriei locale. Răspunsurile trebuiau date de secretarul comunal, verificate de pretori și trimise prin prefecturi, Resortului. Instrucțiunile care însoțeau chestionarele invitau pe toți cei implicați în strîngerea datelor, la o muncă responsabilă, dată fiind importanța lucrării ce se cerea înfăptuită⁸². Răspunsurile la chestionare au fost centralizate la Resort și vor sta la baza pregătirii proiectului de reformă agrară, fiind prezentate sub formă de sinteză în Expunerea de motive la proiect, asupra căreia vom reveni.

---

⁸¹ Anteproiectul legii agrare a fost întocmit de Petre Poruțiu, din însărcinarea lui V. Bontescu, Expunerea de motive de către Vasile C. Osvedă, iar redactarea definitivă i-a aparținut lui V. Bontescu. Cf. Petre Poruțiu, *Principiile exproprierii în reforma agrară legiferată de Marele Sfat Național al Transilvaniei și părților ungurene prin decretul-lege nr. 3911 din anul 1919*, Sibiu, 1944, p. 13.

⁸² Arh. St. Cluj-Napoca, fond Resortul Agriculturii., mapa, nr. 5/1919, f. 427—428.

Eforturi similare se depuneau și pentru întocmirea proiectului de reformă agrară. La 30 decembrie 1918 Consiliul Dirigent aprecia că proiectul putea fi terminat cel mai târziu pînă la sfîrșitul lunii februarie 1919, iar a doua zi, fixa data de 15 februarie ca termen pentru întocmirea proiectului. Pînă la sfîrșitul lunii februarie ar fi trebuit să fie pus în dezbaterăa unor consfătuiri, care urmau să se organizeze. Fără să știm cu exactitate ziua în care comisia a încheiat redactarea proiectului, aceasta s-a întîmplat la finele lui februarie 1919 sau în primele zile ale lunii martie, întrucît începînd cu 4 martie 1919 s-a început dezbaterăa lui în ședințele Consiliului Dirigent. La 6 mai, după două luni de dezbateri, s-au făcut ultimele modificări proiectului, încheindu-se discuțiile pe marginea lui.

Așa după cum se stabilise încă în decembrie 1918, în timp ce proiectul era trecut prin Consiliul Dirigent, la 19 aprilie s-a decis ținerea unor consfătuiri în care să se discute proiectul, al căror program s-a fixat la 6 mai 1919. S-a stabilit ținerea anchetelor la Alba Iulia, Sibiu și Tîrgu Mureș, cu o largă participare socială și națională. Urma ca în măsura în care Consiliul Dirigent găsea judicioase unele observații făcute, să le includă în proiect înainte de supunerea lui spre dezbaterăa Marelui Sfat Național. Discuțiile purtate, avînd ca puncte de referință proiectele legilor agrare din celelalte regiuni ale țării, s-au oprit în principal asupra exproprierii. Marii proprietari și reprezentanții clerului s-au străduit să includă în proiect clauze cît mai favorabile lor cu privire la marea proprietate, fiind însă hotărît combătuți de reprezentanți ai intelectualiilor, ai oficialităților și ai țăranilor⁸³. Au fost aceste anchete locul unor prime confruntări deschise între marii proprietari, care căutau cu îndirjire să-și mențină fie intacte, fie reduse într-o măsură cît mai mică proprietățile și adepții — țărani, intelectuali, oficiali — unei reforme agrare radicale, în spiritul celei hotărîte la Alba Iulia. Setea de pămînt, dorința unei schimbări profunde în structura proprietății agrare, sacrificiile la care erau gata țăranii le-au dovedit nu numai anchetele amintite, ci și con-

---

⁸³ „Patria”, nr. 92, din 11 iunie 1919.

sfătuirea ținută la Cluj la 31 mai 1919 din inițiativa prefectului județului Cojocna⁸⁴.

După aceste anchete, proiectul legii agrare a mai fost discutat în câteva ședințe ale Consiliului Dirigent din iulie, definitivat și supus apoi Marelui Sfat Național.

Marele Sfat Național și-a început lucrările la 29 iulie 1919 la Sibiu. În după-masa zilei de 6 august, în a 13-a ședință a Marelui Sfat s-a început discutarea proiectului de reformă agrară, după ce în prealabil la 29 iulie se alesese o Comisie formată din 25 membri, care să-l studieze și să-l prezinte Marelui Sfat. Proiectul agrar, promulgat apoi ca Decretul-lege nr. 3911 este binecunoscut și analizat în literatura de specialitate⁸⁵. Mai puțin cunoscută este Expunerea de motive la proiectul acestei legi, asupra căreia ne vom opri cu câteva considerații⁸⁶. Într-o epocă în care soluționarea problemei agrare se impunea cu acuitate, s-au manifestat în mod firesc, la nivelul întregii țări, modalități diverse de rezolvare a ei, dictate de apartenența politică a autorilor. Expunerea de motive, oferă mai ales în prima ei parte posibilitatea cunoașterii concepției agrare a autorilor ei, exponenți ai Partidului Național Român. În a doua parte, fără a fi însă două părți distincte, prevalează explicitările și argumentările unor articole din proiect.

Expunerea începea cu dispozițiile agrare cuprinse în Hotărârea de la Alba Iulia. Potrivit acestora „reforma noastră agrară — se spunea în Expunere — a trebuit să fie astfel alcătuită încît nu numai să se asigure efectivul producției de pînă acum, dar, sub împrejurările date și condiționate tocmai prin această reformă se va potența chiar, în același timp, înlesnind conștient cel mai hotărîtor pas ce a fost dat să-l facă poporul nostru în spre nivelarea socială”. Reforma agrară „nu mai poate îngădui ca pămîntul cultivabil și producător să formeze rentă pentru clasa marilor proprietari și exploatare pentru brațele ce asigură producțiunea [...] Firul conducător al întregu-

---

⁸⁴ Arh. St. Cluj-Napoca, fond. R. A., mapa 3/1919, f. 541—543.

⁸⁵ „Gazeta Oficială”, nr. 56, din 20 septembrie 1919, p. 1—9; M. Știrban, *Legislația privind reforma agrară...*, p. 403—415; D. Șandru, *op. cit.*, p. 57—68.

⁸⁶ M. Știrban, Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 30—34.

lui proiect de reformă agrară este dar ~~acea~~ convingere social-economică că pământul trebuie luat de la acela care este numai *mediat* interesat în producția agricolă și dat aceluia care, în urma propriei munci prestate, va fi chemat să ia de-a dreptul întreagă roada muncii sale".

Agricultura extensivă era o realitate depășită economicște și istoricește, de aceea agricultura Transilvaniei trebuia să dobândească prin reformă un evident caracter intensiv, cerut de ansamblul condițiilor agrare și industriale din România. Legătura organică și starea de interdependență dintre o agricultură intensivă, industrializare și creșterea vitelor erau factorii fundamentali, în concepția autorilor, capabili să impulsioneze dezvoltarea generală unitară a țării. Prin ce urma să se înfăptuiască se căuta pe lângă o radicală schimbare a realităților din agricultura Transilvaniei și o integrare a ei în viața economică a României unite. În cadrul economiei naționale, Transilvania ar fi avut rolul unui „atelier industrial”, avînd în agricultura intensivă un suport solid. Oportunitatea și necesitatea economică și socială a înfăptuirii reformei sînt susținute în Expunere și prin prezentarea statistică a repartiției proprietății agrare din Transilvania la 1919, repartitie extrem de neechitabilă.

Din suprafața totală de 122.278 km², 33,9% era teren arabil, 33,9% păduri, 12,3% fînațuri, 13,8% pășuni, 0,6% vii, 0,1% stuf și 3,9% pămînt neproductiv. Restul, rituri, drumuri.

În iugăre erau

7.182.548 arabil	2.919.108 pășuni
2.601.164 fînațuri	7.154.643 păduri
343.228 grădini	23.349 stuf
113.936 vii	828.592 pămînt neproductiv

Din aceste suprafețe, în ceea ce privea *proprietatea*: statul avea 7,65% din total; comunele 15,45%; fondurile, așezămintele și școlile 4,53%; societățile, căile ferate, corporațiile 1,55%; composesoratele urbarialiste 9,05%; fideicomisele 0,82%; proprietatea particulară 60,95% din total.

Proprietățile, după întinderea lor se prezentau astfel:

Categorii	Nr. gospodăriilor	Suprafața/iug.	Procentul
sub 1 iug.	132.084	40.847	21,81 %
1—5 iug.	304.638	853.231	28,70 %
5—10 iug.	223.874	1.622.320	
10—20 iug.	182.852	2.557.078	48,66 %
20—100 iug.	110.049	3.787.267	
100—200 iug.	3.838	523.967	
200—500 iug.	2.368	742.997	0,67 %
500—1.000 iug.	1.031	732.967	
1000 iug. în sus	1.198	4.026.951	0,11 %

Este suficient să ne oprim pentru a argumenta afirmațiile privind inechitabila repartitie a proprietății agrare asupra a două situații din statistica de mai sus. Astfel, în timp ce gospodăriile cu peste 1.000 iug.—1.198 la număr dețineau 4.026.951 iug., 304.638 gospodării între 1—5 iug.—28,70% din total dețineau abia 853.231 iug. Datele statistice mai relevau că populația românească deținea „un foarte redus procent” din aceste suprafețe, ceea ce avînd în vedere că ea forma majoritatea populației în aceste teritorii era o nedreptate evidentă. În Expunere se fac apoi referiri la fixarea maximului de 500 iug. pămînt arabil lăsat pentru o moșie, specificîndu-se că „această cifră nu este întîmplătoare, nici fixă. Ea a fost dictată de împrejurări economice și agricole specifice ale noastre și va putea fi depășită și micșorată, atunci cînd interesele superioare economice și individuale vor cere aceasta în cadrul programului economic de reorganizare și consolidare a țării întregite”.

După o amplă analiză a situației economico-financiare a Transilvaniei, în Expunere se conchidea că prețul pămînturilor expropriabile urma să fie stabilit de Comisiile județene de reformă agrară, avînd ca nivel de referință prețurile din anul 1913. Un alt aspect detaliat îl constituia procedura de expropriere, cu indicarea organelor însărcinate cu îndeplinirea operațiunilor respective. Se preciza de asemenea, că operațiunile financiare privind exproprierea și improprietărirea cădeau în sarcina Băncii Agrare, instituție special creată în acest scop.

Expunerea de motive prin ideile pe care le cuprinde referitor la caracterul și rosturile unui nou tip de agri-

cultură, la corelația dintre industrie, agricultură și creșterea vitelor, la dezvoltarea unitară a întregii țări, se înscrie în rîndul documentelor de mare valoare din epocă.

Problema maximului și minimului de proprietate a făcut de asemenea obiectul mai multor luări de cuvînt în Marele Sfat Național al Transilvaniei⁸⁷. În Marele Sfat s-au purtat discuții divergente și cu privire la oportunitatea rezervării unor pămînturi pentru dezvoltarea industriei naționale, a raporturilor dintre industrie și agricultură. S-a impus opinia care sublinia importanța industriei pentru dezvoltarea de ansamblu a țării, spre care se vor îndrepta, oferindu-și forța de muncă, cei care nu ar fi putut fi împroprietăriți.

Luările de cuvînt pe marginea proiectului de reformă agrară sînt importante și pentru că oferă posibilitatea cunoașterii concepțiilor agrare a unui eșantion eterogen social, dar reprezentativ. Cum e și firesc, reprezentanții țăranilor, sau ai intelectualilor legați de popor și-au afirmat răspicat vrerile în această adunare provincială. Cele susținute de ei depășeau sensibil concepția de ansamblu a proiectului, înscriindu-se în radicalismul reformei agrare declarat la Alba Iulia și răspunzînd celor mai ardente așteptări ale țăranilor.

Proiectul legii agrare adoptat de Marele Sfat a devenit Decretul-lege nr. 3911.

Vom urmări în continuare din cuprinsul Decretului-lege chestiunile privitoare la ce se expropria și cui urma să se dea pămîntul prin împroprietărire.

Decretul-lege prevedea două categorii principale de exproprieri: totale și parțiale. Se avea în vedere exproprierea totală a proprietăților imobiliare a căror proprietari vor opta pentru cetățenia altui stat, ale persoanelor morale publice sau private, instituțiilor, cooperativelor, fundațiilor, băncilor, întreprinderilor în cazul în care își aveau sediul în afara granițelor României. Puteau fi expropriate în întregime și acele proprietăți care prezentau un deosebit interes din punct de vedere științific, care au ajuns în mina

---

⁸⁷ Gh. Iancu, *Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918—1919)*, în „A.I.I.A. Cluj”, 1973, 16, p. 273—276.

proprietarilor după 1 noiembrie 1917 în baza Ordonanței guvernului maghiar cu privire la restrângerea liberei circulații a imobilelor, toate proprietățile rurale mai mari de 200 iug. care după 31 iulie 1914 au ajuns în posesia unora care pînă atunci nu se ocupaseră cu economia agrară, ca și întreg terenul cultivabil de peste 30 iug. în comunele rurale și peste 10 iug. în comunele urbane, din moșiile care au fost date 12 ani consecutiv în arendă sau în parte.

Exproprierea parțială se referea la terenurile cultivabile, care depășeau 500 iug. În locurile în care situația o cerea se putea coborî această limită maximă lăsată proprietarului pînă la 200 iug., sau chiar mai puțin. Prevăzîndu-se exproprierea proprietarilor și nu a moșiilor, aceștia aveau dreptul să-și aleagă în limitele admise moșia sau partea de moșie pe care să și-o mențină. Proprietarii își mai puteau rezerva o parte scutită de expropriere pentru fiecare copil care-și începuse studiile agronomice și care la terminarea studiilor se dedica economiei agrare. Puteau fi expropriate, în anumite condiții, și părți din terenurile cultivate cu vii, grădini de legume și fructe, islazuri comunale, pășuni de munte, păduri etc.

Pămînturile expropriabile se împărțeau în loturi de completare, de întregire și de colonizare, fără însă ca Decretul-lege să precizeze suprafața lor.

Decretul-lege stabilea și criteriile pe baza cărora urmau să se împartă pămînturile expropriate, acestea fiind: capacitatea de muncă, mijloacele de care dispuneau cei care urmau să fie împroprietăriți, calitatea și prețul pămîntului, împrejurările locale. Ordinea împroprietăririi ar fi trebuit să fie următoarea: servitorii și muncitorii agricoli din partea locului, invalizi sau nu, care în ultimii doi ani dinaintea mobilizării și după demobilizare au lucrat pe moșia supusă exproprierii, văduvele și orfanii lor, dacă erau capabili de muncă, capii de familie participanți la război, capabili de muncă, văduvele și orfanii lor, femeile celor mobilizați prin ordinele Consiliului Dirigent, cei emigrați, dacă s-au întors, sau familiile lor, capii de familie, sau cei necăsătoriți care n-au făcut serviciul militar. Principial și drept, ordinea fixată era cea așteptată. Aplicarea ei în practică nu va cunoaște însă în toate cazurile respec-

tarea ei riguroasă, ivindu-se astfel îndreptăţite nemulţumiri.

Decretul-lege prevedea că exproprierea se făcea „pentru cauză de utilitate publică”, nu „pentru cauză de utilitate naţională” cum se preciza în Decretul-lege din vechea Românie. Această formulare reflectă preocuparea pentru evitarea oricărei discriminări naţionale, fie în cazul proprietarilor supuşi exproprierii, fie în a celor îndreptăţiţi la împroprietărire. Şi într-adevăr, urmărirea atentă a mersului lucrărilor de înlăptuire a reformei agrare în Transilvania, demonstrează că această concepţie a stat în mod real la baza tuturor operaţiunilor⁸⁸.

Cu tot caracterul apreciat ca mai radical, mai multilateral al Decretului-lege pentru reformă agrară din Transilvania, toţi cei care l-au analizat au subliniat caracterul lui facultativ, numeroasele excepţii pe care le conţinea. „În Ardeal — scria G. Ionescu-Siseşti — dispoziţiile Decretului-lege sînt multiple şi radicale, dar aproape toate măsurile radicale sînt ori facultative, ori îngrădite de numeroase excepţii. Facultatea de aplicare dă posibilitatea să aplici reforma unde trebuie dar poate să şi anihileze complet intenţiile legiuitorului. Cu o astfel de lege poţi face orice şi nimic”⁸⁹.

Un aspect important al problematicii agrare din epocă l-a constituit arendările forţate. În toamna anului 1918 din cauza războiului, mult pămînt rămăsese nelucrat. Necesităţile din lumea stelor şi nu numai de acolo, reclamau imperios ca în primăvara anului 1919 nici o palmă de pămînt să nu rămînă nelucrată. Ţăranii însă nu mai erau dispuşi să-l muncească în vechile condiţii, aşteptînd reforma agrară promisă la Alba Iulia. Aşa după cum am arătat, legislaţia pentru reforma agrară s-a elaborat destul de lent, iar aplicarea ei s-a amînat şi mai mult.

---

⁸⁸ Vasile Popa, *Reforma agrară din 1921 în judeţul Tîrnava Mare*, Teză de doctorat, Mss. Cluj, 1975; Traian Rus, *Reforma agrară în judeţul Mureş-Turda*, Teză de doctorat, Mss., Cluj-Napoca, 1978.

⁸⁹ G. Ionescu-Siseşti, *Reforma agrară în diferite ţinuturi din România*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială”, 1920, 1, nr. 4, p. 744.

Într-o asemenea situație s-au introdus, începînd cu primăvara anului 1919, arendările forțate, avînd ca model arendările obligatorii din vechea Românie⁹⁰.

Punctul de pornire al acestui proces l-a constituit Ordonanța 82/a din 21 februarie 1919 „despre arendarea moșiilor statului”⁹¹. Dată „pentru asigurarea producției agricole”, ea avea, cu siguranță și menirea de a potoli neli-niștea care domnea la sate. O nouă Ordonanță în chestiunea arendărilor forțate s-a emis în septembrie 1919, concepută ca o completare a celei dintîi, avînd drept scop asigurarea semănăturilor de toamnă⁹². Decretul-lege pentru reforma agrară a devenit și el o bază pentru aplicarea arendărilor forțate începînd cu toamna anului 1919. În 10 februarie 1920 s-a dat a treia Ordonanță cu privire la arendările forțate „pentru înlesnirea și asigurarea producției agricole”⁹³.

În privința pămînturilor supuse arendării forțate, în primăvara anului 1919 s-au avut în vedere proprietățile statului pe care nu se aflau ferme model, sau nu se prevedea pentru viitor înființarea unor întreprinderi industriale, precum și proprietățile agricole particulare a căror lucrare nu putea fi garantată de proprietari sau de arendași. Nu s-a precizat însă cît anume din suprafața unei moșii să fie arendată, ceea ce a permis proprietarilor să caute cu îndîrjire să-și apere moșiile. În toamna lui 1919 categoriile de pămînt supuse arendărilor forțate au rămas aceleași. Mai exact s-au precizat pămînturile supuse arendărilor forțate în februarie 1920. Din acest moment, urmau să fie arendate moșiile expropriabile conform Decretului-lege, și moșiile de peste 30 iug. ce nu puteau fi lucrate de proprietari.

Beneficiarii arendărilor forțate trebuiau să fie, în primăvara anului 1919 participanții la război, văduvele și orfanii lor; țăranii care nu aveau pămînt dar dispuneau de mijloace de muncă; familiile celor mobilizați prin Ordinul

---

⁹⁰ Vezi pe larg, M. Știrban, *Problema arendărilor forțate din Transilvania în anii 1919—1921*, în „A.I.I.A. Cluj”, 1973, 16, p. 279—299; Idem, *Legislația agrară privind arendările forțate din Transilvania în anii 1920—1921* în „Marisia”, 1975, 5, p. 283—312.

⁹¹ „Gazeta Oficială”, nr. 13—15, din 28 februarie 1919, p. 4.

⁹² Arh. St. Cluj-Napoca, fond. R. A., mapa 5/1919, f. 811.

⁹³ M. Știrban, *Problema arendărilor forțate...*, p. 282.

de chemare al Consiliului Dirigent; țăranii cu pământ sub 10 iug.; toți plugarii din comună care aveau mijloace de producție. Loturile se fixau, la toate aceste categorii în funcție de brațele de muncă, de unelte și de vitele de muncă.

Începînd cu toamna anului 1919 s-a avut în vedere ca îndreptățirii la împrumut să fie în drept să primească pământ în arendă forțată, dacă aveau proprietăți sub 5 iug.

În schimbul pământului primit în folosință s-a prevăzut plata unei arenze în bani. În ciuda acestei hotărîri mai convenabilă pentru țăranii, în primăvara anului 1919 marii proprietari au reușit — profitînd de formulările imprecise ale dispozițiilor — să impună o arendă cu un echivalent în produse sau chiar în muncă. Din toamna lui 1919 țăranii au susținut cu tărie să plătească arenda în bani, ceea ce a determinat Consiliul Dirigent să aducă noi precizări privind generalizarea arendărilor de pământ cu un echivalent în bani. Prin Ordonanța din februarie 1920 Resortul de Agricultură a dispus ca prețul arenzilor să fie fixat în funcție de valoarea terenurilor și de suma amortizărilor pe care urmau să le plătească cei îndreptății la cumpărare.

Se poate aprecia că prețurile arenzilor forțate cu echivalentul în bani nu au fost prea ridicate, au fost cu mult mai mici decît ale arendărilor contractate pe cale liberă în aceeași perioadă sau decît cele din epoca anterioară.

Pământurile au fost date în arendă în mod individual, sau obștilor denumite „consorțiu” sau „tovărășie”.

Aplicarea arendărilor forțate a fost un proces amplu, care nu s-a înfăptuit liniar. Dimpotrivă, în multe cazuri s-au manifestat nemulțumiri ale țăranilor ori ale proprietarilor. Organele administrative sau agrare chemate să decidă în situațiile litigioase au dat de multe ori dreptate celor săraci, ceea ce este un fenomen notabil al epocii. Dirzenia și elanul revoluționar al țăranilor, alimentate și de mișcarea socialistă, au fost decisive în determinarea unui curs favorabil de rezolvare a dezideratelor legitime ale țăranilor.

Deși arendarea ca formă de exploatare a pământului nu era ceva nou, arendările forțate din perioada studiată se

deosebesc de cele anterioare net. Ele s-au introdus din inițiativa statului și s-au aplicat sub controlul acestuia. Organele locale, administrative sau cele create în mod special, au hotărît, executat și controlat aplicarea lor. Marii proprietari nu și-au mai hotărît ei suprafața arendată, nu și-au ales nici arendașii și n-au mai fixat ei prețul arenzii.

E demn de subliniat că naționalitatea marilor proprietari sau a țăranilor n-a influențat hotărârile aduse în problema arendărilor forțate.

Arendările forțate din Transilvania, în fond rămășițe ale unui mod de exploatare a pământului, depășit istoricește, n-au însemnat o schimbare pe planul juridic al realităților din agricultură. Aceasta deoarece stăpînul pământului arendat forțat a rămas cel vechi, țăranul arendaș nedevenind proprietar. Ele au însemnat o formă de folosire a pământului — din toamna lui 1919 a celui supus exproprierii — de către țăranii îndreptățiți la împrumut.

Arendările forțate fără a constitui principial un început al reformei agrare, ele au premers această amplă acțiune din agricultură. Deși n-au satisfăcut, și nici nu puteau s-o facă, realele necesități ale țăranilor, arendările forțate au contribuit la ameliorarea situației materiale a unei părți a țăranimii transilvănene.

În continuare ne vom opri doar cu succinte considerații asupra stării de spirit din lumea satelor, relevînd deziideratele esențiale ale țăranimii, ca și gama de acțiuni întreprinse în vederea schimbării radicale a statului ei social-economic.

Cercetarea istorică mai veche și în special cea mai nouă a acordat o binemeritată atenție frămîntărilor țăranimii, evidențiindu-le cauzele, aria și modul de desfășurare, rezultatele obținute, cercetare concretizată într-un număr impresionant de lucrări⁹⁴. Pe de altă parte, elaborarea unor

---

⁹⁴ *Relații agrare și mișcări țăărănești*, București, 1967; M. Știrban, *Acțiuni țăărănești în lăstele județe (Alba și Hunedoara din noiembrie 1918—1919*, în „A.I.I. Cluj”, 1967, 10; Idem, *Aspekte aus dem sozial-wirtschaftlichen Leben der Bauern im Kreis Hermannstadt und ihr Kampf um Grund und Boden in den Jahren 1919—1921*, în „Forschungen”, 1969, 12, nr. 2; L. Botezan, T. Pavel, V. Șchiopu, *Acțiuni ale țăărănimii din județul Bihor în perioada decembrie 1918—aprilie 1919*, în „Lu-

teze de doctorat — viitoare posibile cărți — dedicate în exclusivitate problematici agrare de după 1 decembrie 1918, ne-a determinat să prezentăm doar la modul general acțiunile țărănești, cititorul găsind cu ușurință exemplele concrete în indicațiile bibliografice oferite de noi.

Toamna anului 1918 a cunoscut o adevărată revoluție în lumea satelor transilvănene, acțiunile țăranilor manifestându-se ca o revărsare de nemulțumiri, de obidă, de prea multă așteptare și de prea multă nedreptate îndurată, îndreptată asupra proprietarilor și a autorităților.

Pregătirea și desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia au fost sprijinite și urmărite cu speranțe de țărani. Reforma agrară radicală, în intenție, inclusă în Rezoluția de Unire era un succes al luptelor țăranimii, al acțiunii tuturor forțelor progresiste din societatea transilvăneană, dar și un obiectiv vital care se impunea a fi transpus cât mai curînd în viață. Din acest moment, acțiunile țăărănești desfășurate într-un cadru politic nou au îmbrăcat și forme noi de manifestare, dobîndind un caracter local. Cu tot caracterul lor local și în general petiționar, frămîntările din rîndurile țăranimii s-au succedat necontenit, înregistrîndu-se în unele locuri și forme mai energice, exprimate prin ocupări de pămînturi, de păduri sau pășuni. Firește, dorința principală a celor năpăstuiți din lumea satelor a fost aceea de a se înstăpîni asupra pămînturilor pe care le lucrau. De aceea, țăranii așteptau și pretindeau o cît mai rapidă legiferare a reformei agrare, singura capabilă să determine schimbări esențiale în structura și repartitia proprietății, în condiția lor social-economică. Pînă atunci țăranii au căutat să obțină aplicarea Ordonanțelor privind arendările forțate, condiții cît mai favorabile de arendare, păduri sau pășuni.

Ocuparea de pămînturi arabile și chiar împărțirea lor a fost un fenomen de maximă răbufnire a setei de pămînt a țăranilor, semnalat în întreaga perioadă la care ne referim, în diferite părți ale Transilvaniei. Pe aceeași linie

---

crări științifice Oradea B", 1969; I. Lungu, V. Radu, *Frămîntări țărănești în satele din jurul Devei după primul război imperialist*, în „Sargetia”, 1969, 6; A. Moldovan, *Aspecte din lupta pentru pămînt a țăranimii de pe Someșul mijlociu în perioada 1 decembrie 1918—1919*, în „Arhiva someșană”, 1973, 2.

radicală s-au înscris și ocupările de pășuni și păduri, împărțirea cerealelor sau uneltelor. Refuzînd de a mai lucra un pămînt ce nu le aparținea, țărani așteptau împărțirea „pămîntului, cînd vor lucra pentru ei, ci nu pentru alții”, cum plastic ne-o transmite un document al vremii⁹⁵.

Mai numeroase s-au dovedit a fi în epocă formele de luptă petiționară. Petițiile și memoriile purtînd multe semnături adresate autorităților administrative sau agricole reflectă în mod convingător starea de spirit care domnea printre țărani, multitudinea dificultăților cu care era confruntată țărănimia, aspirațiile legitime ale truditorilor pămîntului.

Adresate guvernului, Consiliului Dirigent, Resortului de Agricultură, prefectilor, primpretorilor, Consilieratelor agricole, doleanțele țărănești aveau în vedere primirea de mai mult pămînt în arendă, o arendă convenabilă, în special în bani, înlăturarea sistemului muncii în dijmă, împărțirea de semințe celor săraci, acordarea de pășuni, păduri pentru unele comune, aprovizionarea cu produse de prima necesitate, ajutorarea văduvelor, a orfanilor, a invalizilor, înlăturarea unor funcționari abuzivi.

În pertractările țăranilor cu moșierii desfășurate în fața autorităților, hotărîrea primilor, dată de justetea și acuitatea cauzelor susținute a impus ca în multe cazuri balanța dreptății să încline spre cei nevoiași.

Presiunea maselor țărănești, frămîntările și acțiunile lor dîrze și-au pus amprenta asupra elaborării și conținutului Decretului-lege de reformă agrară, asupra activității organelor administrative și a celor agricole.

Reforma agrară aplicată și în regiunile transilvănene ceva mai tîrziu, cu toată importanța sa deosebită, a lăsat încă multe probleme nerezolvate pentru cei mulți.

Paralel și în strînsă legătură cu preocupările pentru reluarea și normalizarea activității productive se cereau luate măsuri cu privire la circulația și distribuția mărfurilor, încercîndu-se, pe cît posibil, apărarea intereselor publicului consumator. În situația concretă de atunci, comerțul

---

⁹⁵ *Relații agrare și mișcări țărănești*, p. 433.

liber, predominant în circulația capitalistă a mărfurilor în împrejurări obișnuite, a fost socotit ca neadecvat pentru condițiile societății transilvănene postbelice. Intervenția statului prin organismele și autoritățile sale în desfășurarea vieții comerciale, cu toate inerentele neajunsuri care puteau decurge din aceasta, a apărut ca modalitatea cea mai eficientă pentru asigurarea unei aprovizionări raționale a regiunilor Transilvaniei. Comerțul, dirijat și controlat cu destulă strictețe la început, a devenit pe măsura normalizării situației tot mai liber, integrându-se organic în piața internă unitară a României.

Preocupările Consiliului Dirigent în ansamblul său, ori ale unor resorturi cu atribuții economice⁹⁶, în probleme privind circulația și desfacerea mărfurilor, au fost multiple și s-au manifestat pe diferite planuri. Interzicerea comerțului liber și condiționarea circulației mărfurilor de existența unui permis de cumpărare și de transport, se corelau cu înființarea unor instituții care să coordoneze aprovizionarea populației. Strădaniile de a interveni pentru strângerea produselor existente erau întregite cu eforturile de a obține produse cât mai multe din producția agricolă sau industrială și de aducerea de mărfuri, cu precădere din celelalte provincii ale țării sau de pe piețele externe. Totul se făcea însă în condiții extrem de grele, deoarece războiul provocase o adevărată răsturnare a raporturilor comerciale anterioare. Acestor scopuri urma să le servească, în mare măsură și Banca Centrală pentru Industria și Comerț ce se va înființa sub egida Resortului de Comerț.

Pe de altă parte, pentru ca autoritățile să dispună de mărfurile necesare aprovizionării populației și armatei, mai ales de alimente, s-a recurs fie la contingentarea produselor alimentare fie la rechiziții, atunci când prima măsură nu se dovedise destul de eficientă.

---

⁹⁶ Comerțul a constituit până în august 1919 un Resort împreună cu Agricultură, secretar general la Comerț fiind Ionel C. Comșa. Din august s-a constituit Resortul de Industrie și Comerț. Resortul de Alimentare și-a încetat activitatea în urma hotărârii Consiliului Dirigent din 20 septembrie 1919. În activitatea sa compartimentul de comerț a primit sugestii din partea negustorilor și industriașilor români, convocați la Resort în 3/16 ianuarie 1919, sau din partea comercianților români întruniți în Congres în iulie 1919.

Pentru a se combate scumpetea și specula s-au fixat prețuri maxime, s-a încurajat înființarea de organisme ale consumatorilor, s-au urmărit și pedepsit persoane particulare și chiar oficiale care contraveneau dispozițiilor în vigoare.

Pentru regiuni mai greu încercate de lipsuri — ca zona Munților Apuseni, Maramureșul sau Sătmărul — s-a căutat înființarea unor organisme regionale a căror principale atribuții constau în aprovizionarea populației.

Stările social-economice specifice sfârșitului de an 1918 și celui următor și-au pus însă amprenta în mod nefavorabil asupra eficienței acțiunilor întreprinse de Consiliul Dirigent în aceste domenii. Așa se face că lipsa mărfurilor, specula și scumpetea au fost mereu chestiuni la ordinea zilei, în întreaga perioadă de activitate a Consiliului Dirigent.⁹⁷

ACTIVITATEA CONSILIULUI DIRIGENT ÎN DOMENIUL FINANTELOR

Decretul-lege nr. 3632 din 11/24 decembrie 1918 prevedea că alături de alte domenii, circulația fiduciară,

vămile și împrumuturile publice rămăneau în administrația guvernului de la București. În situația în care după 1 decembrie 1918 pe teritoriul României circulau mai multe semne ale valorii (leul emis de Banca Națională, leul emis prin Banca Generală de ocupații nemți, coroana austro-ungară, rubla Romanov și rubla de Lwov), dispoziția amintită apare ca ceva care se impunea cu necesitate. În consecință, toate chestiunile importante privind viața financiară a țării s-au decis la București, unele care priveau Transilvania cu consultări cu reprezentanții Consiliului Dirigent, și au fost doar duse la îndeplinire în aceste locuri prin intermediul Resortului de Finanțe⁹⁸.

---

⁹⁷ Vezi pe larg, Gh. Iancu, *Activitatea Consiliului Dirigent privind reglementarea comerțului și aprovizionarea populației (1918—1920)*, în „A.M.N.”, 1978, 15, p. 545—560.

⁹⁸ Șeful Resortului a fost A. Vlad, pînă la numirea lui ca ministru de finanțe în guvernul Vaida. Din acel moment locul i-a fost ținut de T. Brediceanu. Secretar general a fost Ioan I. Lapedatu. Brutus Păcurar a fost secretarul personal al șefului de resort. Șefi de secție au fost: George Nedici, Virgil Pagubă, Iuliu Albin, Valer Pop, Valer Petcu, Titus Dragonescu. Subșefii de secție: Petru Manole, Ioan

Resortul s-a preocupat de instituirea controlului statului român asupra administrației financiare din Transilvania, de încadrarea instituțiilor financiare cu personalul necesar, de continuarea încasării impozitelor, de dirijarea cheltuielilor Consiliului Dirigent și, mai ales, în continuă legătură cu forul central de la București, de reglementarea circulației bănești.

Trecerea administrației financiare sub controlul Resortului de Finanțe s-a făcut în pas cu preluarea celorlalte instituții administrative, judiciare etc. din județele Transilvaniei, în etape dictate de condițiile expuse în altă parte a lucrării. Situațiile de la instituțiile financiare au urmat îndeaproape pe cele de la prefecturi sau subprefecturi. Astfel, în locurile în care funcționarii administrativi maghiari au refuzat depunerea jurământului de fidelitate față de statul român, același lucru l-au făcut și cei financieri. Sau, după ce l-au depus inițial, în cazul județului Alba, de exemplu, la sfârșitul lunii martie 1919 s-au retras cu toții, pentru ca în scurt timp unii să revină asupra demisiilor, prefectul reprimind o parte din ei, fapt pentru care a cerut aprobarea Resortului de Finanțe⁹⁹. O situație diferită s-a înregistrat în județul Bistrița-Năsăud, unde la 1 februarie 1919 funcționarii maghiari de la Perceptorat au depus jurământul de fidelitate republicii maghiare, nesocotind astfel flagrant noua situație politică rezultată din unirea Transilvaniei cu România¹⁰⁰.

Nevoia de funcționari de finanțe s-a resimțit în întreaga perioadă, cu toate demersurile Resortului de Finanțe, concretizate și în ținerea unui curs de pregătirea funcționarilor de finanțe, sau cu bunele intenții ale unor specialiști români aflați în străinătate. „Ne bucurăm mult, că chestia națională a noastră a aflat o așa întoarcere favorabilă — îi scria din Graz la 3 aprilie 1919 Daniel Ambruș lui Francisc Hossu-Longin —. De aceea m-am decis și eu deși sînt deja de 17 ani aici și mă aflu într-un post neabzis, că la caz că s-ar afla și pentru mine ceva cores-

---

Suciu, Vasile Vlaicu, Petru Florian, Iuliu Florian, Alexiu Muntean, George Borșan. Alți funcționari: Nicolae Popa, Rudolf Thör, Leontin Boros, Dusech Aladár, Victor Mureșan, Iuliu Binder.

⁹⁹ Arh. St. Alba Iulia *fond. Prefectura județului Alba Cabinetul Prefectului*, d. 13/1919, f. 3—4.

¹⁰⁰ Arh. St. București, *fond. C. D.* d. 179/1919, f. 218.

punzător în patrie să mă reîntorc și eu iarăși acolo și a-mi pune și eu modestele mele puteri în serviciul națiunii", pe lângă Resortul de Finanțe¹⁰¹. Gânduri pline de simțire și responsabilitate patriotică.

Resortul s-a îngrijit ca sumele și valorile existente la instituțiile financiare de stat să rămână în proprietatea statului român¹⁰². Tot pentru a se evita înstrăinarea bunurilor existente pe teritoriul Transilvaniei, la propunerea Resortului de Finanțe, la 21 martie/3 aprilie 1919 Consiliul Dirigent a hotărât punerea sub sechestru a imobilelor, efectelor și valorilor sucursalelor și a filialelor băncilor din Ungaria, precum și asupra pretențiilor de cont curent al acestor bănci față de sucursale și filiale și interzicerea satisfacerii oricăror pretenții pe care cetățenii Ungariei le-ar fi avut asupra acestora. Aceste filiale se puneau sub controlul statului român, numindu-se în acest scop pe lângă ele câte un controlor, expert în chestiuni financiare¹⁰³. În conformitate cu cele hotărâte, filialele băncilor cu sediul la Budapesta au fost închise câteva zile și verificate de o comisie formată din experți financiari și delegați ai Serviciului de Siguranță.

Scoaterea din circulație a banilor de proveniență străină și înlocuirea lor cu leul emis de Banca Națională a României, adică unificarea monetară a fost una din complicatele probleme, care după desăvîrșirea unității de stat își aștepta o grabnică rezolvare. Circulația leului pe întreg teritoriu țării ar fi fost un eficient liant al procesului de uniformizare a vieții economice. Condițiile interne și externe ale epocii au făcut ca unificare monetară să fie precedată de alte acțiuni, unele pregătitoare, cum au fost constatarea tipului și a cantității de bancnote existente, reglementarea circulației lor, stabilirea raporturilor financiare dintre leul românesc și celelalte semne ale valorii din țară, împiedicarea de a pătrunde în țară noi cantități de bancnote emise în străinătate, combaterea speculațiilor fi-

---

¹⁰¹ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Secția Manuscrise, fond. Francisc Hossu-Longin, Mss sertar 272, f. 5—6.

¹⁰² Emanoil Peteanu, *Administrația financiară din Ardeal, Banat și părțile ungurene*, în „Independența economică”, 1919, nr. 15—16, p. 13—18; Vezi pe larg, Gh. Iancu, *Activitatea Consiliului Dirigent în domeniul finanțelor*, în „Marisia”, 1976, 6, p. 445—477.

¹⁰³ Proces verbal din 21 martie/3 aprilie 1919.

nanciare generate de un cadru economic-financiar specific.

În Transilvania coroana austro-ungară era moneda care circula în proporție covârșitoare. În consecință, hotărârile și dispozițiile Resortului de Finanțe, urmînd indicațiile Ministerului, s-au referit într-o mare măsură la stabilirea cantității de coroane aflată în circulație într-un moment sau altul, la evoluția cursului ei, la pregătirea și înfăptuirea ștampilării, la modalitățile de retragere a coroanelor și a înlocuirii lor cu leul românesc.

În anii războiului, cheltuielile uriașe reclamate de purtarea operațiunilor militare au făcut ca statele să recurgă la o politică inflaționistă, ceea ce a însemnat emiterea de cantități uriașe de bancnote, fără acoperire. Fenomenul este caracteristic și Băncii de emisie a Austro-Ungariei. Creșterea vertiginoasă a circulației coroanelor, fiind în iulie 1919—43,378 milioane față de 25 000 milioane coroane în 1913 — s-a datorat în special împrumuturilor acordate guvernului austriac și celui maghiar, atît în timpul războiului, cît și după încheierea lui¹⁰⁴. Coroanele emise fără nici o rezervă și fără a mai avea vreo acoperire au intrat masiv și în Transilvania, ducînd în mod firesc la deprecierea lor, la scăderea valorii lor în raport cu leul. „Un specialist ne spune — se afirma într-un document din epocă — căci cauza care a produs reducerea valorii de coroane este: abundența de hîrtie în circulație”¹⁰⁵.

După intrarea trupelor române în Transilvania, Marele Cartier General a stabilit cursul coroanei la 0,50 bani, adică 1 leu = 2 coroane. Cursul stabilit nu reflecta în acel moment fidel raportul coroanei cu leul, întrucît imediat după Unire, cursul de schimb al coroanei era aproape egal cu al leului. După unele calcule, care aveau în vedere cota de la bursa din Elveția, 100 coroane erau egale cu

---

¹⁰⁴ Costin C. Kirîțescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, Vol. II, București, 1967, p. 248—249; Ioan Lapedatu, *Lichidarea monetară a Băncii Austro-Ungare*, în „Analele statistice și economice”, 1920, nr. 2—3, p. 12; Idem, *Chestiunea valutei și a finanțelor*, în „Revista economică”, 1919, 21, nr. 1, din 4 ianuarie 1919, p. 4; C. G. Demetrescu, *Banca de emisiune a Austro-Ungariei în timpul războiului*, în „Independența economică”, 1919, nr. 9—10, p. 20—21.

¹⁰⁵ Arh. St. Brașov, fond. Gremiul român de comerț levantin din Brașov, d. 12/1920, f. 12.

91 lei¹⁰⁶. Deși aprecierile privind raportul coroană-leu după Unire sînt diferite, mergînd de la 1—1, la 91 lei = 100 coroane, sau mai puțin, nu însă la 1 leu = 2 coroane, toți specialiștii indiferent de partidul sau orientarea pe care le reprezentau, de timpul sau locul unde și-au expus opiniile, au constatat și recunoscut fenomenul deprecierii galopante a coroanei. Scăderea cursului coroanei se datora stării grele în care se găsea economia țării, situației generale precare a Băncii de emisie, contrabandei și speculei cu coroane.

Stabilirea cantității de coroane aflată în circulație în România (Transilvania și Bucovina), adică identificarea monedei austro-ungare aflată pe teritoriul național românesc, era o măsură care se impunea cu acuitate, avîndu-se în vedere certitudinea lichidării Băncii Austro-Ungare, constituind în același timp o etapă a amplului proces de unificare monetară. Dispozițiile privind interzicerea importului de coroane și controlul circulației lor — măsuri luate anterior¹⁰⁷ — aveau și menirea de a facilita această acțiune. E de menționat că într-o situație asemănătoare se găseau și celelalte state succesoare ale monarhiei dualiste. Modalitatea tehnică care s-a adoptat, în general, a fost ștampilarea bancnotelor de coroane.

Cu ocazia primei deplasări la București a lui Ioan Lapedatu, secretarul general de la Resortul de Finanțe, în convorbirile avute cu ministrul finanțelor s-a discutat și problema ștampilării coroanelor. S-a convenit cu acea ocazie ca ștampilarea să se facă de îndată ce granițele vor fi controlate de autoritățile românești. De la acest acord principal și pînă la trecerea efectivă la ștampilare a trecut însă o lungă perioadă, caracterizată prin consultări între reprezentanții Ministerului de Finanțe și ai Consiliului Dirigent, în vederea găsirii celor mai eficiente modalități organizatorice și tehnice de realizare.

Declanșarea operațiunilor de ștampilare a fost mult întîrziată datorită faptului că autoritatea statului român prin intermediul Consiliului Dirigent nu s-a exercitat de la în-

---

¹⁰⁶ T. Nichiciu, *Der Übergang von der Kronen-zur Leiwährung in Siebenbürgen. Kritische Studie über die Abstempelung und Einlösung der Kronennoten*, Lugosch, 1922, p. 32.

¹⁰⁷ Vezi pe larg, Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 456—462.

ceput asupra întregului teritoriu al Transilvaniei. În condițiile în care statele vecine își șampilaseră bancnotele de coroane, România risca să rămână ultimul refugiu pentru bancnotele din ultimele emisii. Conștient de acest pericol, Consiliul Dirigent, prin Resortul de Finanțe, la 5 martie 1919 făcea atent guvernul asupra pericolului afluxului de coroane, care ar fi adus grave prejudicii vieții economice din întreaga țară.

Dificultățile generate de circulația mai multor semne ale valorii pe teritoriul Transilvaniei, au determinat Consiliul Dirigent să inițieze și alte acțiuni menite a grăbi unificarea monetară. În acest scop, s-a decis să se intervină pe lângă Ministerul de Finanțe în vederea convocării unor consfătuiri la București, la care să participe toți factorii interesați. În același timp, s-a mai hotărât începerea pregătirilor necesare pentru șampilarea coroanelor. La București s-au ținut, într-adevăr, mai multe consfătuiri la care s-au discutat chestiuni referitoare la șampilarea coroanelor. În cadrul amintit și firește în altele, s-au analizat pe larg rosturile șampilării, aspectele tehnice de realizare, efectul șampilării asupra cursului coroanei, locul șampilării în ansamblul problemelor privind unificarea monetară. Participanții și-au exprimat și destule rezerve privind efectele șampilării asupra circulației financiare, asupra menținerii cursului coroanei, a stăvilirii contrabandei. Se considera în mod unanim că șampilarea putea fi eficace doar în condițiile în care coroanele șampilate urmau să fie retrase din circulație într-un timp cât mai scurt.

Asigurarea condițiilor tehnice de realizare a șampilării, una din premisele esențiale pentru eficacitatea întregii operațiuni, își aștepta o rezolvare cât mai eficientă, în adoptarea căreia să se țină seama, neapărat, de posibilitățile materiale de care se dispunea. Șampila aplicată de Iugoslavia era socotită rudimentară. Soluția adoptată de Cehoslovacia — aplicarea unui timbru special prevăzut și cu șampilă, nu putea fi urmată din lipsa timbrelor. Nu putea fi luat în discuție nici procedeul Austriei, care a imprimat pe bancnote un desen special cu ajutorul unor mașini de la Banca Austro-Ungară și a concentrat întreaga operațiune de șampilare la Viena, lucru posibil avându-se în vedere starea bună a căilor de comunicație din acea țară. Pentru Transilvania, s-a hotărât executarea

unui singur tip de șampilă turnată în bronz, cu un singur tip de tuș, avînd înscris „România Timbru Special”.

Răspunzînd unei evidente necesități, la 25 mai 1919 a apărut Ordonanța cu privire la șampilarea bancnotelor de coroane, purtînd semnătura ministrului de finanțe și a șefului Resortului de Finanțe¹⁰⁸. Șampilarea își propunea să stabilească suma bancnotelor de coroane aflată în circulație în Transilvania și să decreteze ca valabile în circulație doar coroanele care se șampilau. Ordonanța prevedea șampilarea tuturor bancnotelor de coroane de 10, 20, 50, 100 și 1000 cor. Șampilarea urma să se desfășoare între 10 iunie — 10 iulie 1919. Pentru acoperirea cheltuielilor ce rezultau din aplicarea Ordonanței s-a stabilit o taxă de 1% din valoarea fiecărei bancnote. Resortul de Finanțe a numit în fiecare județ o comisie, pusă sub controlul autorităților administrative și polițienești, care au condus operațiunile de șampilare. În momentul în care s-a decis șampilarea, neștiindu-se dacă Banca Austro-Ungară recunoștea bancnotele de 20 cor. emisiunea a II-a, de 10.000 cor. și cele de 25 și 200 cor., ultimele două tipărite doar pe o parte („bani albi”), care apăruseră în circulație în preajma revoluției, acestea au fost inițial excluse de la șampilare. În urma demersurilor întreprinse de Resortul de Finanțe în vederea clarificării situației acestora, Banca Austro-Ungară a anunțat că le recunoaște pe cele de 20 cor. emisiunea a II-a, și de 10.000 cor., în timp ce despre celelalte afirma că erau doar în parte emise de ea, restul fiind emise de guvernul Károlyi, lucru despre care a fost înștiințat și publicul.

Datorită imposibilității șampilării tuturor bancnotelor în intervalul stabilit, acesta s-a prelungit pînă la 18 iulie 1919. În această primă etapă a șampilării (10 iunie — 18 iulie 1919) s-au șampilat, după informațiile furnizate de Ioan Lapedatu 2.711.000.000 coroane¹⁰⁹.

Reticența populației ca și starea grea a mijloacelor de comunicație au făcut să mai rămînă în posesia cetățenilor încă multe bancnote neșampilate, care nu mai aveau putere de circulație. În consecință, s-a stabilit un nou inter-

---

¹⁰⁸ Ordonanța nr. 4890, în „Gazeta Oficială”, nr. 31—35, din 25—31 mai 1919, 5—16 iunie 1919, p. 3—4.

¹⁰⁹ D.A.D. 1919—1920, p. 695.

val pentru ștampilare (28 iulie — 28 august), bancnotele adunându-se prin băncile din locurile unde funcționaseră Comisiile de ștampilare, pentru a fi ștampilate într-un singur loc la Sibiu, percepându-se o taxă de ștampilare de 2‰. După aceeași sursă, în această etapă s-au ștampilat 216 milioane cor.

În cele două etape, ștampilarea nu s-a putut efectua și pe teritoriul județului Timiș-Torontal, unde în ianuarie 1919 coroanele fuseseră ștampilate de autoritățile sîrbești. Abia după retragerea trupelor franceze și sîrbești din acele locuri, s-au putut face pregătirile necesare ștampilării, operațiune realizată între 10—20 octombrie și 20—25 octombrie 1919, ștampilându-se în total 536 milioane coroane.

Condițiile specifice ale anului 1919, cu români care reveneau în Transilvania din străinătate, cu soldați și ofițeri care se întorceau în urma operațiunilor militare purtate pînă în august 1919, cu țărani neîncrezători în scopurile ștampilării, au făcut ca după ștampilările efectuate să se mai găsească bancnote neștampilate. La insistențele posesorilor lor, Consiliul Dirigent a admis ștampilarea unor sume, dar numai la Resortul de Finanțe, începînd cu 20 octombrie 1919.

În privința bancnotelor de 25 și 200 cor. neadmise la ștampilare, Consiliul Dirigent a acceptat să se plătească impozitele cu ele. Mai apoi, din inițiativa unui grup de bănci, s-au adunat de pe întreg teritoriul Transilvaniei, și cu concursul Consiliului Dirigent s-au transportat la Viena. Acolo, în locul celor identificate ca fiind emise de Banca Austro-Ungariei, s-au primit bancnote obișnuite, albastre, care s-au readus în Transilvania¹¹⁰.

Începută la 10 iunie 1919, desfășurată în mai multe etape și faze, ștampilarea s-a prelungit pînă la începutul lunii noiembrie 1919. Abia în 16 noiembrie 1919 apărea în „Patria” Comunicatul Resortului de Finanțe prin care se aducea la cunoștință că „ștampilarea coroanelor încheiată pe toată linia, s-a sistat definitiv, ne mai admițîndu-se nici o excepțiune”. Cele 399 ștampile confecționate au fost prezentate *Comisiei de verificare a rezultatelor ștampilării* și au fost distruse sub controlul Resortului.

---

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 712; „Patria”, nr. 130, din 27 iulie 1919.

Informațiile de care dispunem nu indică aceeași sumă pentru valoarea totală a bancnotelor de coroane șampilate pe teritoriul Transilvaniei. Se estimează ca cifră totală fie 3.247.000.000 cor., fie 3.500.000.000 cor. fie 3.000.000.000 cor., sau 3.903.766.000 cor., oricum o cifră mai mică decât cea care se anticipase (6 miliarde cor.)¹¹¹.

Prelungirea operațiunii de șampilare dictată și de factori obiectivi a dus la continuarea invaziei de coroane, a dat timp de acțiune contrabandei de coroane, permițând introducerea în țară a noi sume, în ciuda măsurilor restrictive luate de autoritățile civile și militare. Dar mult mai grav decât întârzierea începerii șampilării sau prelungirea ei, s-a dovedit a fi pentru întreaga viață economică a țării, modul rudimentar în care s-au șampilat bancnotele, fapt unanim consemnat în toate sursele consultate și evidențiat cu pregnanță în momentul unificării monetare. Ștampilele oficiale au putut fi ușor imitate, astfel că pe piață circulau un mare număr de bancnote prevăzute cu ștampile false. Încercînd să ferească populația de a intra în posesia unor asemenea bancnote, Resortul Finanțelor, printr-un Aviz, după ce recunoștea că „în timpul din urmă s-au ivit în circulație bancnote de coroane prevăzute cu ștampile false”, indica cîteva detalii după care acestea se puteau recunoaște¹¹². Contrabanda de coroane a alertat nu numai organele Consiliului Dirigent, ci și Ministerul de Finanțe, conducătorul în fapt al tuturor chestiunilor financiare ale țării. În consecință, la 31 decembrie 1919 s-a modificat un articol din Legea Generală a Vămilor, în sensul că se prevedea pedeapsa cu închisoarea pentru încercările de fraudă cu coroane și prin punctul vamal, nu numai prin locuri ascunse.

După Unire, șampilarea bancnotelor de coroane, fiind mereu în actualitate, hotărîtă cu destulă întârziere și realizată, din motive obiective și subiective, într-un lung interval de timp, a urmărit să cuprindă toate tipurile de bancnote de coroane emise de Banca Austro-Ungariei, care circulau pe teritoriul Transilvaniei. Din nefericire, bunele intenții n-au fost suficiente pentru a împiedeca falsurile, în

---

¹¹¹ Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 462.

¹¹² „Gazeta Oficială”, nr. 66, din 15 noiembrie 1919, p. 1.

condițiile în care mijloacele tehnice de realizare s-au dovedit a fi deosebit de imperfecte.

Bancnotele de coroane neșampilate și apoi șampilate au avut putere de circulație doar pe teritoriile Transilvaniei și Bucovinei, ceea ce crea, evident, dificultăți posesorilor de coroane în achiziționarea de produse pe piețele din vechea Românie, favorizând în același timp specula cu lei.

Șampilarea bancnotelor de coroane, dictată de condițiile concret istorice, cu plusurile sau minusurile sale, n-a însemnat decît un moment din procesul unificării monetare, adică al introducerii sistemului monetar național pe întreg cuprinsul țării. Unificarea monetară, prin importanța ei, a preocupat deopotrivă, cercurile guvernamentale, financiare și oamenii politici, avansîndu-se diferite soluții, multe purtînd amprenta unuia sau altuia dintre partidele politice. Deși în mod unanim se aprecia unificarea monetară ca o necesitate economică, înfăptuirea ei s-a realizat abia în vara anului 1920. Au concurat la această „vinovată amîinare”¹¹³, încheierea tîrzie a tratatelor de pace, schimbările de guverne survenite, interese speciale ale Băncii Naționale, precum și nefasta speculă financiară. În condițiile în care șampilarea biletelor de coroane nu se soldase cu rezultatele așteptate, se impunea retragerea lor cît mai grabnică din circulație. Consiliul Dirigent constatînd că falsificarea șampilelor lua proporții, Mihai Popovici, șeful Resortului de Industrie a inițiat ținerea unor consfătuiri pe această temă, în octombrie 1919. Cu aceea ocazie s-a hotărît să se propună guvernului înlocuirea bancnotelor șampilate, în primul rînd a celor de 1.000 și 10.000 coroane, cu bancnote noi românești, dar tot în coroane, confecționate după exemplul Cehoslovaciei la Viena, de unde se primiseră asigurări că vor putea fi executate în condiții tehnice foarte bune în cel mult 6 săptămîni. Propunerea a fost repetată și în ianuarie 1920, fără a fi fost luată în considerare.

În memoriul trimis de Resortul Finanțelor, redactat de Ioan Lapedatu, la 5 martie 1920 Ministerului de Finanțe, erau cuprinse argumentele avute în vedere cînd s-a pro-

---

¹¹³ Vasile C. Osvadă, *Material pentru soluții economice*, Cluj, 1923, p. 43.

pus soluția amintită. În memoriu se avansa și o nouă soluție, potrivit căreia statul să retragă biletele Băncii Austro-Ungare, dând un avans, eventual de 50% din valoarea sumei în moneda națională, în lei, iar pentru restul să se dea bonuri de tezaur în coroane, cu o dobândă potrivită.

Merită a fi amintit și demersul întreprins de Camera de Comerț și Industrie din Brașov pe lângă Ministerele de Finanțe, Industrie și Comerț, pe lângă Resorturile cu același profil din Consiliul Dirigent ca și pe lângă Gremiul comercial levantin din Brașov „în chestia neajunsurilor ce au rezultat din ștampilarea bancnotelor spre cea mai mare pagubă a vieții noastre economice”. Ștampilarea defectuoasă, neîncrederea în bancnotele ștampilate conduceau în mod nemijlocit la scumpirea produselor, creînd „noi obstacole pentru desfășurarea afacerilor comerciale și în consecință toată viața economică ajunge în cea mai critică situație” — se aprecia în adresa Camerei de Comerț din Brașov. Această instituție considera că stările de lucruri se puteau schimba în bine numai dacă „statul va da o declarație obligatorie, prin care *recunoaște de valabile toate bancnotele — indiferent, că ștampilarea este autentică sau falsă, — și impune primirea lor obligatoare*, cu condiția ca bancnotele să fie autentice”¹¹⁴. Deși soluția preconizată nu s-a concretizat, preocupările oficialităților ca și ale particularilor în aceste chestiuni au continuat să se manifeste. Guvernul Vaida a avut printre obiective și înfăptuirea unificării monetare. Tratatul duse de guvern cu Banca Națională în vederea încheierii unui acord cu privire la unificarea monetară n-au dus la rezultatul dorit, deoarece Banca Națională în schimbul sprijinului solicitat a pretins monopolul pentru cumpărarea aurului pe întreg teritoriul țării și ipotecarea tuturor pădurilor statului, pretenții neacceptate de guvern.

Unificarea monetară a fost înfăptuită de guvernul Averescu, adus la cîrma țării la 13 martie 1920¹¹⁵. Prin Convenția încheiată la 11 iunie 1920, guvernul primea de la Banca Națională încă un împrumut de 5 miliarde lei, des-

---

¹¹⁴ Vezi Nota 105 *supra*, d. 9/1919, act 2138/1919.

¹¹⁵ Vezi Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 272—287; V. Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880—1924)*, București, 1925, p. 286—291.

tinat unificării monetare. Operațiunea de retragere a leilor Băncii Generale, a rublelor Romanov și Lwov, a coroarelor austro-ungare șampilate urma să se facă de Banca Națională cu sprijinul Ministerului de Finanțe. După încheierea convenției, guvernul a prezentat parlamentului proiectul de lege pentru unificarea monetară, adoptat la 1 august 1920¹¹⁶. Cursul de preschimbare a fost stabilit pentru o coroană la 0,50 bani, deși în acel moment valoarea coroanei era de 0,20—0,25 bani, sau de 0,25—0,33 bani¹¹⁷, ceea ce a adus mari profituri speculanților. Operațiile de retragere s-au desfășurat între 20—24 august, iar schimbarea lor a început la 1 septembrie 1920 și a ținut pînă la 10 septembrie 1920.

Șampilarea defectuoasă și întîrzierea retragerii coroarelor șampilate¹¹⁸, au făcut ca față de cca. 3,8 miliarde coroane cit se șampilaseră în Transilvania s-au prezentat la preschimbare 5,76 miliarde coroane. Dacă se adaugă și marea cantitate de coroane provenite din vechea Românie, cca. 1,5 miliarde, unde coroana n-a avut drept legal de circulație, se poate constata uriașa contrabandă care s-a făcut cu coroarele. În total s-au prezentat la preschimbare 8.580.089.279 coroane, sau 4.290.044.988 lei. Pentru sumele de coroane prezentate la preschimbare, se elibera pentru 60% din valoare lei, iar pentru 40% se primea o chitanță ce trebuia lichidată în cel mult 3 luni.

În conformitate cu prevederile tratatului de la Saint-Germain, în schimbul coroarelor retrase pentru suma de 4.290.044.988 lei, România a primit la lichidarea Băncii Austro-Ungare, doar suma de 2,2 miliarde lei¹¹⁹.

Unificarea monetară deși s-a realizat cu destulă întîrziere și a fost însoțită de întinse speculații financiare, a însemnat un important pas pe calea normalizării situației financiare a țării, a vieții economice în general.

---

¹¹⁶ „M. O.”, nr. 105, din 13 august 1920. Regulamentul de aplicare al legii, în „M. O.”, nr. 106, din 14 august 1920.

¹¹⁷ Vezi și C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale 1914—1920*, Vol. III, București, 1933, p. 335.

¹¹⁸ Vezi și Capitolul respectiv din Xenofon Netta, *Die rumänische Nationalbank*, Leipzig, 1929, p. 194—199.

¹¹⁹ Otto Weinberger, *Die Liquidation der Österreichisch-Ungarischen Bank* în „Bank Archiv Zeitschrift für Bank-und Börsen Wesen”, nr. 6, din 15 Dezember 1920.

Momentul în care Consiliul Dirigent și-a început activitatea, a fost destul de critic și sub aspect financiar. Căseriile statului erau în multe locuri goale, iar despre perceperea impozitelor nici nu putea fi vorba. Într-o asemenea situației s-a încercat contractarea unui împrumut de 5 milioane coroane la bănci cehe și a unor împrumuturi de la bănci din Transilvania, avansându-se și ideea lansării unui împrumut intern. Împrumutul de la băncile cehe nu s-a realizat, în schimb s-au luat 5 milioane coroane de la banca „Albina”, 12 milioane de la banca „Victoria” din Arad, și apoi un altul de 15 milioane coroane tot de la „Victoria”. Aceste sume erau neînsemnate în raport cu necesitatea organizării și bunei funcționări a serviciilor publice din Transilvania. De aceea, Consiliul Dirigent a solicitat și a obținut un împrumut de 80 milioane lei de la Ministerul de Finanțe, și unul de 325 milioane de lei de la Banca Națională. O parte din aceste sume au fost afectate cheltuielilor armatei, căilor ferate și poștelor — domenii care țineau de competența guvernului.

Tot în vederea procurării de fonduri necesare administrației românești din Transilvania, Consiliul Dirigent a cerut aprobarea Ministerului de Finanțe de a lansa un împrumut intern prin emiterea de obligațiuni la purtător cu dobândă de 5% în coroane. Din Expunerea de motive la proiectul de Decret-lege pe această temă, prezentată în ședința Consiliului de Miniștri din 17 ianuarie 1919 de O. Kiriacescu, ministrul de finanțe, rezultă că „necesitatea acestui împrumut este reală căci Consiliul Dirigent prelundu asupra sa toată administrația ținuturilor de peste munți ce s-au alipit la România trebuie să facă față la însemnate cheltuieli, pe care nu le poate acoperi cu veniturile ce se pot realiza în această epocă de nouă așezare, ce se rînduiește dincolo”¹²⁰. Se arăta în continuare, că de teama invaziei de coroane, după consultări cu Resortul de Finanțe, s-a considerat mai oportună lansarea a două împrumuturi, unul în rentă în lei pentru vechea Românie și un altul în bonuri de tezaur în coroane în Transilvania.

---

¹²⁰ Arh. St. București, *fond. Jurnalele Consiliului de Miniștri*, d. 15/1919, f. 134.

Consiliul de Miniștri a aprobat în aceeași ședință proiectul de Decret-lege privitor la emiterea în Transilvania a unui împrumut intern, nelimitat, în bonuri de tezaur cu o dobândă de 5%, rambursabil la 1 februarie 1923¹²¹. Consiliul Dirigent, înainte de a face cunoscut Prospectul pentru împrumut a ținut să primească din partea Ministerului de Finanțe, a Consiliului de Miniștri, asigurarea că la data rambursării, lichidarea se va face pe un curs nu mai mic de 1 cor. = 0,50 bani, ceea ce a și primit.

Prin Resortul de Finanțe, Consiliul Dirigent a emis Împrumutul Național de 5% în bonuri de tezaur în coroane¹²². S-au creat toate posibilitățile pentru a se putea face subscrieri la Împrumut și la București.

După lansarea Împrumutului s-a făcut o largă popularizare a scopurilor reale, relevându-se avantajele pe care le oferea deținătorilor de bancnote de coroane. Populația era insistent îndrumată să subscrie la împrumut, pentru a dovedi prin faptă că înțelege menirea specială a acestei acțiuni. După ce la un moment dat se amintea că subscrierea se încheia la 6 aprilie 1919, termenul s-a prelungit pînă la 27 aprilie 1919.

Împrumutul național emis prin Consiliul Dirigent, chiar dacă nu s-a soldat cu rezultate deosebite, a constituit totuși un sprijin financiar pentru Consiliul Dirigent în conducerea afacerilor publice din Transilvania¹²³. În aprecierile globale care se fac asupra lui nu trebuie omis nici faptul că subscrierile s-au făcut doar pe teritoriul celor 15 județe, aflate în acel moment sub controlul efectiv al Consiliului Dirigent și nu pe întreg cuprinsul Transilvaniei.

Consiliul Dirigent s-a preocupat și de strîngerea impozitelor, acțiune desfășurată în condiții anevoioase, întrucît situația grea a familiilor de muncitori și țărani constituia un obstacol obiectiv în această acțiune.

---

¹²¹ Acest proiect devine Decretul-lege nr. 227, din 19 ianuarie 1919, în „M. O.”, nr. 250, din 6 februarie 1919.

¹²² „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, din 1—22 februarie 1919, p. 19.

¹²³ Suma totală a împrumutului: 100 milioane coroane, Cf. Vasile C. Osvadă, *op. cit.*, p. 47; 175 milioane cor. Cf. „Patria”, nr. 101, din 13 mai 1920; 200 milioane cor. Cf. „Renașterea română”, nr. 217, din 17 octombrie 1919.

CONSILIUL DIRIGENT ȘI MIJ-
LOACELE DE COMUNICAȚII

După unire, administrarea și
organizarea căilor ferate, a
poștei, telefoanelor și tele-

grafului au trecut sub autoritatea guvernului. În consecință, hotărârile privind aceste domenii vor emana de la Ministerul Lucrărilor Publice pentru căile ferate și de la cel de Interne, pentru poștă, telefoane și telegraf, Consiliul Dirigent fiind însă consultat în luarea lor. În plus, Direcțiile Centrale care se vor constitui în Transilvania, având ca for superior ministerele, își vor desfășura activitatea în colaborare și sub supravegherea Consiliului Dirigent. Și era firesc să fie așa întrucât chestiunile cu privire la mijloacele de comunicații nu puteau fi cu totul scoase din ansamblul realităților din Transilvania, asupra cărora decidea, în general, Consiliul Dirigent.

La sfârșitul războiului căile ferate din Transilvania, arteră vitală în corpul economic al unei țări, se găseau într-o stare deosebit de gravă. Șine distruse, parcul rulant avariat, lipsa materialelor de rezervă, a atelierelor mari de reparat, a combustibilului, au fost factorii care au determinat o asemenea situație. Situația critică a căilor ferate din Transilvania se corela cu stări de fapt asemănătoare, sau chiar mai grave din restul țării, unde operațiile militare și jaful inamic au provocat mari daune liniilor și parcului rulant¹²⁴.

Paralel cu eforturile care se cereau grabnic făcute în vederea refacerii și sporirii parcului rulant, trebuiau depășite și greutățile care decurgeau din faptul că provinciile unite cu România aveau tipuri diferite de căi și material rulant, norme de exploatare proprii, ce se impuneau a fi uniformizate. În vechea Românie se întâlnea doar sistemul căilor ferate de stat, în timp ce în Transilvania, în afara liniilor principale care aparțineau statului, se găseau și 47 căi ferate particulare, ca societăți pe acțiuni. Din totalul de 4574 km cale ferată normală din Transilvania — 4.545 km cale ferată simplă și 29 km cale ferată dublă —

---

¹²⁴ I. Miculescu, V. Misicu, *Căile ferate române*, în *Enciclopedia României*, Vol. IV, p. 51—52; Al. Cebuc, C. Mocanu, *Din istoria transportului de călători în România*, București, 1967, p. 131.

statul deținea 1.933 km, iar societățile particulare 2.667 km plus 713 km cale ferată îngustă¹²⁵.

Intr-o primă etapă, căile ferate din Transilvania au fost preluate de Resortul de Comunicații¹²⁶, trecînd apoi sub controlul Direcțiunii Generale a C.F.R. din București. După mai multe consultări ale șefului de Resort, R. Boilă, cu reprezentanții Ministerului Lucrărilor Publice, găsindu-se neoportună modificarea bruscă a organizării și administrării căilor ferate, s-a convenit ca administrarea lor să se încredințeze Ministerului și Consiliului Dirigent. Cele discutate s-au concretizat în dispozițiile Decretului-lege „cu privire la funcționarea în mod provizoriu a căilor ferate din Ardeal pînă la completa unificare a rețelelor C.F.R.”¹²⁷. Prin acesta se numea, în înțelegere cu Consiliul Dirigent, pentru căile ferate din Transilvania un Director Central cu sediul în orașul de reședință al Consiliului Dirigent, sub autoritatea și sub ordinele Ministerului. În vederea unificării definitive a căilor ferate de pe întreg cuprinsul țării se institua, prin același Decret-lege, o Comisie formată din specialiști din toate regiunile, recomandați în cazul Transilvaniei de Consiliul Dirigent. Director Central al căilor ferate din Transilvania a fost numit, la recomandarea Consiliului Dirigent, ing. Leo Bohățiel, secretarul general de la Resortul de Comunicații¹²⁸. Numirea Directorului Central a fost punctul de pornire în constituirea Direcțiunii Centrale C.F.R. din Transilvania, asupra căreia in-

---

¹²⁵ Vasile Oana, *Căile de comunicații și transportul*, Cluj, 1922, p. 19; N. I. Petculescu, *Căile ferate ardeleni, în Transilvania, Bana-tul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, București, 1929, Vol. I, p. 547.

¹²⁶ Vezi Program de lucru pentru serviciile publice unite la Resortul de Comunicații, Lucrări Publice și Alimentare din 31 august 1919, semnat de R. Boilă. Cf. Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj-Napoca, Inv. M. 109.

Secretar general la Comunicații a fost Leo Bohățiel. Romul Moldovan a fost numit la 7/20 februarie 1919 ca secretar personal al șefului de resort; Eugen Tilea a fost șef de secție; Victor Bolchiș, șef de secție la poștă; Gligor Ispravnic, referent pentru mișcare, cu rang de șef de secție; Ioan Negruțiu, referent pentru afacerile personale, cu același rang; Ioan Albu, șef contabil; Ion Năstase, contabil. Numiri la Resort s-au făcut în tot cursul funcționării Consiliului Dirigent.

¹²⁷ Decret-lege nr. 1388, din 29 martie 1919, în „M. O.”, nr. 294, din 30 martie/12 aprilie 1919.

¹²⁸ Decret-lege, nr. 1389, din 29 martie 1919, în *Ibidem*.

fluența Consiliului Dirigent era considerabilă. Treptat s-a constituit Direcția Centrală C.F.R. cu sediul la Sibiu, apoi la Cluj, formată din mai multe Direcțiuni și Servicii. Printr-o Decizie ministerială s-a constituit Comisia care să studieze și să propună un proiect pentru stabilirea unei administrații și unor norme uniforme pentru exploatarea rețelei de căi ferate din întreaga țară, în care Transilvania avea 2 reprezentanți. În ședința Comisiei din 17 octombrie 1919 s-au luat importante hotărâri cu privire la unificarea conducerii căilor ferate¹²⁹.

După desființarea Consiliului Dirigent, Direcția Centrală C.F.R. din Cluj, care se redusese între timp doar la un birou de lichidare a lucrărilor curente, Leo Bohățiel trecînd ca subdirector general în Direcția Generală a C.F.R., își va înceta activitatea.

În întreaga perioadă guvernul și Consiliul Dirigent s-au preocupat de a asigura, în limitele posibilului, funcționarea cît mai normală a căilor ferate. S-a acordat astfel atenția cuvenită întreținerii liniilor, refacerii și întăririi podurilor și tunelelor, procurării de noi locomotive și vagoane, reparării lor. În acest sens Consiliul Dirigent a făcut mai multe comenzi la fabricile Schiel din Brașov, Weitzer din Arad, Andrei Rieger din Sibiu, la Reșița. La 13 mai 1919 Consiliul de Miniștri a autorizat pe consilierul Transilvaniei să trateze la Viena și în Cehoslovacia cumpărarea de materiale necesare căilor ferate, alocînd pentru acestea un credit de peste 1 milion lei¹³⁰.

Fondurile destinate întreținerii, exploatării căilor ferate din Transilvania, pentru plata personalului și a combustibilului erau alocate de Minister, autoritatea lor supremă.

Numărul trenurilor și al vagoanelor fiind insuficiente în raport cu necesitățile, s-a condiționat transportul mărfurilor pe căile ferate de existența unui permis, stabilindu-se „în caz de concurență” și o ordine a transporturilor¹³¹.

---

¹²⁹ Decizia Ministerului Lucrărilor Publice nr. 12967, din 16 aprilie 1919, în „M. O.”, nr. 5, din 6/19 aprilie 1919.

¹³⁰ Arh. St. București, fond. *Jurnalele Consiliului de Miniștri*, d. 20/1919 f. 450.

¹³¹ „Gazeta Oficială”, nr. 57—60, p. 9.

Cu toate acestea nu s-a reușit să se asigure un mers regulat, mai ales al trenurilor de persoane.

Pentru o mai bună dirijare a activității căilor ferate, Consiliul Dirigent a desființat Comisariatul Căilor Ferate Particulare și a înființat în cadrul Resortului de Comunicații o Secție pentru ele, și a pus sub control Societatea de căi ferate particulară Valea Someșului și Societatea Căile ferate unite Arad—Cenad.

Chestiunea construirii de noi căi ferate, care să faciliteze legăturile cu celelalte provincii ale țării, a preocupat în egală măsură cercurile economice și politice din întreaga țară. Construirea căii ferate Vatra Dornei — Ilva Mică, cale de legătură între Transilvania și Bucovina, începută de trupele germane, ar fi răspuns unei reale necesități, și ca atare a reținut atenția organelor Consiliului Dirigent. Lipsa de fonduri din partea statului, reținerea capitalului privat de a investi în acest domeniu, au făcut ca linia ferată Vatra Dornei — Ilva Mică să se inaugureze abia în 1938¹³².

Inițiativele și acțiunile privind reglementarea funcționării căilor ferate din Transilvania, întreprinse într-o epocă în care urmările dezastruoase ale războiului se resimțeau puternic, n-au avut întotdeauna eficiența așteptată. Ele au însemnat totuși pași înainte în opera de refacere economică a țării.

Prin intermediul Serviciului Edil din cadrul Resortului de Comunicații, Consiliul Dirigent s-a îngrijit de întreținerea și repararea șoselelor naționale. Măsuri similare au întreprins și județele și consiliile comunale pentru drumurile județene, la cele de acces la căile ferate și comunale¹³³.

---

¹³² Arh. St. București, *fond. cit.*, d. 36/1920, f. 109; Idem, *fond. Casa Regală Ferdinand*, d. 23/1919, f. 1—4; *Der Bahnanschluss zwischen Siebenbürgen und der Bukovina*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“, Nr. 14017, din 25. Dezember 1919; Victor Nanu, *Vechimea liniilor ferate din Ardeal și organizarea arhivei tehnice a C.F.R.*, în „Revista căilor ferate“, 1957, 5, nr. 10, p. 555; Mihail Maer, *Povestea drumurilor de fier. Date istorice și biografice*, Vol. I—II, București, 1920, p. 250.

¹³³ Ion I. Nistor, *Drumurile noastre în ultima sută de ani*, în „Buletinul Institutului Economic Român“, 1929, nr. 7—8, p. 368—369.

Ca și în cazul căilor ferate, după preluarea serviciilor de poștă, telegraf și telefoane din Transilvania de către statul român, s-a înființat sub autoritatea și controlul Ministerului de Interne (Direcțiunea Generală a Poștelor, telegrafelor și telefoanelor din București) și sub supravegherea Consiliului Dirigent o Direcțiune Centrală cu sediul la Sibiu, și apoi la Cluj¹³⁴. Prin Decret-lege s-au numit: directorul central, Augustin Maior, Victor Bolchiș, Ioan Chișiu și Nicolae Ilea, ca directori. S-a instituit de asemenea și o comisie, formată din specialiști din întreaga țară, care să studieze chestiunile referitoare la unificarea serviciilor de poștă, telegraf și telefoane, comisie care a și făcut utile propuneri în acest sens¹³⁵.

Lipsa personalului suficient, uzarea liniilor, circulația neregulată a trenurilor, au făcut ca în perioada imediat următoare Unirii, poșta să primească doar scrisori simple, nu și recomandate sau mandate poștale. Aceste stări s-au prelungit pînă la 1 iulie 1919, mult mai mult decît speraseră oficialitățile Consiliului Dirigent.

La scurt timp după desființarea Consiliului Dirigent, la 19 aprilie 1920 s-a desființat și Direcția Centrală P.T.T. din Transilvania, care la 22 septembrie 1919 se mutase la Cluj. Organizarea locală a serviciilor s-a menținut pînă în noiembrie 1921. Preocupările Consiliului Dirigent cu privire la industrie, agricultură, comerț, finanțe și comunicații, tratate de noi separat, vizau, de fapt, unul și același ansamblu economic, încadrat în organismul economic național al României unite.

---

¹³⁴ Decizia Ministerului de Interne nr. 54794, din 27 martie/9 aprilie 1919, în „M. O.”, nr. 1, din 2/15 aprilie 1919; „Buletin telegrafo-poștal”, 1919, 49, nr. 5, din mai 1919, p. 131—132.

¹³⁵ „Patria”, nr. 149, din 14 iulie 1919; nr. 154, din 20 iulie 1919.

CONSILIUL DIRIGENT ȘI PROBLEMELE DE ÎNVĂȚĂMÎNT CULTURĂ ȘI SĂNĂTATE PUBLICĂ

PREOCUPĂRILE CONSILIULUI
DIRIGENT ÎN DOMENIILE ÎN-
VĂȚĂMÎNTULUI ȘI CULTURII

Unirea Transilvaniei cu Ro-
mânia a determinat notabile
mutații nu numai în compar-
timentele vieții politice și

economice, ci și în cele spirituale. Prin înlăturarea asu-
pririi naționale, care împiedicase și pe plan cultural-știin-
țific manifestarea plenară a poporului român, s-au creat
condiții propice unei afirmări mai energice a spiritualității
românești în diferitele sale ipostaze.

În pofida greutăților reale cu care era confruntată so-
cietatea românească, în general, Consiliul Dirigent înțele-
gând imperativele momentului istoric, dar și cele de per-
spectivă ale poporului român, a căutat să pună bazele unor
instituții de învățămînt sau științifice, de artă sau cultură
românești, care prin activitate, publicații și biblioteci, să
dea o altă înfățișare cultural-științifică Transilvaniei.

În unele cazuri, succesele obținute au fost în strînsă
corelare cu patriotismul, entuziasmul și spiritul de abne-
gație al unor veritabili purtători și răspinditori de știință,
artă și cultură, și care și-au înscris astfel pentru totdeauna
numele în istoria mișcării științifice și culturale a țării,
cum ar fi: Emil Racoviță, Victor Babeș, Tiberiu Bredicea-
nu, Valeriu Braniște, Vasile Pârvan, Sextil Pușcariu, Oni-
sifor Ghibu, Iuliu Hațieganu, Zaharia Bârsan, Constantin
Pavel, George Dima și mulți alții. Prin faptă sau povață,
ei constituie promotori remarcabili ai științei și culturii
românești.

Învîngerea greutăților începutului își mai are cel puțin o semnificativă explicație. Înlăturarea barierelor politice, care împietaseră și asupra raporturilor cultural-științifice ale românilor de pretutindeni, a făcut ca în acei ani, poporul român să acționeze ca un tot omogen. Nimic nu s-a conceput și nici nu s-ar fi putut concepe sau realiza fără înmănunchierea eforturilor învățaților, oamenilor de cultură și de artă de pe întreg cuprinsul României unite. Comunitatea vieții spirituale, care a devansat unirea politică, a acționat în perioada de după Unire, ca un important factor de accelerare a uniformizării generale a țării. Adevărați patrioți, unii învățați români ca: E. Racoviță, Th. Capidan, V. Babeș, Constantin Levaditti au venit la Cluj de dincolo de fruntariile țării, pentru a contribui cu întreaga lor personalitate la ridicarea spirituală a poporului căruia îi aparțineau. Când forțele proprii s-au dovedit a fi insuficiente, s-a făcut un călduros apel la oameni de știință din alte țări, să vină și să susțină eforturile și năzuințele de propășire spirituală ale poporului român.

Acțiunile ce s-au întreprins în vederea relansării învățămîntului, științei și culturii românești, n-au urmărit să împiedice manifestarea pe plan spiritual a celorlalte naționalități. Dimpotrivă, s-a cerut concursul tuturor forțelor existente, indiferent de naționalitate, de a contribui prin cunoștințele și priceperea lor la ridicarea pe trepte superioare a învățămîntului, științei și culturii acestor locuri.

Principiul democratic înscris în Rezoluția de la Alba Iulia, în sensul căruia „fiecare popor se va instrui [...] în limba sa proprie, prin indivizi din sânul său”, va fi cuprins și în primul act fundamental emis de Consiliul Dirigent, Decretul Nr. I¹ și care va fi respectat în decursul întregii sale activități.

Învățămîntul transilvănean înainte de Unire prezenta

---

¹ Art. 4: „În școlile comunale, confesionale, fundamentale, particulare, limba instrucției o determină susținătorul școlii.

În școlile primare de stat, instrucția se face în limba majorității populației din comună, iar pentru minorități care dau un număr de elevi suficient pentru a ocupa cel puțin o putere didactică, se vor înființa clase paralele, cu limba de propunere a respectivei minorități.

În școlile secundare de stat, instrucția se va face în limba majorității populației din județ.

un tablou complex și variat, purtînd amprenta politicii de clasă și națională a cercurilor guvernante austro-ungare. În Ungaria și Transilvania funcționau în conformitate cu Art. de lege VIII din 1868 referitor la învățămîntul primar și normal și cu Art. de lege XXX din 1883 privind învățămîntul secundar, școli de stat, comunale și societare, puse sub controlul organelor statului, pentru elevi de toate confesiunile, și școli confesionale. Acestea din urmă se împărțeau în două categorii: autonome, conduse de autoritatea lor bisericească și supuse controlului statului (școlile ortodoxe române și sîrbești, reformate și unitariene maghiare, evanghelice și luterane săsești) și neautonome, conduse și controlate întocmai ca școlile de stat, prin organele statului, bisericile avînd doar drepturi în susținerea școlii și a numirii personalului didactic (școlile romano-catolice, greco-catolice și evreiești)². Deși statul ar fi trebuit, în conformitate cu prevederile Legii naționalităților din 1868, să deschidă școli cu limba de predare a „naționalităților”, acolo unde acestea formau majoritatea populației, în Transilvania pînă la 1918 n-a existat nici o școală de stat cu o altă limbă de predare decît maghiara. Ba mai mult prin legi școlare ulterioare lui 1868, și mai ales prin legile Trefort și Apponyi, învățămîntul celorlalte popoare a avut mult de suferit. În condițiile vitrege create, învățămîntul în limba română nu s-a putut dezvolta în mod firesc, ajungîndu-se astfel, ca în ajunul primului război mondial să fie în Transilvania mult mai puține școli cu limba de predare română decît maghiară, deși românii formau majoritatea absolută a populației³.

În învățămîntul superior se va întreprinde limba majorității populației din regiunea respectivă”. Cf. „Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent”, nr. 6, din 14/27 ianuarie 1919, p. 25.

² Alexandru Pteancu, *Învățămîntul particular și minoritar din Transilvania, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, Vol. II, București, 1929, p. 1107—1108; Aug. Caliani, *L'enseignement minoritaire en Transylvanie* (I), în „Revue de Transylvanie”, 1934, 1, p. 154—157.

³ Aug. Caliani, *op. cit.*, p. 154—168. Pentru datele statistice cu privire la învățămînt în intervalul 1880—1914, care susțin afirmația făcută, Vezi și: Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școala din Transilvania și Ungaria*, București, 1915; Nicolae Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928; Constantin Kirilescu, *Die rumänische Schule in Siebenbürgen*, în *Siebenbürgen*, Vol. II, București, 1943, p. 438—459.

Astfel în conformitate cu datele statistice oficiale în ultimul an înaintea începerii războiului, în teritoriile unite cu România se găseau 5347 școli primare, dintre care 1497 școli de stat, 507 școli comunale, 1218 școli confesionale ortodoxe românești, 1078 școli confesionale greco-catolice românești, 269 școli confesionale luterane, 388 confesionale catolice, 322 confesionale reformate, 26 școli confesionale unitare, 42 școli confesionale evreiești. După limba de predare erau 2392 școli cu limba de predare română, 2588 școli cu limba de predare maghiară, 287 în limba germană, 80 de școli cu alte limbi. În condițiile în care românii reprezentau 57,8% din populație, iar maghiarii 25,5%, rezultă că revenea 1 școală primară la 500 locuitori maghiari și la 1233 români. O disproporție și mai mare se înregistra în cazul școlilor secundare și speciale. Din cele 68 licee, românii dispuneau de 4 în timp ce maghiarii aveau 54; din cele 117 gimnazii, 2 erau românești și 106 ungurești; din cele 19 școli de comerț, 1 era românească și 17 maghiare etc.

Pe baza datelor statistice s-a putut conchide că românii deși reprezentau 57,8% din populație, aveau 44,7% din școlile primare, 7,3% din licee, 3,3% din gimnazii, 26,6% din institutele pentru învățători, 5,2% din școlile de comerț, 1,5% din cele de meseriași. Populația maghiară (25,5% din total) dispunea de 48,4% din școlile primare, 79,4% din licee, 90,6% din gimnazii, 89,4% din școlile de comerț, 63,3% din institutele de învățători. Populația germană — săsească care reprezenta 10% din întreaga populație, avea 5,3% din școlile primare, 13,2% din gimnazii, 5,2% din școlile de comerț, 10% din institutele pentru învățători.

Raportînd numărul școlilor la cel al locuitorilor se constată că 1 școală primară revenea la 503 maghiari și la 1233 români, 1 liceu revenea la 24.365 maghiari și la 590.019 români, 1 gimnaziu la 12.318 maghiari și la 737.526 români, 1 școală de comerț la 76.849 maghiari și la 2.969.316 români, 1 institut pentru învățători revenea la 68.665 maghiari și la 368.762 români⁴.

---

⁴ Vezi pe larg situația învățămîntului românesc înainte de Unire, pe categorii de școli, *Das Schulwesen der Volksgruppen in Siebenbürgen unter Magyaren und Rumänen*, București, 1940, p. 10—21.

În timpul războiului, pe lângă perturbările firești care s-au resimțit în învățământ, ca de altfel în toate sferile de activitate, învățământul românesc a fost ținta unor noi atacuri ale autorităților. Astfel, după intrarea României în război, animată de dorința împlinirii idealului național, prin înființarea așa-zisei „zone culturale” la granița Transilvaniei cu România, au fost desființate 311 școli confessionale române cu 477 învățători. În locul acestora s-au înființat școli, în care în afara religiei toate materiile se predau în limba maghiară.

Evenimentele tumultuoase din toamna anului 1918, formarea consiliilor și gărzilor naționale românești, i-au găsit, în multe locuri pe învățători și profesori în primele rînduri. Ei, care în condiții nespuse de grele au ostenit pentru a sădi în inimile și mințile elevilor lor statornicia și vechimea românilor pe aceste locuri, unitatea în cuget și simțiri a românilor de pretutindeni, aveau prilejul să acționeze acum, cu reali sorți de izbîndă, pentru realizarea acestor nobile și străvechi idealuri. Cu vorba, cu condeiul și cu fapta, învățătorii și profesorii au contribuit la crearea acelei atmosfere înălțătoare care a precedat Marea Unire. Contribuția adusă de corpul didactic românesc la pregătirea și ținerea Adunării de la Alba Iulia se înscrie la loc de cinste în hronicul tradițiilor progresiste ale școlii românești dintotdeauna.

În cadrul Consiliului Dirigent chestiunile de învățământ, cultură și artă au intrat în competența Resortului de Culte și Instrucțiune Publică⁵. Prezența în fruntea Resortului a

---

⁵ Șef de resort a fost V. Goldiș, apoi V. Braniște; Secretari generali: Onisifor Ghibu (Instrucție publică), Ioan Lupaș (biserica ortodoxă), Alexandru Russu (biserica greco-catolică), Lutz Korodi (biserica protestantă); Șef de secție, Tiberiu Brediceanu; Directori: Ioan Mateiu (învățământul primar și normal), Gavril Precup (învățământul secundar); Direcția învățământului superior a fost condusă de O. Ghibu, din decembrie 1918 pînă la 30 noiembrie 1919, de Silviu Dragomir, de la 1 decembrie 1919 pînă la 30 ianuarie 1920 și de Ioan Ursu, de la această dată pînă la desființarea Consiliului Dirigent. Cf. „Tribuna” (Brașov), nr. 790, din 1 decembrie 1943, p. 41. În aceeași sursă sînt și numele revizorilor școlari și ai celor dinții directori ai școlilor secundare. Vezi pentru atmosfera de lucru, pentru spiritul larg, plin de înțelegere față de aspirațiile celorlalte popoare, Lutz Korodi, *In Erinnerung an den Consilium Dirigent*, în *Omagiu lui Ștefan Mateș*, București, 1943, p. 446—448.

lui Vasile Goldiș și apoi a lui Valeriu Braniște, personalități marcante ale vieții politice și culturale din Transilvania, apreciați militanți pentru ridicarea spirituală a întregului popor, cunoscători ai realităților concrete din aceste domenii, au făcut ca Resortul să pornească cu hotărâre la rezolvarea spinoaselor probleme, ce se cereau a fi soluționate.

Conștienți de faptul că realizarea unui tablou complet al fenomenului cultural din perioada Consiliului Dirigent ar depăși scopurile urmărite prin lucrarea noastră, noi ne vom opri cu considerații doar asupra învățământului primar, normal, secundar și superior și asupra celor mai însemnate instituții cultural-științifice înființate.

În domeniul *învățământului* în fața Resortului de Culte și Instrucțiune Publică se pune chestiunea organizării unui nou sistem de învățământ, care să corespundă într-o măsură mai mare condițiilor concret istorice noi, în care să fie menținut ceea ce devenise un bun cîștigat în învățământul transilvănean, înlăturat ce nu corespundea necesităților prezentului sau de perspectivă, totul de o așa manieră, încît treptat să se ajungă la uniformizarea învățământului din Transilvania cu cel din restul țării.

În contextul acestor strădanii, organizarea și dezvoltarea învățământului în limba română s-au bucurat de o atenție deosebită, urmare a situației moștenite și a nevoii stringente de cadre românești. „Pentru a putea satisface toate trebuințele vieții noastre naționale și de stat — se spune într-o Ordonanță a Resortului — avem urgentă nevoie de un număr cît mai mare de români pregătiți în mod special pentru toate ramurile de activitate”. În acest scop, Resortul de Instrucție îndemna pe toți factorii de conducere locali „să facă o propagandă sistematică printre săteni pentru a-și da copiii la învățătură”⁶.

Primii pași se făceau în condiții materiale destul de precare: lipsă de localuri școlare, material didactic pierdut, personal didactic insuficient, manuale puține și necorespunzătoare, fiind acestea în mare parte consecințe ale răz-

---

⁶ Ordonanță în chestia propagandei la sate pentru îmbrățișarea meseriilor, a negoțului și a școlii, 15 martie 1920, Cf. Arhiva Valeriu Braniște, document aflat în posesia familiei.

boiului. Ilustrativă pentru relevarea dificultăților din domeniul învățămîntului, dar și pentru hotărîrea fermă a Resortului de depășire a lor, este și adresa din 30 decembrie 1918 semnată de V. Goldiș trimisă Consistoriului Diecezean din Arad, deci unei instituții de dincolo de linia demarcațională. „Venindu-ne la cunoștință — se spunea în adresă — faptul regretabil că în multe comune școlile nu funcționează fie că învățătorii au fost alungați fie că înșiși au părăsit posturile ocupînd alte slujbe, ne luăm voia de a vă ruga cu toată stăruința, să întrebuițați și în sfera D-voastră oficială toate mijloacele pentru curmarea acestei stări anarhice. Consiliul Dirigent Român ia măsurile necesare ca învățămîntul să-și reia cursul normal pe toată linia, cu deosebire la sate, unde funcționarea școlii va contribui desigur, în mare parte la liniștirea spiritelor și la îndrumarea poporului pe calea ordinei astăzi aproape cu totul zdruncinată.

Ținînd seama de gravitatea situațiunii, credem că cea dintîi măsură care trebuie să se ia de urgență este provocarea învățătorilor să-și reocupe posturile [...] vă rugăm să faceți totul ce vă stă în putere ca împreună să readucem în satele răzvrătite pacea muncii și ordinei creatoare”⁷.

În decembrie 1918 anul școlar fiind început, primele măsuri au vizat adaptarea învățămîntului de toate gradele la noua situație politică, urmînd ca schimbări structurale să survină abia cu începerea anului școlar 1919/1920. „Pentru a evita o perturbare a învățămîntului și a înlesni încheierea anului curent — se preciza într-o Notă circulară — se menține deocamdată vechea organizație școlară”, personalul didactic de la școlile de stat fiind invitat „să rămînă în funcțiune îndeplinindu-și chemarea potrivit dispozițiilor noastre”⁸. Cadrele de la acele școli se puteau bucura în continuare de toate drepturile de pînă atunci, cu condiția depunerii jurămintului de fidelitate față de statul

---

⁷ Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, *grupa, II*, d. 35/1919, act nr. 55.

⁸ Nota circulară nr. 7 din 22 decembrie 1918 despre menținerea vechii organizații școlare anul acesta, în „Gazeta Oficială”, nr. 5, din 5/18 ianuarie 1919, p. 18.

român⁹. Și în aceste cazuri, ca și în altele, cele hotărâte în privința jurământului de fidelitate nu s-au aplicat imediat, ci de la caz la caz. Deși o mare parte a învățătorilor și profesorilor maghiari n-a depus jurământul, ei au fost menținuți în funcții până la sfârșitul anului școlar 1918/1919, fiind apoi destituiți. Pentru ca învățământul în limba maghiară să nu sufere prin aceasta, Consiliul Dirigent a autorizat înființarea școlilor confesionale maghiare, oferindu-le acestora chiar localurile fostelor școli de stat. Această conduită era în deplină concordanță cu decizia Consiliului Dirigent din 22 septembrie 1919, prin care fiecare confesiune avea dreptul să înființeze școli pe cheltuielile sa, cu condiția respectării legilor statului român. După încheierea tratatului de pace de la Trianon, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1674 din 27 iunie 1920 membrii corpului didactic au fost din nou invitați să depună jurământul de fidelitate față de statul român, în decurs de o lună. Atunci majoritatea învățătorilor și profesorilor maghiari l-au depus, reocupându-și astfel posturile la școlile de stat, după ce activaseră în cursul anului școlar 1919/1920 la școlile confesionale maghiare¹⁰.

Învățământul primar care începea la 6 ani, avea 4 clase, după care o parte din elevi treceau în școlile secundare, iar marea majoritate continua clasele a V-a și a VI-a, la terminarea cărora urmau școlile de repetiție. În acestea, în două după-mese pe săptămână se predau, teoretic și practic, materii de gospodărie și științele naturale, repetându-se concomitent, cunoștințele generale dobândite în anii precedenți.

Pentru anul școlar 1918/1919 s-a dispus ca în toate școlile primare de stat și comunale, istoria și geografia Ungariei se înlocuiau cu istoria și geografia României, elevii români din aceste școli fiind scutiți de a mai învăța limba maghiară. Limba maghiară, istoria, geografia și constituția Ungariei se scoteau și din școlile confesionale române

---

⁹ Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, *Inv. M. 168*, Proces verbal din 3, 17 ianuarie 1919 (În continuare — Proces verbal din); „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, din 1—22 februarie 1919, p. 15; Arh. St. Tîrgu Mureș, *Iond. Prefectura județului Tîrnava-Mare*, Pachet I, 1919, act 534.

¹⁰ Aug. Calian, *op. cit.* p. 170—171; Arh. St. București, *Iond. Ministerul Instrucției Publice și Cultelor*, d. 274/1921, f. 25.

și se înlocuiau cu ale României. Chestiunea limbii de predare în școlile primare s-a reglementat în conformitate cu dispozițiile Decretului Nr. I.

Pentru controlul și îndrumarea învățământului primar, Resortul de Instrucție a făcut în februarie 1919, după consultarea și la propunerea prefectilor, primele numiri de revizori școlari. Până în mai 1919 cea mai mare parte a posturilor de revizori școlari fuseseră ocupate¹¹. În cursul anului școlar 1918/1919 s-a exercitat doar un control riguros asupra școlilor primare de stat. La încheierea lui, în unele locuri chiar mai înainte, toate clădirile școlilor primare de stat au fost preluate de Consiliul Dirigent. Până în septembrie 1919 s-a încheiat și procesul de numire a conducătorilor școlilor primare de stat și comunale. Director al învățământului primar a fost numit Ion Mateiu¹².

După încheierea anului școlar 1918/1919, și chiar înainte, Resortul a depus mari eforturi în vederea desfășurării mai normale a noului an școlar, care avea să înceapă „doar la 1 octombrie 1919 din cauza greutăților în privința localurilor de școală și a personalului didactic”¹³. „În pragul acestui început învățătorimea română conștie ca și până acum de rolul său istoric în viața noastră de popor [...] făgăduiește în chip bărbătesc și hotărît, că își va depune tot prisosul și bogăția sufletului său, pentru a asigura condiția primordială a trăinicieii acestui nou stat al nostru: morala, cultura românească” — scria gazeta „Învățătorul” din octombrie 1919.

Pentru noul an, Resortul de Culte și Instrucțiune Publică a inaugurat un nou tip de școală primară în locul celor de stat și comunale, și anume „școala primară națională”, menținându-se și școlile confesionale. Susținerea școlii urma să fie asigurată de comună, biserică și stat, astfel încît „școala să-și poată îndeplini datoria ei de institut cultural, atît sub raport pedagogic, cît și social și politic”. Fiecare școală primară națională era condusă de un

---

¹¹ Proces verbal din 1/14 februarie 1919; P. Roșca, *Învățămîntul primar ardelean, în Transilvania, Banatul...*, Vol. II, p. 1030.

¹² Gh. Iancu, *Învățămîntul primar și secundar în Transilvania în perioada activității Consiliului Dirigent*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, 1970, 13, p. 254 (În continuare — „A.I.I.C.”).

¹³ „Gazeta Oficială”, nr. 50—53, din 27 august—6 septembrie 1919, p. 4.

Sfat școlar, ales pe trei ani de către consiliul comunal, comitetul parohial și stat¹⁴. Pentru ca aceste școli să-și poată deschide porțile, Resortul se adresa la 1 octombrie 1919 prefectilor, rugându-i să dea „de urgență” o ordonanță, prin care să îndrume primăriile comunale „să ia măsuri imediate pentru repararea localurilor fostelor școli de stat cum și pentru acoperirea trebuințelor materiale ale școlii din bugetul comunei”¹⁵.

Resortul de Instrucție a întreprins numeroase acțiuni în vederea încadrării cu personalul didactic necesar școlilor primare. Se resimțea mai ales o acută nevoie de învățători români. În acest scop s-a făcut apel la preoți, la învățătorii pensionari, la cei aflați la școlile din Ungaria, s-a cerut sprijinul învățătorilor din vechea Românie. S-a intervenit, de asemenea, ca învățătorii să nu fie primiți în funcții administrative. Fiind evident că cerințele de învățători nu vor putea fi satisfăcute prin aceste măsuri, ca urmare a creșterii numărului școlilor primare cu limba de predare română, Resortul a luat inițiativa ținerii unor cursuri pregătitoare de învățători sau cursuri de completarea studiilor. Un curs pregătitor s-a ținut în vara lui 1919 la Săliște, la deschidere asistind și V. Branște, fiind absolvit de circa 300 de participanți. În vara lui 1920 ei au urmat un nou curs de 3 luni la Deva, la absolvirea căruia au devenit învățători suplinitori. După un stagiu de 3 ani cursiștii deveneau învățători ordinari. La 1 iunie 1919 s-au început cursurile de completare pentru învățătorii români de la școlile de stat din nordul Transilvaniei, la Baia Mare și Oradea. La ele, pe lângă profesori ardeleni au predat și cîte 5 profesori din vechea Românie.

Cursurile ținute, chiar dacă nu înarmau pe cursanți cu cunoștințe identice cu ale unui învățător obișnuit, au răspuns unei necesități curente a vieții școlare din Transilvania, dovedindu-și astfel utilitatea.

În privința manualelor, pentru școlile primare de stat, ele au fost aprobate de Resort. În școlile confesionale ale naționalităților s-au admis, în mod excepțional, pentru anul școlar 1919/1920, manualele vechi, care nu erau în

---

¹⁴ „Învățătorul”, nr. 1, din septembrie 1919, p. 2—4.

¹⁵ Arh. St. București, *Iond. C. D.*, III. d. 105/1920, f. 152; Arh. St. Deva, *Iond. Prefectura județului Hunedoara*, d. 156/1919, f. 226.

contradicție flagrantă cu noua situație politică, cu specificarea că în locul istoriei, geografiei și constituției Ungariei să se predea ale României.

Cu toate strădaniile depuse de Consiliul Dirigent, învățământul primar din anul școlar 1919/1920, deși s-a desfășurat în condiții mai multumitoare decât cel anterior, n-a fost întru totul ferit de reale dificultăți¹⁶. Lipsa de învățători s-a resimțit în multe locuri, aceasta răsfărâgându-se direct și asupra numărului de copii ce au urmat școlile. Lipsa manualelor școlare, localuri școlare încă nerefăcute, au fost alte greutăți, care s-au putut depăși doar prin abnegația și spiritul de sacrificiu al dascălilor transilvăneni.

Învățătorii români din Transilvania, organizați în „Asociația învățătorilor români din Ardeal, Banat și părțile ungurene”, înființată cu ocazia Congresului ținut la Sibiu în februarie 1919 și avînd ca organ de presă „Învățătorul”, au constituit un activ și conștient detașament al intelectualității românești. Pe lângă activitatea susținută de luminare a poporului, ei au acționat constant și prin felurite modalități pentru așezarea pe baze noi a învățământului primar românesc, în sensul statificării și uniformizării lui la nivelul întregii țări, cît și pentru apărarea intereselor lor materiale.

Participarea învățătorilor transilvăneni la Congresul învățătorilor ținut la București în martie 1920 și salutul adresat cu acea ocazie, din care vom reda cîteva pasaje, ilustrează semnificativ preocupările și țelurile nobile spre împlinirea cărora acționau din toate puterile învățătorii. Traian Șuteu, președintele Asociației, în salutul prezentat, a spus printre altele: „E primul prilej, cînd dascălimea de peste Carpați se poate valida ca corporațiune în organizația fraților colegi din vechiul regat. Acesta este un moment istoric de mare importanță școlară și culturală [...] Școala română trebuie să lapede coloritul provincial și să îmbrace haina de uniformizare, iar învățământul pe cea de

---

¹⁶ Ioan Pavel, *Școala primară în anii școlari 1918/19 și 1919/20*, în, „Dacia Traiană”, nr. 132, din 11 august 1919, nr. 133, din 12 august 1919; Sandu Manoliu, *Icoana unei școli dintr-un colț de țară românească — Anuarul școlii normale din Năsdud*, Bistrița, 1930, p. 343; G. Codrea, *Istoricul învățământului popular din Țara Făgărașului cu o deosebită atenție la dezvoltarea lui în cei 12 ani urmași după război*, Făgăraș, 1933, p. 31.

unificare, ca în întreaga instrucție să se observe un singur fir conducător”¹⁷.

Chiar dacă în principiu, Resortul de Culte și Instrucțiune Publică împărtășea revendicarea învățătorilor cu privire la statificarea tuturor școlilor primare românești, etapă absolut necesară în vederea unificării învățământului primar din întreaga țară, în acțiunile sale școlile confessionale au fost menținute. Această poziție i-a fost dictată, atât din lipsa fondurilor necesare susținerii lor, cât și de grija de a nu știrbi drepturile bisericii, care făcuse mult în trecut pentru învățământul românesc, de a înființa și susține școli. Vor mai trece câțiva ani până când și acest aspect, rămășiță a trecutului, va dispărea din peisajul școlar al țării.

Grija pe care a acordat-o Resortul învățământului normal, preluând școlile de stat, înființând altele noi, atât pentru pregătirea învățătorilor cât și învățătoarelor, invitația insistentă făcută fetelor de a se înscrie în număr mai mare în școlile normale, avea, în ultimă instanță menirea de a contribui la impulsionarea învățământului primar în general, și a celui în limba română în special¹⁸. În urma unei consfătuiri didactice ținută în martie 1919 la București, avînd și concursul celor două biserici românești, Resortul a reorganizat școala normală, organizînd-o în două cursuri, de cîte 4 ani, unul inferior și altul superior, pentru ca astfel ea să corespundă mai bine obiectivelor care-i stăteau în față¹⁹.

Învățământul secundar românesc din Transilvania de pînă la 1 decembrie 1918 era reprezentat doar prin 4 licee (Blaj, Brașov, Beiuș, Năsăud), 1 gimnaziu (Brad) și 4 școli civile de fete, toate confessionale, cu excepția celui din Năsăud, care fusese creat de o comunitate grănicească, neexistînd nici o școală secundară românească de stat. Statul austro-ungar susținea, în schimb, 25 licee și

---

¹⁷ „Învățătorul”, nr. 8, din aprilie 1920, p. 5.

¹⁸ V. Păcală, *Învățământul normal în Transilvania*, în *Transilvania, Banatul...*, Vol. II, p. 1047—1048; „Anuarul școlii normale de învățători din Cluj pe întiiul an școlar 1919/20”, publicat de Livia Coroianu; V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țîrcovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964.

¹⁹ „Gazeta Oficială”, nr. 55, din 17 septembrie 1919, p. 9.

56 școli civile cu limba de predare maghiară²⁰. În afară de licee, în învățământul secundar din Transilvania mai existau școli reale, civile și comerciale.

Prin lucrările sale, Resortul de Instrucție va urmări schimbarea situației moștenită din învățământul secundar, ținând seama în acțiunile ce le va întreprinde de propunerile făcute de Conferința profesorilor români din 2 decembrie 1918 de la Alba Iulia²¹, și mai ales de ale *Uniunii profesorilor români din Ardeal, Banat și părțile ungurene*, constituită la Congresul profesorilor secundari ținut la Sibiu între 19—21 ianuarie 1919²².

La 29 decembrie 1918 Resortul de Instrucție înștiința pe directorii supremi și toate școlile secundare că a preluat conducerea învățământului transilvănean, dispunând în același timp, ca în toate școlile secundare, istoria și geografia Ungariei să se înlocuiască cu istoria și geografia României. Pentru elevii români se introducea limba română ca obiect obligatoriu, 20 ore pe săptămână, ei fiind scutiți de a mai învăța limba maghiară²³. În 22 ianuarie 1919 se va numi câte un profesor de limba română la fiecare școală secundară de stat.

După ce la 28 decembrie 1918 Resortul de Instrucție a fost însărcinat cu întocmirea unui proiect cu privire la preluarea școlilor de stat, în conformitate cu hotărîrea Consiliului Dirigent din 3 ianuarie 1919, Resortul de Instrucție înștiința școlile despre decizia de preluare a lor, cu întregul inventar, de către delegați desemnați de prefectii județeni. Prin Ordinul circular nr. 241 din 11 ianuarie 1919, semnat de V. Goldiș, prefectii din teritoriul administrat efectiv de Consiliul Dirigent erau informați despre hotărîrea de luare „în primire a tuturor liceelor de stat și co-

---

²⁰ I. Bratu, *Învățământul secundar din Ardeal, în Transilvania, Banatul...*, Vol. II, p. 1002; Olimpiu Boltoș, *Le progrès culturel en Transylvanie de 1918 à 1940*, în „Revue de Transylvanie”, 1941—1943, 7—9, p. 136—137; Iosif Popovici, *Problema școalelor minoritare din Ardeal și Bănat*, Cluj, 1925, p. 34.

²¹ „Analele Uniunii profesorilor români din Ardeal, Banat și părțile ungurene”. *Actele Congresului profesorilor și profesoarelor de la școlile superioare, secundare și speciale din Dacia Superioară ținut în Sibiu în zilele de 19—21 ianuarie 1919*, Sibiu, 1919, Anexa R, p. 73.

²² Vezi Statutele ei, Nota 21 *supra*, p. 41—46.

²³ „Gazeta Oficială”, nr. 5, din 5/18 ianuarie 1919, p. 19.

munale, a școlilor reale de stat, a școlilor superioare de fete și a școlilor comerciale de stat și comunale", în scopul „de a împiedica deteriorarea și înstrăinarea materialului de învățămînt adunat în localurile școlilor menționate". Pentru aceasta erau invitați să numească o persoană care „va avea îndatorirea să controleze pînă la noi dispoziții întreaga administrație a școlii, purtînd îndeosebi grija de ocrotirea justă a interesului statului și a întregului material"²⁴. Printr-o telegramă ulterioară, Resor-tul sublinia că atribuțiile delegatului însărcinat cu preluarea școlilor secundare de stat constau doar în „păstrarea în bună stare a edificiului școlar și întregul inventar preluat, fără ingerință asupra învățămîntului"²⁵. În februarie 1919 s-a solicitat jurămîntul de fidelitate de la profesorii de la școlile secundare de stat. O parte din ei l-au depus, și chiar cei care nu l-au depus au fost menținuți în funcții pînă la 31 august 1919, astfel că anul școlar s-a putut încheia în condiții aproape normale.

Încă în cursul anului școlar 1918/1919 s-au luat măsuri ca pentru cei care nu-și putuseră încheia studiile, respectiv clasele a VII-a și a VIII-a, din cauza războiului, să se țină cursuri pregătitoare (1 martie — 31 mai 1919), în vederea susținerii examenului de maturitate. Asemenea cursuri s-au ținut la Brașov și Sibiu.

Paralel cu pregătirile pentru noul an se impunea și organizarea administrației școlare pentru învățămîntul secundar. Luîndu-se în considerare propunerea făcută la Congresul profesorilor români de a se numi un revizor general, la 13/26 februarie 1919 Consiliul Dirigent l-a numit ca șef al Secției școlilor secundare pe profesorul din Blaj, Gavril Precup. La 4 iulie 1919 au fost numiți directorii celor 4 Direcțiuni regionale ale învățămîntului secundar, cu sediile la Sibiu, Oradea, Cluj, și Timișoara: Andrei Bărseanu, Alexandru Pteancu, Valeriu Seni și Ioan Petroviciu. Tot atunci s-au numit și directorii la 27 licee, acțiune ce se va continua și în lunile următoare²⁶.

---

²⁴ Arh. St. Brașov, *fond. Prefectura județului Brașov. Cabinet*, d. 143/1919.

²⁵ *Ibidem*

²⁶ Proces verbal din 13/26 februarie, 4 iulie, 12 august 1919, 7 aprilie 1920.

Multe strădanii se cereau depuse pentru stabilirea planului de învățământ, a întocmirii programelor de învățământ, a stabilirii și procurării manualelor pentru anul școlar 1919/1920. În urma discuțiilor purtate de Comitetul profesorilor ardeleni cu reprezentanții Resortului de Instrucție în intervalul 23—28 februarie 1919, avându-se în vedere necesitatea unei treceri cât mai raționale de la liceul unitar și de la școala reală din Transilvania spre liceul trifurcat din vechea Românie, s-au stabilit următoarele tipuri de școli: liceul de 8 clase de până atunci, școlile reale și școlile secundare inferioare și școlile civile²⁷.

Programa analitică întocmită și elaborată, după mai multe consfătuiri ale profesorilor din întreaga țară, publicată în toamna lui 1919, realiza o apropiere între școlile secundare din Transilvania și cele din vechea Românie. Pentru liceele de fete s-a adoptat chiar programa analitică din vechea Românie²⁸.

Consiliul Dirigent a stabilit ca în învățământul secundar să se poată folosi doar manualele aprobate de el sau de Ministerul Instrucțiunii Publice. Întrucât procurarea acestora de către librării nu ducea la rezultate mulțumitoare, la 13 septembrie 1919 Consiliul Dirigent a alocat 2 milioane coroane din care Resortul Instrucțiunii să aducă din vechea Românie manuale și cărți pentru înzestrarea bibliotecilor școlare.

Dar cea mai dificilă chestiune, la fel ca și pentru învățământul primar, s-a dovedit a fi lipsa de personal didactic, în primul rînd românesc, fiind nevoie de profesori care să predea discipline care pînă atunci nu figuraseră în programă. Greutățile s-au amplificat și deoarece unii profesori de la școlile de stat n-au depus jurămintul de fidelitate, fiind astfel destituiți la începutul anului școlar 1919/1920, iar o parte din profesorii maghiari care l-au depus nu cunoșteau limba română.

Pentru a face față situației, Resortul de Instrucție a solicitat concursul profesorilor români ardeleni trecuți în Ro-

---

²⁷ „Revista Uniunii profesorilor ardeleni”, nr. 1—2, din aprilie—mai 1919, p. 6—7.

²⁸ *Programa analitică pentru școlile secundare de băieți din Ardeal, Banat și părțile ungurene pe timpul Consiliului Dirigent*, Sibiu, 1919.

mânia, celor aflați în serviciul statului maghiar, profesorilor pensionari, studenților care urmaseră cel puțin 4 semestre la facultățile de litere sau de științe, învățătorilor și preoților, care în urma unor cursuri puteau deveni profesori.

Răspunzînd apelului lansat și înțelegînd imperativele vremii „o seamă de profesori din vechiul Regat — și între aceștia mulți de origine ardeleană — într-un avînt de nedescris și cu multă însuflețire” au trecut în Transilvania „spre a împlini și golurile atît de simțite în învățămînt dar și spre a îndeplini misiunea și apostolatul [...] de a cimenta și unirea sufletească a neamului nostru românesc, acum după ce-și văzuse realizat visul secular — unirea politică” — se afirma într-un document al vremii²⁹. Veneau acasă profesorii plecați peste munți pentru că de acum puteau activa în cadrul unui sistem de învățămînt ferit de prigoniri vrăjmașe, puteau educa și instrui elevii în spiritul respectului față de trecutul istoric al poporului român, al tuturor popoarelor din țară. Au venit însă și neardeleni pentru a imprima o notă de optimism și forță învățămîntului românesc transilvănean. În cadrul Ministerului Instrucțiunii și Cultelor funcționa o *Direcțiune a activității școlare și extra-școlare din țările române surori*, condusă de G. Popa-Lisseanu. La 26 februarie 1920 această Direcțiune îl invita pe unul din cei mulți veniți în Transilvania, pe moldoveanul Dumitru Braharu, să plece în Transilvania pentru a ocupa o catedră vacantă în regiunea Oradea. Directorul regional A. Pteancu îl va înștiința apoi că i se repartizase catedra de limba română de la liceul „Dragoș Vodă” din Sighetul Marmației. Suflet entuziast, înflăcărat patriot, iubitor al oamenilor și al locurilor. D. Braharu a venit în Transilvania cu tinerețea sa, cu pasiunea de a-și împlini misiunea ce i se încredințase. Va activa, în decursul unei vieți bogate în fapte, la Sighet, Cluj, în Munții Apuseni, cu deosebite rezultate, adeverindu-se și în acest pilduitor exemplu, că românul e peste tot acasă în țara sa. „Am venit cu emoție, în plină iarnă în locuri și printre oameni necunoscuți, dar despre care știam că sînt primitori, că fremătaseră de nerăbdarea de a deveni

---

²⁹ Arh. St. București, fond. Ministerul Învățămintului, d. 303/1920, f. 112.

liberi pe soarta lor, că erau doritori de știința de carte. Am venit din Moldova tânăr și acum la peste 80 ani trăiesc tot în locuri transilvănene, la Cluj-Napoca, locuri de care m-am legat pentru totdeauna" — ne relata cu vocea domoală și caldă, de autentic moldovean, Dumitru Braharu în vara anului 1982.

Urmînd un principiu prezent în diversele sfere de activitate ale Consiliului Dirigent, impus de lipsa de cadre suficiente, Resortul de Instrucție s-a îngrijit de ținerea unor cursuri pentru pregătirea de profesori. Deschise la 15 iunie 1919 la Cluj, în Aula Universității, într-un cadru solemn și a unor „festivități foarte frumoase" — după opinia lui Sextil Pușcariu³⁰ — aceste cursuri au ținut pînă la 15 septembrie 1919. Profesorii cursurilor, coordonați de Nicolae Drăganu, au fost în majoritate din vechea Românie. Absolvenții cursurilor au fost numiți pentru anul școlar 1919/1920 profesori practicanți, urmînd să participe la un nou curs în vara anului 1920, susținîndu-și examenele de profesor în martie 1921.

Datorită schimbărilor survenite în învățămîntul secundar transilvănean, apărea ca o necesitate inițierea profesorilor de la liceele cu limba de predare maghiară sau germană în cunoașterea literaturii române, a istoriei și geografiei României. În acest context s-au deschis la 1 iulie 1919 la Sibiu cursuri pentru profesorii sași, de la liceele săsești, pentru cei de la școlile confesionale maghiare și pentru profesoarele de la școlile de călugărițe catolice, cursuri ce au continuat și în vara anului 1920.

În vederea sprijinirii învățămîntului secundar și din partea societății, Consiliul Dirigent a luat inițiativa înființării în toate orașele în care erau școli secundare a Eforiilor școlare, a căror atribuții constau în întreținerea în bune condiții a localurilor de școală, asigurarea condițiilor favorabile de studiu și de trai pentru elevi, încadrarea școlilor cu cadre didactice corespunzătoare.

Anul școlar 1919/1920 a înregistrat o creștere a numărului școlilor secundare de toate categoriile. Acest fe-

---

³⁰ Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe, București, 1978, p. 447.

nomen s-a datorat atît eforturilor statului de a înființa și susține noi instituții de învățămînt, cît și libertății lăsată pe seama confesiunilor în acest domeniu. Această sporire dobîndește semnificații mai ample, dacă se au în vedere condițiile dificile în care se începea primul an școlar din România unită. Se voia și pe această cale o distanțare calitativă de un trecut în care lipsa științei de carte fusese dureros resimțită de mase.

Pe lîngă trecerea fostelor școli secundare de stat sub controlul său, acolo unde necesitățile o reclamau în mod deosebit, Consiliul Dirigent a înființat noi licee de stat. Astfel, la Alba Iulia³¹, Orăștie³², Sighet³³, Șimleu, Cluj³⁴, Tîrgu Mureș³⁵ și Oradea³⁶ și-au deschis porțile licee de stat pentru băieți. Din acel an școlar, liceele din Transilvania, ca și cele din vechea Romînie, vor purta numele „patronului” ce li se va atribui, nume cu deosebită rezonanță istorică și culturală pentru acele locuri în care funcționau liceele. În anul școlar 1919/1920 au funcționat 21 licee de stat pentru băieți și s-au menținut cele 5 școli reale de stat³⁷. În liceele de stat s-a introdus ca limbă de predare limba română în toate clasele, sau la început doar în primele. Pentru elevii de altă naționalitate, statul român a susținut fie licee în întregime în limba de predare maghiară (Salonta și Gheorgheni), fie secții speciale (pe lîngă liceele din Arad, Brașov, Deva — secții maghiare) și o sec-

³¹ Arh. St. Alba Iulia, *fond. Prefectura județului Alba*, d. 558/1919.

³² Arh. St. Deva, *fond. Prefectura județului Hunedoara*, d. 121/1919.

³³ „Anuarul I al liceului Dragoș Vodă din Sighetul Marmăției pe anul școlar 1919—1920”, publicat de Eugen Széles, Sighet, 1920.

³⁴ „Anuarul liceului de stat „George Barițiu” din Cluj pe anul școlar 1919—1920” publicat de Al. Ciura, Cluj, 1920.

³⁵ „Anuarul I al liceului „Papiu Ilarian” din Tîrgu Mureș, Tîrgu Mureș, 1920.

³⁶ „Anuarul liceului de stat „Emanoil Gojdu” din Oradea-Mare, pe anul școlar 1919—1920”, redactat de Ioan Pop, Oradea, 1920.

³⁷ La Arad, Caransebeș, Cluj, Făgăraș, Dumbrăveni, Sibiu, Timișoara, Turda (cu toate clasele); Sighet (cu 7 clase); Oravița, Alba Iulia, Brașov, Cluj, Deva, Orăștie, Oradea, Tîrgu Mureș, Șimleul Silvaniei, Satu Mare (cu 5 clase); Gherla (cu 4 clase); Petroșani (1 clasă). Școli reale de stat au fost la: Arad, Reșița, Deva, Oradea și Timișoara.

ție germană pe lângă liceul germano-maghiar din Timișoara³⁸.

Numărul liceelor de stat pentru fete a fost incomparabil mai mic decât pentru băieți. Pe lângă preluarea liceelor de la Arad, Cluj, Oradea, Sighet, Timișoara și Tirgu Mureș, s-au mai înființat încă 2, prin transformarea în licee a școlii civile a „Astrei” din Sibiu și a școlii civile de stat din Brașov.

Învățământul secundar confesional a cunoscut o liberă și normală dezvoltare, înregistrându-se o creștere a numărului școlilor confesionale românești și ale naționalităților. În anul școlar 1919/1920 au funcționat astfel, 7 licee confesionale românești, 33 maghiare, 9 săsești și 3 evreești, în total 52 față de 36 licee și școli de stat³⁹. Concepția largă, democratică a Consiliului Dirigent în domeniul învățământului este subliniată și de o lucrare maghiară dedicată studierii fenomenului școlar, din care cităm: „În legătură cu activitatea Consiliului Dirigent se poate constata în mod obiectiv că în cursul scurtei sale funcționări și-a dovedit intenția ca, în ceea ce-l privește, să îndrume învățământul public în spiritul Rezoluției de la Alba Iulia și al acordului minoritar de la Paris pe teritoriile din Ungaria a căror apartenență la România urma să fie confirmată din punct de vedere juridic de abia ulterior”⁴⁰.

---

³⁸ I. Bratu, *op. cit.*, p. 65; Vezi pentru numărul profesorilor, profesiunea părinților elevilor, *Statistica învățământului public și particular din România pe anii școlari 1919—1920, 1920—1921*, cu o dare de seamă de G. Teodoru, București, 1924, tabela 12, p. 451.

³⁹ Liceele confesionale românești din Blaj, Brașov, Beiuș și cel din Năsăud au funcționat ca și înainte, iar cel din Brad s-a completat la 8 clase. Școlile confesionale civile din Blaj și Beiuș s-au transformat în licee, fiind astfel 7 licee confesionale românești. Pentru naționalități, pe lângă liceele vechi, s-au mai înființat 10 licee confesionale: 3 romano-catolice, cu limba de predare maghiară la: Arad, Satu Mare și Deva, 3 licee reformate în aceeași limbă, la: Făgăraș, Dej și Cluj, 1 liceu unitarian la Turda și 3 licee evreești la: Timișoara și Cluj (2). Cf. Al. Pteancu, *op. cit.*, p. 1113; Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, Bucarest, 1934, p. 166.

⁴⁰ Barabás Endre, *A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918—1940—1941 (Situația învățământului maghiar în România 1918—1940—1941)*, Kecskemét, 1944, p. 11; Vezi pe larg aceeași chestiune și la Ludovic Báthory, *Învățământul pentru naționalitatea conlocuitoare maghiară din România în perioada interbelică* (Lucrare în manuscris).

În același context am mai remarca faptul că pînă la 1918 șvabii din părțile crișene și sătmărene sau cei din Banat nu dispuneau de școli în limba germană, ei fiind supuși unui intens proces de maghiarizare. După unirea Transilvaniei cu România a început o altă eră și pentru învățămîntul șvabilor. Statul român a susținut școli de stat cu limba de predare germană, încurajînd și deschiderea unor școli confesionale sau comunale în aceeași limbă⁴¹. În octombrie 1920 funcționau 148 școli primare în limba germană ale șvabilor din Banat, dintre care aproape jumătate erau de stat. Existau de asemenea 3 gimnazii la Modos, Periam și Lugoj, clase paralele la cel din Sînnicolaul Mare, la școala orășenească din Reșița, la școala comercială din Timișoara, o clasă în limba germană la gimnaziul din Oravița, o școală reală la Reșița și o școală reală la Timișoara, susținute de statul român⁴².

În anii următori, numărul școlilor secundare, ca și al elevilor care le frecventau vor crește continuu. Astfel, dacă în anul școlar 1919/1920 numărul elevilor înscriși a fost de circa 23.000 în anul școlar 1924/1925 s-a ajuns la 31.000. Sau, dacă în 1918/1919 au existat doar 21 licee de stat, din care 6 de fete, în anul școlar 1928/1929 funcționau 34 licee de stat pentru băieți și 15 pentru fete⁴³.

Consiliul Dirigent a organizat și îndrumat și învățămîntul profesional, industrial, agrar și comercial, lansînd repetate indemnuri, ca părinții să-și orienteze copiii și spre aceste școli.

Impulsionarea învățămîntului în general, a celui în limba română în special și acțiunile în vederea uniformizării învățămîntului primar și secundar de pe întreg cuprinsul țării, au fost obiectivele prioritare urmărite de Consiliul Dirigent, obiective care răspundeau unor cerințe reale ale societății românești.

Unificarea învățămîntului preocupa în mod deosebit și Ministerul Instrucțiunii Publice, din a cărui inițiativă s-a constituit o Comisie din reprezentanți ai tuturor regiuni-

---

⁴¹ Vezi și *Denkschrift über das Satmarer Schwabentum*, din 30 decembrie 1925, Cf. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, *Reichsministerium des Innern*, Nr. 5940, f. 52—56.

⁴² Michael Kausch, *Das Banater deutsche Schulwesen*, în „Ost-land“, octombrie 1920, p. 37—39.

⁴³ Ol. Boitoș, *op. cit.*, p. 139.

lor țării, care să discute, să analizeze și să facă propuneri concrete în acest sens. Propunerile înaintate în urma debaterilor din martie—aprilie 1919, sau cele din februarie 1920, au constituit un prețios sprijin acordat Ministerului în munca sa.

Procesul de uniformizare al învățămîntului primar și secundar s-a încheiat prin legile din 1924, respectiv 1927, proces care pentru Transilvania își are începuturile în perioada de funcționare a Consiliului Dirigent.

Înființarea unei *universități* cu limba de predare română în Transilvania, înălțarea unui lăcaș de cultură superioară pe seama națiunii române, au frământat statornic decenii de-a rîndul societatea românească, au generat acțiuni individuale sau colective, determinînd în momentele de supremă încordare, mobilizarea întregului popor român în vederea îndeplinirii lor. Cu toate eforturile, o asemenea instituție nu s-a înființat în Transilvania pînă la 1 decembrie 1918.

După Unire s-a pus în diferite împrejurări și ocazii problema transformării Universității din Cluj într-o instituție românească⁴⁴. La 7 mai 1919 Consiliul Dirigent a hotărît să se ceară profesorilor de la Universitate să depună jurămîntul de fidelitate față de statul român, în caz contrar, urmînd a fi destituiți. Onisifor Ghibu, în fruntea unei delegații a preluat la 12 mai 1919 efectiv Universitatea, profesorii refuzînd depunerea jurămîntului cerut. După preluarea Universității se impunea numirea unei conduceri provizorii, care să o conducă temporar. Rector a fost numit Nicolae Drăganu, iar decani: Pavel Roșca la facultatea de litere și filozofie, Alexandru Borza la științe, Moise Ienciu la drept, Alexandru Nemeș la medicină.

La scurt timp, la 30 iunie 1919, Consiliul Dirigent a stabilit Normele generale de organizare a Universității. Resortul de Culte și Instrucțiune Publică a ajuns în cele

---

⁴⁴ Vezi: Ștefan Pascu, *L'Université de Cluj. Cinquante ans d'enseignement en langue roumaine*, în „*Studia Babeș-Bolyai Historia*”, 1969, 14, fasc. 2; Gh. Iancu, *Din istoricul învățămîntului universitar clujean 1919/1920*, în „*Sargetia*”, 1973, 10; O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, București, 1923; Idem, *La a douăzecea aniversare a Universității Daciei Superioare*, Cluj, 1939; S. Pușcariu, op. cit., p. 384—464; Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, I. Cluj-Napoca, 1980, p. 39—155.

din urmă la concluzia că o Comisie universitară, compusă din cele mai reprezentative figuri ale științei românești, ar fi cea mai îndreptătită să se pronunțe asupra catedrelor și a titularilor lor, la cele 4 facultăți ale Universității⁴⁵. Prezența a șapte membri ai Academiei Române: N. Iorga, V. Pârvan, D. Gusti, G. Țițeica, L. Mrazec, P. Poni și G. Marinescu și a altor savanți de renume, a conferit Comisiei un înalt prestigiu moral și științific. Comisia desfășurându-și lucrările în două sesiuni, la București și la Cluj a deliberat asupra catedrelor ce se impuneau a fi create și asupra candidaților, care să le ocupe⁴⁶. Pe baza propunerilor făcute de Comisie, Comisar general fiind S. Pușcariu, Consiliul Dirigent a făcut în lunile august — septembrie 1919 numirile la catedre. Pe bună dreptate îi scria de la Paris la 7 octombrie 1919 Caius Brediceanu lui V. Braniște: „Te felicit la organizația Universității din Cluj...”⁴⁷. Cei numiți au fost invitați să-și ocupe posturile și să se mute definitiv la Cluj. Se vor stabili la Cluj profesori cu o mare reputație științifică ca: V. Babeș, I. Ursu, E. Racoviță, S. Pușcariu, Th. Capidan, V. Pârvan, D. Gusti, D. Pompei, C. Levaditti au promis că-și vor împărți în părți egale activitatea între București și Cluj, respectiv Paris și Cluj, iar N. Iorga că va veni la Cluj în fiecare an de două ori pentru câte 7—10 zile.

Solicitudinea cu care însemnați oameni de știință au răspuns chemării Universității clujene dovedește patriotismul lor, dorința sinceră de a contribui, prin toată prestația conferită de înalta pregătire științifică, la întemeierea unui așezământ cultural-științific prestigios. Pilduitoare și pline de firesc, de omenesc, dar și de fiorul înaltei chemări, sînt și două din scrisorile lui Ioan Paul, devenit titularul catedrei de estetică literară, revenit în toamna anului 1919 în inima Transilvaniei din cetatea de știință și poezie a Iașului⁴⁸. Și tot I. Paul îi scria la 1 iulie 1919 lui

---

⁴⁵ O. Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, Cluj, 1974, p. 325.

⁴⁶ S. Neagoe, *op. cit.*, p. 46—90; Biblioteca Centrală Unversitară Cluj-Napoca, *Arhiva Universității din Cluj, an 1919/1920, d. 2, f. 33—37*.

⁴⁷ Arh. V. Braniște, document aflat în posesia familiei.

⁴⁸ Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. Ilie Dăianu*, documente nr. 993, 994.

O. Goga: „Fiind așa mare nevoia de profesori în Ardeal, și eu dorind din suflet să-mi închin munca și zilele cîte le mai am Ardealului, oricît de greu îmi vine să mă dezrădăcinez din Iași, m-am hotărît totuși să mă mut de la toamnă aici”⁴⁹.

Printr-un Decret-lege se consfințește transformarea, cu data de 1 octombrie 1919, a Universității din Cluj într-o Universitate românească⁵⁰.

După alegerea la 29 octombrie 1919 a decanilor, la 30 octombrie au fost aleși Sextil Pușcariu ca rector și Nicolae Drăganu, prorector.

Toate pregătirile fiind făcute, la 3 noiembrie 1919 s-a ținut de către Vasile Pârvan, lecția inaugurală a Universității, semnificativ intitulată *Datoria vieții noastre*. Era acesta un început cu adînci semnificații culturale și științifice. Era un început care însemna atât finalizarea acțiunilor și demersurilor inițiate de fruntașii politici și de oamenii de cultură români încă din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cît și a eforturilor depuse de autoritățile românești și de învățații de pe întreg cuprinsul țării în intervalul scurs de la 1 decembrie 1918. Deschiderea noii Universități reprezenta un mare vis împlinit, dar și o fermă angajare a tinerei instituții de a contribui la progresul științei și culturii pe meleagurile românești.

Inaugurată într-o elevată atmosferă (31 ianuarie — 2 februarie 1920)⁵¹, noua Universitate, preluînd tot ce a fost bun de la vechea Universitate, stabilindu-și drept crez al activității instruirea și educația tinerilor, și dezvoltarea științei românești, va deveni un recunoscut și apreciat factor de cultură. În concepția organizatorilor ei, pragul Universității putea fi trecut de toți tinerii doritori de instrucție, indiferent de naționalitate. „Toți acei care alături de noi — scria „Patria” din 1 februarie 1920 — locuiesc acest

---

⁴⁹ Octavian Goga în corespondență. Ediție îngrijită de Daniela Poenaru, București, 1975, p. 277—278.

⁵⁰ Decret-lege nr. 4090 din 12 septembrie 1919, în „Monitorul Oficial”, nr. 126, din 23 septembrie 1919.

⁵¹ Serbările pentru inaugurarea Universității din Cluj 31 ianuarie—2 februarie 1920, București 1920; Vasile Pușcas, *Însemnătatea și semnificația înființării Universității românești din Cluj și opinia internațională*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai Cluj-Napoca Historia”, 1980, 25, fasc. 1, p. 39—63.

vechi pământ romînesc, vor găsi aici întotdeauna izvoarele cele mai curate ale unei vieți libere”.

Numărul studenților înscriși la Universitate a crescut de la 1871 în primul semestru, la 2152 în cel de al doilea.

Universitatea clujeană a cunoscut o dezvoltare continuă în anii de după 1920, și mai ales după instaurarea în țara noastră a noii orînduirii socialiste, cînd știința și cultura au devenit un bun al întregului popor.

Consiliul Dirigent s-a preocupat și de înființarea și organizarea Academiei de Agricultură din Cluj⁵² și a întreprins pașii necesari pentru înființarea Școlii Politehnice din Timișoara, instituție ce se va deschide după încetarea activității Consiliului Dirigent⁵³.

La propunerea și după planul profesorului universitar Sextil Pușcariu, se crea începînd cu 1 octombrie 1919, pe lângă Facultatea de Litere și Filozofie, Muzeul Limbii Române⁵⁴. Printre țelurile pe care și le propunea Muzeul, așa cum rezultă din Statutul său, se numărau: strîngerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbii române, din toate timpurile și din toate regiunile locuite de români; pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare, a terminologiei tehnice și specifice în toate ținuturile românești; pregătirea de filologi români. Instalat în clădire proprie în toamna lui 1920, Muzeul Limbii Române, ca o școală de înalte studii filologice, și-a început lucrările în februarie 1921, avînd ca publicație buletinul „Dacoromania”.

În cursul anului 1920 era în plină organizare Grădina botanică, prin grija lui Alexandru Borza, s-au înființat institutele de matematică, fizică, chimie, științele naturale, s-a reorganizat Institutul de studii clasice, prin unirea forțelor de la limbile clasice și istoria antică, avîndu-i în frunte pe V. Bogrea, D. Teodorescu și E. Panaitescu. „În asemenea împrejurări și în această ambianță elevată, entuziastă, generoasă, în ziua de 1 februarie 1920 [...] se inaugura Institutul de istorie”, de sub conducerea lui

---

⁵² Mihai Șerban, *Academia agricolă. Rostul ei după război și reforma agrară, în Transilvania, Banatul...*, Vol. II, p. 967—971.

⁵³ Victor Vilcovici, *Școala Politehnică din Timișoara*, în *Ibidem*, p. 957—966.

⁵⁴ „Gazeta Oficială”, nr. 87, din 10 februarie 1920, p. 2—3; S. Pușcariu, *Memorii*, p. 535—549.

Alexandru Lapedatu și Ioan Lupaș — scria în „Tribuna” din 10 februarie 1970 academicianul Ștefan Pascu.

Sprijinirea eforturilor lui Emil Racoviță de a înființa la Cluj un Institut de speologie, adevărată mândrie a științei românești, se înscrie la loc de cinste printre preocupările Resortului de Instrucție, ale Consiliului Dirigent, în general⁵⁵.

Organizarea *Teatrului Național* și a *Operei Române* la Cluj se leagă indisolubil de numele lui Tiberiu Brediceanu, Zaharia Bârsan și Constantin Pavel.

În toamna lui 1919, la stăruința de „toată primăvara și vara întreagă”⁵⁶ din partea lui T. Brediceanu și Z. Bârsan s-a hotărât de către Consiliul Dirigent înființarea *Teatrului Național* și a *Operei Române*. În ședința din 13 septembrie 1919, Consiliul Dirigent l-a numit pe Z. Bârsan director al trupei de dramă și comedie de la *Teatrul Național*. Misiunea lui Z. Bârsan de a înjgheba trupa era destul de dificilă, în condițiile în care majoritatea actorilor de seamă erau deja angajați la teatrele naționale sau particulare. Dar, fire entuziastă și energică, Zaharia Bârsan nu poate concepe, ca acum, ceva să mai poată zădărnici împlinirea idealului său de o viață — zidirea unui teatru național românesc în Transilvania. De aceea „dau sfoară în țară” — cum va scrie el mai târziu — printre prieteni, prin gazete, prin scrisori și peste câteva zile încep să-mi vină răspunsuri încurajatoare⁵⁷. La 25 octombrie 1919 au sosit la Cluj, venind de la București, artiștii. Au fost primiți fără fast și fără flori, de fapt în viața cotidiană actorul e un personaj obișnuit. Au fost întâmpinați de o zi de toamnă rece, dar cât de cald vor bate inimile spectatorilor pentru această primă trupă a Naționalului clujean.

La 4 noiembrie 1919 s-au început repetițiile, iar la 1 decembrie 1919, la împlinirea unui an de la actul Unirii, a avut loc prima reprezentare la *Teatrul Național* din Cluj, precedată de un emoționant cuvânt al lui Z. Bâr-

---

⁵⁵ Proces verbal din 17 decembrie 1919; Proiectul pentru înființare și Contractul încheiat între Valeriu Braniște și Emil Racoviță. Cf. *Dezbaterile Adunării Deputaților 1919—1920*, p. 758—764.

⁵⁶ Zaharia Bârsan, *Teatrul românesc în Ardeal, în Transilvania. Banatul...*, Vol. II, p. 1257.

⁵⁷ Aurel Buteanu, *Teatrul românesc în Ardeal*, Timișoara, 1944, p. 156.

san. „Mindri și conștiinți de frumoasa și înalta noastră chemare — spunea el — vă rugăm să puneți la temelia acestei clădiri ce va să fie dragostea [...] Dv. ca altarul nostru să se poată ridica strălucitor în lumină”⁵⁸. S-au jucat apoi drama într-un act *Se face ziuă* de Z. Bârsan și *Poemul Unirii* de același autor. A doua zi a avut loc un spectacol cu piesa *Ovidiu* de V. Alecsandri.

Inaugurarea solemnă a Teatrului Național a avut loc la 1 februarie 1920 o dată cu cea a Universității.

Un drum similar, întretăind-se cu cel al Teatrului Național, l-a urmat organizarea și inaugurarea Operei Române din Cluj. La 14 mai 1919 C. Pavel a primit din partea lui T. Brediceanu, șef de secție la Resortul de Instrucție, sarcina de a-i prezenta un plan în vederea organizării Operei⁵⁹. La 13 iulie 1919 planul fiind întocmit a fost înaintat lui T. Brediceanu, care l-a supus în acea zi dezbaterii Consiliului Dirigent. În aceeași ședință din 13 septembrie 1919, în care s-a aprobat și înființarea Teatrului, C. Pavel a fost încredințat cu organizarea și conducerea Operei, în calitate de director. „Consiliul Dirigent — scria „Patria” din 11 octombrie — înțelegând chemarea ce o au în propășirea unui neam altarele ce se ridică artei, a primit cu unanimitate propunerile artistului C. Pavel relativ la organizarea Operei Române”. C. Pavel și-a dat silința să recruteze personalul artistic de pe întregul cuprins al țării. Printre colaboratorii săi s-a numărat și maestrul italian Egisto Tango, fost dirijor la Operele din New York și Berlin, director de muzică la Opera Regală din Budapesta.

După multe strădanii în vederea organizării ansamblului, la 13 și 14 mai au fost susținute două concerte simfonice, iar la 25 mai 1920 a avut loc deschiderea festivă a Operei Române cu spectacolul „Aida”. Periodicul clujean „România” scria în numărul său din 27 mai 1920 următoarele despre acest remarcabil moment din viața artistică a Clujului: „A fost o adevărată sărbătoare culturală [...] S-a realizat un spectacol de înaltă valoare artistică atît pentru ochi, cît și pentru simțul auditiv”.

---

⁵⁸ Z. Bârsan, *op. cit.*, p. 1259.

⁵⁹ Caius Olaru, *Date statistice privind activitatea Operei române de stat din Cluj timp de 35 de stagioni [1919—1954]*, p. 3 (Lucrare aflată la Teatrul Național Cluj-Napoca).

Rămânând în lumea muzicii, se cuvine să mai arătăm că la 17 septembrie 1919, Consiliul Dirigent a aprobat înființarea unui Conservator de stat, sub conducerea lui George Dima. Pe baza propunerilor înaintate de o comisie alcătuită din G. Dima, V. Șorban și D. Popovici-Bayreuth, la 10 octombrie 1919 Consiliul Dirigent a făcut numirea profesorilor la Conservator⁶⁰. La 28 martie 1920, duminică, a avut loc inaugurarea solemnă a Conservatorului. „Sămînța s-a aruncat — spunea G. Dima în discursul ținut. — Să dorim toți din inimă ca ea, ferită de vifore, să încolțească și să înflorească și să aducă roade îmbelșugate”⁶¹. În primul an au fost înscriși 110 elevi la muzică și 19 la declamațiuni.

Reorganizarea Universității, înființarea Teatrului Național, a Operei și a Conservatorului, lăsau să planeze o nedumerire relativ la intențiile și preocupările Consiliului Dirigent cu privire la organizarea unei instituții de învățămînt pentru artele plastice. Două documente publicate de Raoul Șorban, dezvăluie existența strădaniilor din partea Consiliului Dirigent de a înființa și o Academie de Arte Frumoase la Cluj, după un proiect din 1 octombrie 1919 al lui Cornel Medrea⁶². Școala de Arte Frumoase se va înființa însă la Cluj abia în 1926.

Consiliul Dirigent s-a îngrijit și de preluarea, sau instituirea controlului asupra muzeelor istorice sau de artă și a bibliotecilor care aparținuseră statului maghiar.

Păstrarea și conservarea lăcașurilor de cultură și artă, cu exponatele sau colecțiile lor, mărturii vii ale unui trecut zbuciumat, se cereau completate cu adunarea într-o arhivă de stat a tuturor documentelor, nu numai din Transilvania, ci și de la Viena și Budapesta, care se refereau la trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat al acestei regiuni românești. Consiliul Dirigent înțelegînd menirea și rosturile arhivei, a decis la 15 martie 1920 să se înființeze

---

⁶⁰ Proces verbal din 10 octombrie 1919.

⁶¹ „Patria”, nr. 71, din 1 aprilie 1920.

⁶² Raoul Șorban, *Două documente inedite privind înființarea Academiei de Arte Frumoase din Cluj*, în „Steaua”, 1970, 21, nr. 11, p. 120—123.

la Cluj o asemenea instituție, director al arhivei fiind numit Zenovie Păclișanu⁶³.

„ASTRA”, societatea culturală românească, cu atât de mari merite în propagarea științei de carte la sate, în cultivarea idealului politico-național la românii transilvăneni, și-a continuat activitatea și în perioada de după Unire. Bucurindu-se de sprijin material din partea Consiliului Dirigent, avându-l ca președinte pe Andrei Bârseanu, „ASTRA” și-a adaptat scopurile și acțiunile noilor condiții politice, rămânând încă un important factor de cultură în societatea românească⁶⁴.

Academia Română, prestigioasa instituție a științei și culturii românești, care constituise prin componență și activitate un puternic nucleu al unității românilor, se întrunea la 14 mai 1919 pentru prima dată într-o ședință plenară, după Marea Unire. Academia putea privi cu mândrie și bucurie la actul politico-național înfăptuit, la care ea ca instituție, sau membrii ei, ca demni și neînfricați luptători, își aduseseră o prețioasă contribuție.

Salutul ardelenilor rostit de Andrei Bârseanu, era de acum înainte cel al unor frați dragi dintr-o provincie a țării, reveniți dintre străini, după secole de speranțe, de zbucium, cu credința certă într-o energică pășire comună⁶⁵.

A doua zi, 15 mai, zi atât de scumpă românilor, pe adresa Academiei Române sosea salutul Consiliului Dirigent, prin care i se transmiteau „urările de bine ale românilor transilvăneni” și se exprima „dorința [...] fierbinte ca lu-

---

⁶³ Proces verbal din 15 martie 1920; „Patria”, nr. 62, din 21 martie 1920.

⁶⁴ Noile statute ale ASTREI și Pragmatica de serviciu a funcționarilor ei au fost votate în prima adunare generală ținută după război la Sibiu în 10—11 ianuarie 1920. Cf. Arh. St. Sibiu, fond. ASTRA, pachet, nr. 255.

⁶⁵ „Zidurile puternice, ce ne despărțeau unii de alții, s-au prăbușit pentru totdeauna, și plini de fericire venim în această zi mare, noi, fiii liberi ai României întregite, a vă aduce salutul nostru frătesc și a oferi toată dragostea inimilor noastre descătuseate și recunoscătoare ca prinos la această serbare semicentenară a celei mai înalte instituțiuni culturale românești și care este totodată sărbătoarea dezrobirii noastre politice și a unirii pe veci a întreg neamului românesc”. Cf. „Analele Academiei Române”, Seria II—Tomul XXXIX 1916—1919. Partea administrativă și dezbaterile, București, 1921, p. 244.

crările ei să fie rodnice și să-și reverse binefacerile lor asupra întreg neamului românesc unit pe veci”⁶⁶. În răspunsul trimis Consiliului Dirigent se aducea un cald omagiu învățaților transilvăneni pentru activitatea depusă în Academie „în întâia jumătate de secol” de existență a ei și se aprecia că „dărimarea hotarelor nefirești despărțitoare între frați va fi urmată de înălțarea și întărirea culturii naționale prin conlucrarea tuturor fraților ținuți atâtea secole despărțiți sub apăsarea stăpînirilor străine”⁶⁷.

În ședințele plenare din mai — iunie 1919 Academia a ales ca membri pe Octavian Goga și Bogdan-Duică (27 mai) la secția literară, pe Ion Agîrbiceanu și Onisifor Ghibu (5 iunie) ca membri corespondenți la secția literară și pe Zenovie Pâclișanu (5 iunie) și Ștefan Meteș (7 iunie) la secția istorică.

Academia Română a conferit înaltele titluri de membri de onoare și unor oameni politici transilvăneni remarcați pe tărîmul luptelor politico-naționale, sau acelora care au contribuit la propășirea prin cultură a popoarelor, cum au fost: Vasile Goldiș, Valeriu Braniște, Iuliu Maniu, George Dima, episcopul Miron Cristea și episcopul bisericii luterane Friedrich Teutsch (7 iunie) și mitropolitul Vasile Suci (11 iunie).

Din toate cuvintele de mulțumire adresate de cei aleși, într-o calitate sau alta, răzbate recunoștința pentru cinstea ce li se făcuse și hotărîrea de a nu-și precupeți nici în viitor eforturile puse în slujba dezvoltării statului român unitar și independent⁶⁸.

Prin desființarea Consiliului Dirigent, la 10 aprilie 1920 și-a încetat de facto activitatea și Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Încetarea activității Resortului nu trebuia să determine, și nici n-a determinat, o întrerupere a procesului înnoitor început după 1 decembrie 1918 în domeniile învățămîntului și culturii. Trecerea acestor compartimente sub autoritatea directă a Ministerului Instrucțiunii Publice, însemna un pas important pe calea unifor-

---

⁶⁶ Ibidem, p. 247.

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ Ibidem, p. 327—330, 339—340, 354, 363, 368—369, 371—372, 395.

mizării învățămîntului, cheazășie sigură că va fi urmat de alții, care să conducă la dispariția particularităților locale dintr-o regiune sau alta a țării.

Semnificativ pentru spiritul de *continuitate*, ridicat pe un plan superior, care trebuia să caracterizeze acțiunile noilor organe de conducere, este și acel adevărat „Testament” redactat la 21 aprilie 1920 de V. Braniște, O. Ghibu și Al. Rusu⁶⁹. „Plecînd de la conducerea Resortului de Cul-te și Instrucție [...] ținem să lăsăm succesorilor noștri ca o obligație sfîntă față de neam, patrie și umanitate, urmărirea consecventă a programului de activitate început de noi, pînă la deplina lui realizare, și să-i facem cu deosebire atenți asupra problemelor inițiate de noi în vederea activității școlare a anului viitor (1920—1921), care probleme n-au putut fi deslegate pînă acum”. Cele 28 puncte înșirate aveau în vedere deschiderea Politehnicii la Timișoara, desăvîrșirea organizării Universității din Cluj, conținutarea „pe baze mai corespunzătoare” a cursurilor pregătitoare de la Cluj, organizarea în vechea Românie a unor cursuri pentru profesorii ardeleni, organizarea cursurilor pentru învățătorii naționalităților conlocuitoare etc. „Pentru ducerea în deplinire a acestor puncte din programul Resortului nostru, facem răspunzători în fața posterității și a civilizației pe cei ce și-au luat asupra lor sarcina de a conduce de aici încolo destinele școalei și culturai românești din Transilvania, Banat și părțile ungurene unite pe veci cu Regatul român”. În mare parte, obiectivele sugerate, izvorînd din necesități reale, și-au găsit în perioada următoare rezolvarea.

A doua zi, la 22 aprilie 1920 a avut loc predarea Resortului, lui Octavian Prie — noul secretar general — și lui Enache Ionescu, reprezentantul ministerului pe lîngă Comisia de Lichidare și Unificare.

Înfăptuirile Consiliului Dirigent din domeniile învățămîntului, științei și culturii s-au continuat în anii următori, fără însă ca în condițiile regimului burghez, masele populare să aibă deplin acces la știință și cultură. O adevărată revoluție în știință, artă sau învățămînt s-a înregistrat abia prin instaurarea unui nou regim, socialist în țara noastră.

---

⁶⁹ Arh. Braniște, document aflat în posesia familiei.

În munca de reorganizare a vieții sanitare trebuiau învinse uriașe dificultăți, ele fiind rezultate fie ale războiului mondial, fie ale politicii discriminatorii față de români a regimului dualist. Datorăm lui Iuliu Moldovan, secretar general, care și-a început efectiv activitatea la Resort în 16 decembrie 1918, un amplu tablou al realităților sanitare în perioada imediat următoare Unirii⁷¹.

În ansamblul strădaniilor de depășire a acestui greu moment un rol important l-a avut Congresul medicilor români ținut la Sibiu în 28 ianuarie 1919. Programul Congresului a fost prezentat de Iuliu Moldovan, astfel că principiile expuse vor constitui în fapt liniile directoare în activitatea Secției sanitare din cadrul Resortului. Participanții la Congres au dezbătut chestiunile sanitare, atât cele principiale cît și cele de acțiune imediată, în corelare cu organizarea serviciului sanitar din vechea Românie, fiind conștienți că prin eforturile tuturor, perioada de tranziție pe care o străbăteau, putea înceta mai repede. S-a consi-

⁷⁰ Organizarea Resortului Ocrotirilor Sociale a fost următoarea: șef de resort — Ioan Flueraș, apoi Tiberiu Brediceanu; secretar general-Iuliu Moldovan; Direcția sănătății-Marius Sturza, consilier de resort; colaboratori principali-Iuliu Anca, Vasile Ilea, Petru Vlad, consilieri de Secție; Direcția ocrotirilor-Lazăr Popoviciu, consilier de resort; Eleonora Lemenyi, Octavian Costea, consilieri de Secție; Direcția tehnică-Alfred Binder, consilier de resort; Direcția contabilității-Bazil Terneveanu, director; Direcția administrativă-Iosif Popoviciu, director; Conteciosul-Tudor Moisil; Direcția asigurărilor sociale-Aurel Vasile; depozitul de medicamente-farmacist Gheorghe Cuteanu; economat-Emil Nemeș; inspector al muzeelor-Coriolan Petranu; inspector al teatrelor-Emil Isac. Cf. Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. Iuliu Moldovan*, d. 1, f. 80; Gheorghita Iancu, Gheorghe Iancu, *Aspecte ale vieții sanitare din Transilvania în perioada 1918—1920*, în „*Marisia*”, 1976, 6, p. 431.

⁷¹ Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. cit.*, d. 3, f. 52—53; Aurel Voina, *Organizarea sanitară a Transilvaniei în primul deceniu al Unirii*, în *Transilvania, Banatul ...*, Vol. II, p. 739—740.

derat necesar a se recomanda autorităților să acorde o atenție sporită chestiunilor de igienă, de prevenire a bolilor, aspecte neglijate în trecut. Se cerea imperios impulsio-nată activitatea medicală la sate, acolo unde în concep-ția participanților trebuia să fie „baza acestui serviciu”⁷².

Organizarea sanitară a României întregită, discutată la Congresul de la Sibiu, pe aceeași temă referind I. Moldo- van în ședința Consiliului Dirigent din 28 februarie/13 martie 1919, s-a dezbătut într-un cadru mai larg, la Bucu- rești în 5 martie 1919⁷³. La consfătuirea ținută la Direcția Generală a Serviciului Sanitar din inițiativa Ministerului de Interne, au participat reprezentanții Direcției Generale și ai provinciilor unite cu România — în cazul Transilva- niei, I. Moldovan. În discuțiile menite a stabili „normele în baza cărora se va organiza serviciul sanitar” de pe cu- prinsul întregii țări, s-a constatat necesitatea unei perioa- de de *tranziție*, ca o etapă pe calea uniformizării vieții sa- nitare a țării, pentru care s-au luat mai multe hotărâri. Astfel, numirile personalului medical rămăneau în com- petența serviciilor sanitare provinciale; se recomanda ca în Consiliul Sanitar Superior de pe lângă Direcția Generală Sanitară să intre și reprezentanți ai provinciilor. S-a sta- bilit de asemenea, ca toate măsurile de profilaxie contra bolilor contagioase se declarau obligatorii în întreaga țară, urmînd ca fiecare organ sanitar provincial să dea în acest sens o decizie, conformă cu dispozițiile Legii sanitare din 1913. Lucrările consfăturii de la București sînt semnifica- tive pentru a ilustra dialogul continuu ce se purta între guvern și Consiliul Dirigent, în vederea găsirii celor mai judicioase soluții, complexelor probleme ce se cereau re- zolvate și care să grăbească procesul uniformizării.

Apropierea de stările sanitare din vechea Românie s-a avut în vedere și în întreaga perioadă de elaborare a Decretului Nr. XXI al Consiliului Dirigent, prin care s-au efectuat modificări de esență în legile sanitare maghiare, menținute în vigoare prin Decretul Nr. 174. Pregătirea Decretului a cunoscut mai multe faze de lucru. La 1 martie 1919 a fost încadrat la Direcția Sanitară Marius Sturza,

---

⁷² Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. cit.*, d. 2, f. 3, 45.

⁷³ Procesul verbal al consfăturii, Cf. Ibidem, f. 17—18.

⁷⁴ Idem, d. 1, f. 89—90.

căruia i-a revenit sarcina întocmirii unui proiect de modificare a legilor sanitare maghiare, care să fie inspirat din Legea sanitară din 1913 din vechea Românie. Proiectul întocmit a fost dezbătut într-o consfătuire cu 6 medici sași și în alta cu 7 medici români, toți titulari de funcții publice, care au aprobat principiile proiectului și le-au completat cu detalii utile. În continuare proiectul a fost trimis fiecărui resort al Consiliului Dirigent, cerându-li-se opinia în raport cu serviciile lor. Proiectul întregit cu observațiile făcute de unele resorturi — al Codificării, Industriei și Instrucțiunii Publice — a fost prezentat anchetei medicilor primari de județe și medicilor șefi ai orașelor municipale, ținută la Sibiu la 14 iulie 1919, sub președinția lui Iuliu Moldovan. Cei prezenți au adoptat proiectul, recomandând Consiliului Dirigent să-l adopte cât mai curînd. *Motivarea* cu care a fost prezentat în Consiliu Dirigent reprezintă o sinteză a principiilor după care s-a lucrat și a scopurilor urmărite. Se specifica că în proiect s-au cuprins, în măsura posibilităților, prevederi din Legea din 1913. Pe aceeași linie s-au instituit și în Transilvania trei categorii de oficii sanitare: 1) Directorul serviciului sanitar, care era și secretar general al Resortului Ocrotirilor Sociale; 2) Medicul primar al județului și medicul șef al orașelor cu municipiu; 3) Medicul comunal, de circumscripție rurală și urbană. În conformitate cu vechile legi sanitare, medicul era simplu referent al oficiilor comunale, pretoriale și comitatense, fără nici o competență executivă, ceea ce dăuna evident bunului mers al afacerilor sanitare. Ca atare, dreptul de dispoziție, control și supraveghere s-a trecut organelor sanitare superioare, situație similară cu cea din vechea Românie. S-au mai adoptat din legea română, pe lângă transformarea întregului personal sanitar public în funcționari de stat, și dispozițiile referitoare la combaterea bolilor infecțioase, la Comisiile de igienă și disciplină.

La 6 octombrie 1919 Consiliul Dirigent a adoptat proiectul, astfel că în „Gazeta Oficială” din 8 noiembrie 1919 a apărut Decretul Nr. XXI.

Pe parcursul elaborării Decretului, s-au adoptat dispoziții reclamate de cerințele societății, cu privire la numirea personalului medical, sau la înființarea unor instituții cu rol de prevenire a bolilor, astfel că Decretul Nr. XXI

însemna nu numai un punct de pornire, ci și o consfințire a celor realizate deja.

În Transilvania înainte de Unire existau spitale publice — de stat, comitatense și comunale — și particulare. La 1 decembrie 1918 se găseau 2 spitale de stat, la Timișoara și Brașov, celelalte erau subordonate autorităților comitatense sau comunale.

La 28 februarie/13 martie 1919 Consiliul Dirigent a decis ca medicii de la spitalele sau instituțiile sanitare de stat, de la spitalele județene, orașenești și de ocol să fie numiți de el, la propunerea Resortului Ocrotirilor Sociale, medicii devenind astfel funcționari de stat. Decretul Nr. XXI pune integral procesul de numire al personalului sanitar sub controlul Resortului, indicind și modul concret de realizare.

Secția sanitară s-a preocupat și de reamenajarea spitalelor, de înzestrarea lor cu materiale și medicamente, fiște doar în măsura posibilităților. La solicitarea Secției, Consiliul Dirigent a alocat în mai multe rânduri sume pentru procurarea medicamentelor. Din însărcinarea aceluiași for, Iuliu Hațieganu s-a străduit să obțină materiale sanitare și medicamente și de la Crucea Roșie Americană din București.

Secția a avut în vedere și înființarea unor spitale în regiuni în care lipsa așezămintelor medicale era acut resimțită. Încă la Congresul medicilor români din Transilvania s-a ridicat chestiunea oportunității înființării unui spital în regiunea Munților Apuseni. Consiliul Dirigent a aprobat înființarea lui în ședința din 27 februarie/12 martie 1919, la Abrud, numindu-l la 3 iunie 1919 ca director pe Alexandru Borza. La 14 septembrie 1919 s-a deschis spitalul din Abrud în două pavilioane ale fostei cazărmi⁷⁵. Spitalul din Abrud, primul înființat după unirea Transilvaniei cu România, într-o regiune ai căror locuitori erau confrunțați cu numeroase dificultăți, prin prodigioasa activitate desfășurată și-a dobândit un real prestigiu în zonă.

În afara spitalului din Abrud, s-au întreprins pașii necesari și pentru înființarea unui spital la Reghin, iar spitalul orașenesc din Timișoara a devenit de stat. La Arad

---

⁷⁵ Activitatea spitalului din Abrud pe perioada 15 septembrie 1919—31 martie 1920, Cf. Ibidem, f. 187—205.

s-a creat un Institut obstetric, și la Cluj un spital pentru femei. În decursul activității sale, Consiliul Dirigent a susținut și îndrumat peste 50 spitale cu cca. 10.000 paturi.

În vederea procurării materialelor sanitare și a medicamentelor, Consiliul Dirigent a creat un organism special — Depozitul Central Sanitar — care s-a preocupat de importarea celor necesare, în special din Germania și Austria. În același scop, la 3 februarie 1919 printr-o Notă circulară, Resortul Ocrotirilor Sociale atrăgea atenția prefecților, că depozitele cu materiale sanitare rămase de la armatele germane sau austro-ungare urmau să se concentreze la Sibiu, Brașov și Cluj, iar asupra întrebuirii lor decidea o Comisie mixtă a Resortului și a Comandamentului Trupelor din Transilvania⁷⁶.

În condițiile în care bolile infecțioase, cele venerice, tuberculoza, mortalitatea infantilă, cunoșteau o largă răspândire în Transilvania de după război, Secția sanitară a relevat importanța deosebită pe care o reprezenta, pe lângă activitatea curativă, cea de prevenire a bolilor. Ca o rezultată a strădaniilor depuse, merite cu totul aparte revenindu-i lui I. Moldovan, a înțelegerii realiste a situațiilor concrete dovedită de Consiliul Dirigent, s-a ajuns la înființarea Inspectoratelor igienice județene, a Ambulatoriilor policlinice și a Institutului surorilor de ocrotire „primele instituții sanitare românești cu un caracter emina-mente preventiv”⁷⁷.

Încă înaintea înființării Inspectoratelor igienice județene, în conformitate cu hotărârile consfățuirii de la București din martie 1919, printr-o Notă circulară din 11 iunie 1919 medicii primari ai județelor și medicii șefi ai orașelor cu drept de municipiu erau îndrumați asupra necesității declarării tuturor cazurilor de boli infecțioase depistate. La 5 iulie 1919 printr-o altă Notă circulară, prefecții erau invitați să sprijine acțiunea medicilor primari de județe de a strânge date cât mai exacte despre stările igienico-sanitare din județe⁷⁸. În același sens, pentru ca ra-

---

⁷⁶ „Gazeta Oficială”, nr. 7—12, p. 11.

⁷⁷ *Tratat de sănătate publică*, întocmit de I. Moldovan, I. Stoichiția, P. Râmneanțu, Ed. II, Vol. I, Cluj, 1947, p. 85.

⁷⁸ Arh. St. Tîrgu Mureș, fond. *Prefectura județului Mureș*, d 20/1919, f. 73.

poartele privind bolile infecțioase din Transilvania să fie identice cu cele din vechea Românie, la 24 iunie 1919 Resortul înștiința subprefecții și primarii orașelor cu municipiu despre introducerea unor tabele tip⁷⁹.

În vederea combaterii epidemiilor, la 2/15 martie 1919 Consiliul Dirigent a aprobat proiectul Resortului Ocrotirilor Sociale cu privire la înființarea unor Inspectorate igienice. Printr-o dispoziție din 19 septembrie a Resortului se făcea cunoscut subprefecților și primarilor orașelor cu municipiu înființarea la Cluj, Timișoara, Oradea, Satu Mare, Tîrgu Mureș, Alba Iulia și Brașov a Inspectoratelor igienice, cu câte un laborator pentru bacteriologie și serologie. Se stabileau de asemenea atribuțiile lor și personalul cu care să fie încadrate⁸⁰. După adoptarea Decretului Nr. XXI, dar înaintea apariției lui, Consiliul Dirigent a făcut numirile de Inspectori igienici, hotărîndu-se cu aceeași ocazie ca pentru înființarea Inspectoratelor și a laboratoarelor să se aloce câte un credit de 50.000 coroane. Atribuțiile acestor instituții au fost stabilite prin Decretul XXI și precizate apoi printr-un Ordin circular din 3 decembrie 1919, adresat subprefecților. Laboratoarele urmau să execute în mod gratuit toate cercetările privind combaterea bolilor contagioase.

Înființarea Inspectoratelor igienice, instituții tehnice care să îndrume întreg serviciul igienic în vederea prevenirii și combaterii bolilor contagioase se înscrie ca o lăudabilă realizare.

În perioada imediat următoare Unirii, ca efect al războiului, larga răspîndire a tuberculozei și mortalității infantile au cerut măsuri energice din partea Consiliului Dirigent, pentru combaterea și prevenirea lor. Acestor scopuri le-a servit noua instituție creată, Ambulatorul policlinic. În principal, activitatea lor, înființate în mai multe

---

⁷⁹ Arh. St. Brașov, fond. Prefectura județului Brașov Subprefectura, act. nr. 72/1920.

⁸⁰ Atribuțiile Inspectoratelor igienice erau: combaterea bolilor infecțioase acute și cronice; supravegherea și controlul întregului serviciu igienic și al tuturor instituțiilor de ocrotire; formarea personalului igienic, de dezinfecție și deparazitare; ținerea de cursuri și conferințe de igienă socială; controlul igienic al întreprinderilor industriale. Cf. Gh. Iancu, Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 441.

orașe ale Transilvaniei, începînd cu luna aprilie 1919, s-a îndreptat înspre combaterea bolilor venerice, reușindu-se ca printr-o susținută activitate să se stăvilească extinderea lor⁸¹.

Activitatea cu caracter preventiv a Ambulatoarelor policlinice se îmbina și se completa în mod armonios cu a surorilor de ocrotire. Sora de ocrotire, funcționară de stat, coborînd la nivelul familiei, contribuia la educarea igienică și sanitară a populației. În cazurile în care situația o reclama, ea dădea și primul ajutor, semnalînd apoi medicului locurile în care trebuia să se intervină⁸². Avînd în vedere obiectivele umanitare ale surorilor de ocrotire, la 2/15 martie 1919 Consiliul Dirigent a aprobat în principiu înființarea instituției surorilor de ocrotire. Înaintea înființării în toamna anului 1919 a Institutului surorilor de ocrotire, deschis la 19 noiembrie, s-au ținut cursuri pentru pregătirea lor, de mai scurtă durată, la Cluj, Sibiu și Tîrgu Mureș. Pînă în iunie 1922 au absolvit Institutul, al cărei directoare era Lucia Bologa, peste 100 eleve. Chiar dacă numărul absolventelor n-a fost prea mare, prin munca lor entuziastă, ele au contribuit la ridicarea sanitar — igienică a satelor și orașelor transilvănene.

Merită a fi menționată și activitatea de ocrotire a copiilor. Astfel, pe lîngă instituțiile de ocrotire existente la Arad, Cluj, Oradea, Tîrgu Mureș și Timișoara, s-au înființat altele la Beiuș, Orlat, Sîncrai, Turda și Odorhei. Această activitate s-a îmbinat cu cea desfășurată de Societatea Ocrotirea Orfanilor de Război, Secția Transilvania, a cărei președintă a fost Catinca Bârseanu, iar secretară Sanda I. Mateiu.

După desființarea Consiliului Dirigent⁸³, instituțiile cu caracter sanitar — igienic și-au continuat activitatea.

---

⁸¹ Dominic Stanca, *Înființarea ambulatoriilor policlinice*, Cf. Arh. St. Cluj-Napoca, *fond. Iuliu Moldovan*, d. 1, f. 1—2.

⁸² „Gazeta Oficială”, nr. 62—64, din 8 noiembrie 1919, p. 9; I. Negru, E. Ardelean, *Din istoricul instituției surorilor de ocrotire din România*, în „Munca sanitară”, 1969, nr. 6, p. 366—373.

⁸³ Cu ocazia preluării oficiilor Consiliului Dirigent s-a apreciat în mod deosebit activitatea de la Resortul Ocrotirilor Sociale, în special a lui I. Moldovan, Cf. Arh. St. București, *fond. Președinția Consiliului de Miniștri*, d. 85/1920, f. 27.

La înființarea Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, asigurările sociale și chestiunile muncitorești au intrat în competența acestuia, în timp ce celelalte compartimente ale fostului Resort al Ocrotirilor Sociale au format, în continuare Secretariatul General al Sănătății și Asistenței Publice Cluj, subordonat Ministerului de Interne.

DESFIINȚAREA CONSILIULUI DIRIGENT

Tratînd problema desființării organismului politic ce și-a desfășurat activitatea în Transilvania între decembrie 1918—aprilie 1920, trebuie avute în vedere împrejurările care au dus la formarea lui, componența, condițiile interne și externe în care a activat, factorii obiectivi și subiectivi care au condus la încetarea activității sale¹. Numai așa se pot descifra și explica cauzele și semnificațiile reale ale momentului 2 aprilie 1920.

Alegerea Consiliului Dirigent la 2 decembrie 1918 de către Marele Sfat Național, în componența lui intrînd și doi reprezentanți ai social-democraților români, a întrunit consensul unanim în epocă, fiind de fapt o acțiune necesară și, oportună în acele condiții concret istorice.

Consiliul Dirigent urma să aibă rosturile unui organ politic și administrativ, cu caracter provizoriu, care să instituie în fapt autoritatea statului român pe teritoriul Transilvaniei și să acționeze în vederea uniformizării statale.

Pînă cînd trebuia să funcționeze Consiliul Dirigent este o chestiune asupra căreia ne oprim puțin. În ședința din 30 noiembrie 1918 s-a considerat necesară existența unui organ provizoriu al Transilvaniei, pentru perioada de tranziție. Rezoluția de la Alba Iulia prevedea o autonomie pro-

---

¹ Gh. Iancu, *Problema desființării Consiliului Dirigent*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”, 1972, 15, p. 373—391 (În continuare: „A.I.I.A.C.”).

vizorie pînă la convocarea Constituantei. Consiliul Dirigent a fost ales de Marele Sfat Național pentru a duce la îndeplinire hotărîrile Marii Adunări Naționale, pe o perioadă de timp neprecizată. În Manifestul din 11 decembrie 1918 se menționa instituirea Consiliului Dirigent „pentru guvernarea provizorie a țării pînă la întrunirea Constituantei”. În sfîrșit, Decretul-lege din 11/24 decembrie 1918 socotea necesară existența lui pînă la definitivă organizare a României unite. Se disting, deci, două termene limită privind ființarea Consiliului Dirigent. Unul mai circumscris — convocarea Constituantei, celălalt mai îndepărtat în timp — definitivă uniformizare a țării, fiecare corespunzînd unui izvor de drept al Consiliului Dirigent, Rezoluția de la Alba Iulia și Decretul-lege din 11/24 decembrie 1918. Această situație a făcut posibilă funcționarea Consiliului Dirigent și după convocarea parlamentului și după votarea Unirii în Corpurile Legiuitoare.

Încă înaintea alegerilor, disensiunile dintre membrii Consiliului Dirigent, retragerea social-democraților, formarea unor partide și grupări politice potrivnice P.N.R. și implicit Consiliului Dirigent au generat numeroase critici la adresa unor resorturi, sau ale Consiliului Dirigent în ansamblul său, cerîndu-se chiar încetarea activității lui. „Isprăviți odată cu Consiliul Dirigent” — scria „Țărănimea” din 26 octombrie 1919. Mutarea în toamna anului 1919 la Cluj a fost de asemenea criticată de adversari. „Ne inspiră un zîmbet sîrguința de achiziționare de cvarțire și mutarea la Cluj, în timp ce curentul de unire faptică [...] nu se mai poate tăgădui” — aprecia gazeta din Deva, condusă de Petru Groza, „România liberă” din 9 noiembrie 1919. Într-un articol virulent la adresa Consiliului Dirigent „Timișana” din Lugoj, condusă de Victor Biberia, socotea inutilă mutarea la Cluj, în cazul în care Consiliul Dirigent se „socotea vremelnice, pînă la întrunirea Constituantei”².

După întrunirea parlamentului s-a cerut tot mai deschis încetarea existenței Consiliului Dirigent. Partidul Socialist Uniunea Națională, Partidul Țărănesc ardelean au fost, firește și din motive tactice, cei mai activi susținători

---

² „Timișana”, nr. 5, din 5 octombrie 1919.

ai grăbirii procesului de uniformizare statală, apreciind menținerea Consiliului Dirigent ca o frână în acest proces.

În paginile presei socialiste, opoziționiste, sau „independente”, în ședințele Camerei, la unele întruniri politice, s-a cerut desființarea Consiliului Dirigent. „Acest Consiliu — opina «Tribuna socialistă» din 7 martie 1920 — ar fi bine să plece, căci existența lui nu mai are nici un rost [...] în forma lui de azi este de prisos, ba vătămător, fiindcă este un guvern fără nici un control”. Prin poziția adoptată față de prelungirea existenței Consiliului Dirigent, muncitorimea din Transilvania se manifesta o dată în plus ca purtătoarea și apărătoarea intereselor celor mai vitale ale întregului popor român. „România liberă” din Deva susținea necesitatea desființării Consiliului Dirigent, nu neapărat datorită nemulțumirilor ce se manifestau în rîndul diferitelor categorii sociale față de activitatea sa, ci din considerentul major al înlesnirii unificării faptice a țării³.

În ședința Adunării Deputaților din 24 decembrie 1919 V. Biberia a cerut ca președintele Consiliului de Miniștri să inițieze măsurile menite a duce la desființarea neîntârziată a Consiliului Dirigent⁴.

În fața criticilor formulate la adresa Consiliului Dirigent, membrii săi se apără, neagă orice tendințe de regionalism, subliniind că țelul lor este unificarea deplină cu vechea Românie. „Trebuie să lucrăm din toate puterile ca unitatea națională să fie realizată nu numai în concepțiunea politică și între hotarele geografice, dar și cu toate instituțiile de stat. Drept care năzuința noastră va trebui să fie: cît mai curînd să înlăturăm cu totul particularismul provincial atît [...] din întocmirile de stat cît și din instituțiile lui”, declara la 12 octombrie 1919 în fața alegătorilor președintele Consiliului Dirigent⁵. În același sens și spirit scrisese și „Patria” din 20 iulie 1919: „zvonorile care au circulat din cînd în cînd și la noi și în vechiul

---

³ „România liberă”, nr. 18, din 4 decembrie 1919; nr. 5, din 18 ianuarie 1920.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților 1919—1920*, p. 253—254; Arhivele Statului București, fond. *Președinția Consiliului de Miniștri*, d. nr. 121/1920, f. 68.

⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 218, din 18 octombrie 1919.

Regat că s-ar intenționa un separatism de nu știu câți ani, n-au avut niciodată vreun temei". În august 1919 O. Goga aprecia la o întrunire electorală a P.N.R. că formarea Consiliului Dirigent nu însemna ca „România întregită să aibă două guverne, unul la Sibiu și altul la București. Consiliul Dirigent a fost necesar pentru a împlini o nevoie izvorită dintr-o stare de fapt, o necesitate impusă de împrejurări. Existența lui — susținea încă în acel moment Goga — va fi sfârșită în ziua în care, după ce se vor face alegerile pentru Constituantă vom avea un guvern unitar”⁶.

Programul electoral al P.N.R. prevedea într-adevăr măsuri care să contribuie la o grabnică unificare a vieții de stat românești.

Masele populare pretindeau însă tot mai insistent, în locul declarațiilor, oricât de principiale ar fi fost ele, măsuri concrete în vederea unei cât mai rapide contopiri a instituțiilor din Transilvania cu cele din restul țării.

Chestiunea încetării autonomiei provizorii la începerea lucrărilor parlamentului a fost comentată și de „Deutsche Allgemeine Zeitung” la 11 noiembrie, care-și informa cititorii că „despre forma autonomă de guvernare a Transilvaniei urmează să decidă Adunarea Națională, dar regele și guvernul României au adoptat punctul de vedere că Transilvania trebuie să renunțe la autonomie și să fie integrată fără nici o favoare”⁷. O opinie asemănătoare, dar cu alți protagoniști o întâlnim și în Buletinul de informații al Serviciului francez de informații din București, de la începutul lunii noiembrie 1919: „D[omnii] Goldiș și Vaida-Voevod sînt decise să desființeze Consiliul Dirigent, imediat după alegeri și să-l înlocuiască cu un organism, condus de V. Goldiș sau Vaida-Voevod”⁸.

Într-un asemenea context, în care menținerea Consiliului Dirigent era contradictoriu apreciată, în preajma întrunirii Corpurilor Legiuitoare, chestiunea încetării funcționării Consiliului Dirigent, nu mai putea rămîne doar un subiect de dezbateră pentru diversele forțe politice, ci trebuia să devină și unul de meditație și de cumpănire chiar

---

⁶ „Renașterea română”, nr. 177, din 28 august 1919.

⁷ Staatsarchiv Dresden, *Zeitungsauschnitt-Sammlung*, Nr. 2157.

⁸ Arhivele Statului București, Colecția Microfilme, *Franja, rola nr. 99*, cadru 398.

pentru Consiliul Dirigent însuși. Așa se face că la 9 noiembrie 1919 s-a discutat pentru prima dată, într-o ședință a Consiliului Dirigent, problema înlocuirii lui și instituirii unor noi organe administrative. La 13 noiembrie se va reveni la aceeași chestiune. Din această fază și pînă la desființarea Consiliului Dirigent, vor trece încă 5 luni, răstimp în care *amînarea și lipsa de unitate* au fost caracteristicile esențiale în conduita și acțiunile membrilor săi.

În același timp, s-a semnalat dorința expres formulată a altor grupări politice de a putea înregistra cît mai repede dispariția organismului autonom al Transilvaniei. Sugestiv în acest sens este și articolul *Spre unire deplină* apărut în „Unirea” din 28 noiembrie 1919, în care se arăta că „Din toate părțile se accentuează necesitatea imperioasă a prăbușirii piedicilor care stau azi în calea contopirii desăvîrșite a noilor ținuturi în Regatul român”.

În ianuarie 1920 Maniu declara că dizolvarea Consiliului Dirigent nu era „iminentă”, neexistînd încă o lege de reorganizare a serviciilor publice din Transilvania, lege ce trebuia să fie adoptată de parlament⁹, declarație ce va primi o replică promptă din partea gazetei „Renașterea română” a fraților Goga. „D. Maniu va conveni împreună cu noi — scria «Renașterea română» din 19 ianuarie 1920 — că din momentul votării uniunii [Unirii Transilvaniei cu România], nu mai este admisibilă funcționarea mai departe a Consiliului Dirigent [...]”. În aceeași lună Aurel Vlad considera că „menținerea Consiliului Dirigent nu numai că nu e necesară, dar este cu totul imposibilă [...] După convocarea parlamentului și după votarea unirii se impune rapida desființare și înlocuirea lui cu servicii administrative pe lîngă fiecare minister, pentru rezolvarea problemelor din Transilvania”¹⁰. Un alt „dirigent”, ministrul Lucrărilor Publice, Mihai Popovici, afirma că „desființarea lui cît mai grabnică este o necesitate imperioasă pentru că el constituie un non sens fără pereche din punct de vedere constituțional”, deoarece „nu este răspunzător nici direct în fața parlamentului și nici indirect prin intermediul guvernului central”¹¹. Ștefan Cicio-Pop solidarizîndu-se cu

⁹ „Patria”, nr. 8, din 14 ianuarie 1920; „Dacia”, nr. 38, din 18 ianuarie 1920.

¹⁰ „Patria”, nr. 8, din 14 ianuarie 1920.

¹¹ „Renașterea română”, nr. 287, din 3 februarie 1920.

Maniu, considera că asupra funcționării Consiliului Dirigent se mai poate discuta și că el va fi desființat „încetul cu încetul”, existența lui neîmpiedecînd opera de unificare administrativă¹². Octavian Goga, care se apropiase treptat de partidul lui Averescu, din momentul întrunirii parlamentului s-a pronunțat categoric pentru desființarea Consiliului Dirigent. Goga va trece de la faza declarațiilor prin care cerea încetarea existenței organismului provincial, la cea a acțiunii concrete de desolidarizare de politica P.N.R. de prelungire a Consiliului Dirigent, prezentîndu-și mai întîi demisia din acest for și părăsind apoi rîndurile P.N.R. Orientarea lui Goga spre Liga Poporului era sesizată și de Buletinele de informații, cu caracter secret, franceze din București. La 13 decembrie 1919 se releva că Goga ar fi declarat că luptă pentru unirea P.N.R. cu Partidul Poporului, formîndu-se astfel „un mare partid politic român care ar putea acționa cu mult succes în interesul țării”¹³. Peste 3 zile se aprecia că o sciziune în P.N.R. era iminentă, întrucît o grupare de transilvăneni în frunte cu Goga se pronunță pentru „o fuziune cu Partidul Poporului”¹⁴. La 20 decembrie 1919 se consemnau tratativele dintre Goga, urmat de Tăslăoanu, Hotăran etc, cu lideri ai Partidului Poporului.

Desprinderea grupării condusă de Goga din P.N.R. a fost comentată și de „Deutsche Allgemeine Zeitung” din 15 aprilie 1920, atunci cînd făcea referire și la desființarea Consiliului Dirigent prin Decret-regal¹⁵. La același aspect s-a referit însuși Goga într-un interviu pe care l-a acordat, ceva mai tîrziu cînd era ministru de Culte și Instrucție Publică în guvernul Averescu, motivîndu-l prin nemulțumirea lui față de ritmul prea lent pe drumul uniformizării statale pe care-l promova și-l parcurea P.N.R.¹⁶.

Sînt toate acestea, opinii și poziții diferite ce probează lipsa de unitate din cadrul P.N.R., al Consiliului Dirigent, fapt care explică de ce abia la 4 februarie 1920, în Consiliul Dirigent se decide întocmirea unui proiect de lege, de

---

¹² Ibidem.

¹³ Vezi nota 8 *supra*, c. 550.

¹⁴ Ibidem, c. 349.

¹⁵ Zentrales Staatsarchiv Potsdam, *Reichslandbund Presse Archiv*. Nr. 2477, f. 27.

¹⁶ Ibidem, f. 40.

desființare, „deoarece și-a împlinit menirea ca organ guvernator, contopindu-se această putere în organele constituționale ale României întregite”¹⁷. Se avea în vedere, ca pentru conducerea problemelor administrative din Transilvania să se înființeze Secretariate Generale, care să funcționeze sub conducerea unui ministru delegat fără portofoliu și al ministrului de la departamentul respectiv al guvernului. Cu pregătirea proiectului de lege, ale cărui trăsături generale erau deja schițate în urma dezbaterilor din Consiliul Dirigent, s-a ales o Comisie, care l-a întocmit în spiritul hotărârilor de la 4 februarie 1920. Potrivit acestuia, Consiliul Dirigent ca organ de conducere se desființea; în locul Resorturilor se instituiau Secretariate administrative, secții ale ministerelor, cu sediul la Cluj, puse sub conducerea unui ministru delegat pentru Transilvania.

Proiectul a fost apoi supus dezbaterii Clubului parlamentar al P.N.R. la 14 februarie 1920, însoțit de afirmația președintelui Consiliului Dirigent că soluția aceasta „o crede cea mai fericită, pentru ca afacerile să fie bine conduse pe viitor, până la înfăptuirea reformei administrative pe întreaga țară”¹⁸. Acest proiect a fost confruntat cu unul prezentat de V. Goldiș, în conformitate cu care s-ar fi realizat centralizarea oficiilor la București, pe lângă fiecare minister urmînd să funcționeze un Directorat ardelean, încadrat cu oameni care cunoșteau realitățile de aici, și care ar fi rezolvat în întregime, cu ministerul respectiv și sub răspunderea directă a acestuia, chestiunile care priveau Transilvania. După discutarea celor două proiecte, acestea au fost supuse la vot. Din totalul membrilor prezenți, 84 au votat pentru proiectul lui Goldiș (O. Goga, A. Vlad I. Agârbiceanu, Valer Moldovan, Sever Dan etc.), iar 33 pentru cel întocmit de Consiliul Dirigent și expus de Maniu (V. Bontescu, M. Popovici, T. Mihali etc.). În urma votului, s-a decis ca cel din urmă proiect să fie dat unei Comisii ce reprezenta punctul de vedere al majorității, pentru a-l modifica, în vederea prezentării lui parlamentului¹⁹. Rezulta-

---

¹⁷ Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, *Inv. M. 170*, Proces verbal din 4 februarie 1920. (În continuare: Proces verbal din).

¹⁸ „Patria”, nr. 34, din 18 februarie 1920.

¹⁹ *Arh. St. București, fond. Casa regală Ferdinand*, d. 3/1920, f. 1—2.

tul votului demonstrează, pe de o parte *hotărîrea unanimă* cu privire la desființarea Consiliului Dirigent, iar pe de altă parte, că unificarea cît mai grabnică și mai deplină a vieții de stat era o cerință primordială a vremii. Cele două semnificații merită a fi relevate, întrucît și în epocă și chiar în lucrări mai recente, faptele sînt denaturat apreciate, omițîndu-se în general, tocmai *hotărîrea unanim manifestată* cu acea ocazie referitoare la încetarea activității Consiliului Dirigent.

Comisia încheindu-și lucrările, la 20 februarie 1920, Ștefan Cicio Pop, președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri și ministru de stat al Transilvaniei, a putut supune aprobării Consiliului de Miniștri *Proiectul de lege pentru desființarea Consiliului Dirigent și reorganizarea serviciilor publice în Transilvania, Banat, Crișana, Satu Mare și Maramureș*, alcătuit în „scopul unificării administrației țării”²⁰. Luînd în deliberare proiectul, Consiliul de Miniștri l-a aprobat prin Jurnalul nr. 389 din 20 februarie 1920, astfel că la 3 martie 1920 proiectul a fost înaintat regelui, pentru a semna proiectul de mesaj, în vederea înaintării lui spre dezbateră în Adunarea Deputaților²¹. La 5 martie 1920, ministrul Ion Borcea a depus pe biroul Camerei proiectul de lege pentru desființarea Consiliului Dirigent. În *Expunerea de motive*²², care însoțea proiectul, după ce se evidențiau temeiurile constituționale ale formării Consiliului Dirigent” emanat din Adunarea Națională de la Alba Iulia”, se aprecia că „acum cînd funcționează parlamentul României Mari, în care ținuturilor menționate [transcarpatine — G.I.] au reprezentanții lor legali, a sosit momentul de a se păși la organizarea țării întregite, începînd cu unificarea administrațiilor publice”. Erau apoi prezentate cîteva din articolele Proiectului. Deși proiectul de lege n-a fost dezbătut și adoptat de parlament, principiile lui vor sta și la baza Decretului-lege de desființare a Consiliului Dirigent, sau la a altor acte emenate în aceeași chestiune, de aceea considerăm utilă prezentarea succintă a conținutului său.

---

²⁰ Textul lui, constînd din 10 articole, Arh. St. București, *fond. Președinția Consiliului de Miniștri*, d. 2/1920, f. 2.

²¹ Ibidem, f. 3, 5.

²² Ibidem, f. 4.

Atribuțiile Consiliului Dirigent treceau asupra puterilor prevăzute la art. 32 și 35 din Constituție; ale Resorturilor urmau să treacă asupra departamentelor guvernului; în Transilvania rămăneau în vigoare toate legile, regulamentele și ordonanțele menținute de Consiliul Dirigent, precum și Decretele, regulamentele și ordonanțele emenate de la acesta și ele puteau fi abrogate în mod constituțional; pînă la înlocuirea lor cu altele, comune pentru țara întreagă, se instituiau pe lîngă departamentele guvernului Secretariate Generale Administrative — se vede deci concretizarea proiectului susținut de V. Goldiș; Secretarul general, ajutat de personalul necesar, rezolva sub conducerea și îndrumarea ministrului respectiv toate chestiunile pentru teritoriul Transilvaniei; odată cu numirea Secretarilor generali, Consiliul Dirigent își înceta activitatea, materialele și lucrările Resorturilor predîndu-se ministrilor. Cu aducerea la îndeplinire a acestei legi erau însărcinați președintele Consiliului de Miniștri, ministrul fără portofoliu al Transilvaniei și președintele Consiliului Dirigent.

Guvernul Vaida își trăia însă ultimele zile. La 13 martie 1920, clasele dominante în frunte cu regele, dorind un guvern forte, prin intermediul căruia să reprime mișcările revoluționare ale clasei muncitoare și ale țărănimii, au adus la conducerea țării guvernul Averescu²³. Dizolvarea la scurt timp a parlamentului a făcut imposibilă discutarea Proiectului de lege pentru desființarea Consiliului Dirigent și reorganizarea serviciilor publice din Transilvania. O asemenea dezbatere ar fi însemnat o analiză multilaterală a activității sale, ar fi stabilit în acest înalt for, locul și rolul Consiliului Dirigent în epoca istorică respectivă.

În noua situație politică chestiunea desființării Consiliului Dirigent a luat o altă turnură, marcată de interese electorale.

P.N.R. a căutat prin toate mijloacele menținerea Consiliului Dirigent pînă la alegerile parlamentare, pentru a putea dispune astfel de un instrument util, care să-l favo-

---

²³ Gh. I. Florescu, *Despre împrejurările aducerii la putere a guvernului Al. Averescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași”, 1969, 6, p. 51—66.

rizeze în disputa electorală din circumscripțiile Transilvaniei. În suprema încercare de a salva Consiliul Dirigent, cercurile din jurul lui Maniu s-au orientat spre o colaborare cu Liga Poporului. Această ținută a reieșit și cu ocazia ședinței Camerei din 26 martie 1920, când conducerea P.N.R. s-a declarat, în fond, de acord cu programul anunțat de guvernul Averescu²⁴. Averescu, stăpîn pe situație, ar fi dorit un colaborator pe care să-l patroneze, în persoana P.N.R. și nu un partener politic liber în acțiunile sale, legat doar printr-o alianță de colaborare. În acest scop, întărit și prin intrarea grupului de „naționali” condus de O. Goga în partidul său, Averescu a pretins categoric o fuzionare, fără condiții, din partea P.N.R., în caz contrar el declarînd că va acționa pentru desființarea Consiliului Dirigent prin Decret-lege și că va desfășura o campanie electorală în Transilvania, potrivit P.N.R. Liderii P.N.R. neacceptînd fuzionarea cerută, se vor strădui să-l abată pe Averescu de la intențiile enunțate, făcînd cu aceleași scopuri demersuri și pe lîngă rege. Totul s-a dovedit a fi însă zadarnic. În conjunctura politică care-i era extrem de favorabilă, guvernul a hotărît desființarea prin Decret-lege a Consiliului Dirigent.

Decretul-lege nr. 1462 pentru desființarea Consiliului Dirigent din Transilvania, semnat de rege la 2 aprilie 1920, dat publicității la 4 aprilie 1920, a avut un caracter necesar²⁵. Decretul-lege, constînd din 5 articole, păstra din proiectul întocmit de Consiliul Dirigent, prevederile cu privire la organele asupra cărora treceau atribuțiile Consiliului Dirigent și ale Resorturilor, și la numirile de funcționari făcute în timpul Consiliului Dirigent. Trecerea oficiilor din Transilvania sub controlul guvernului se făcea de către o Comisie de Unificare, numită prin Decret-lege, urmînd ca funcționarea ei să fie hotărîtă printr-un regulament de administrație publică. O dată cu instituirea ei, mandatul Consiliului Dirigent înceta.

În continuare, evenimentele cu privire la înlocuirea Consiliului Dirigent se vor desfășura în ritm alert. La 3

---

²⁴ M. Mușat, V. Piucă, *Activitatea Partidului Național Român din Transilvania în preajma și în primii ani după desăvîrșirea lăuririi statului național român*, în „Revista muzeelor”, 1969, 6, nr. 1, p. 19.

²⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 4, din 4 aprilie 1920.

aprilie 1920 regele semna Decretul-lege pentru instituirea Comisiei Centrale pentru Unificarea și pentru Descărcarea Serviciilor, prezidată de primul ministru, în care Transilvania era reprezentată prin O. Goga și O. Tăslăoanu²⁶.

La 9 aprilie 1920 apărea *Regulamentul* cu privire la funcționarea Comisiunilor de descărcare a serviciilor publice din teritoriile alipite și unificarea lor cu cele din vechea Românie²⁷. Regulamentul, după ce reafirma constituirea Comisiei Centrale pentru Unificare, preciza că din data Decretului-lege de desființare a Consiliului Dirigent, toate serviciile publice din Transilvania treceau sub conducerea directă a guvernului. „Pentru lucrările curente de unificare și descărcare a serviciilor publice” — se instituiau „în mod provizoriu, din ziua *promulgării* acestui Regulament, câte o Comisie Regională de Unificare și Descărcare, la Cluj, Chișinău și Cernăuți”. Comisia de la Cluj se compunea din 9 Secretari generali și 9 delegați ai guvernului, avînd în frunte un președinte, numit, ca și secretarii generali prin decret-lege. Atribuțiile președintelui, ale Secretarilor generali și ale delegaților erau în așa fel stabilite, încît activitatea lor trebuia să ducă la transpunerea serviciilor publice din Transilvania în cadrul și sub controlul departamentelor centrale. Instituirea Comisiei de la Cluj „pentru ca lucrările de unificare [...] să se poată desăvîrși fără zdruncinare, și mai ales fără stînjenirea intereselor locale”, numirea lui Ioan Suci, ca președinte al ei, s-au făcut printr-un Decret-lege semnat de rege la 8 aprilie 1920²⁸. Regulamentul amintit a fost explicat și completat printr-o Decizie ministerială din 15 mai 1920²⁹. Potrivit Deciziei, la Cluj urma să funcționeze un Secretariat General, constînd din Secretarii generali din Comisia Regională de Unificare a serviciilor, și care pe lîngă menirea „de a duce la bun sfîrșit opera de unificare a serviciilor publice, au și pe aceea de a face administrație [...]” în acele locuri. Simțindu-se nevoia, la 21 august 1920, Președinția Consiliului de Miniștri printr-un Ordin

---

²⁶ Decret-lege nr. 1477 din 3 aprilie 1920, în „Monitorul Oficial”, nr. 4, din 4 aprilie 1920.

²⁷ „Monitorul Oficial”, nr. 7, din 9 aprilie 1920.

²⁸ Ibidem; Arh. St. București, *Iond. cit.*, d. 85/1920, f. 1.

²⁹ Decizia nr. 1876 din 15 mai 1920, în „Monitorul Oficial”, nr. 35, din 19 mai 1920.

circular a făcut noi precizări cu privire la constituirea, atribuțiile și modul de lucru al Secretariatului General. Reținem din acesta și sublinierea că „din momentul desființării Consiliului Dirigent din Ardeal [...] s-a desăvârșit în principiu unificarea administrativă a Transilvaniei cu restul țării”. Procesul complex de unificare administrativă a durat mai mulți ani și s-a încheiat abia în 1925.

După apariția Decretului-lege de desființare, la Cluj s-au întreprins măsuri pregătitoare în vederea predării puterii publice guvernului³⁰.

La 10 aprilie 1920, orele 12,00, s-a prezentat la Președinția Consiliului Dirigent, Ioan Suci, președintele Comisiei Regionale de Unificare, pentru a se trece efectiv la predare și preluare³¹. După ce președintele Consiliului Dirigent a protestat împotriva desființării acestui organism prin decret-lege, a declarat că „în dorul și năzuința de a contribui din toate puterile și cu toate mijloacele la încheierea suflutească a întreg neamul românesc [...] predau în numele Consiliului Dirigent puterea publică și de guvernare asupra teritoriilor guvernate și administrate pînă acum de Consiliul Dirigent guvernului regal din București”.

Ioan Suci, luînd la cunoștință declarația de predare, Consiliul Dirigent înceta din acel moment să mai funcționeze. După ceremonia predării, la orele 13,00 s-a ținut ultima ședință a Consiliului Dirigent³². După ce Iuliu Maniu a mulțumit tuturor pentru activitatea depusă, iar Valeriu Braniște a relevat importanța istorică a Consiliului Dirigent, funcționarea Consiliului Dirigent și a Resorturilor se considera încheiată, urmînd să se facă în zilele următoare predarea serviciilor Resorturilor Comisiei Regionale de Unificare și Descărcare. Tot la 10 aprilie 1920, Președinția Consiliului Dirigent trimitea șefilor de resorturi și secretarilor generali o adresă prin care aceștia erau „absolvați de serviciile lor”. „Să vă servească de satisfacțiune, că prin munca D-voastră ați contribuit și conlu-

---

³⁰ Proces verbal din 5 și 7 aprilie 1920.

³¹ Proces verbal al întîlnirii, Cf. Arh. St. București, *fond. cit.*, d. 85/1920, f. 7—9; Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, Inv. M. 124, f. 68—72.

³² Ibidem, f. 74; Proces verbal din 10 aprilie 1920.

crat la fondarea sănătoasă a stăpînirii românești și la organizarea vieții de stat a României întregite" — se spunea în finalul adresei³³.

Desființat prin Decretul-lege din 2 aprilie 1920, Consiliul Dirigent a încetat să funcționeze la 10 aprilie 1920.

Cu prilejul încetării activității, Consiliul Dirigent a redactat un Manifest *Către națiunea română din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș*, în care se făcea un adevărat bilanț al activității depuse în toate domeniile. „Consiliul Dirigent — se sublinia în Manifest — în năzuința sa sinceră de a săvîrși cît mai curînd unirea tuturor ținuturilor românești și de a înconjura orice moment ce ar putea tulbura închegarea sufletească a românilor a..." predat puterea de guvernare guvernului de la București³⁴.

Se întorcea astfel o nouă filă din istoria politică a Transilvaniei unită cu România, o filă frămîntată, uneori controversată, dar necesară. Următoarea și următoarele trebuiau să aibă neapărat înscrise cu majuscule măsuri cît mai multe și mai eficiente, pentru ca procesul de unificare totală a țării să devină realitate.

Ziarele vremii, care nu reprezentau în fond decît poziția diferitelor partide și grupări politice, oamenii politici, au privit desființarea Consiliului Dirigent în funcție de interesele lor. Atitudinea sau poziția nu numai față de P.N.R. ci și față de guvernul Averescu, au determinat aprobarea sau dezaprobarea acestui act politic, „argumente" găsindu-se întotdeauna pentru a justifica o poziție sau alta³⁵. Partidele și grupările politice, care se pronunțaseră deschis pentru încetarea activității lui, au salutat și aprobat desființarea Consiliului Dirigent. „S-a dizolvat din bunul plac al guvernului onorabilul și mult blagostovitul nostru Consiliu Dirigent" — scria de pildă la 11 aprilie „Tribuna socialistă".

Liderii P.N.R., de acord în principiu cu desființarea Consiliului Dirigent, protestau împotriva modalității prin care

---

³³ Adresa nr. 1877/1920 Preș., Cf. Arhivele Statului Arad, *Iond. Serviciul Agricol Arad*, d. 4/1920, f. 262; Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Inv. M. 125, f. 37.

³⁴ „Patria", nr. 80, din 15 aprilie 1920.

³⁵ Vezi detalii despre aceste poziții, Gh. Iancu, *Problema desființării Consiliului Dirigent*, p. 387—389.

aceasta s-a înfăptuit. De fapt, nemulțumirea lor rezida din desființarea Consiliului Dirigent în preajma alegerilor, privindu-i astfel de un suport electoral solid. Pretenția guvernului Averescu că actul de la 2 aprilie 1920 ar fi fost determinat doar de necesitatea grăbirii unificării politico-instituționale a țării, răspundea, în principiu, unei necesități reale, dar ca moment de realizare purta o evidentă tentă electorală.

Oricum, dacă necesitatea unui organ regional, care să înlocuiască vechile stări de lucruri cu altele noi, să conducă pentru un timp, o parte din afacerile publice ale Transilvaniei de după Unire, a fost evidentă, prelungirea existenței lui, datorată în mare parte cercurilor maniste, a imprimat un ritm mai lent procesului unificării depline. De aceea, desființarea Consiliului Dirigent de către guvernul Averescu a corespuns necesității istorice de definitivare a uniformizării administrativ-instituționale a țării.

Care a fost locul Consiliului Dirigent sub raport juridic în epocă, este o altă chestiune la care încercăm să răspundem. Investit cu largi prerogative la constituire, el a devenit din momentul recunoașterii de către guvern, un organism politico-administrativ regional, cu atribuții social-economice și politice limitate, stabilite de guvernul țării, pentru o perioadă de tranziție. Fără să o spună explicit Decretul-lege nr. 3632 din 11/24 decembrie 1918 i-a lăsat posibilitatea să legifereze asupra domeniilor care nu trecuseră încă direct sub autoritatea guvernului, lucru pe care Consiliul Dirigent l-a și făcut. Acest fapt a și fost de altfel recunoscut și sancționat prin Decretul-lege de desființare. Decretul-lege din 2 aprilie 1920, având în vedere activitatea de ansamblu a Consiliului Dirigent, a încadrat dispozițiile lui în ansamblul legiuirilor țării.

Într-un asemenea context, Consiliul Dirigent trebuie considerat ca un organism politic provizoriu, cu atribuții legislative, executive și administrative limitate, care a funcționat în Transilvania unită cu România între 2 decembrie 1918 și 10 aprilie 1920. Forul suprem care i-a stabilit prerogativele — guvernul țării — a fost și cel care i-a dictat încetarea activității, stabilind și organele administrative, care să continue acțiunea de uniformizare.

În aprecierile generale care se fac asupra Consiliului Dirigent trebuie avute în vedere condițiile concret istorice care i-au generat formarea și în care și-a desfășurat activitatea, sarcinile istorice puse în fața lui, interesele de clasă pe care le-a reprezentat și promovat. Consiliul Dirigent, contestat și criticat în epocă de adversari politici, văzut unilateral, simplist sau voit denaturat, chiar în unele lucrări, se cuvine să fie apreciat nu prin prisma opiniilor adversarilor săi și nici după evoluția ulterioară a unora dintre membrii săi, ci după ce și-a propus și a realizat în intervalul în care a activat³⁶.

„Dacă stai și judeci obiectiv — nota la 29 septembrie 1919 Sextil Pușcariu, într-un Jurnal în care nu se fac pretutindeni doar aprecieri favorabile la adresa Consiliului Dirigent — atunci zilele acestea pline de asperități reprezintă o mare sumă de muncă depusă de câțiva oameni, pe care istoria abia îi va pomeni. Așa stângaci cum lucrează ardelenii, totuși fac ispravă și nu mă îndoiesc că cel ce, în viitor, va măsura rezultatele, comparându-le cu greutatele enorme ce au trebuit învinse, va vedea cât de mult au lucrat cei câțiva oameni care fac în definitiv totul”³⁷.

Sub raport politic, Consiliul Dirigent a fost un organism burghez, exponent, în principal, al Partidului Național Român, al burgheziei transilvănene în general. Acțiunile și activitatea Consiliului Dirigent pe plan social, politic și economic se înscriu în coordonatele unui organ conducător în orînduirea capitalistă.

Ca organism în special administrativ, de preluare, organizare și îndrumare a diverselor domenii de activitate din Transilvania, urmărind constant o atenuare și o dispariție a particularităților regionale, realizările Consiliului Dirigent rămîn de netăgăduită valoare istorică.

---

³⁶ Idem, *Considerații cu privire la rolul și locul Consiliului Dirigent în primii ani după Unire*, în „A.I.I.A.C.N.”, 1978, 11, p. 51—65; Idem, *Der Leitende Regierungsrat und die Integration der Verwaltung und der Institutionen Transsilvaniens in den Rumänischen Einheitsstaat (Dezember 1918 — April 1920)*, în *Nouvelles études d'histoire*, 1980, 6, nr. 2, p. 119—130.

³⁷ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, 1978, p. 462.

A

Achim, Valeriu 56, 109, 146.
 Adorján, D. 206.
 Agîrbiceanu, Ion 55, 109, 282, 298.
 Albani, Tiron 63, 94.
 Albin, Iuliu 235.
 Albu, Ioan 250.
 Alecsandri, Vasile 279.
 Ambruş, Daniel 236.
 Ambruş, Francisc 186.
 Anca, Iuliu 284.
 Andrea, Ion 187.
 Andrei, Victor 168.
 Antonescu, Victor 107.
 Apan, Mihai 169.
 Apáthy, István 25, 98, 100, 101, 138.
 Apolzan, Ion 186.
 Apponyi, Albert 256.
 Arapu, I. 185.
 Arcadian, N. P. 185.
 Ardelean, E. 290.
 Ardeleanu, Ion 27, 61, 123, 130.
 Arimia, Vasile 88.
 Atanasiu, Victor 94.
 Averescu, Alexandru 14, 36, 38, 211, 212, 245, 297, 300, 301, 304, 305.
 Axenciuc, Victor 184, 186.

B

Babeş, Victor 254, 255, 275.
 Baiulescu, George 131.
 Balaşiu, Paul 45.
 Banciu, Axente 70.
 Bányai, Ladislau 76.
 Barabás, Endre 272.
 Barasch, Marco I. 213.
 Barta, István 94.
 Bartha, Albert 106, 114.
 Báthory, Ludovic 184, 193, 195, 196, 199, 210, 272.
 Bădescu, Horea 146.
 Băicolanu, C. I. 246.
 Băltescu, G. 152.
 Băltescu, I. 153.
 Bănescu, Petru 79.
 Bârsan, Zaharia 254, 278, 279.
 Bârseanu, Andrei 16, 23, 135, 267, 281.
 Bârseanu, Catinca 290.
 Berend, Iván T. 94.
 Berthelot, Henri Mathias 77, 95, 99, 100, 101, 103, 104, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 139, 149, 151, 158, 199.
 Bianu, Vasile 96, 98, 99, 100.
 Biberia, Victor 293, 294.
 Binder, Alfred 284.
 Binder, Iuliu 236.

---

* Cifrele cu cursive se referă la numele din note.

Bîrlea, Victor 153.
 Blankenberg, V. F. 186.
 Blășian, Victor I. 184, 185, 187, 198, 199.
 Bodea, Gheorghe 85, 86, 87.
 Boeriu, Ioan 47, 53.
 Bogdan-Duică, Gheorghe 282.
 Bogrea, Vasile 277.
 Bohățiel, Leo 47, 250, 251.
 Boicu, Leonid 111.
 Boilă, Romul 15, 17, 19, 20, 43, 44, 57, 65, 83, 250.
 Boitoș, Olimpiu 266, 273.
 Bolcaș, N. 132.
 Bolchiș, Victor 250, 253.
 Bologa, Lucia 290.
 Bontescu, Victor 17, 20, 43, 54, 65, 83, 151, 189, 195, 196, 219, 211, 298.
 Borcea, Ion 299.
 Borgia, Lucian 47, 57.
 Bordea, Ioan 10.
 Boroș, Leontin 236.
 Borșan, George 236.
 Borza, Alexandru 274, 277.
 Borza, Alexandru 287.
 Botezan, Liviu 231.
 Botoran, Constantin 12, 17, 28, 32, 39, 40, 81, 107.
 Bozga, Vasile 219.
 Braharu, Dumitru 269, 270.
 Bran, Eugen 132.
 Brandsch, Rudolf 47, 79, 81, 82, 83, 84.
 Braniște, Valeriu, 17, 18, 20, 22, 32, 34, 41, 46, 48, 54, 57, 82, 83, 92, 108, 149, 150, 155, 156, 254, 258, 259, 263, 275, 278, 282, 283, 303.
 Bratu, I. 266, 272.
 Brătianu, Gheorghe I. 108.
 Brătianu, Ion I. C. 27, 29, 37, 39, 69, 108, 119, 157.
 Brătianu, Vintilă 196.
 Brediceanu, Caius 16, 26, 36, 39, 47, 149, 275.
 Brediceanu, Tiberiu 57, 64, 65, 186, 235, 254, 258, 278, 279, 284.
 Buie, Emil 186.
 Buruiană, I. 187.
 Buteanu, Aurel 278.
 Buteanu, Ion 98.
 Buzea, Octavian 139.

C

Caciora, Andrei 26.
 Calafeteanu, Ion 9, 28, 39, 40, 101, 112.
 Caliani, Augustin 256, 261.
 Campus, Eliza 39, 40, 98, 107, 121, 122.
 Capidan, Theodor 255, 275.
 Căluțiu, Marcian 125, 126, 131, 138.
 Căpîlean, Vasile 56, 109, 146.
 Ceașescu, Ilie 212.
 Ceașescu, Nicolae 6, 11, 206, 207.
 Cebuc, Alexandru 249.
 Chindriș, Gavril 178.
 Chira, Ioan 21.
 Chiroiu, Vasile 131, 148.
 Chirtop, Zosim 131.
 Chiș, Petru 34.
 Chișiu, Ioan 253.
 Cicală, Ion 61, 210.
 Cicio-Pop, Ștefan 16, 19, 29, 34, 35, 36, 53, 99, 108, 119, 149, 157, 166, 296, 299.
 Ciobanu, Pompiliu 150.
 Cloc, M. 185.
 Cioculescu, Șerban 37.
 Ciordaș, Ioan 131, 132.
 Ciorogariu, Roman R. 99, 102, 143, 144.
 Ciser, Iosif 16, 188.
 Ciura, Al. 271.
 Ciurea, Alexandru 109.
 Ciurea, Bazil 135.
 Clemenceau, Georges Benjamin 95, 100, 111, 112.
 Clopoțel, Ion 10, 18, 25, 148, 219.
 Cloșca 96.
 Codrea, G. 264.
 Comșa, Ionel C. 47, 234.
 Comșa, Nicolae 131, 135.
 Comșa, Virgil 219.
 Constantinescu, D. 213.
 Constantinescu, Mitiță 220.
 Constantinescu, Tancred 196, 198.
 Coolidge, Archibald Cary 78.
 Coroianu, Livia 265.
 Cosma, Aurel 131, 156, 157.
 Cosma, Aurel-junior 99.
 Cosmin, Radu 123.
 Costea, Octavian 284.

Covaci, Veronica 169.
Crăciun, Pompei 77.
Crăciunescu, Cornel 168.
Cristea, Miron 16, 282.
Cristea, Tiberiu 219.
Cristian, Vasile 111.
Crișan, 96.
Crișan, George 39.
Cuteanu, Gheorghe 284.

D

Dabija, general 96.
Damian, Constantin C. 220.
Dan, Sever 36, 298.
Dașcovici, Nicolae 94.
Deac, Augustin 10, 59, 208, 210.
Demetrescu, C. G. 238.
Demian, David 186.
Demian, Simion 219.
Dima, George 254, 280, 282.
Dissescu, Constantin 69.
Dobre, Gheorghe 187.
Dobrin, George 131, 152, 153, 154, 155.
Docan, Gheorghe P. 169.
Dörr, Albert 132, 135.
Dragomir, Silviu 10, 16, 17, 47, 70, 258, 272.
Dragonescu, Titus 235.
Dragu, Ioan 72.
Drăganu, Nicolae 270, 274, 276.
Drăganu, Tudor 10.
Dubleş, Gheorghe 132.
Dumitrescu, Constantin 42.
Dusech, Aladár 236.

E

Economu, Virgil 155.
Eisenburger, Eduard 79.
Erdelyi, Ion 25, 107, 110, 144, 149, 160.

F

Farret, Léon 149, 150, 151, 157, 160.
Fáy, József 87.
Felecan, Octavian 146.
Ferdinand I de Hohenzollern 27, 33, 127.
Ferigo, Lucian 69.

Florescu, Gheorghe I. 180, 300.
Florian, Iuliu 236.
Florian, Petru 236.
Flueraș, Ioan 14, 17, 18, 20, 46, 58, 59, 60, 62, 63, 71, 186, 208, 284.
Foch, Ferdinand 102.
Franchet d'Esperey, Louis Félix Marie François 92, 93, 95, 101, 102, 103, 112, 113, 116, 119, 122, 151, 153, 154, 155, 161.
Frățilă, Ion 88.
Frențiu, Traian 153.
Frîncu, Amos 19, 100, 181.

G

Gaján, Koloman 104.
Galea, Aurel 19, 219.
Garbai, Sándor 123.
Găvănescu, E. 265.
Georgescu, Ion 15.
Georgescu, Valentin Al. 51.
Georgescu-Vilcea, Al. 148.
Gheorghiu, I. 11.
Ghibu, Onisifor 47, 254, 256, 258, 274, 275, 282, 283.
Ghica, D. I. 30.
Ghilezan, Liviu 52.
Gladstone, William Ewart, 103.
Goga, Eugen 296.
Goga, Octavian 10, 13, 17, 20, 36, 43, 46, 54, 55, 56, 64, 65, 102, 276, 282, 295, 296, 297, 298, 301, 302.
Goldiș, Vasile 9, 14, 16, 19, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 46, 47, 52, 65, 70, 79, 80, 119, 161, 219, 258, 259, 260, 266, 282, 295, 298, 300.
Gondrecourt de, general 119, 158, 161.
Goron, Doru E. 146.
Göllner, Carl 76, 77, 78.
Grad, Cornel 101, 107, 139, 142, 143, 146, 149, 159, 160.
Grapini, Enea 160.
Gratz, Gustav 184.
Grădinar, Gheorghe 72, 188.
Green, Ferdinand 162.
Groșoreanu, Cornel 186.
Groza, Petru 293.
Gusti, Dimitrie 276.

H

Hanák, Péter 94.
 Hanzu, Alexandru 36.
 Hațieganu, Emil 16, 19, 25, 48,
 49, 64, 65, 168, 177.
 Hațieganu, Iuliu 254, 287.
 Haupt, Gustav 177.
 Hayaux du Tilly, colonel 103,
 116, 117, 118, 160, 199, 200.
 Hägan, Trofin 56.
 Henrys, Paul-Prosper 94.
 Hodoș, Al. 69.
 Horea 96, 118.
 Hossu, Iuliu 11, 16.
 Hossu-Longin, Francisc 236.
 Hotăran, V. 149, 297.
 Hristodol, Gheorghe 220.
 Hulea, Eugen 10.

I

Iancu, Alexandru 187.
 Iancu, Avram 96, 98, 117.
 Iancu, Gheorghe 14, 19, 33, 65, 66,
 88, 126, 129, 161, 170, 174, 180,
 185, 194, 203, 207, 210, 223,
 226, 235, 237, 239, 243, 262,
 274, 284, 289, 292, 304.
 Iancu, Gheorghe 284, 289.
 Iancu, Ion 168.
 Iancu, Iosif 187.
 Ienciu, Moise 274.
 Ilea, Nicolae 253.
 Ilea, Vasile 284.
 Inculeț, Ion 69, 168.
 Ioanițiu, G. 184.
 Ion, Grigore 36, 39.
 Ionaș, Vasile 88.
 Ionașcu, Aurelian R. 50.
 Ionescu, Enache 283.
 Ionescu-Sisest, G. 228.
 Iordache, Anastasie 94.
 Iorga, Nicolae 21, 30, 38, 87, 99,
 162, 256, 275.
 Iosa, Mircea 94, 219.
 Iosif, I. 39.
 Iosif, Virginiu St. 69.
 Isac, Emil 208, 284.
 Ispravnic, Gligor 250.
 Iuga, Aug. 56.

J

Jász, Oszkár 81, 105.
 Joanes, Victor 167.
 Jumanca, Iosif 17, 18, 20, 58, 59,
 60, 62, 63, 64, 72, 186, 199,
 209, 212.

K

Károlyi, Mihály 25, 92, 107, 117,
 120, 142, 144, 241.
 Kausch, Michael 273.
 Kiriacescu, Oscar 247.
 Kirițescu, Constantin 96, 121, 123,
 256.
 Kirițescu, Costin C. 238, 245.
 Kiss, Demetrie 177.
 Korbul, Dezső 165.
 Korodi, Lutz 47, 48, 82, 258.
 Kovács, Iosif 219.
 Kozens-Hardy, H. 197, 198.
 Krizman, Bogdan 93.

L

Laday, Ștefan 26.
 Landrot, ofițer 113.
 Lapedatu, Alexandru 278.
 Lapedatu, Ioan I. 47, 235, 238,
 239, 241, 244.
 Lascu, Viorica 88.
 Lazăr, inginer 39.
 Lazăr, Aurel 16, 19, 22, 46, 57, 58,
 83, 145, 168, 169, 170, 171,
 174, 176, 178.
 Lemeny-Rozvan, Eleonora 14, 71,
 284.
 Lemoigne, ofițer 149.
 Lengyel, Béla 86.
 Leon, Mircea 126.
 Levaditti, Constantin 255, 275.
 Linder, Béla 94.
 Litván, Gy. 93, 104, 112.
 Liveanu, Vasile 219, 220.
 Lobit de, general 119.
 Lucaciu, Vasile 17, 20, 29, 46,
 56, 65, 102.
 Luneu, Emil 219.
 Lungu, I. 232.
 Lungu, Traian 219.
 Lupan, Andrei 187.
 Lupaș, Ioan 15, 47, 81, 258, 278.

M

Mabilais, ofițer 118.
 Mackensen, August von 113.
 Maer, Mihail 252.
 Maior, Augustin 253.
 Maniu, Iuliu 13, 16, 17, 19, 28, 34, 37, 38, 39, 40, 44, 55, 69, 78, 80, 82, 108, 115, 117, 147, 168, 198, 219, 282, 296, 297, 298, 301, 303.
 Manoiilescu-Rîmniceanu 37.
 Manole, Petru 235.
 Manoliu, Sandu 264.
 Marche, ofițer 199.
 Marcus, Ioan 131, 167.
 Marin, William 76, 83, 148, 151, 156.
 Marinescu, C. Gh. 12, 28.
 Marinescu, G. 275.
 Marșieu, Iustin 131, 158, 159, 161, 162, 163, 164.
 Marta, Alexandru 47, 168, 169, 179.
 Martin, ofițer 158.
 Martinovici, Constantin 189, 219.
 Marțian, Liviu 219.
 Matei, Alexandru 67, 126.
 Mateiu, Ioan 10, 258, 262.
 Mateiu, Sanda I. 290.
 Matichescu, Olimpiu 12, 17, 28, 32, 81, 107.
 Maurer, Béla 86.
 Măcelariu, Ilie 100.
 Mărdărescu, G. D. 121, 122, 123.
 Medrea, Cornel 280.
 Menumorut, 143.
 Metes, Ștefan 282.
 Metze, Rudolf 186, 191.
 Micheș (Micaș), Florian 98.
 Miculescu, I. 249.
 Micșa, Liviu 132.
 Micșa, Pompei 172, 177.
 Mihai Viteazul 17, 96.
 Mihalca, Virgil 146.
 Mihali, Teodor 10, 16, 62, 68, 69, 131, 132, 141, 147, 298.
 Mihoc, Blaga 88.
 Minulescu, Ion 69.
 Mironescu, G. G. 102.
 Mišić, Živojin 94.
 Misicu, V. 249.
 Missits, Constantin 47, 57.

Mocanu, C. 249.
 Mocioni, Ionel 39.
 Moga, I. 184.
 Moisil, Tudor 49, 284.
 Moisuc, Viorica 9, 39, 40, 124.
 Moldovan, Andrei 232.
 Moldovan, Iuliu 47, 284, 285, 286, 288, 290.
 Moldovan, Romul 250.
 Moldovan, Silviu 131, 132.
 Moldovan, Valer 19, 47, 298.
 Molter, Károly 85.
 Monția, Emil 36.
 Moroianu, George 44, 48, 102, 108, 197.
 Moșoiu, Traian 96, 97, 117, 144, 147, 200.
 Motăș, Constantin I. 187, 203, 204.
 Mrazec, L. 275.
 Muntean, Alexiu 236.
 Munteanu, Eugen 47.
 Munteanu, Ion 148, 151, 156.
 Munteanu, N. G. 210.
 Munteanu, Zaharia 36.
 Munthiu, Nicolae 219.
 Mureșan, I. S. 56.
 Mureșan, Victor 236.
 Mușat, Mircea 27, 61, 123, 180, 301.

N

Nagy, Zsuzsa L. 94.
 Nanu, Victor 252.
 Nădejde, Iosif 69.
 Năstase, Ion 250.
 Neagoe, Ștefan 274, 275.
 Neamțu, Valer 131.
 Neculcea, general 99, 100.
 Nedelcu, Constantin 36.
 Nedici, Gheorghe 235.
 Negrea, Camil 51, 169.
 Negru, I. 290.
 Negruțiu, Ioan 250.
 Nemeș, Alexandru 274.
 Nemeș, Emil 284.
 Netea, Vasile 10, 94, 96.
 Netta, Xenofon 246.
 Nichiciu, T. 239.
 Niculescu, ofițer 115.
 Nistor, Aloisiu 145.
 Nistor, Ion I. 252.

Nistor, Ion Silviu 88, 96.
Nuțescu, Brândușa 64.
Nuțu, Constantin 11.

O

Oana, Vasile 250.
Oanea, Laurențiu 35, 36.
Olaru, Caius 279.
Onciu, Iosif 187.
Onișor, Victor 43, 44, 47, 71, 89.
Opočensky, Jan 93, 104.
Oprescu, ofițer 199.
Oprescu, George 150.
Orendi Hommenau, Victor 83.
Ormos, Mária 104, 118, 123.
Osvadă, Vasile C. 42, 47, 219, 221, 244, 248.
Oțoiu, Adrian 219.

P

Pagubă, Virgil 235.
Pahone, Vasile 132.
Panaitescu, Emil 277.
Papp, Ioan 45, 168.
Papp, Ion 16, 17.
Pas, Ion 37.
Pascu, Ștefan 10, 12, 15, 23, 28, 76, 77, 84, 86, 88, 98, 220, 274, 278.
Patey, Henri 104, 113, 114, 128, 139, 140, 199, 200.
Paul, Augustin 37.
Paul, Ioan 275.
Pavel, Constantin 143, 254, 278, 279.
Pavel, Ioan 264.
Pavel, Teodor 231.
Păcală, V. 265.
Păcățian, Teodor V. 49.
Păcurar, Brutus 235.
Pășcuțiu, Traian 186.
Păclișanu, Zenovie 281, 282.
Părvan, Vasile 254, 275, 276.
Penea, Ionel 12.
Petcu, Valer 235.
Petculescu, N. I. 250.
Peteanu, Emanoil 237.
Petranu, Coriolan 284.
Petreanu, Nicolae 88, 212.
Petrini, E. 219.

Petrovicu, Ioan 267.
Pherekyde, Mihail 35, 37, 108.
Pilat, ofițer 39.
Piucă, Vincentiu 301.
Platon, Gheorghe 111.
Plopu, G. 179.
Poenaru, Daniela 55, 276.
Polverejan, Șerban 39.
Pomerol, ofițer 115.
Pompei, Dimitrie 275.
Poni, Petre 275.
Pop, Coriolan 132, 145.
Pop, George 131.
Pop, Gheorghe 16.
Pop, Ioan 131, 135.
Pop, Ioan 271.
Pop, Ionel 16, 42, 80.
Pop, Iustin 179.
Pop, Valer 219, 235.
Pop de Băsești, George 14, 16, 17, 19, 68, 81, 109.
Popa, Nicolae 236.
Popa, Vasile 228.
Popa-Lisseanu, Gheorghe 269.
Popeangă, Vasile 265.
Popescu, Cezar 184.
Popescu, Teodor 49.
Popescu-Puțuri, Ion 10, 59, 208.
Popovici, doctor 37.
Popovici, Iosif 266, 284.
Popovici, Mihai 16, 26, 36, 37, 38, 57, 64, 65, 84, 186, 189, 198, 244, 296, 298.
Popovici-Bayreuth, Dimitrie 280.
Popoviciu, Gheorghe 131, 167.
Popoviciu, Lazăr 284.
Popp, Romul 173.
Porleanu, Alexandru 18, 22, 88.
Poruțiu, Petre 42, 47, 219, 221.
Poruțiu, Valentin 132, 139.
Potopeanu, ofițer 160.
Precup, Gavril 258, 267.
Prezan, Constantin 96, 107, 153.
Prie, Octavian 13, 283.
Pruneau, ofițer 149.
Pteancu, Alexandru 256, 267, 269, 272.
Pușcariu, Sextil 42, 76, 124, 254, 270, 274, 275, 276, 277, 306.
Pușcariu, V. 187, 197.
Pușcaș, Vasile 276.

R

Racoți, Alexandru 131, 147, 148.
 Racoviță, Emil 254, 255, 275, 278.
 Radu, Demetriu 16.
 Radu, Vasile 232.
 Radulovici, Gheorghe 148, 151, 156.
 Raymond, ofițer 163.
 Rădulescu, Andrei 51.
 Râmneanțu, Petre 288.
 Recean, Iosif 72.
 Rîșcuția, ofițer 159.
 Roessler, E. 204.
 Roman, Dionisie 131.
 Roman, Vailor, 72.
 Roșca, Pavel 262, 274.
 Roșuț, Nicolae 26.
 Roth, Carl Otto 214.
 Roth, Hans Otto 78.
 Roth, Otto 148, 150.
 Roth, Stephan Ludwig 81.
 Rus, Traian 219, 228.
 Rusenescu, Mihail 219.
 Rusu, Alexandru 47, 258, 283.

S

Sabău, Ion 109, 146.
 Sachelarie, Ovid 51.
 Saint-Aulaire, Auguste Felix Charles conte de Beaupoil 112.
 Sandu, Z. 23.
 Sangnier, ofițer 115, 116, 140.
 Sárkányi, Fr. 163.
 Schnell, K. E. 78.
 Schöp, 135.
 Schorsten, Iuliu 49.
 Schuller, R. 81, 82.
 Schullerus, A. 78.
 Scurtu, Ioan 180.
 Seșanu, Romulus 69.
 Seni, Valeriu 267.
 Siegler, Konrad 114.
 Slăvescu, Victor 245.
 Smuts, Ian Christian 120.
 Solacolu, B. 37.
 Spătaru, Ion 155.
 Stanca, Dominic 290.
 Stanclu, Victor 102.
 Stoica, Vasile 102.
 Stoichiția, I. 288.
 Story, Wilson 78.

Sturza, Marius 284, 285.

Suchianu, D. I. 37.

Suciu, Ioan 11, 16, 19, 56, 57, 67, 68, 72, 83, 122, 164, 302, 303.

Suciu, Ioan 236.

Suciu, Ioan Dimitrie 156.

Suciu, Petre 220.

Suciu, Vasile 282.

Suciu, Victor 136.

Széles, Eugen 271.

Ș

Șandru, Dumitru 219, 223.

Șara, Marin 126.

Șchiopu, Vasile 207, 208, 231.

Șerban, Mihai 39, 277.

Șora, Gheorghe 18.

Șorban, Raoul 280.

Șorban, V. 280.

Ștefănescu, Barbu 143.

Știrban, Marcel 88, 185, 219, 223, 229, 231.

Șuteu, Traian 264.

T

Tango, Egisto 279.

Tămașiu, Simion 115, 131, 139, 140.

Tăslăoanu, Octavian 297, 302.

Tătaru, Antoniu 219.

Teodorescu, Anibal 72.

Teodorescu, Dimitrie Mihail 277.

Teodoru, G. 272.

Ternoveanu, Bazil 284.

Teutsch, Friedrich 79, 82, 282.

Thör, Rudolf 236.

Tiberian, Ioan 184.

Tilea, Eugen 250.

Tilea, Viorel Virgil 41, 93.

Timbus, Mircea 26.

Toma, Fabiu 219.

Tournadre de, general 153, 155, 156, 157, 158, 162, 163, 164.

Trefort, Agoston 256.

Tripon, Gavril 131, 132.

Trousseau, ofițer 116.

Ț

Țițeica, Gheorghe 275.

Țircovnicu, V. 265.

U

Unc, Gheorghe 25, 123, 209.
Urmânczi, Nándor 116.
Ursu, Ioan 258, 275.

V

Valda-Voevod, Alexandru 14, 16,
19, 25, 28, 34, 35, 36, 37, 39,
40, 41, 46, 48, 53, 55, 65, 66,
108, 235, 245, 295, 300.
Vancea, Augustin 186.
Varjassy, Lajos 161.
Vasile, Aurel 284.
Vasincă, Toma 131.
Vasu, Octavian 131, 134.
Văitoianu, Arthur 36, 37, 38.
Vecerde, Nicolae 131, 141.
Veliciu, Romul 132, 163, 164.
Velkovics, ofițer 155.
Vescan, Ion 131, 137.
Vidrighin, Stan 132, 189.
Vilain, Charles 95.
Vincze, Sándor 86.
Vitencu, Gheorghe 49.
Vix, Ferdinand 6, 98, 107, 115,
117, 118, 120, 149.
Vilcovici, Victor 277.

Vlad, Aurel 16, 19, 28, 49, 64,
65, 83, 189, 196, 205, 235, 296,
298.

Vlad, Petru 284.

Vlaicu, Monica 76.

Vlaicu, Vasile 236.

Voina, Aurel 284.

Voinea, Șerban 61.

Vulcu, Ion 189.

Vulpe, Magdalena 42, 270.

W

Walbaum, Friedrich 76.

Weinberger, Otto 246.

Wilson, Woodrow 78.

Winklehner, J. 199.

Wissenberger, Ernst 186.

X

Xenopol, Dimitrie 72.

Z

Zăgoni, Gábor 87.

Zaharescu, Vladimir 25, 123.

Zigre, Nicolae 132.

CUPRINS

INTRODUCERE	5
--------------------	----------

Capitolul I.

FORMAREA CONSILIULUI DIRIGENT. MĂSURI PENTRU ORGANIZAREA POLITICO-ADMINISTRATIVĂ A TRANSILVANIEI	8
— Formarea Consiliului Dirigent	8
— Raporturile Consiliului Dirigent cu guvernul țării	26
— Organizare. Atribuții	41
— Componenta Consiliului Dirigent	53
— Marele Sfat Național al Transilvaniei	66
— Aderarea naționalităților conlocuitoare la actul unirii Transilvaniei cu România	75
— Organizarea administrației românești în Transilvania	87
— Activitatea Consiliului Dirigent în domeniul justiției	168

Capitolul II.

ACTIVITATEA CU CARACTER SOCIAL-ECONOMIC A CONSILIULUI DIRIGENT	183
— Preocupări pentru reorganizarea activității industriale	183
— Aspecte din luptele social-economice și politice ale muncitorilor din Transilvania	206
— Activitatea Consiliului Dirigent în domeniul agrar	217
— Activitatea Consiliului Dirigent în domeniul finanțelor	235
— Consiliul Dirigent și mijloacele de comunicație	249

Capitolul III.

CONSILIUL DIRIGENT ȘI PROBLEMELE DE ÎNVĂȚĂMÎNT, CULTURĂ ȘI SĂNĂTATE PUBLICĂ	254
--	------------

— Preocupările Consiliului Dirigent în domeniile învățămîntului și culturii	254
— Aspecte ale activității sanitare	281

Capitolul IV.

DESFIINȚAREA CONSILIULUI DIRIGENT .	292
Indice de nume	307

Redactor: ȘERBAN POLVEREJAN
Tehnoredactor: L. HLAVATHY

Apărut: 1985. Bun de tipar: 15.05.1985
 Comanda nr.: 2610. Coli de tipar: 19,75
 Hirtie: velină 63 g/mp. Format: 16/54×84

Tiparul executat sub comanda nr. 132/1985
 la ÎNȚEPRÎNDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
 Municipiul Cluj-Napoca
 B-dul Lenin nr. 146,
 Republica Socialistă România

Sediul Președinției Consiliului Dirigent în Sibiu (Str. N. Bălcescu nr. 6 și str. A. D. Xenopol nr. 1).

Sediul Resorturilor de Alimentație și Comunicații, de Justiție, de Codificare în Sibiu (Bvd. Victoriei nr. 11).

Sedîul Preşedinşiei Consiliului Dirîgent în Cluj (Str. 1 Mai nr. 13).

GAZETA OFICIALĂ

PUBLICATA DE

CONSILIUL DIRIGENT AL TRANSILVANIEI, BANATULUI
— ȘI PĂRȚILOR ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA —

Prețul abonamentului pe un an 40 cor.
pe șase luni 20 coroane, pe trei luni
10 coroane.
La exemplar 50 bani

Pentru publicații oferite de la plăți cerșind
pentru prime, sau pentru, nu pentru primăria
sau pentru, sau mai puțin de care cerșind, să
se facă, dintr-unul pentru, cerșind, și pentru
transpunerii deose.

Pentru publicații participative se vor plăti
din 20 bani de fiecare continuare până la prima
publicare, urmându-se la publicarea a doua a
redacției de 100, la a publicării a treia a
redacției de 200.

Redacția și administrația: Sibiu, Stradă Căminului Nr. 4, etajul prim, eșea 74.

PARTE OFICIALĂ

Decret Nr. IV

pentru stabilirea unor denumiri românești în admi-
nistrație și justiție.

Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și
părților românești din Ungaria, în scopul de a fixa
în mod unitar unele denumiri în limba română din
legile și normele de până acum, a decretat și decre-
tează:

ART. 1. În administrație se vor întrebuința
pentru a indica:

a) *circumscripțiile administrative*: în loc de co-
mitat (vármegye, megye) *județ*, în loc de cerc (járás)
plasă, cu indicarea numirii respective puse la No-
minativ, (d. e. județul Alba-inferioară, nu Albeini,
plasa Vinului-de-jos, nu Vinului de jos); în loc de
oraș cu magistrat (rendezett tanácsu város) *oraș cu
consiliu*;

b) *funcționarii administrativi*: în loc de comite
suprem (főispán) *prefect*, în loc de vice-comite (alispán)
subprefect, în loc de protonotar (főjegyző)
prim notar, în loc de vice-notar (aljegyző) *notar*, cu
indicarea clasei (de cl. I, cl. II), în loc de protolical
(főjegyző) *jărisconsulul județean* (örzökenese), în loc de
protolical, protomedic (főorvos) *prim medic*, în loc de
protopretor (főszolgabíró) *prim pretor*, în loc de
medic districțial (járásorvos) *medic de plasă*, în loc de
notar (comunal, cercual) *secretar* (comunal, cer-
cual).

c) *Celelalte denumiri nelămurite aici se vor întrebu-
ința după uzul de până acum, d. e. președinte,
vicepreședinte la sedria orăneală, casar, arhivar,
contabil, veterinar, pretor, medic cercual (körösvos),
primar (polgármester în oraș, községi bíró în co-
mune), consilier (városi tanácsos, községi tanácsos,
esküdtő).*

d) *În justiție*: în loc de judecătoria cercuală
(járásbírószék) *judecătoria de apel*, cu indicarea reșe-

dinței puse la Nominativ; tribunalul se va indica de
asemenea cu numirea reședinței în care se află, d.
e. tribunalul Sibiu, tribunalul Cluj, tribunalul Bi-
stria; în loc de tabla regească, *cartea de apel*, în loc
de curie, *cartea de cassafie și justiție*, în loc de
jude cercual, *judecătore de apel*, în loc de jude la tri-
bunal, *judecătore la tribunal*, în loc de jude la tablă
resp. curie, *consilier la cartea de apel resp. cassafie*;
judecătorii cu un nume colectiv se vor numi *magi-
strați* (magistratură).

ART. 2. Dupa promulgarea acestui decret se
vor folosi în limba română în toate actele oficiale
numai denumirile statuite prin prezentul decret.

ART. 3. Toate inscripțiile, sigilele, stampilele
serviciilor publice se vor face întrebuințând denumiri-
le prevăzute la Art. 1.

ART. 4. Cu aducerea la îndeplinire a acestui
decret se încredințează șeful resortului de interne și
șeful resortului de justiție:

Sibiu, 7 Februarie n. 1919.

Dr. Aurel Lauer,
șeful resortului de interne.
Nr. 581

Ionel Măndu,
Președintele Consiliului și
șeful resortului de interne.

Din partea Comandamentului general teritorial
din Sibiu se exprimă laudă și recunoștință pentru
distingere în serviciu domnilor din garda națională
a comitatului Hunedoara: Capitan Alexandru Jancu-
lovici, locotenenți Ionel Andrica, Sever Obila și Aurel
Șinca.

Mesoriile cultelor și ai instrucției publice.

Circulară

cazra autoritățile bisericăști, spre a îndemna poporul să armase
președinti cu însușirea orăneală de chemare la armă.

În împrejurări actuale, când problema conso-
lidării patriei noastre ar trebui să îndemne la întră-
rire obștească și la o armonică împreună lucrare
toate energiile cetățenilor cu dragoste de neam și

Nr. 7186/920.

Secția VI.

Cluj, la 15 Martie 1920

Ordonanță

În chestia propagandei la sate pentru îmbrățișarea meseriilor, a negoțului și a școalei:

Pentru a putea satisface toate trebuințele vieții noastre naționale și de stat, avem urgență nevoie de un număr cât mai mare de români pregătiți în mod special pentru toate ramurile de activitate. Rezolvarea acestei probleme nu o putem lăsa numai timpului. Dacă nu o vom accelera pe toate căile posibile, nici într-un viitor îndepărtat nu vom ajunge stăpâni pe țara noastră, ci vom continua să fim tributari străinilor cari, grație unui lung trecut prinos, ne stăpânesc și astăzi.

În vederea recrutării și formării cât mai grabnice și în același timp cât mai temeinice, a tuturor elementelor de cari avem nevoie pe terenul cultural și economic, prin acest Resortul de Culte și Instrucție publică chiamă pe toți factorii conducători locali ai vieții noastre din Transilvania, Banat și părțile ungurene să facă o propagandă sistematică printre sîteni pentru a și da copiii la învățătură în orășele din apropiere, în scopul de a-i pregăti pentru diferitele cariere.

În acest scop, începînd cu anul curent, Resortul Culelor institue cele două zile de sîrbătoare ale Pogorîrii Duhului Sfânt, ca zile speciale în cari să se facă o propagandă sistematică în direcția amintită, în toate satele românești sau locuite și de Români.

Propaganda se va face după următorul program:

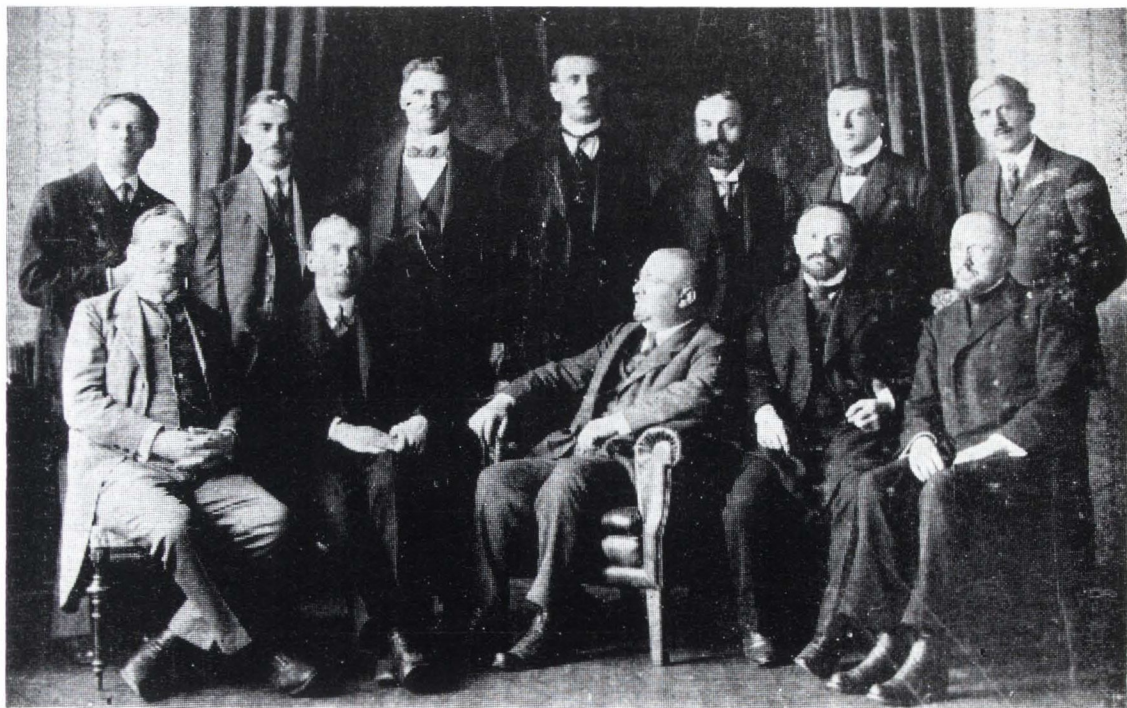
În ziua 1. de Rusalii fiecare preot va vorbi credincioșilor în biserică, în cadrul unei predici, despre folosul învățturii și al meseriilor și despre trebuința ca părinții să-și dea copiii la învățătură și la meserii. Se va cere apoi circulația alturată sub/, eventual circulera pe care li-o va trimite în această chestie episcopul de care se țin. După amiază se va ține la școală o sesiune a sfatului școlar, respectiv a comitetului parohial, unde se va stabili modalitatea de îndeplinire cu cât mai bun rezultat a programului. La această sesiune va trebui să ia parte pe lângă preot și învățtor și notarul (secretarul) comunal (dacă e român) și vor fi invitați și ceilalți intelectuali români de inimă. Se va stabili cu acei prăci. 1. ce nevoi culturale și economice are comuna, pe cari nu le poate satisface din lipsă de oameni pricepuți și pregătiți. 2. Căți băieți sunt deși la orase la învățarea de meserii sau la negoț și b) la învățura de carte și ce învăță anume? 3. Căți băieți sunt în sat între 10—16 ani? Dintre aceștia căți umblă la școală din sat. 4) Căți dintre aceștia ar putea fi îndrumați să meargă toamna la oras: a) la meserii și b) la școală? După ce comitetul va fi în măsură să facă o scoală aproximativă despre numărul copiilor buri de trimis la oras, va stabili cu aproximație: căți să fie îndreptați ca ucenici la diferite meserii, căți la școlile de arte și meserii din diferitele orase ale României și căți să fie îndreptați la școli normale, civile, militare, comerciale, licee sau reșie, ca bursieri al statului, eventual pe cheltuiala proprie. Comitetul va stabili în același timp cari părinți își pot susține pe cheltuiala proprie copiii, cari copii merită să fi ajutați și cari susținuți de stat? Se va face și o listă a fetelor cari ar putea fi trimise la orase la școli (normale, civile, licee) sau la meserii (croitorie, dactilografie etc.). Aceste liste se vor face atît pe baza protocoloalelor școlare din anul ultim, cît și pe baza informațiilor date de singuraticii membrii Comitetul va purcede apoi imediat la înființarea unui fond pentru ajutorarea copiilor lipsiți, în special pentru ajutorarea orfanilor. Se vor colecta: a) bani și b) alimente. După gîndul membrilor comitetului se vor împărți în mai multe grupuri mici cari vor merge din casă în casă, pînă la oameni cu copii, comunicînd pe de o parte datele, iar pe de altă dînd sfaturi și conștientizînd părinții de viața copilului în comitet.

A doua zi de Rusali, după slujba duminicească, se va ține în școală sau în alt loc potrivit o adunare populară convocată de sfatul școlar și condusă de președintele așezării sau de un locuitor al lui. În această adunare se va face o dare de seamă publică despre starea comunei, înșădușii se asigură lipsei de oameni invitați și de meserii și arătînd că de a un trebuie să se schimbă lucrurile spre bine, și să se ia măsuri ca fiecare comună să se pregătească în timpul cel mai scurt

Membri ai Consiliului Dirigent și alți fruntași politici români: (de la stînga la dreapta), rîndul de jos: Alexandru Vaida Voevod, Ștefan Cicio-Pop, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Aurel Vlad; rîndul de sus: Augustin Pordea, Iosif Jumanca, Romul Boilă, Ioan Suciu, Victor Bontescu, Laurențiu Oanea, Ștefan Haliță, Aurel Lazăr,

Membrii Resortului de Culte și Instrucțiune Publică. În rîndul de jos: L. Korodi, O. Ghibu, V. Braniște, I. Lupaș, Al. Rusu.

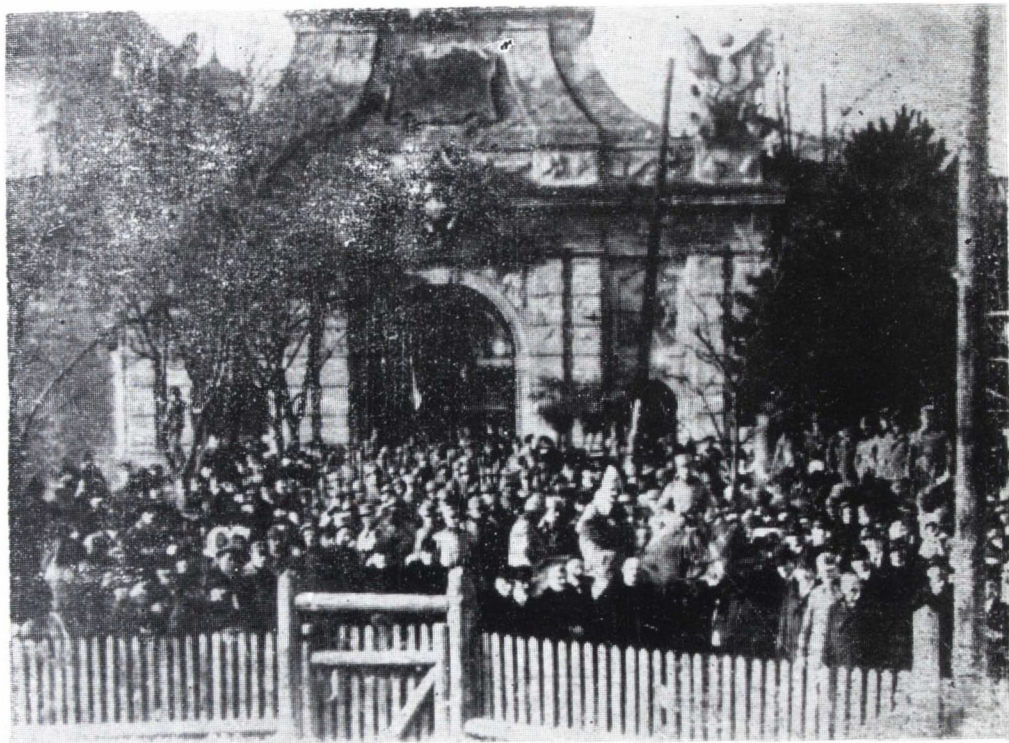

Fig. 366. Primul nucleu al Universității românești a Dăciei Superioare: Comisiunea universitară din 1919.
 Randul de sus: O. Ghibu, I. Lupas, I. Hatieganu, L. Mrazec, E. Hatieganu, D. Gusti, G. Bogdan-Ducea,
 N. Dragani, Al. Borza.
 Randul de jos: Dr. G. Marinescu, Dr. V. Babes, I. Teodorescu, S. Puscarin (prezident), G. Longinescu, C. Titulescu,
 Dr. Manicatu, V. Părvan, (Eipseș), P. Poni, N. Iorgu, T. Stelian și Dr. Juvăra.

Membrii Comisiunii universitare d'n 1919.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

Intrarea armatei române în Alba Iulia pe poarta lui Horea în 18
decembrie 1918.

[illegible]

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

STP. REGINA MARIA 9

401-407-1122 (Toll-free 1-800-407-1122)

[illegible]

PATRIA

ORGAN AL PARTIDULUI NATIONAL ROMAN

ORGAN AL PARTIDULUI NATIONAL ROMAN

REPLACING FILM IS NEARLY IMPOSSIBLE

RADU DRAGNEA

ABONAMENTA

中國科學院 北京 100029 1998-07-01

PRE 5, AVAILABLE TO GO

PR 5, ANGLE 121 - 45 (CS)

2000年1月1日 第1版 第1次印刷

Un comunicat

...and the ... ..

Travasa a multora discutiile avuandu-se ca punct de plecare in publicitate, asupra
a caracterului negativ al Tezaurului Foll, in virtutea pozitiei si in decizia
a. Acesta poate constitui in chestiune mult mai serioasa a lui Louis Moreau, propo-
nandu-se intr-o zi la N. A. Angles, la care publicista abstrahandu-se de toate

1. În România, prin legea nr. 10 din 1990 privind organizarea şi funcţionarea
 a administraţiei publice locale, s-a instituit un sistem de administraţie locală care
 este în concordanţă cu principiile de bază ale administraţiei locale. Acest sistem
 este compus din două niveluri: administraţia locală de bază şi administraţia locală
 de dezvoltare. Administraţia locală de bază este compusă din consiliile locale
 şi primăriile locale, iar administraţia locală de dezvoltare este compusă din
 consiliile judeţene şi primăriile judeţene.

Pacea internă

[illegible][illegible]

Constituirea Secției Asociației Corpului di- dactic secundar

La marea de 27 Octombrie a avut loc la
baza de date: "B. Bepko" din localitate
cunoscuta de marea a scutur locala a h
marea scutur. Locul marea.

[illegible][illegible][illegible]

Liceul Transilvaniei

Ceratul realizat cu prilejul doborânderii solenne a înscuții, Gheorghe Barbu din Căluș la 10 iulie 1940 din cauza diareei, Alexandru Ciuta

[illegible]

Închiriere la săptămână, inclusiv taxă de
transport, asigurare, apă caldă, gaze, electricitate, servicii
de curățenie, servicii de gătit, servicii de spălare și
servicii de îngrijire a copilului. Taxa de transport este
de 100.000 lei. Taxa de asigurare este de 100.000 lei.
Taxa de apă caldă este de 100.000 lei. Taxa de gaze
este de 100.000 lei. Taxa de electricitate este de
100.000 lei. Taxa de servicii de curățenie este de
100.000 lei. Taxa de servicii de gătit este de
100.000 lei. Taxa de servicii de spălare este de
100.000 lei. Taxa de servicii de îngrijire a copilului
este de 100.000 lei.

[illegible]

Arhivele, mănuși, șosuri, cu lămpi
apagare

[illegible]

Unghi deosebită atenție trebuie să se acorde, pe lângă aspectul de legalitate, industriei și mediului, securității din domeniul pe termen mediu și lung.

Pe lângă planul actual în vigoare, în anul 2000 s-a pus în aplicare Strategia de dezvoltare a industriei și energiei, care prevede, în domeniul energiei, următoarele obiective:

[illegible]

Passare attraverso il Sottobosco significa
"Incontrare" questo personaggio che è
una persona che ha un modo di essere
non semplice, perché ha fatto, in un
distanza - con un'idea di "cosa è
l'educazione".

[illegible][illegible]

Das Abrechnen ist jedoch, gerade bei der

Flametalide zila

Intre Nechitan si Eseru

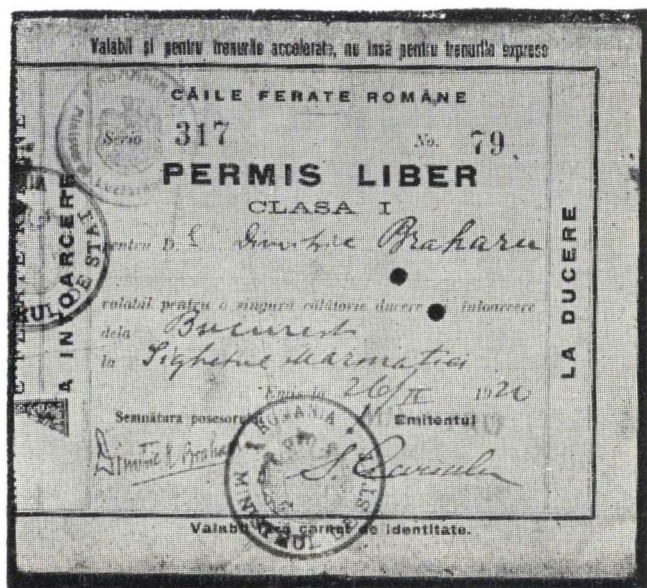
Classical music has been the mainstay of the British music scene for decades, but in recent years it has been challenged by a new wave of composers and performers who are seeking to create a more diverse and inclusive sound. This has led to a re-evaluation of the genre and a renewed interest in its history and traditions.

Legitimația lui Valeriu Braniște de membru în Consiliul Dirigent.

Permis de liberă circulație pe Căile Ferate Române.

